

Tanulmányok a társadalomról

V.

A Szegedi Tudományegyetem
JGYPK Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék,
ETSZK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék,
és BTK Szociológia Tanszék
tudományos diákköri munkái

2021

A kötet megjelenését támogatta
Belvedere Meridionale Alapítvány
Dél-magyarországi Pedagógiai Alapítvány
Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ
MTA Szegedi Területi Bizottság Szociológiai Munkabizottság
**A könyv nyomtatása a Nemzeti Együttműködési Alap
támogatásából valósult meg.**

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

A sorozat szerkesztőbizottsága

Jancsák Csaba, elnök

Balog Iván

Duró Annamária

Nagy Miklós

Vida Anikó

Rácz Attila

A kötetet szerkesztették

Kiss Mária Rita

Fekete Marianna

Nagy Terézia

Sánta Tamás

Dávid Benjámín

ISBN 978-615-01-1788-1 [print]

ISBN 978-615-01-1789-8 [online pdf]

Kiadta: A Szegedi Tudományegyetem Polgáraiért Alapítvány, 2021

Open Access = Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International
(CC By-SA 4.0)

Nyomta: S-Paw Nyomda, Üllés

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	5
BATA NATHANIEL A Szegedi Család- és Gyermejköléti Központban, valamint a Család- és Gyermejköléti Szolgálatban tevékenykedő szociális szakemberek attitűdje és jövőképe.....	7
BUGYI ANETT Az iskolaválasztás hazai és nemzetközi kontextusa – Mi történik hazánkban a „suliváró” foglalkozásoktól az első osztály indulásáig?	24
DEÁK JUDIT A csávolyi és bácsbokodi némettség kitelepítése a II. világháború után – családtörténeti adalékokkal.....	47
GÉMES FRUZZSINA A tanyagondnok mint segítő személyiség.....	71
GÓJA HENRIETTA Klímatéma Szegeden – 18 év tükrében.....	95
KÖNYVES MIRTILL NOÉMI A trauma-tudatos szemlélet fontossága a szociális munka gyakorlatában.....	129
PARTI TÍMEA Segítői hivatás választása a transzgenerációs minták tükrében.....	151
SZABÓ ADRIENNE Az önkéntesség szerepe a roma fiatalok integrációjában.....	175
TOMKA LILLA Az Erzsébet-táborok világa.....	193
ABSTRACTS.....	211

Előszó

A *Tanulmányok a társadalomról V.* tanulmánykötet egy 2011-ben újtára indított sorozat legfrissebb darabja. A kezdeményezők célja annak idején az volt, hogy publikálási lehetőséget biztosítsanak a legtehetségesebb társadalomtudományi érdeklődésű hallgatóik számára. Törekvésünk ma is hasonló. Támogatjuk diákjainkat abban, hogy – a mesterképzésére, a doktori iskolába történő felvételkor, vagy épp egy munkahelyi állásinterjún – dokumentálni tudják: az átlagos hallgatói teljesítménynél magasabb színvonalon állnak, kortársaiknál már jóval többel járultak hozzá saját szakmai életútjuk megalapozásához.

A kötet másrésről a hallgatói tehetséggondozás dokumentuma is. A Szegedi Tudományegyetem különböző karain található társadalomtudományokat oktató tanszékek együttműködésének eredményeként született. A JGYPK *Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszékének*, az ETSZK *Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszékének*, valamint a BTK *Szociológia Tanszékének* hallgatói munkáit tartalmazza. Szerzői a diákkörök keretében végeztek kutatásaikat, vállalták a megmérettetést a tudományos diákköri illetve szakmai konferenciákon. Témavezetőikkel közösen végigjártak egy utat, amit egyetemünk egykori rektora, Róna-Tas András akadémikus a következőképp jellemezett: *„A tudomány végül is abból áll, hogy van egy probléma, és van egy megoldás. És közte ott a nehéz út.”* Szerzőink ezen a nehéz úton haladva talán most értették meg igazán, mitől válik egy kezdeti ötlet tudománnyá, a kis gondolatokból miként születnek az igazán nagy felismerések, s azt is, hogy soha nincsenek magától értetődő igazságok.

A tematikai szempontból sokszínű tanulmánykötet nemcsak korunk társadalmi kérdéseinek egyféle tablója, de egyben azt is jelzi, hogy a következő nemzedék – a jövő reménybeli kutatói – milyen területeken látják a megoldandó, alaposabb feltárássra érdemes problémákat. Mert mindig van valami új, amit a tudomány feltárhat, s mindig van egy újabb generáció, amely folytatva az elődök által megkezdett utat, egyúttal meg is újítja azt. Ezúton mondunk köszönetet a céljaik eléréséért állhatatosan dolgozó szerzőknek. Köszönjük a háttérrel biztosító család együttműködését. Végül, de nem utolsó sorban köszönettel tartozunk a témavezetőknek, akik mentorálták hallgatóikat a tudományos pálya felé vezető út első lépéseinek megtételekor, a Szegedi Tudományegyetem Polgáraiért Alapítványnak

a megjelentetésért, valamint Belvedere Meridionale Alapítványnak, a Dél-magyarországi Pedagógiai Alapítványnak, az Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központnak és az MTA Szegedi Területi Bizottság Szociológiai Munkabizottságnak a támogatásáért.

Abban a reményben bocsátjuk útjára a *Tanulmányok a társadalomról* sorozat V. kötetét, hogy a jövőben is lesz folytatása a kezdeményezésnek, és tovább fog gyarapodni azoknak a hallgatónak a száma, akik a hivatalos tanulmányi kötelezettségeiken túl vállalkoznak az őket érdeklő témák tudományos igényű feldolgozására.

Szeged, 2021. május 25.

A szerkesztők

Bata Nathaniel

**A Szegedi Család- és Gyermekjóléti Központban,
valamint a Család- és Gyermekjóléti Szolgálatban
tevékenykedő szociális szakemberek attitűdje
és jövőképe**

BEVEZETÉS

Az SZMJVÖ Bölcsődéi és Gyermekjóléti Központja, Család- és Gyermekjóléti Központjában dolgozom esetmenedzserként. A munkám során azt tapasztaltam, hogy a munkahelyemen a kollégák személyében gyakoriak a változások. Továbbá a kollégák számos alkalommal kifejezték, hogy valami miatt nem jól érzik magukat a munkahelyükön. Ennek ellenére olyan kollégák is vannak, akik sűrűn azt mondják, hogy el fognak menni máshova dolgozni, azonban ez mégsem következett be. E vizsgálatnak az elvégzését ösztönözte a szakmai kíváncsiságom, mivel szerettem volna ezt a területet bővebben megismerni. Továbbá választ akartam kapni, hogy milyen attitűddel és jövőképpel rendelkeznek a területen tevékenykedő szakemberek.

Kutatásom célja kifejezetten a gyermekvédelemben dolgozó szociális szakemberek, ezen belül a Család- és Gyermekjóléti Szolgálatban, Család- és Gyermekjóléti Központban tevékenykedők jövőképeinek és attitűdjének vizsgálata. Továbbá, hogy a területen tapasztalt fluktuáció hogyan hat magára a szakterületre, a szférában maradó szakemberekre, és mivel egy társadalompolitikai hatásról beszélünk, hogyan hat(hat) a szociálpolitikára.

1. ELMÉLETI HÁTTÉR

Vida (2015) vizsgálatában kitér arra, hogy a szociális szakemberek érzelmi állapota befolyásolja a szakmai teljesítményüket. Az, hogy a segítők mi-ként élik meg a saját helyzetüket (pl. társadalmi megbecsültség, vagy annak hiánya), azért is fontos, mert ők azok, akik valamilyen nehézségekkel küzdő személyekkel napi szinten kapcsolatba kerülnek. Ezért a kutatás során kitértem arra, hogy ha a szakemberek elégedettek, vagy éppen

nem elégedettek a jelenlegi munkahelyükön, ennek milyen okai lehetnek, illetve milyen tényezők, változások teljesülése esetén éreznék jobban magukat. Vizsgálatomban szerepet kapott továbbá, hogy a szakemberek hogyan vélekednek a munkahely elhagyását fontolgató kollégákról, mivel ez a gondolat tükrözheti azt, hogy ők hogyan vélekednének, ha ugyanebben a helyzetben lennének. A kutatásom során a szakemberek jövőképeinek szempontjából feltártam, hogy jelenlegi munkahelyükön képzelik-e el a jövőjüket. Arra is választ kerestem, hogy a potenciális pályaelhagyás valószínűségét milyen tényezők befolyásolhatják. Fontos megjegyezni, hogy az eredményeim a válaszadók aktuális, pillanatnyi – adatfelvétel időpontja - álláspontját, véleményét tükrözik.

Pék (2000) kutatásában a szociális munkások a pályán maradáshoz az alábbi feltételeket emelték ki: társadalmi megbecsültség, megfelelő fizetés, elhivatottság. Hegyesi és Nagy (2001) vizsgálatában kimutatták, hogy a szociális szektorban elhelyezkedők kétharmada volt elégedetlen a munkája társadalmi megbecsülésével és jövedelmével. Albert (2011) vizsgálatában a válaszadók 94%-a nem bánta meg a szakválasztást, a megkérdezettek 75%-a választaná újra ugyanazt a szakot a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán. Egy évvel a tanulmányok elvégzését követően a szakmában dolgozó volt hallgatók elsősorban a szakma presztízse és az alacsony fizetés miatt voltak elégedetlenek. Minden harmadik válaszadó volt szakmai szempontból elégedett teljes mértékben, a többiek csak részben. A fentebbi kutatások összefoglalásaként megállapítható, hogy a szakemberek pályaelhagyásának és az elégedetlenségének oka a fizetés és a társadalmi meg nem becsültség.

A jövedelem kérdése figyelemre méltó, mivel a legtöbb szociális intézmény az 1992. évi XXIII. törvény a végzettség és a közalkalmazotti munkaviszonyban töltött évek alapján pontosan rögzíti a közalkalmazottak számára fizetendő alapszabványt, valamint a szociális ágazati pótlékot, tehát előre kalkulálható a jövedelem. Ezáltal nem mutatkozik különbség a közalkalmazottként munkát vállalók körében, bármilyen intézményben is dolgoznak. Megjegyezném, hogy a fenntartó saját hatáskörben kiegészítheti a munkavállalók jövedelmét, azonban ennek előfordulása ritka.

Pék (2000) megállapította, hogy a szociális szakemberként dolgozók ötöde tervezett váltást, de a szociális szférán belül, továbbá kutatásának eredményeiben megfigyelhető, hogy a pályaelhagyást a válaszadók 15%-a helyezte kilátásba, harmada pedig a jövőben nem tervezett váltást.

Vida (2015) felhívja a figyelmet, hogy ezen a területen a legnagyobb a fluktuáció, a felsőfokú szociális végzettségű munkatársak pályaelhagyása is. Fónai, Pattján és Szoboszlai (2001) szintén rávilágítanak a szociális munkások pályaképének eltérése következtében kialakuló fluktuációra, melyet „(...) a szakmába beépített időzített bombának” neveznek (96. o.).

Mielőtt bemutatom a vizsgálatot és annak eredményeit, célszerűnek tartom az attitűd fogalmának meghatározását. *„Attitűdnek nevezik az egyénnek azt a lelki és szellemi készségét, hogy bizonyos tárgyakra, személyekre, helyzetekre meghatározott módon reagáljon. Az attitűdök hátterében nyilvánvalóan értékek állnak. A két fogalom között az a különbség, hogy az attitűd inkább valamely konkrét helyzetre vonatkozik, az érték inkább az általános kérdésekre”* (Andorka, 2006, 405.o.).

2. EMPIRIKUS KUTATÁS

2.1 Vizsgált intézmények.

Mielőtt bemutatásra kerül a kutatás mérőeszköze és mintája, indokolt a két vizsgált intézmény ismertetése. Egy korábbi munkámban kitértem arra, hogy a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993.évi III. törvényben 2016. január 1-jétől változások léptek életbe a szociális és gyermekjóléti szolgáltatások működésében (Bata, 2018). A családsegítő és gyermekjóléti szolgálatok rendszerének átszervezése új elemet hozott, és új alapokra helyezte a családok és gyermekek ellátásának ezen a területen működő formáját. A jogalkotó szándéka szerint a két ellátási forma összevonásra került 2016. január 1.-én. 2016. január 1. előtt külön intézmény feladatai közé tartozott a családsegítés, külön intézmény foglalkozott gyermekjóléti feladatokkal. 2016. 01. 01.-től viszont ez egy intézményben történik. A család- és gyermekjóléti szolgálatban a legfontosabb tevékenység a szociális munka biztosítása mindenki számára, míg a család- és gyermekjóléti központ a hatósági ügyekben vállal szerepet. A család- és gyermekjóléti szolgálat feladata a csoport, a közösség, a család és az egyén szociális és mentálhigiénés problémáinak kezelésében és megoldásában való közreműködés a szociális munka eszközrendszerével. A család- és gyermekjóléti központ ellátja (családterápia, családkonzultáció, mediáció, mentálhigiénés tanácsadás, tantárgyi felkészítés, pszichológiai tanácsadás, utcai és lakótelepi szociális munka, kapcsolattartási ügyelet,

kapcsolatügyelet, kórházi szociális munka, óvodai-iskolai szociális munka és jogi tanácsadás) a Gyvt. 40/A. §-a (1997. évi XXXI. törvény) szerinti feladatokat, hatósági intézkedések során szerepet vállal, valamint szociális diagnózist készít.

2.2 MÉRŐESZKÖZ.

A vizsgálatom során a szakemberek – főleg zárt kérdéseket – tartalmazó kérdőívet töltöttek ki 2-3 fős csoportokban. A kérdőív a 4 fokozatú Likert-skálás kérdéseken és a zárt kérdéseken kívül tartalmazott 2 nyílt kérdést, valamint 2 feleletválasztós kérdést. A jövőkép és az attitűd felmérése kvantitatív módszerrel történt, mivel a kérdőíves módszer segítségével több szakember véleményének megismerése vált lehetővé, illetve az azonos kérdésekre adott válaszok lehetőségét adnak a statisztikai elemzésre, az összehasonlításra. A kérdőív 23 kérdést tartalmazott. Az adatfeldolgozó munkát az SPSS programmal végeztem, amely segítségével alapgrosztlásokat és keresztábrázásokat készítettem. Az SPSS programban kategoriális változókat képeztem, ezzel biztosítva az egyes kutatási elemek összehasonlíthatóságát.

A kérdőíves válaszok elemzését követően fókuszcsoportos interjút készítettem. Lehota (2001) szerint a fókuszcsoport egy olyan kiscsoportos találkozás, amelyet egy csoportvezető, ún. moderátor irányít. Ezt a szerepet személyesen töltöttem be. A fókuszcsoportban 7 fő (5 nő és 2 férfi) vett részt, így a kis létszám bizalmasabb, bensőségesebb légkört teremtett és mélyebb megnyilvánulásnak adott teret. A fókuszcsoportos interjú nyolc kérdést tartalmazott. A fókuszcsoportos interjú során a gondolatmenet a szociális szakma jövője felé irányult, valamint ezen hivatáson belül a szakemberek jövője állt a fókuszban. Gondolatokat osztottak meg arról, hogy látják-e a szociális szakmában önmagukat 5, illetve 10 év múlva. Az instrukciók következtében a szociális szakmát „fotelként” képzeltek el, amelyet körül írtak, majd elmondták, hogy ez a „fotel” milyen lenne, milyen érzésekkel ülnek benne jelenleg, továbbá 5 és 10 év elteltével. A kutatás adatfelvételi szakasza és elemzése 2020-ban valósult meg.

A vizsgálatom során a következő kutatási kérdésekre kerestem a választ: Milyen jövőképpel rendelkeznek a család- és gyermekjólét területén tevékenykedő szakemberek, hogyan látják jelenlegi helyzetüket, el tudják-e képzelni magukat a jelenlegi munkahelyükön 5 és 10 év eltelté-

vel? Hogyan érzik magukat a család- és gyermekjólét területén tevékenykedő szakemberek, milyen tényezők befolyásolhatják, hogy biztosan elégedettebbek legyenek? Hogyan hat a család- és gyermekjólét területén tevékenykedő szakemberekre a fluktuáció, azaz befolyásolja-e a szakember munkavégzését, munkahelyi légkörét, saját személyes hangulatát?

2.3 Minta.

A vizsgálati személyek a Szegedi Család- és Gyermekjóléti Központból, valamint a Szegedi Család- és Gyermekjóléti Szolgálatból kerültek ki. A mintába olyan szakembereket válogattam, akik munkaköre legalább főiskolai végzettséget igényel (15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 2. számú mellékletében foglaltak). A szakembereket személyesen ismerem, mivel a Család- és Gyermekjóléti Központban dolgozom esetenmenedzserként. A személyes ismeretség és a már kialakult bizalom elősegítette a magas részvételi arányt. Fontosnak tartom kiemelni, hogy ezzel egyidejűleg a vizsgálat egyik korlátja éppen a válaszadók és a közöttem lévő személyes ismeretség. A kérdőívet 51 válaszadó töltötte ki. A fókuszcsoporthoz 7 fő (5 nő és 2 férfi) vett részt. A résztvevők kiválasztása során figyelembe vettem a nemek közötti és a kor szerinti megoszlást.

A két intézményből származó mintában szereplő szakemberek 70,6%-a nő, 29,4%-a pedig férfi. A válaszadók átlagéletkora 41,71 év. A legfiatalabb válaszadó 25 éves, míg a legidősebb 64. A megkérdezettek megközelítőleg azonos arányban élnek párkapcsolatban és házasságban (együtt a minta kb. 50%-a). Fontosnak tartom tisztázni a „párkapcsolatban élek” fogalmat, melyet a kérdőív során is megjelöltem. A fentebb említett válaszlehetőség magába foglalt minden olyan együttélési formát, amely különbözik a házasságtól. Fontos, hogy ez egy pillanatnyi állapotot jelentett, ugyanis lehet, hogy valaki régebben elvált, de az adatfelvétel idején párkapcsolatban élt.

A két intézményben a válaszadók 98%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, míg egy válaszadó rendelkezik érettségivel. Tapasztalataim szerint az érettségivel rendelkezők birtokában amiatt nem áll felsőfokú végzettség, mivel nem szereztek nyelvvizsgát. Ha ez így van, hogy felsőfokú diploma nélkül vannak foglalkoztatva, akkor ez a jövedelemben is különbséget von maga után, ugyanis az érettségivel rendelkezők közé vannak sorolva a közalkalmazotti bértáblában. Ez azt jelenti, hogy a bérük

jelentősen kevesebb, ugyanakkor azonos feladatokat látnak el (pl. családsegítőként, tanácsadóként vagy esetmenedzserként). A válaszadók 58,8 %-a rendelkezik a szociális végzettségükön kívül más végzettséggel. Az imént említett „más végzettség” fontos szerepet játszik a válaszadók munkaerőpiacon való elhelyezkedésében, ugyanis a megkérdezettek 80,4%-a végez egyéb jövedelemszerző tevékenységet.

A két intézményben hozzávetőlegesen a válaszadók fele 0-3 éve dolgozik jelenlegi munkakörében. Több, mint 10 éve a megkérdezettek 37%-a dolgozik a jelenlegi munkahelyen, azonban ez nem azt jelenti, hogy a megkérdezett szakemberek máshol még nem dolgoztak a szférában.

3. EREDMÉNYEK

3.1 Fluktuáció.

A fluktuációra vonatkozó kérdést a következőképpen fogalmaztam meg: *„Véleménye szerint, ha a munkatársai körében gyakoriak a személyi változások, befolyásolják-e az Ön munkavégzését; a munkahelye légkörét; a munkahelyén az Ön személyes hangulatát?”* Ezáltal nem feltételeztem, hogy az adott munkahelyen nagymértékű a fluktuáció. A két intézményben a válaszadók 70,7%-a gondolja azt, hogy a fluktuáció befolyásolja a munkahelyi légkört. A fluktuáció legkevésbé a munkavállalók munkavégzését befolyásolja, a megkérdezettek 41,2%-a szerint nem játszik szerepet a fluktuáció a munkavégzés során. Az eredményekben megfigyelhető, hogy a vizsgálati alanyokat olyan nagy mértékben nem befolyásolja a fluktuáció, hiszen a munkavégzésben a válaszadók 41,2%-át nem, a munkahelyi légkörben a megkérdezettek 29,4%-át nem, míg a személyes hangulatában a válaszadók 36%-át nem befolyásolja a fluktuáció. Tehát összességében jelentősen nem befolyásolja a fluktuáció a vizsgálati populáció egészét, azonban leginkább a munkahelyi légkörre van hatással. A személyes hangulat vizsgálatánál a vizsgálati populáció nem teljes (50 fő). (1. táblázat)

1.táblázat: Személyi változások hatása a válaszadók munkavégzésére, munkahelyi légkörre, munkahelyi személyes hangulatra (N = 51)

	<i>Munkavégzés</i>	<i>Munkahelyi légkör</i>	<i>Személyes hangulat</i>
<i>Igen</i>	<i>30 fő</i>	<i>36 fő</i>	<i>32 fő</i>
<i>Nem</i>	<i>21 fő</i>	<i>15 fő</i>	<i>18 fő</i>
<i>Összesen:</i>	<i>51 fő</i>	<i>51 fő</i>	<i>50 fő</i>

Forrás: saját szerkesztés

Azt is vizsgáltam, hogy amennyiben hallottak a megkérdezettek a kollégáiktól arra irányuló kijelentést, hogy el fognak menni máshová dolgozni, mit gondolnak, a távozó kollégák maradnának-e a szociális szektorban, vagy inkább szektorváltásra törekednek. Azonban, ha valaki a távozásról beszél, az nem azt jelenti, hogy biztosan munkahelyet fog váltani. Ez csak egy feltételezés a megkérdezettek körében, de számomra információértékkel bírhat két megközelítésből is. Egyrészt, mit gondolhatnak a távozó kollégák a válaszadó véleménye szerint. Másrészt, ez képet adhat a válaszadó felfogásáról is, hogy ha ő maga távozna, a szektorban maradna-e. A két intézményben a válaszadók 74,5%-a úgy gondolja, hogy a távozó kolléga nem marad a szociális szférában, ennek ellenére, a fókuszcsoportos interjúban egy résztvevő ennek az ellenkezőjéről nyilatkozott:

„...van fluktuáció, de ez nem igazi fluktuáció, én úgy látom, mert most elmegy valaki tíz-húsz ezer forintért több fizetésért máshova, aztán van olyan, hogy itt kanyarodik ki újra. Igazából én éles váltásokat nem látok a szakmán belül, mert, hogy elmegyek szociális munkásnak egy másik intézménybe, nem gondolom, hogy tíz-húsz ezerért jobban járok, tehát az a baj ezzel, hogy nem tudunk hova elmenni, én azt látom, és nagyon sok ember ezért van itt, ahol van tíz-húsz év után is.”

3.2 Hosszútávú tervek.

A kérdőíves vizsgálat során a munkahely jellemzőit is feltérképeztem; a megkérdezettek 68,6%-a szerint a kollégák személyében gyakori a fluktuáció. A fluktuáció kérdésénél fontos tényező, hogy a szakemberek hogyan vélekednek a saját jövőjükéről ezen hivatáson belül. A válaszadók 62%-a a válaszadás pillanatában a jelenlegi munkahelyén képzei el a jövőjét. Az 5 éves jövőkép-

nél az arány változik, ugyanis a megkérdezettek 63,2%-a nem a jelenlegi munkahelyen képzei el a jövőjét. (2. táblázat)

„Én 5 éven belül nem hiszem, hogy tudnék annyi mindenben változtatni, hogy már ne a szakmába dolgozzak”. Egyik válaszadó úgy véli, hogy ha lenne jobb lehetősége, nem gondolkodna. Az, hogy mi bizonyulhat jobb lehetőségnek a jelenlegi munkahelyhez képest, egy újabb vizsgálatot vonhatna maga után.

„Én már ezt nem föltétlenül szeretném 5 év múlva csinálni. Nem a biztonság miatt maradok itt, mert ha nekem lenne egy jobb lehetőség, én már mennék.”

A 10 éves jövőkép esetében a válaszadók 81,2%-a máshol képzei el a jövőjét (2. táblázat).

A fókuszcsoportos interjú során megjelent a 10 éves terv kapcsán, hogy valaki mellékálláson gondolkodik, mert nem biztos, hogy el tudna szakadni a közszférától, továbbá a kedvezőbb jövedelemszerző tevékenység is szerepet kapott.

„Én szeretném hinni, hogy így merek majd váltani, bár lehetséges, hogy nem tudnék majd teljes mértékben elszakadni a közszférától. Annyit tudok, hogy gyerekek, továbbképzéssel szeretnék fejlődni, de vannak olyan gondolatok a fejemben, hogy ha itt maradnék akkor valami gyerekcsoportot indítani (...) játszóház gyerekeknek, ami ilyen extrán megcsavarni valamivel, hogy egy kicsit különlegesebb legyen, mint a többi hely Szegeden. Vagy nem is biztos, hogy Szegeden, mert pl. ha nyugatra egy kicsit elmész, akkor már többet lehetne keresni ezzel.”

Egyik résztvevő megfogalmazta a beszélgetés során, hogy ha változnak a körülmények, lehet, hogy itt maradna a jelenlegi munkahelyén:

„Nehezen képelem el, hogy ezek között a körülmények között, ami most fennáll, fizetés pl. én 10 év múlva itt leszek szerintem, csak ha változnának a körülmények”.

Megállapítható a fentebbi megnyilvánulásokból, hogy az anyagi juttatás szerepe - akár indirekt módon - folyamatosan megjelenik a szakemberek jövőképe során. Az adatok arra a következtetésre adnak lehetőséget, hogy az elkövetkező években a fluktuáció mértéke nem fog csökkenni. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy akik nem a jelenlegi munkahelyükön képzei el a jövőjüket, egyáltalán nem biztos, hogy munkahelyet fognak váltani. Azt gondolom, hogy azon válaszadók aránya jelzésértékű, akik a jelenlegi álláspontjuk szerint nem a jelenlegi munkahelyükön képzei el a jövőjüket. Életünk során gyakran olyan gondolatok eszünkbe

juthatnak, hogy ha valamilyen döntéshelyzetben újra választhatnánk, hogyan cselekednénk másképpen. Előfordulhat, hogy második nekifutással nem úgy cselekednénk, ahogy az már megtörtént. Kíváncsi voltam arra, hogy a vizsgálatban résztvevő szakemberek újra ezt a hivatást választanák-e, ha újra pályaválasztás előtt állnának. A kérdés megfogalmazása során a hivatásra kérdeztem rá, mivel valaki szeretheti a hivatását annak ellenére, hogy a jelenlegi munkahelyén nem érzi jól magát. A válaszadók 58%-a nem ezt a szakmát (hivatást) választaná, ha újra pályaválasztás előtt állna. Annak ellenére, hogy az 5 éves tervek vonatkozásában a válaszadók több mint a fele, a 10 éves tervek vonatkozásában pedig a megkérdezettek több mint a háromnegyede nem a jelenlegi munkahelyén képzei el saját magát, a válaszadók közel fele újra ezt a hivatást választaná saját magának. E háttérben húzódó okok feltárása egy újabb vizsgálatot vonhatna maga után.

2.táblázat: A válaszadók munkahelye és saját jövőjük közötti kapcsolat

	Igen	Nem
Jelenlegi álláspont szerint továbbra is a jelenlegi munkahelyén képzei el a jövőjét	31 fő	19 fő
Jelenlegi álláspont szerint 5 év múlva a jelenlegi munkahelyén képzei el a jövőjét	18 fő	31 fő
Jelenlegi álláspont szerint 10 év múlva a jelenlegi munkahelyén képzei el a jövőjét	9 fő	39 fő

Forrás: saját szerkesztés

3.3 Tényezők, amelyek előidéznek a biztos elégedettséget.

A fentebbi álláspont azt tükrözi egyik válaszadó vonatkozásában, hogy elképzelhetőnek tartja a maradást, ha változnának a körülmények. Ennek fényében fontos megemlíteni, hogy a két intézményben a válaszadók arra a kérdésre, hogy a felsorolt állítások közül melyek azok, amelyek teljesülése esetén biztosan jobban éreznék magukat a jelenlegi munkahelyükön, 88,2% válaszolta, hogy elégedettebb lenne, ha magasabb fizetésben részesülne. A válaszadók több, mint a felének fontos a kikapcsolódás, ezt alátámasztja, hogy a válaszadók 66,6%-a jobban érezné magát a jelenlegi munkahelyén, ha több fizetett szabadsággal rendelkezne, valamint a több szakmai képzés (válaszadók 64,7%-a) is. (3. táblázat).

3.táblázat: A válaszadók biztos elégedettségét előidéző tényezők

	Nők	Férfiak	Összesen
Kevesebb ügyfél	7 fő	2 fő	9 fő
Magasabb fizetés	33 fő	12 fő	45 fő
Kevesebb munkatárs az Ön irodájában	10 fő	1 fő	11 fő
Több fizetett szabadság	24 fő	10 fő	34 fő
Több szakmai képzés	25 fő	8 fő	33 fő

Forrás: saját szerkesztés

A fókuszcsoportos interjú is szóba került, hogy mely tényezők teljesülése esetén éreznék jobban magukat a munkahelyükön.

„Fontos, hogy megbecsüljön a vezető. A vezetőség hozzáállásában látom a javulást. (...) Sokkal jobb volna a környezet, az infrastruktúra, már jobb szívvel jönnének sokan, melegebb és barátságosabb hangulatot árasztana. (...) Nekem fontos lenne a jobb munkahelyi légkör, nem tartom egy jó kollektívának a mostanit, régebben jobb kollektíva volt. (...) Fontos lenne az egyéni megbecsülésnek az érzése, mert mindannyian nehéz ügyekkel küszködünk. (...) A szakmaiság meg a fizetés az, ami miatt jobban érzem magam.”

Annak ellenére, hogy a fókuszcsoportos interjú elhangzottak alapján a több pénz nem idézné elő a biztos elégedettséget, a kérdőívek elemzéséből ennek éppen az ellenkezőjét lehetett kimutatni. A vizsgált populációm válaszaiból inkább arra lehetett következtetni, hogy a társadalmi megbecsültség, úgy tűnik, csak a szavak szintjén volt fontos. Ha azonban a szakember magasabb fizetést, több szabadságot és képzési lehetőséget kapna, a társadalmi megbecsültség már nem biztos, hogy a hivatással kapcsolatos megítélés csúcsára kerülne.

3.4. A szociális szakma jövője.

A fókuszcsoportos vizsgálat során az első kérdésem a szociális szakma jövőjére irányult. A jelen lévő szakemberek megosztották velem, mi a véleményük a szociális szakma jövőjéről, de beszéltek a hivatás jelenéről is:

„Hát elég elkésztő, nem vagyunk megbecsülve, igazából a fizetés is szerintem nagyon alacsony a pedagógusi és az egészségügyi ágazattal szemben. Nem a pénz a legfontosabb, de azért, amikor az embernek folyamatosan anyagi gondjai vannak, akkor ez igen is kifárasztja meg elkoptatja az embert.”

A vizsgálati adatokból fentebb kiderült, hogy a fizetés a legfontosabb. Nem minden résztvevő látta borúsan a szociális szakma jövőjét, amelyről megosztotta véleményét, azonban az anyagi juttatások itt is előtérbe kerültek:

„Nekem az jutott eszembe, hogy szükség lesz rá a jövőben is, egyre jobban szükség lesz a szociális szakemberekre, attól függetlenül, persze ez itt mind igaz, hogy egyre kevesebben mennek el a szférába dolgozni (...) lényeg az, hogy szerintem mindenféleképpen szükség lesz rá, mert egyre jobban el fognak távolodni egymástól az emberek, a szférák. Ugye lesznek nagyon elszegényedő emberek, akiknek szüksége lesz arra, hogy támogassák, és hát a szociális szakemberek fogják támogatni őket, tehát szükség lesz a szociális szakemberekre a jövőben is”.

3.5 Fotel.

A fókuszcsoporthoz tartozó interjú során a résztvevőknek a saját gyermekvédelmi tevékenységüket kellett elképzelni egy „fotelként”, majd körül írni ezt a „fotel”, és elmondani, milyen érzésekkel ül benne az illető. A jelenlegi „fotelről” alkotott vélemények a következők voltak:

„Én már látom is, egy ilyen barna bőr fotel, ami ilyen nagy kartámlájú. Egyébként kényelmes bele ülni, de ez a nagyon lesüppedős és nehéz belőle fölkelni, ha te már nagyon elhelyezkedtél benne. (...) Nem a legjobb fotel, mert az se jó, ha teljesen elnyel, de hogy úgy, mint egy langyos vízben idézőjelben el tudsz lenni, így is nehéz fölkelni. (...) Régi retró fotel, magas támla, fülvédője van, én úgy tudom elképzelni, kopott, bársony, vörös bársony színű, kopottas, nem túl kényelmes, itt-ott a rugó szúr, kényelmetlen. (...) Amennyire kényelmes, annyira egy kicsit, mint amikor úgy megáll az idő, és nem kimondottan rossz, pont ez a veszélye, mert ami kimondottan rossz, azon az ember változtat, ami meg csak ilyen nem megfelelő, azt az ember úgy elviseli. (...) Nem rossz fotel, de érzem rajta,

hogy valami nem jó benne, csak az a baj, hogy még nem tudom, hogy mi, de érzem, hogy egy nem annyira jó, viszont azért rossznak se mondanám. (...) A mostani fotelem teljesen más, mint a 10 évvel ezelőtti. A mostani fotelem ez a tipikusan az a fajta bútordarab, ami igaz kopott itt, kopott ott stb., de még azt a kényelmet adja, amiért az ember nem dobja ki. Akármilyen csúnya, akármilyen ütött-kopott nem dobod ki, és abba ülsz bele leghamarabban. (...) Minél tovább ülsz benne, annál lustább leszel egy picit talán.”

A jelenlegi „fotelről” alkotott vélemény során megfigyelhető, hogy az „ülőképesség” – vagyis a jelenlegi helyzet(ük) – süppedős, nehéz belőle felkelni, továbbá megfogalmazódott, hogy minél tovább ül benne valaki, annál lustább lesz. A szakemberek megnyilvánulásai azt tükrözik, hogy a tehetetlenség érzése folyamatosan jelen van. Milyen lenne ez a „fotel” 5 év múlva a szakemberek szerint, szintén a negatív jelzők soroztak:

„Még több szakadás lesz rajta. Lehet, hogy 5 év múlva rájönnek, hogy mi az, ami nem jó benne, min kellene változtatni. (...) Már nem szeretném, nem elégednék meg vele. Pont ez az, hogy elhatároznám szerintem, hogy kidobom és hogy újat vásárolnék, mert nem felel meg, vagy nem tudom. (...) Nem lennék büszke magamra, hogy nekem még mindig egy ilyen fotelem van és benne ülök és ezt használom, talán így tudom leírni”. S végül arra a kérdésre, milyen lenne ez a „fotel” 10 év múlva, a következőképpen válaszoltak:

„Hamu. Szerintem elégetném. Annyira csúnya lenne, hogy már senkinek nem kellene. (...) Nekem meg már olyan visszataszító. Szerintem már féltetem a ruhámat is, hogy én abba bele üljek és így szerintem egy lomtalanításkor kitenném, hogy akinek kellene. Az úgy már nem illene az életembe, vagy abba a lakásba vagy házba, se irodába. (...) Kicsit megijedek attól, hogy 10 év múlva mi lesz. Dilemma nekem, hogy a fotel meg az ember 10 év múlva összeidomul, vagy az egyik vagy a másik szétszedi a másikat.”

Egy résztvevő pozitív jövőképpel rendelkezett a „fotel” vonatkozásában, és a javításon gondolkodott:

„Én 10 év múlva úgy látom, hogy helyre van hozva a fotelom, meg van javítva, másik helyen van, másik színű, 10 év múlva meg lesz javítva”.

Ennél a témakörnél is jelentősebb a negatív jelzők aránya, viszont a pozitív hangzású kijelentés azt sugallhatja, hogy valahogyan a fotel „helyre hozható”, megjavítható.

3.6 A fókuszcsoportos interjú lezárása

A fókuszcsoportos kutatás befejezésénél, utolsó kérdésként, megkérdeztem az interjúalanyokat, hogyan érezték magukat az interjú(k) során. Az erre kapott válaszok további érdekes adalékkal szolgáltak a vizsgálatomhoz, annak ellenére, hogy ezt korábban nem szándékoztam megkérdezni. Az egyik résztvevő kiemelte annak jelentőségét, hogy a szakmával kapcsolatos nehézségeket nem tudja kivel megosztani:

„Jól, megértő közegben találtam magam. A mentálhigiénét elősegítve akár ilyen csoportok is alakulhatnak, mert pl. jobban érzem magam, mint pl. a beszélgetések előtt éreztem magam. Hiába mondom családtagoknak, barátoknak, ők nem értik, akik nem ebben dolgoznak, és veletek jó volt erről beszélgetni. (...) Sok mindenben egyet értettünk, de még is sok színes dolog előjön ilyen beszélgetések során. Jó volt hallani, hogy sok mindenki másnak ugyanaz a véleménye, mint nekem. (...) Ezekkel a kérdésekkel nem szoktam foglalkozni, mert a munkahely mindig a második, vagy harmadik vagy a sokadik helyet foglalta el az életemben, de azért úgy rájövök, hogy ez is fontos, mert a napjaim nagy részét itt töltöm, és csak kellene ezzel is foglalkozni, és valaminek történnie kellene”.

A résztvevők álláspontja azt tükrözte, hogy jól érezték magukat az interjú során, mivel olyan témaköröket érintettünk, melyeket csak és kizárólag a szociális szakemberek körében tudnak megosztani. Az interjú tervezési szakaszában a kérdéseket úgy fogalmaztam meg, hogy ne sugalljanak semmit sem a résztvevők számára, azonban egyik jelen lévő válaszadó megjegyezte:

„Nagyon jól éreztem magam, jó volt kibeszélni a bajainkat. Kellene egy olyan beszélgetés is, amikor a pozitív dolgokról beszélünk.”

A résztvevők megnyilvánulásából arra lehetett következtetni, hogy a hivatásukkal kapcsolatos negatív felvetések előbb kerülnek felszínre, mint a pozitív gondolatok.

Az általam elkészített kérdések átbeszélését követően a saját jegyzeteimből felolvastam a lényegesebb gondolatokat, összefoglalva a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk elhangzottakat. Kértem a résztvevőket, hogy egészítsék ki, ha valamit kifelejtettem. Az összefoglalót követően az egyik szakember elmondta, hogy az első kérdéshez (*Mit gondoltok a szociális szakma jövőjéről?*) még hozzá fűzné:

„Csak nem akartam ennyire csúnyán fogalmazni, de csak mondom, nekem egy szó jutott eszembe, hogy haldoklik. Mert kb. ez van sajnos, ezt érzem jelenleg. Azt érzem, hogy rombolják folyamatosan, ahelyett, hogy építenék, kormányzati szinten. (...) Nincs jövője. (...) Pedig pont mekkora szükség lenne rá, fel kellene élednie, nem pedig haldokolni. (...) Amikor kimondta valaki, hogy haldoklik, nekem az jutott eszembe, hogy halott.”

Az interjúk tanúsága szerint, úgy tűnik, a szakemberek hivatásukkal kapcsolatos attitűdje inkább negatív, mint pozitív jegyeket hordoz, sőt voltak olyan visszajelzések is, melyek a szociális hivatás jövőnélküliségét vizionálták. Véleményem szerint, ezek a visszajelzések tükrözték talán leginkább a vizsgálati populáció szakma iránti attitűdjét a kutatásom idején. Továbbá az is megfogalmazódott a kutatás során, hogy a hivatásukat gyakorló szakemberek inkább külső tényezőktől várnák el a szükséges változások/változtatásokat. Az egyik ilyen külső erő – mint azt az egyik válaszadóm megjegyezte – a kormány lehetne.

ÖSSZEGRÖZÉS

Kutatásom célja a gyermekvédelemben dolgozó szociális szakemberek, ezen belül a Szegedi Család- és Gyermekjóléti Szolgálatban, Család- és Gyermekjóléti Központban tevékenykedők jövőképeinek és attitűdjének vizsgálata. Továbbá, hogy a területen tapasztalt fluktuáció hogyan hat magára a szakterületre, a szférában maradó szakemberekre.

A válaszadók 88,2%-a elégedettebb lenne a szakmájában, ha magasabb fizetésben részesülne. Továbbá elégedettségük javulását szolgálná a több fizetett szabadság is (megkérdezettek 66,6%-a szerint), valamint a több szakmai képzés (válaszadók 64,7%-a) is. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúk a biztos elégedettséget előidéző tényezők a résztvevők megfogalmazása szerint: modernizáció, érdekképviselet, megfelelő tárgyi feltételek vagy körülmények, egyéni megbecsülés érzése, legyen szupervízió, jobb mentálhigiénié, szakmaiság támogatása. Annak ellenére, hogy a fókuszcsoporthoz tartozó interjúk

elhangzottak alapján a több pénz nem idézné elő a biztos elégedettséget, a kérdőívek elemzéséből származó eredmények ezt nem támasztják alá.

Különösen kiemelendő a kutatás azon eredménye, mely szerint a szociális szférában dolgozók – legalábbis a megkérdezettek – többségét egyfajta tehetetlenség tartja a pályán, vagyis valamiféle bennragadás figyelhető meg, hasonlóan a szociális szolgáltatásokat igénybe vevők jól ismert csapdahelyzetéhez.

A válaszadók 62%-a a válaszadás pillanatában a jelenlegi munkahelyén képzei el a jövőjét. Az 5 éves jövőképnél az arány változik, ugyanis a megkérdezettek 63,2%-a nem a jelenlegi munkahelyén képzei el a jövőjét. A 10 éves jövőkép esetében a válaszadók 81,2%-a máshol képzei el a jövőjét. Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy az elkövetkező években a fluktuáció mértéke a vizsgált intézményekben nem fog csökkenni. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy akik nem a jelenlegi munkahelyükön képzeik el a jövőjüket, egyáltalán nem biztos, hogy munkahelyet fognak váltani. Annak ellenére, hogy az 5 éves tervek vonatkozásában a válaszadók több mint a fele, a 10 éves tervek vonatkozásában pedig a megkérdezettek több mint a háromnegyede nem a jelenlegi munkahelyén képzei el szakmaki jövőjét, ugyanakkor a válaszadók közel fele újra ezt a hivatást választaná, ha lehetősége nyílna rá.

A válaszadók 70,7%-a gondolja azt, hogy a fluktuáció befolyásolja a munkahelyi légkört, a válaszadók 64%-a úgy véli, hogy a fluktuáció befolyásolja a személyes hangulatot. A válaszadók 58,8%-a úgy gondolja, hogy a fluktuáció befolyásolja a munkavégzést.

A kutatásom eredményei azt a kérdést vetik fel, hogy az elkövetkezendő 10-20 évben a szakemberek hogyan fogják érezni magukat a munkahelyükön, a fluktuáció negatív hatásából kifolyólag hányan fogják maguk is a fluktuációt (tovább) generálni. Ha a fluktuáció mértéke növekvő tendenciát fog mutatni, az komoly problémákat okozhat szociálpolitikai aspektusból is, mivel az ellátás minősége változhat meg. Ha pedig a szakemberek távozását követően nem érkezik utánpótlás, úgy a pályán maradó szakemberekre jutó esetszám magasabb lesz.

A válaszadók 88,2%-a elégedettebb lenne a szakmájában, ha magasabb fizetésben részesülne. Továbbá elégedettségük javulását szolgálná a több fizetett szabadság is (megkérdezettek 66,6%-a szerint), valamint a több szakmai képzés (válaszadók 64,7%-a) is. A fókuszcsoporthoz tartozó interjúban a biztos elégedettséget előidéző tényezők a résztvevők megfogalmazásában: mo-

dernizáció, érdekképviselő, megfelelő tárgyi feltételek vagy körülmények, egyéni megbecsülés érzése, legyen szupervízió, jobb mentálhigiéné, szakmaiság támogatása. Annak ellenére, hogy a fókuszcsoporthoz tartozók interjúján elhangzottak alapján a több pénz nem idézné elő a biztos elégedettséget, a kérdőívek elemzéséből származó eredmények ezt nem támasztják alá.

A fókuszcsoporthoz tartozók interjú záró szakaszában elhangzott, hogyan vélekedtek a vizsgált szociális szakemberek a hivatás jövőjéről. Bár a vizsgálatnak nem ez volt a kifejezett célja, mégis értékes információkkal gazdagították a kutatásomat. A szakemberek kifejezetten negatív jelzőkkel illették a szociális szakma jövőjét: többen úgy nyilatkoztak, hogy a hivatásnak nincs jövője, az haldoklik, sőt már halott is. Kutatásom eredményei azt mutatják, hogy ezek a súlyos és elkeseredett kijelentések gyakorlatilag párhuzamba állíthatók a kérdőíves kutatás azon eredményeivel, hogy a szakemberek hogyan látják jövőjüket 5 és/vagy 10 év múlva a munkahelyükön. Továbbá kutatásomnak nem volt célja, még is fontos következtetésre jutottam, hogy a vizsgált populáció külső tényezőtől várja a segítséget, és nem törekszik megoldás(ok)at javasolni a szociális hivatás jövőjét illetően.

IRODALOM

Albert József (2011): A VHF-en végzett szociális munkások iskola - és pályaképe, munkahelyi tapasztalatai, közérzete egy kutatás tükrében. In.: Albert József: *Tizenöt éves a szociálismunkás - képzés a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskolán*. Veszprémi Hittudományi Érseki Főiskola

Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó.

Bata Nathaniel (2018): *A szociálpedagógus tevékenységének elemzése a Szegedi Család- és Gyermekegészségügyi Szolgálat bemutatásának tükrében* (szakdolgozat) Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar.

Fónai Mihály – Pattyán László – Szoboszlai Katalin (2001): Szociális munkások pályaképekének néhány eleme. *Esély* 6.

Hegyesi Gábor - Nagy Krisztina (2001): A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán 1994 és 1998 között végzett szociális munkások szakmai felkészültsége és beválása vezetőik, klienseik és saját megítélésük alapján. *Szociális Munka* 2001/1.

Lehota József (2001): *Marketingkutatás az agrárgazdaságban*. Oktatási Minisztérium.

Pék István (2000): Merre tovább szociális munkások? (Diplomás szociális munkások a szakmában maradásról és a pályaelhagyásról). *Szociális Munka*. 12. 2.

Vida Anikó (2015): „Hát rajtunk ki segít?” A szociális ellátásban dolgozók helyzete és szegénységképe egy Dél-Alföldi kisvárosban. In.: Virág Tünde (2015): *Törésvonalak, Szegénység és etnicitás vidéki terekben*. Budapest, Argumentum.

1992. évi XXIII. törvény

1993.évi III. törvény

1997. évi XXXI. törvény, 40/A. §

15/1998. (IV. 30.) NM rendelet 2. számú melléklet

Bugyi Anett

Az iskolaválasztás hazai és nemzetközi kontextusa
Mi történik hazánkban a
„suliváró” foglalkozásoktól az első osztály indulásáig?

BEVEZETÉS

Dolgozatomban az iskolaválasztás során felmerülő látens szelekciós mechanizmusokkal foglalkoztam. Témaválasztásom motivációja, hogy 2020-ban a Motiváció Oktatási Egyesületnél kezdtem el dolgozni kutatási aszisztensként, ahol az iskolaválasztás problematikájával kezdtünk el foglalkozni. Mindez közel állt hozzám, egyetemi tanulmányaim során leginkább az ifjúság- és az oktatásszociológia keltette fel érdeklődésemet, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek a magyar társadalomban. Dolgozatom témája és maga az oktatási méltányosság az évek során pedig szívügyemmé vált.

Jelenleg Magyarországon jelen van a szabad iskolaválasztás lehetősége. Ezzel kapcsolatban az évek során megjelentek érvek és ellenérvek is a szakirodalomban. Hazánkban viszont inkább negatív hatást gyakorol ez az oktatási rendszerre véleményem szerint, hiszen a szelekció színterévé vált a folyamat. Dolgozatomban arra próbálok rávilágítani, hogy milyen mechanizmusok vannak jelen az iskolaválasztási folyamat során.

Úgy gondolom, hogy munkám sok újat hozhat az iskolaválasztással kapcsolatos diskurzusba, hiszen a szakirodalom megismerése közben azt tapasztaltam, hogy a kutatásunk során feltárt egyes mechanizmusokról még kevés vagy egyáltalán nem született szakirodalom.

A dolgozat a 35. OTDK-ra készült, ahol tagozatomban III. helyezést értem el. Jelen összefoglalóban a hazai helyzet bemutatására koncentráltam, így a nemzetközi összefoglalónak egy rövidített változatát ismerhetik meg, illetve röviden reagálok a bírálatokra.

ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉS

Iskolaválasztási helyzetkép világszerte¹

A legtöbb iskolarendszer földrajzi alapokon nyugszik. A tanulók a szomszédságuk/körzetük alapján választhatnak iskolát, bizonyos rugalmassággal. Az alapfokú oktatás szintjén azonban elterjedtebb, hogy nincs választási lehetőség (vagy csak limitált), mint alsó középfokon. Az iskolaválasztás szempontjából meghatározó szempont, hogy van-e az adott iskolának specializációja. Néhány iskola a tartózkodási hely közelségétől teszi függővé a jelentkezés lehetőségét, néhány pedig teljesítmény alapján. Ha a preferált iskolában túljelentkezés van, a szülő számára nem garantált a választás lehetősége.

A különféle specializált iskolák, például a mágnes² és a charter³ iskolák, valamint az egyéb autonóm iskolák sikere azt mutatja, hogy sok szülő él az iskolaválasztás jogával annak érdekében, hogy gyermekeik jobb minőségű oktatásban részesüljenek, anélkül, hogy elhagynák az állami oktatási rendszert. Ezért az autonóm iskolák és a kormánytól függő magániskolák támogatói azt állítják, hogy az ilyen intézmények javíthatják a tanulói eredményeket és képességeket, valamint választási lehetőséget jelentenek a kevés lehetőséggel rendelkező családok számára, és elő-

¹ A fejezet elkészítéséhez Pauline Musset (2012): *School Choice and Equity: Current Policies in OECD Countries and a Literature Review* című munkáját használtam fel, amely egy OECD kiadvány volt. Forrás: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9fq23507vc-en.pdf?expires=1603711171&id=id&accname=guest&checksum=4C006742821A63E2E73F7A0111A97070> (utolsó letöltés: 2020. 11. 05.)

² A mágnes iskolák jellemzően valamilyen tárgykörre specializálódnak, vagy különleges módszereket alkalmaznak, túljelentkezés esetén pedig sorsolással döntenek el, hogy kiket vesznek fel. Ezek az iskolák a különböző, etnikai és szocioökonómiai háttérrel bírók számára vonzóak. Forrás: <http://magnet.edu/about/what-are-magnet-schools> (saját fordítás, utolsó letöltés: 2020. 12. 29.)

³ A charter iskolák állami fenntartásúak, viszont jogilag és pénzügyileg függetlenek. A folyamat során jelen vannak szervezők és szponzorok, akik szerződést kötnek egymással. A szervezők lehetnek szülők, tanárok az állami vagy akár a magán szektorból, a szponzor pedig lehet a helyi iskolai tanács vagy például egyetemek. Forrás: Sandra Vergari (1999): *Charter Schools – A Primer on the Issue*. In: *Education and Urban Society*, Vol. 31. No. 4. 389-405 <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0013124599031004002> (utolsó letöltés: 2020. 12.29.)

mozdíthatják az egészséges versenyt a hagyományos állami iskolák között.

Gyakori, hogy ha a szülők úgy gondolják, hogy az érvényben lévő szabályok az iskolaválasztás kapcsán nem kedvezőek számukra, ezért akár kerülő úton találnak módot rá, hogy abba az iskolába küldjék gyereküket, ahova szeretnék. Például a valós lakcímtől eltérőt adnak meg (felvásárolnak egy telket vagy más ingóságot a környéken), hogy jelentkezhesse az adott iskolába.

Léteznek azonban korlátozó eljárások is. A felvételi kritériumoktól függetlenül sem biztos, hogy jelentkezni lehet egy adott iskolába. Lengyelországban jelentkezhetnek a szülők az automatikusan választott iskolától eltérően alsó középfokon, azonban az iskola igazgatója elutasíthatja a jelentkezést, akkor is, ha az iskolában még van hely. Írországban a szülők szava sokat számít, de a tanárok, pszichológusok és más szakértők döntenek el, hogy az iskola valóban megfelelő-e az adott jelentkező számára. Ez az eljárás Németországban is létezik.

A válogatás (cream-skimming) és a szegregáció fokozódhat, ha az iskolák mérlegelési jogkörrel rendelkeznek a felvételi kritériumok, a regisztráció ideje vagy a tandíjak tekintetében. Ha a felvételi politikák és a tanulói beiratkozási eljárások homogének lennének és egy központi hatóság rögzítené és ellenőrizné őket, akkor az iskoláknak kevesebb lehetősége lenne a tanulók kiválasztására. A szülőket pedig informálni kellene a választással és a lehetőségekkel kapcsolatban, hiszen különösen a hátrányos helyzetű szülők nincsenek tisztában ezekkel.

A szabad iskolaválasztás érvei és ellenérvei

Az iskolaválasztás mellett az évek során megjelentek érvek és ellenérvek a témával foglalkozó szakirodalomban. Az ezzel foglalkozó kutatók, szervezetek szerint (Pl.: OECD) az iskolaválasztás mellett szól, hogy:

- 1) a kialakuló piaci mechanizmus hatására javulhat az oktatás minősége, hiszen a kvázi versenyhelyzet hatására az iskolák igyekeznek minél jobb oktatási színvonalat biztosítani
- 2) a szülőknek jogukban áll választani, illetve
- 3) az oktatási rendszerek méltányosabbá válhatnak általa.

Azonban a szabad iskolaválasztással kapcsolatos információkról a hátrányos helyzetű családok státuszukból fakadóan ritkán vagy egyáltalán nem

értésülnek. Az oktatás köztudottan újratermeli az egyenlőtlenségeket (Bourdieu, 1996), a szabad iskolaválasztás pedig az oktatási rendszerek nagyobb mértékű szegregálódását eredményezheti (Berényi, 2018).

James (2015) rámutatott, hogy megjelent egy újabb érv az iskolaválasztás mellett. A kutatás, amelyen James tanulmánya alapszik egy 2005 és 2007 között zajlott kvalitatív vizsgálat volt, melyben 180 interjút készítettek jellemzően középosztálybeli szülőkkel Anglia szerte. Az interjúk alapján a szülők jellemzően állami iskolákat választottak a beiskolázáskor. Ennek oka, hogy sok szülő szerint fontos, hogy gyermekük multikulturális környezetben tanuljon, hiszen véleményük szerint ez segíti a globális kihívásokra való felkészülést. Ilyen környezet pedig az állami iskolákra jellemző Nagy Britanniában.

Az Egyesült Államokban is megjelent egy hasonló gyakorlat, azonban Quarles és Butler (2018) tanulmányából kiderül, hogy a szülők ezt a gyakorlatot csak abban az esetben támogatják, ha a diverz környezet alapja a diákok hasonló szocioökonómiai háttere. Quarles és Butler megállapításaikat a dzsentrifikáció oktatásra gyakorolt hatásait kutatták. Eszerint a dzsentrifikált környéken a felső- és középosztálybeli családok választási lehetőségei megnövekednek, hiszen az új és a régi környékről is választhatnak iskolát. Ezt kihasználva a környéki magániskolák „kapitalizálni” próbálják az újonnan érkezett családokat, hogy az így befolyt pénzzel fejleszthessék iskolájukat. A gyakorlat azonban mégis azt mutatja, hogy a „dzscentri” családok állami iskolát választanak és a körzetet sem hagyják el. Ennek motivációja a már fent említett ok az imént említett feltétellel párosul. A jelenség hatására mágnes- vagy kísérleti iskolák is létrejöhetnek a környéken, ez viszont nem kedvez a környéken lakó kisebbségeknek és a szegregáció fokozódását is jelentheti.

A kialakulóban lévő kvázi piac és a folyamatok, amelyeket magával hoz, a szülőknek kedveznek, hiszen döntésükkor a legfontosabb tényező az iskola teljesítménye. A szülői jogok képviselői pedig alapvető emberi jognak tekintik, a szabad iskolaválasztás lehetőségét. Ez pedig azért kulcsfontosságú, mert az oktatási intézmények ma már leginkább munkaerőpiaci készségeket adnak, mintsem „jó állampolgárokat” formálnak, ezáltal az oktatás még inkább hatással van a gazdasági és társadalmi fejlődésre.

Az iskolaválasztás lehetősége tehát hasznos lehet, ha az irányelv a lehetőségek megteremtésére és a hiányosságok megszüntetésére, illetve

a hátrányos helyzetűek támogatására irányul. A helyzet pedig mindig a helyi viszonyoktól függ, ezért a körülményeket mélyrehatóan meg kell ismerni, mert nincs olyan megoldás, ami az összes helyzetre illene.

A szabad iskolaválasztás helyzete Magyarországon

A szabad iskolaválasztás története Magyarországon az 1985. évi I. törvénnyel kezdődött⁴, amelyet az 1993-as közoktatásról szóló törvény⁵ erősített meg. Ezen törvényeknek köszönhetően bekövetkezett a pedagógiai pluralizmus kora, amely az iskolák autonóm voltát is jelentette pedagógiai szempontból. A tanárok tehát többek között megválaszthatták milyen tankönyvek segítségével oktatnak⁶. Ez azt jelentette, hogy a különböző településeken, iskolákban vagy akár az iskolákon belül is eltérő pedagógiai gyakorlatokat alkalmaztak, így az oktatás minősége is eltérő lehetett (Eröss, 2008).

A törvényi szabályozás előtt a tanulók csak abban a körzeti iskolában kezdhették meg tanulmányaikat, amelybe tartoztak. Ez annyiban módosult, hogy a körzeti iskolák továbbra is kötelesek felvenni a körzeti diákokat, azonban a kapacitásuktól függően más körzetből érkezőket is fogadhatnak. Dolgozatom ezzel a kérdéskörrel foglalkozik: mi történik az iskolákban, mikor más körzetekből is érkeznek hozzájuk jövődöbéli tanulók, mi alapján döntenek el, hogy ki az, akit felvesznek és ki az, akit nem?

A helyzetet tovább bonyolítja, hogy 2010 után drasztikusan megemelkedett az egyházi iskolák száma Magyarországon. Míg a 2000-es évek elején az egyházi iskolák aránya 5-6% volt, 2010-ig az arány 23 százalékkal, majd 2010 és 2014 között 68 százalékkal emelkedett. Ennek oka, hogy egy 2010-es törvénymódosításnak köszönhetően könnyebbé tették az önkormányzatok számára a fenntartóváltást. A fenntartóváltás okai pedig szimplán anyagiak voltak, ezt az önkormányzatok is beismerték, és a rendelkezésekre álló adatokból is észrevehető, hogy a gazdasági nehézségekkel küszködő településeken nagyobb arányban történt fenntartó

⁴ 1985. évi I. törvény az oktatásról részletei:

<http://jogiportal.hu/index.php?id=linibq1d8t60zopmx&state=19910723&menu=view>

⁵ 1993. évi törvény a közoktatásról:

<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300079.TV>

⁶ 2012-ben azonban bevezetésre került a Nemzeti Alaptanterv, amely drasztikusan korlátozza a pedagógusok és az iskolák oktatási szabadságát, illetve meghatározza a tananyagot: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200110.kor>

cseré (Ercse, 2018). Az iskolaválasztás szempontjából ez azért meghatározó, mert az egyházi iskolák maguk választhatják meg, hogy kiket vesznek fel és kit nem, továbbá nem tartozik hozzájuk beiskolázási körzet.

Iskolaválasztás és családi háttér

Berényi, Berkovits és Erőss (2008. a.) a 2000-es PISA adatai alapján rámutattak, hogy a magyar diákok iskolai teljesítményét a nemzetközi átlagnál jóval erősebben határozza meg a családi háttér. Az iskolaválasztás szempontjából pedig azért fontos a családi háttér, mert a piaci viszonyok között a szülők szempontjából az egyik legmeghatározóbb tényező az érdekérvényesítő képesség és a kapcsolati tőke. Az iskolák szempontjából pedig az egyik, ha nem a legfontosabb tényező a szocioökonómiai státusz. A tanulmányból az is kiderül, hogy az önkormányzati fenntartású iskolák főleg ezen jellemző alapján választanak a körzeten kívülről érkező diákok közül, ezzel pedig érvényesül a „jóindulatú szegregáció”: megpróbálják kiszűrni a „problémás” (pl.: magatartászavar, tanulási nehézségek stb.) gyerekeket, hiszen sem az adott „problémás” gyerekek nem jó a válogatott osztályban, sem a többi diáknak, de főleg a szülőknek, akik nem szeretnék, hogy ilyen megbélyegzett, stigmatizált diákokkal együtt értékeljék gyermekeiket ugyanazon jellemzők alapján (Berényi – Berkovits – Erőss, 2008. a.). Ez a jelenség azonban tovább erősítette az alapvetően is jelentős mértékű szegregációt, hiszen a hátrányos helyzetű családok érdekérvényesítő képessége elhanyagolható, ahogyan kapcsolati tőkéjük is, továbbá az információ szerzés is nehézkes számukra.

Az óvodák szerepe a szelekciós mechanizmusban

Berényi, Berkovits és Erőss (2008. b.) tanulmányából kiderül, hogy az önszelekciós feladatok már az óvodában megkezdődnek. *„Magyarországon a szelekció a lehető legkorábbi életszakaszban következik be, nálunk már az óvodában kikristályosodnak azok az egyenlőtlenségi dimenziók, amelyek később a legfontosabbakká válnak.”* (Berényi – Berkovits – Erőss: 2008. b.: 132). Az önszelekciós folyamatokat viszont nehéz észrevenni, hiszen iskolát választani kell, azonban nincs egy egyértelmű hierarchia az iskolák között, illetve az iskolák igyekeznek a szülők felől érkező piaci igé-

nyeknek megfelelni. Ezeket az igényeket pedig általában a tagozatos osztályok indításával igyekeznek kielégíteni.

Az óvoda intézménye pedig „egyre inkább az iskolára kezd el hasonlítani, ha nem is pedagógiai tartalmát, de a gyerekekről alkotott képet illetően: eszerint a kisgyerekek éppúgy, mint iskolás társaik, különböznek egymástól képességeiket és teljesítményüket illetően, képességük szerint különböző típusokba, kategóriákba sorolhatók” (Berényi – Berkovits – Erőss: 2008. b.: 133-134). A kategóriába sorolás viszont az iskolák szempontjait tükrözi.

Látható tehát, hogy a szelekciós folyamatok már az óvodában elkezdődnek. Az óvodák szerepe azonban nem tisztázott a szakirodalomban az iskolaválasztás szempontjából. Az interjúk készítése során azonban sikerült megszólaltatnunk néhány szakértőt az óvodák és az iskolák részéről, melyek segítségével talán pontosabb képet kaphatunk az óvodák által betöltött szerepről.

Reakció a bírálatokra

A szakirodalmi háttér feltárása nem volt egyszerű feladat, mert bár a nemzetközi irodalomban születtek már kutatások a középosztály szemszögéből az iskolaválasztás témakörében, viszont hazánkban csak kevés és emiatt nem is sikerült tökéletesen körülhatárolnom, hogy dolgozatomban azok nézőpontját próbálom megismerni, akik tudnak élni a szabad iskolaválasztással. Minden eredmény és kutatás pedig arra utal, hogy ők jellemzően a jobb társadalmi helyzetű csoportok. Ez lehet dolgozatom hiányossága, amire bírálóim is rámutattak, illetve javasolták, hogy érdemes lett volna beemelnem a „white flight” jelenséget, mellyel például Zolnay (2010) foglalkozott. A jelenség szerint az oktatási migráció mindig a jobbnak ítélt iskola irányába zajlik, racionális érdekek mentén, ezzel pedig csak a jobb társadalmi státuszú csoportok élnek. Ez hazánkban nem teljesen igaz, mert a jobb státuszú migráló gyerekek a gettosódó iskolából menekülnek általában, de a hátrányos helyzetű és roma gyerekek is váltanak iskolát. Ritkán sikeresen kitornek és jobb iskolába kerülnek, viszont gyakoribb, hogy rosszabb intézménybe kerülnek.

A KUTATÁSRÓL

A kutatás előkészítő szakaszában készítettünk egy kérdőívet, melyben az iskolaválasztással kapcsolatos preferenciákat próbáltuk felmérni. A kérdő-

ívet július 2-án tettük közzé a Motiváció Műhely Facebook oldalán, amelyet november közepéig lehetett kitölteni⁷.

Dolgozatomban kutatásunk kvalitatív részét mutatom be. Ennek oka, hogy a kvalitatív és a kvantitatív munka együttes bemutatása szétfejténé dolgozatomban kereteit és eltérnék az általam vizsgálni kívánt témától. Kutatási kérdéseim elsősorban az iskolaválasztás során jelen lévő látens szelekción mechanizmusra reflektálnak, illetve annak feltételezett hatásaira, nem pedig az iskolaválasztással kapcsolatos preferenciákra.

Előzetesen az alábbiakat feltételeztem:

- a beiratkozást megelőző, általam „suliváronak” nevezett foglalkozások látens szelekción mechanizmusként funkcionálnak
- a szelekción alapja a gyerekek foglalkozásokon nyújtott teljesítménye, illetve feltételezhető szociális háttérük
- mindezek alapján a szabad iskolaválasztás lehetősége nagy szerepet játszik az oktatási szegregáción meglétében Magyarországon.

MÓDSZERTAN

Úgy gondoltuk, hogy az iskolaválasztási folyamat mechanizmusát legjobban interjúk segítségével ismerhetjük meg. Összesen tizenkét interjút készítettünk, pedagógusokkal, intézményvezetőkkel és szülőkkel, a lehetséges perspektívák feltárásának igényével.

A kutatásban résztvevők összetétele:		
Óvodavezető	Város	Egyházi fenntartású intézmény
Óvodavezető	Község	Önkormányzati fenntartású intézmény
Iskolaigazgató	Város	Egyházi intézmény
Tanító	Megyeszékhely	Állami fenntartású intézmény
Tanító	Megyeszékhely	Állami fenntartású intézmény
Tanító	Város	Állami fenntartású intézmény
Tanító	Megyeszékhely	Állami fenntartású intézmény

⁷ A szokatlanul hosszú kitöltési idő oka az volt, hogy úgy gondoltuk ezek olyan már megszerzett tapasztalatok, amelyek az idő során nem változtak és a júliustól novemberig történi kitöltési idő alatt nem történt olyan esemény véleményünk szerint, ami befolyásolta volna a már meglévő tapasztalatokat.

Szülő	Budapest	Alapítványi intézmény
Szülő	Budapest	Állami intézmény (nem a körzeti)
Szülő	Budapest	Állami intézmény (nem a körzeti)
Szülő	Megyeszékhely	Állami intézmény (körzeti)
Szülő	Város	Egyházi intézmény

1. táblázat: A kutatásban részt vett interjúalanyok jellemzői (saját szerkesztés)

Az interjúalanyok eléréséhez a hólabda módszert és a szakértői kiválasztás módszerét alkalmaztuk, illetve a szülők egy részével az iskolaválasztással kapcsolatos kérdőívünknek köszönhetően vettük fel a kapcsolatot, hiszen azon kitöltők, akik úgy érezték méltánytalanság érte őket az iskolaválasztás folyamata közben, a kérdőív egy pontján önként jelentkezhetek interjúalanyok. A pedagógusokkal és az intézményvezetőkkel félig strukturált interjúkat készítettünk, a szülőkkel pedig strukturálatlan interjúkat vettünk fel.

A kutatásban az interjúalanyok a megkeresés után saját belátásuk szerint önkéntes alapon vettek részt. Az interjúk időtartama körülbelül 20-30 perc volt, melynek során a megkérdezettek engedélyével hangfelvételt készítettünk, egy interjúalany nem egyezett bele a hangfelvételbe, a beszélgetés során ezért jegyzetet készítettem. A járványhelyzetre való tekintettel az interjúk többségét telefonon készítettük, illetve volt néhány interjú, amelyeket online⁸ készítettünk el.

EREDMÉNYEK

Az interjúelemzéshez a következő szempontrendszer állítottam fel, melynek segítségével mintázatokat, jellegzetes hasonlóságokat, illetve különbségeket kerestem:

1. Az iskolaválasztással kapcsolatos információs csatornák
2. Az iskolák helyzete és potenciális vonzereje
3. Az óvodák szerepe az iskolaválasztási folyamatban
4. A „suliváró” foglalkozások jellegzetességei
5. A tanítók szerepe

⁸ Az online interjúkat Facebook Messenger segítségével készítettük.

6. Elbeszélgetés a szülőkkal és értesítés

7. Méltánytalanság és szegregáció.

A következőkben ismertetem az interjúk eredményeit a szempontrendszer alapján,

Az iskolaválasztással kapcsolatos információs csatornák

Az interjúk alapján három fontos információs csatorna rajzolódott ki: az iskolák honlapja, a helyi média, illetve a szülők közötti személyes kommunikáció.

Információs csatornák az iskolaválasztás során
Honlap
Beiratkozással kapcsolatos információk
Előzetes (nem hivatalos) jelentkezési lap (ha van)
„Suliváró” foglalkozások időpontjai
Helyi média
Diákélet, iskolai légkör bemutatása
Szülői kommunikáció
Információcsere iskolákról, tanítókról

1. ábra: Meghatározó információs csatornák az iskolaválasztás során az interjút adott szülők szerint (saját szerkesztés)

A megkérdezett szülők elsősorban az iskola honlapjáról tájékozódtak az iskolaválasztással kapcsolatban. Az iskolák honlapjain általában megtalálhatók a beiratkozással kapcsolatos információk, továbbá a nagycsoportosok számára hirdetett „suliváró” foglalkozások időpontjai és egyéb fontos tudnivalók.

Vannak olyan intézmények, ahol az iskola honlapján egy előzetes jelentkezési lap is kitölthető, letölthető. Ez nem egy hivatalos formula, csupán az intézmények így igyekeznek felmérni, hogy hány gyermek várható a sulivárókra, illetve előzetesen felmérik, hogy hányan fognak ténylegesen jelentkezni az intézménybe.

Mindezek mellett a legtöbb iskola szerepelni szokott a helyi médiumokban, ezzel is információt nyújtva a szülők számára. A médiumokon keresztül bemutatják a diákéletet, az iskolai programokat, verseny-

eredményeket is. Ez az iskolák életében nagyon fontos szerepet játszik, hiszen a diákok számának csökkenésével egyre élesebbé válik a verseny az iskolák között, így az intézmények célja, hogy minél több szülőben jó benyomást keltsenek ezek a média megjelenések, ezáltal növelve a jelentkezők számát.

Kiemelném még a szülők közötti kommunikáció fontosságát. Az interjúk között több példa is volt arra, hogy az interjút adó szülő negatív információt kapott a számára szimpatikus iskoláról egy szülőtársától, akinek már esetleg az adott intézménybe járt gyermeke, ezért végül kiesett a választási lehetőségek közül a szóban forgó iskola. Ugyanennyire fontosak a szülőtársaktól érkező pozitív tapasztalatok is. Az egyik megkérdezett például azért választott gyermekének egy nem körzeti iskolát, amely messze esett lakóhelyüktől, mert a kívánt iskolába nem sikerült bekerülni, viszont ezt a nem körzeti iskolát ajánlották számára és szívesen is fogadták ott őket. *„Az egyik kolléganőm ajánlott egy másik iskolát, ami tőlünk messze van. (...) Először a tanítónénit hívtam föl, hosszan elbeszélgettünk (...), utána azt mondta, hogy vigyük be a gyereket egy próbanapra, nem is egyre, hanem kettőre ment be az osztályba, ahol egyébként nagyon jól érezte magát, és akkor ő döntött úgy, hogy ezt az osztályt fogja választani” – Szülő, Budapest.*

Az iskolák helyzete és potenciális vonzereje

A tanítókkal készített interjúk után azt tapasztaltuk, hogy a pedagógusok többségénél megjelent egy terminus az iskolaválasztással kapcsolatban, amely az iskolák közötti viszonyokra is reflektál: „harc a gyerekekért”. Ennek oka elsősorban a potenciális elsős diákok létszámának visszaesése. A KSH adatai alapján a születések száma drasztikusan lecsökkent az elmúlt kb. száz évben.

Míg 1920-ban az élveszületések száma ~250 ezer volt, ez a szám 2019-re ~89 ezerre csökkent⁹. Az egyik interjúalany elmondása szerint, míg a '80-as, '90-es években a szülők sorban álltak már a beiratkozás megkezdése előtt egy órával, majd a beiratkozás megkezdése után nem

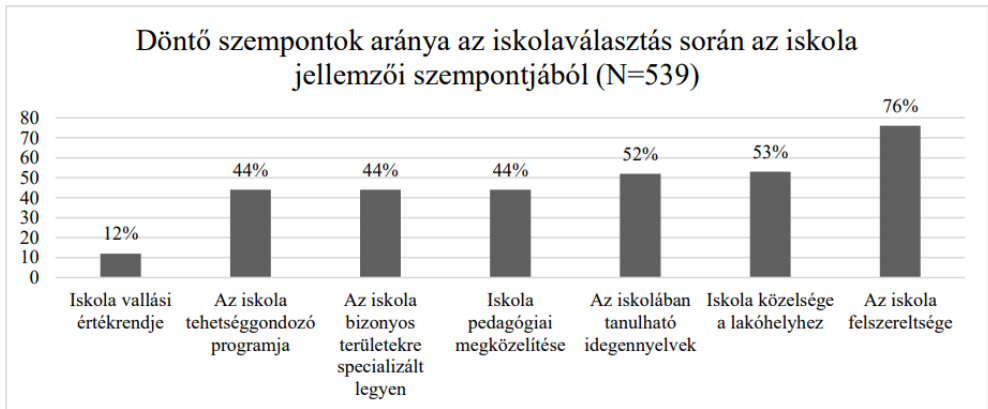
⁹ Forrás: KSH https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html (utolsó letöltés: 2021. 04. 19.)

sokkal már be is telt a létszám, ma már nem jellemző a túljelentkezés az iskolákba, erről a többi megkérdezett pedagógus is beszámolt. Éppen ezért igyekeznek szinte minden körzeten kívülről jelentkezőt felvenni az állami fenntartású intézmények. Viszont a sulivárokon a tanítónők igyekeznek kiszűrni elsősorban azokat a gyerekeket, akiknek a foglalkozásokon magatartásbeli problémák jelentkeznek, amelyek utalhatnak hiperaktivitásra, ADHD¹⁰-ra, továbbá azokat, akiknek feltehetően problémás a szociális háttere. Ennek oka feltehetőleg, hogy nincs elég fejlesztő és gyógypedagógus az iskolákban, így nem tudnának kellő figyelmet szentelni a problémás gyerekeknek, illetve felmerül a jóindulatú szegregáció is.

Az iskolák többsége alapvetően specializációkkal, tagozatokkal igyekszik minél több szülőt megnyerni, hiszen a szülők számára ez egy nagyon fontos szempont. Továbbá fontos lehet még az iskolai légkör, valamint az iskola infrastruktúrája és az oktatási feltételeket biztosító eszközállomány, így sok iskola igyekszik pályázatok segítségével karban tartani épületeit.

A kérdőív eredményei alapján az iskola jellemzői szempontjából az iskola felszereltsége számított a leginkább a szülőknek a választásnál, ezt követte az iskola közelsége a lakóhelyhez (2. ábra). Az iskola specializációjához kapcsolható a pedagógiai megközelítés, a tanulható idegen nyelvek, illetve a tehetséggondozó program is, amelyek hasonló arányban vannak jelen. Ez alól kivétel a tanulható idegennyelvek, ezt a lehetőséget nagyobb arányban választották a szülők. Véleményem szerint ennek oka, hogy a szülők szeretnék felkészíteni gyermekeiket a globalizálódó világ új kihívásaira, továbbá a továbbtanulás és a jövő megalapozás szempontjából is fontos tényező az idegennyelvek ismerete.

¹⁰ „A figyelemhiányos hiperaktivitás zavar (ADHD, Attention Deficit Hyperactivity Disorder) az egyik leggyakoribb neuropszichiátriai tünetegyüttes, amely gyermekkortól végigkíséri az érintettek életét. (...) Némileg leegyszerűsítve az ADHD 3 fő tünetet foglal magába: figyelemzavart, impulzivitást valamint hiperaktivitást. Általánosan jellemző továbbá a tervező-szervező agyi funkciók gyengébb működése (ún. exekutív funkciók zavara).” Forrás: <https://www.adhdkozpont.hu/az-adhd-rol/> (utolsó letöltés: 2020. 12. 30.)

2. ábra: Döntő szempontok aránya az iskolaválasztás során az iskola jellemzői szempontjából (N=539)

A 3. ábrán látható, hogy a személyes preferenciák, vélemények fontosabbak a döntésnél, mint az iskolai jellemzők. A legfontosabb szempontok az iskolai légkör, a tanító(k) személyisége, illetve a gyermek véleménye az iskoláról és a tanítóról. Bár az információszerzés szempontjából a legfontosabb csatornáknak bizonyult az iskola jelenléte a médiában, illetve az iskola honlapja, a döntés során már ezek már nem annyira meghatározó szempontok a válaszadók szerint.

3. ábra: Döntő szempontok aránya az iskolaválasztás során a kitöltők személyes véleményei alapján (N=539)

Az óvodák szerepe az iskolaválasztási folyamatban

Az óvodáknak alapvetően tájékoztató szerepe van, hiszen mind az óvodavezetők, mind a tanítók és a szülők is említették, hogy az óvodában tartanak szülői értekezletet az iskolaválasztással kapcsolatban.

Továbbá vannak olyan óvodák, amelyek együttműködnek bizonyos iskolákkal, így a partnerintézmények tanítói bemutatkozhatnak a szülőknek, például az iskolaválasztással kapcsolatos szülői értekezleten. Vannak olyan óvodák, ahol úgy segítik a partneriskolát, hogy elviszik például a nagycsoportosokat nyílt órákra az adott iskolába. Az egyházi intézmények pedig általában iskolát is fenntartanak, így az egyházi óvodák célja, hogy a felekezeti intézményen belül tartsák a gyerekeket. Erre az interjúk alapján van is igény a szülők felől.

Szeretném felhívni a figyelmet egy számomra eddig ismeretlen jelenségre, amelyről az iskolaválasztással kapcsolatos szakirodalomban sem találtam információt, amelyet egy tanító versenytárgyalásnak nevezett. Ez azt jelenti, hogy bizonyos településeken a tanítók igyekeznek bejutni népszerű, elit óvodákba, ahol minél több szülőt igyekeznek megnyerni. A tanítók tehát ilyenkor gyakorlatilag PR, marketinges és kommunikációs szakemberként funkcionálnak és igyekeznek promotálni nem csak az iskolát, de saját magukat is. Ezek az események viszont sok tanító számára mentálisan megterhelőek, mert félnek a feljük irányuló előítéletektől. *„A versenytárgyalás nagyon-nagyon sokat számít. Voltál már ilyen szörnyűségen? Nagyon embertelen. Az egy kulturált változat, mikor időpontra megy a tanító és kulturált, hogyha betartja a 10 percet. De vannak olyan igazi versenytárgyalás szerűek, például (...) egy elit ovi, ahova mindenki (be)akar bejutni a tanítók közül, mert ugye jó gyerek jön onnan. (...) Azt úgy képzeld el, hogy van úgy, hogy tíz darab tanító ül egymás után, és mindegyik le akarja nyomni a másikat. Tehát tényleg versenytárgyalás, a szülők meg ott ülnek velük szembe, és akkor így stírólik őket, hogy az egy kicsit kövér, az egy kicsit öreg, az nagyon hadar, az nem tudom milyen, hű az nagyon szimpatikus. Meg viszik a szórólapot, jegyzetelnek kérdeznek, tényleg olyan, mint egy versenytárgyalás. (...) Van olyan kollégám, aki teljesen ki tud rajta borulni. Nagyon csúnyán viselkednek a tanárok is egymással” – (Tanító, megyeszékhely, állami fenntartású intézmény).*

Ilyenkor tehát gyakorlatilag néhány perc alatt kell minél több szülőt meggyőzni arról, hogy ők a legjobb választás gyermekük számára.

A „suliváró” foglalkozások jellegzetességei

A kutatásban részt vett interjúalanyok mindegyike beszámolt arról, hogy vannak játékos jellegű előkészítő, beszoktató foglalkozások a nagycsoportosok számára. Jellemzően több ilyen alkalmat is szerveznek az iskolák őszi és tavasz között. Az interjúk alapján az első alkalommal a szülők feliratkoznak, kvázi regisztrálnak a tanítóknál, ezzel jelezve szándékukat, hogy be szeretnének kerülni az adott iskolába. A foglalkozásokon általában a gyerekek önállóan, a szülők nélkül vesznek részt, de vannak olyan intézmények, ahol jelen lehetnek a szülők a foglalkozások alatt. Sok esetben viszont míg a gyerekek a foglalkozáson vesznek részt, a szülők addig egy tájékoztatót hallgathatnak meg az iskola pedagógiai programjáról és egyéb jellemzőiről.

Az egyik interjú során kiderült, hogy egy intézményben azt is figyelik, hogy ki milyen osztályba szeretne járni és ha már betelt az osztálylétszám, viszont a tanítók úgy ítélték meg, hogy egy gyermeknek nem való az adott tagozat (például a magatartása vagy esetleg valamilyen készséghiány miatt), akkor általában felajánlják a szülőknek, hogy egy másik tagozatban kezdje meg gyermekük általános iskolai tanulmányait. *„Az „egyik” tagozatunkra rendkívül sokan jelentkeztek, (...) Nem elküldik (a túljelentkezőket), hanem igazgató vagy aki ezért felelős, megkérdezi, hogy esetleg érdekelné-e a „másik tagozat”. Tehát mindenféleképpen tagozatot ajánlanak fel. (...) Nem az az első, hogy elutasítjuk és menjen oda, ahova akar, hanem házon belül is felajánlás van, amíg be nem telik (az adott tagozat)” – Tanító, város, állami intézmény.*

Ha a szülőnek ez nem felel meg és nem a körzethez tartoznak, akkor másik iskolát kell keresnie. Az interjúalanytól viszont azt az információt kaptuk, hogy a szülők általában elfogadják a másik tagozattal kapcsolatos ajánlatot.

A legtöbb intézményen a játékos feladatok közben csak a gyerekek viselkedését figyelik, és ez alapján döntenek el, hogy ki az, akivel szeretnének szeptemberben találkozni és ki az, akivel nem. *„Ilyen előkészítő foglalkozás van 4-5, hogyha többször felkerül egy gyerek neve, több tanárnál, akkor meg szoktuk nézni, hogy körzetes-e. És akkor innentől jön a játék,*

ha nem körzetes, akkor egyértelmű, hogy nem nagyon szeretnénk őt felvenni, ez évente legfeljebb 1-2 gyerek. Ha körzetes, akkor nincs esélyünk elküldeni” – (Tanító, megyeszékhely, állami fenntartású intézmény).

Több interjúalany is beszámolt arról, hogy voltak olyan játékok, amelyben a gyerekek koordinációs képességeit igyekeztek felmérni. *„Én azt felvételinek hívom, ők nyilván nem annak vették (a gyerekek), tehát ez a mutatók egy képet, melyik van jobb oldalon, hol van a labda. (...) Tehát ilyen iskolaérettségi teszt” – Szülő, megyeszékhely.* Véleményem szerint ezeken az alkalmakon leginkább azt figyelik a tanítók, hogy hogyan viselkednek a gyerekek a közösségben, hogyan képesek együttműködni társaikkal és igyekeznek kiszűrni azokat, akiket magatartásuk alapján problémásnak ítélnék meg és úgy gondolják nem tudnának velük dolgozni.

Az egyik megkérdezett arról számolt be, hogy voltak olyan foglalkozások, ahol a tanítónők segítségével feladatlapokat töltöttek ki a gyerekek, és az elért pontszám is meghatározó a döntéskor. *„Témákra osztottuk ezt a négy foglalkozást, az első ismerkedésről szólt, a második testrészekkel, a harmadik ilyen természettel, téli állatok etetése, a negyedik pedig matematika. Ezeken belül különböző fejlesztési területeket, hát végülis vizsgáltunk meg, feladatlapok segítségével” – Tanító, megyeszékhely, állami fenntartású intézmény.* Feltehetőleg ez nem egyedi eset, annak ellenére, hogy már több tanulmány is született azzal kapcsolatban, hogy ebben az életkorban még nem lehet megjósolni a jövőbeli képességeket. Erre rávilágított többek között Molnár és Csapó is, akik kutatásukban a képességek fejlődését logisztikus modellek segítségével vizsgálták. Eredményeik alapján *„a képességek fejlődésének matematikai természetéből következően iskolai pályafutásuk során a gyerekek a fejlettségi rangsorban akár többször is helyet cserélhetnek. Nem lehet tehát a fejlődés egy korai szakaszában tapasztalt szint alapján az elérhető végső szintet megjósolni”.* (Molnár – Csapó, 2013: 67.)

A tanítók szerepe

A kutatás során azt tapasztaltuk, hogy az iskolaválasztás során kulcsfontosságú szerepe van a tanítóknak. Egyrészt ők azok, akik a sulivárákat koordinálják és vezetik. Másrészt sok esetben a tanítók döntenek el konkrétan, hogy kiket vesznek fel az iskolába és ki melyik osztályba kerül. Több interjúalany is úgy fogalmazott, hogy a foglalkozást tartó jövődöbéli el-

sős tanító munkáját segíti a többi tanító kolléga, akik a foglalkozás ideje alatt figyelik a gyerekeket és felírják azokat, akiknél valamilyen problémát tapasztalnak. Ha egy gyermek több foglalkozás során is felkerül a listára, akkor nagy valószínűséggel szeptemberben más intézményben kezdi meg tanulmányait. *„Nálunk az úgy működik, hogy mikor tartom mondjuk én ezt a foglalkozást, akkor vannak még bent velem más tanítók is, azért, hogy segítsenek. Tényleg segítenek egyébként (...), de azt is figyelik közben, mint ahogy mondtam, hogy melyiknek van magatartásbeli vagy szociális gondja. És általában irkálnak fel neveket, akiket nagyon-nagyon nem kéne felvenni” – Tanító, megyeszékhely, állami intézmény.*

A folyamat pedig sokszor szimpátiára épül nemcsak a tanítók, hanem a szülők oldaláról is. A szülők alapvetően olyan tanítónőt képzelnek el gyermeküknek, aki számukra és a gyermek számára is szimpatikus és akivel jól tudnak kommunikálni. Így a szülők első körben abba az iskolába próbálnak bekerülni, ahol szimpatikus a tanítónő. Sokszor a tanítónő személye felülírja a tagozattal kapcsolatos preferenciákat is. *„Megjártunk négy alsó tagozatot, négy osztályt a két gyerekkel és egyértelmű, hogy alsó tagozatban a tanítónéni személye a meghatározó” – Szülő, Budapest.*

A szimpátia a tanítók számára is fontos. Ha egy gyermek a foglalkozások során nem szimpatikus a tanítónőnek, úgy érzi nem tudna megfelelően együtt dolgozni vele, akkor nagy valószínűséggel nem az adott tanító osztályában fogja megkezdeni tanulmányait. Véleményem szerint ez egy olyan szubjektív emberi tényező, amely nemcsak az iskolaválasztásra van hatással, hanem a későbbi oktatási pályára is. Hiszen, ha egy nem szimpatikusnak ítélt gyermek egy adott tanítóhoz kerül, megeshet, hogy a munka során nem fog tudni elvonatkoztatni az unszimpátiától így akarva-akaratlanul is negatív hatással lehet a gyermek tanulmányi élményeire. Továbbá fennállhat a túlzott szimpátia esete is, mikor egy szimpatikusnak ítélt diákkal kivételeznek bizonyos helyzetekben. Így azt gondolom, hogy sikeres iskolaválasztáshoz a szimpátia az egyik legfontosabb tényező a szülők, a tanító és a gyermekek oldaláról is.

Elbeszélgetés a szülőkkel és értesítés

Az interjúk során azt tapasztaltuk, hogy az állami iskolákban a szülőkkel történő elbeszélgetés nem mindig jellemző. Vannak intézmények, ahol a sulivárok közben tartott információátadó előadások során érintkeznek

csak a szülőkkel. Vannak intézmények, ahol nem szokás az elbeszélgetés a szülőkkel, viszont jó néven veszik, ha a szülők időpontot kérnek az igazgatóhoz.

Az alapítványi iskolákban viszont úgy tűnik nagy hangsúlyt fektetnek erre. Az interjúalanyaink közül többen is felkerestek valamilyen alapítványi fenntartású iskolát az iskolaválasztás időszakában. Mindegyikőjük arról számolt be, hogy elbeszélgettek velük, főleg arról, hogy miért éppen az adott intézményt szeretnék választani, illetve volt, aki arról számolt be, hogy főleg a szülők foglalkozása iránt érdeklődtek. *„Több szűrő van, először van egy szülői beszélgetés, (...) a jelentkezés úgy történt, hogy egy viszonylag hosszú kérdőívet kellett kitölteni, vagy ilyen jelentkezési lapot, amit az iskola honlapjáról lehetett letölteni, és ebbe mindenféle információkat kellett beírni a családról meg a gyerekről, de az óvodáról is. Az alapján azt hiszem, hogy mindenkit behívtak, és az iskolának az igazgatója beszélgetett el velünk, illetve velem, mert csak én mentem, lehet, hogy ez hiba volt, nem tudom. Ott arra voltak kíváncsiak elsődlegesen, hogy miért szeretnék ide járni, hogy mi mivel foglalkozunk, a férjem is meg én is mivel foglalkozunk, és valahogy mindig az volt az érzésem, hogy a gyerekek a legkevésbé fontos.”* – Szülő, Budapest

A folyamat végén a sikeres felvételtől egy hivatalos levél szokott érkezni. Elutasítás esetében vannak intézmények, ahol személyesen közlik ezt a szülőkkel és fel is ajánlanak egy másik iskolát. Viszont sokszor csak telefonon vagy e-mailben tájékoztatják a szülőket, akiknek ilyenkor nem sok lehetőségük van. Felkereshetik a tankerületet, akik utasíthatják az iskolát, hogy ha van kapacitás biztosítsanak helyet a gyermeknek, azonban az egyik interjú során kiderült, hogy van olyan iskola, amelyik nem tesz eleget a tankerülettől érkező utasításnak sem.

Méltánytalanság és szegregáció

Az interjút adók közül volt, aki azért érezte méltánytalannak a folyamatot, mert az iskola nem tudta megindokolni, hogy miért nem szeretnék, hogy egy adott gyermek oda járjon. Méltánytalan tehát, hogy nincs egy szempontrendszer, amire az iskolák vagy a szülők hivatkozhatnak, ha úgy gondolják igazságtalanság történt az iskolaválasztási folyamat közben.

Úgy gondolom, hogy az iskolaválasztás során a különböző szereplők különböző fokú méltánytalanságot szenvednek el. Több interjúból kide-

rült, hogy az iskolaigazgatók amellet, hogy iskoláik versengenek egymással, sokszor egy kvázi cserekapcsolatban állnak. Ez azt jelenti, hogy ha egy állami fenntartású iskolában már nincs hely vagy nem szeretnének felvenni egy adott gyermeket, akkor az iskolaigazgató abban az esetben, ha a településen több intézmény is található, megkérdezi a többi iskolát, hogy tudnak-e még elsősöket fogadni. Így próbálnak az igazgatók egy win-win helyzetet teremteni, hiszen nem az elutasítás tényét közlik, hanem egy opciót ajánlanak fel, ezzel akár elejét véve egy esetleges reklamációnak. *„Szólnak neki (az igazgatónak), hogy túljelentkezés van, ilyenkor nagy igazgatói telefonálgatás megy, és ilyenkor szoktak ajánlani, mert mondjuk az egyik iskolának nincs elég gyereke, küldjétek gyorsan ide át” – Tanító, megyeszékhely, állami intézmény.* Ebben a szituációban pedig az igazgatók válnak a rivális iskola „ügynökeivé” és próbálják meggyőzni a szülőket, hogy a másik iskola jó választás számukra, akárcsak a tanítók a versenytárgyaláson.

Méltánytalan a folyamat sok leendő elsőssel szemben, hiszen a sulivárákon sokszor már előzetesen címkézés áldozataivá válnak magatartásuk, képességeik vagy azok hiánya okán. Nem beszélve azokról a többségében hátrányos helyzetű családokról, ahol a szülők nem vesznek részt az iskolaválasztással kapcsolatos diskurzusban. Ezekből a családokból a gyerekek általában az állami fenntartású körzeti iskolában kezdik meg tanulmányaikat. *„... Egy cigány kisfiú is valahogy bekerült a rendszerbe, ők nem tudtak eljönni a szóbelire (elbeszélgetésre az az igazgatóval, a járványhelyzet miatt). Nem tudom miért (került be), biztosan jól teljesített a feladatlapokon és ő föl lett véve. Utána, mikor meglátták a gyermeket, akkor tudták meg, hogy hoppá. Ha látták volna, akkor biztos nem lett volna felvéve” – Tanító, megyeszékhely, állami fenntartású intézmény.*

Az állami fenntartású iskolákban a tapasztalatok alapján a tagozatos osztályok mellett jelen van egy vagy két olyan osztály, ahová azok a gyerekek kerülnek, akik a körzetből érkeznek és nem jártak a sulivárákra. Ők jellemzően alacsony társadalmi státuszú, nem ritkán roma családokból származnak. Viszont, ha egy ilyen gyermek mégis részt vesz egy vagy akár több suliváráson, sokszor stigmatizálják a feltételezhető szocioökonómiai háttere miatt. Mindezek eredményeként tehát az állami intézményekben jellemzően minden évfolyamon van egy vagy két szegregált osztály. *„A hátrányos helyzetű és a gyerekvédelemmel kapcsolatosak mind a „B” osztályban vannak. A tagozatos osztályainkban nincs ilyen. Ellenben a „B”*

osztályokban nagy az arány. (...) Ha arányát nézed sok, hiszen minden évfolyamon van egy „B”, akiknek a létszámát tekintve, általában 80 százaléka roma, és fel kell venni, nem tudsz mit csinálni, na, az a körzet” – Tanító, város, állami intézmény. Véleményem szerint ez a fajta kirekesztés befolyásolja gyermekek befutható életpályáját és negatív társadalmi megítélést predesztinál.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az interjúelemzés során úgy vélem jól kirajzolódtak az iskolaválasztás alatt zajló folyamatok, melyek alátámasztják előzetes feltételezéseim helyességét. Dolgozatom csak esettanulmány jellegű, azonban úgy gondolom, hogy a gyakorlatok országosan is hasonlóak lehetnek.

Összességében az interjúelemzés alapján valóban úgy tűnik, hogy a „suliváró” foglalkozások egy látens szelekciós mechanizmust jelentenek és ugyan nem minden esetben, de sokszor számít a gyermekek teljesítménye, főleg viselkedésük és magatartásuk. A tanítók leginkább arra törekednek, hogy homogén összetételű osztályokat alakítsanak ki. A „folyamat végén a hátrányos helyzetűek és magatartási problémákkal küszködő, zömében cigány tanulók iskola nélkül maradnak” (Lannert, 2003: 71). A szabad iskolaválasztás gyakorlata tehát erősíti az oktatási szegregációt Magyarországon.

Véleményem szerint hazánkban is szükség lenne mágnes iskolákra, ahol magas az oktatás minősége, továbbá fontos a diákok etnikai összetétele. Ilyen iskolák alapításával pedig megindulhatna egy deszegregációs folyamat is országszerte. Viszont a mágnes iskolákat is érik olyan kritikák, miszerint tovább erősíthetik a szegregációt (Orfield, 2001).

Sajnos eddig még nem született jól funkcionáló megoldás a szegregáció ellen, viszont úgy gondolom, hogy nagy szükség lenne az integrált oktatás valamilyen szintű megvalósítására, nemcsak az egyenlő oktatási minőség, hanem a társadalmi érzékenyítés miatt is. Véleményem szerint egy olyan átfogó reformra lenne szüksége a magyar oktatási rendszernek, melynek során a gyerekek nem válnának címkézés áldozatává már óvodás korban, mikor jövőbeni teljesítményükről még semmilyen következtetést nem lehet levonni. Egy olyan rendszerre lenne szükség, ahol a különböző családi háttérű gyerekek egyenlőbben lennének elosztva az intézmények

között. Ezzel egy erős deszegregációs folyamat kezdődhetne, amely javítana a jelenlegi rendszerben „problémásnak” ítélt gyerekek megítélésén és teljesítményén. Ha legalább az iskolákon belül nem lennének szegregált osztályok, már az is egy hatalmas lépés lenne a szegregáció csökkentésének érdekében, még akkor is, ha ez esetleg sérti a szabad iskolaválasztási lehetőségeket, hiszen hosszú távon pozitív társadalmi változásokat eredményezhetne egy ilyen intézkedés.

FELHASZNÁLT IRODALMAK:

Berényi Eszter (2018): Szabad iskolaválasztás és szegregáció. In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 57–66.

Ercse Kriszta (2018): Az állam által ösztönzött, egyházasszisztált szegregáció mechanizmusa. In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 177–200.

Hricsovinyi Julianna, Józsa Krisztián (2018): Iskolaválasztás és szelekció. In: Fejes József Balázs – Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem*. Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged. 129–146.

ONLINE FORRÁSOK:

Berényi Eszter, Berkovits Balázs, Erőss Gábor (2008. a.): Iskolarendszer és szabad választás. In.: Berényi Eszter – Berkovits Balázs – Erőss Gábor (szerk.): *Az iskolába rendezett gyerek – kiváltság és különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. 11-22. http://real.mtak.hu/1676/1/47040_ZJ1.pdf

Berényi Eszter, Berkovits Balázs, Erőss Gábor (2008. b.): Iskolaválasztás az óvodában. A korai szelekció gyakorlata. In.: Berényi Eszter – Berkovits Balázs – Erőss Gábor (szerk.): *Az iskolába rendezett gyerek – kiváltság és különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat Kiadó, Budapest. 130–154. http://real.mtak.hu/1676/1/47040_ZJ1.pdf

Bourdieu, Pierre (1996): Az oktatási rendszer ideologikus funkciója. In: Meleg Csilla (szerk.): *Iskola és társadalom I.* JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszék, Pécs. 10–24.

<https://mek.oszk.hu/01900/01944/01944.pdf> (utolsó letöltés: 2021. 01. 04.)

Erőss Gábor 2008: Mozaik-Magyarország felfedezése, avagy AZ ESETLEGESSÉG URALMA. In.: Berényi Eszter – Berkovits Balázs – Erőss Gábor (szerk.): *Az iskolába rendezett gyerekek – kiváltság és különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat Kiadó, Budapest. 23-61.
http://real.mtak.hu/1676/1/47040_ZJ1.pdf

James, David (2015): How Bourdieu bites back: recognising misrecognition in education and educational research. *Cambridge Journal of Education*, Volume 45. Issue 1. 97–112.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0305764X.2014.987644>

Lannert Judit (2003): Differenciálás és szelekció a magyar iskolákban. *Iskolakultúra*, 13. évfolyam 1. szám 70–73.
https://epa.oszk.hu/00000/00011/00067/pdf/iskolakultura_EPA00011_2003_01_070-073.pdf (utolsó letöltés: 2021. 01. 03.)

Molnár Gyöngyvér – Csapó Benő (2003): A képességek fejlődésének logisztikus modellje. *Iskolakultúra*, 13. évfolyam, 2. szám, 57–69.
http://epa.oszk.hu/00000/00011/00068/pdf/iskolakultura_EPA00011_2003_02_057-069.pdf (utolsó letöltés: 2020. 12. 20.)

Orfield, Gary (2001): *Schools More Separate: Consequences of a decade of resegregation*. The Civil Rights Project. Harvard University. Cambridge, Massachusetts
<https://civilrightsproject.ucla.edu/research/k-12-education/integration-and-diversity/schools-more-separate-consequences-of-a-decade-of-resegregation/orfield-schools-more-separate-2001.pdf> (utolsó letöltés: 2021. 01. 03.)

Pauline Musset (2012): School Choice and Equity: Current Policies in OECD Countries and a Literature Review Forrás:
<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9fq23507vc-en.pdf?expires=1603711171&id=id&accname=guest&checksum=4C006742821A63E2E73F7A0111A97070>

Quarles, Bradley; Butler, Alisha (2018): Toward a Multivocal Research Agenda on School Gentrification: A *Critical Review of Current Literature Peabody Journal of Education*. Volume 93. Issue 4. 450-464.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0161956X.2018.1488399>

Sandra Vergari (1999): Charter Schools – A Primer ont he Issue. In: *Education and Urban Society*, Vol. 31. No. 4. 389–405.
<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0013124599031004002> (utolsó letöltés: 2020. 12.29.)

Zolnay János (2010): „Olvashatatlan város” – Közoktatási migráció és migrációs iskolatípusok Pécsen. *Esély* 6. 41–65.
http://www.esely.org/kiadvanyok/2010_6/04zolnay.indd.pdf

Deák Judit

A csávolyi és bácsbokodi németység kitelepítése a II. világháború után – családtörténeti adalékokkal

BEVEZETÉS

A második világháború utáni német kitelepítés a kisebbségekkel szembeni előítélet, a kollektív büntetés egyik közelmúltbeli történeti példája. Az események országos szinten általában feltártak, bár szélesebb körben korántsem kellően ismertek. A helyi események, illetve az érintett családok sorsának vizsgálatával a kutatás számos fontos adalékkal szolgálhat az általános ismeretek árnyalásához, emberi sorsok, helyi közösségek történetének jobb megismeréséhez, megértéséhez. A tanulmány elején egy történeti áttekintést kívánok adni a szakirodalom alapján, a tanulmány második felében egy család történetén keresztül foglalkozom az események bemutatásával. Kutatási eredményeimmel egyrészt szélesíteni szeretném a magyarországi németek kitelepítésével kapcsolatos ismereteket a két említett település történetének feldolgozásával. Az országos és a helyi viszonyok, sajátosságok összevetésével, a hasonlóságok és az eltérések kiemelésével árnyaltabb képet lehet alkotni a történekről. Mindennek egy család életén, kálváriáján keresztül való bemutatásával, az országos, átfogó szempontok, igazságok mellett, közvetlen emberi, személyes vonatkozások felrajzolhatók.

Mindezek együttesen – szándékom szerint – összetett, hiteles és szemléletes módon mutatják be a német kitelepítést, újabb adalékokkal szolgálva a téma iránt érdeklődőknek és talán szélesebben is, a korszak társadalmi, szociális, kulturális kérdéseivel foglalkozók számára.

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK KITELEPÍTÉSÉNEK ELŐKÉSZÍTÉSE A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Már a második világháború idején a szövetségeseket foglalkoztatta a németek kitelepítésének lehetősége, ám ekkor még teljesen más szempontból és más céllal. Az Atlanti Charta 1941. augusztus 14-i aláírása során is már fontos feladat volt, hogy amikor a háború véget ér, az agresszor hatalmakat lefegyverezzék. A chartát az Amerikai Egyesült Államok

és Nagy-Britannia írták alá, a végleges változatot ez év augusztus 24-én tárták a többi szövetséges ország elé, amikor ezt ők is elfogadták. Az 1941-es év nem csupán emiatt fontos mérföldkő a történelemben, mivel ebben az évben népszámlálást tartottak, amely meghatározó volt a hazai németiség kitelepítésének megkezdésében. Magyarországnak Ideiglenes Nemzeti Kormányja volt, aki kezdeményezte a kitelepítést, amely a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (továbbiakban SZEB) felügyelete alatt állt. Magyarország alapvetően nem tervezte ilyen mértékben a németek kitelepítését, erős nyomást gyakorolt a kérdésben Csehszlovákia is, akik a saját német lakosságától igyekezett a háború után megszabadulni. A második világháború alig ért véget Európában a május eleji fegyverletétel aláírásával, 1945. május 16-án már Gyöngyösi János külügyminiszter tájékoztatta Vorosilov marsallt, hogy kb. 300 000 „bundistát” akar kitelepíteni az országból. Ezt május 26-án a Szovjetunióhoz intézett szóbeli jegyzékében Miklós Béla az alábbiak szerint megerősítette: *„a Magyarországról eltávolítandó németeket Németország olyan területére telepítsék át, amely a Szovjetunió haderőinek megszállása alatt áll”* (Balogh, 1988, p. 43.). Ezt a 300 000 főt Volksbund-tagként kezelték, ám a szervezet nem haladta meg a 150 000 fős tagságot, így elképzelhető, hogy ebbe a számba már beleszámolták részben azokat is, akik a már említett 1941-es népszámlálás alkalmával magukat német anyanyelvűnek vagy nemzetiségűnek vallották (Tilkovszky, 1998). Mivel az 1937 előtti országhatárokon belül 477 966 fő német anyanyelvűnek, további 303 527 fő német nemzetiségűnek vallotta magát, jogosnak érezte az állam, hogy 450-500 000 német lakos kerüljön kitelepítésre (Zinner, 2004). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány elsődlegesen azokat a németeket, akik a népszámlálás során bármilyen német érzelműnek adták meg magukat, hazaárulónak tartotta és szerinte *„ezek a hazaárulók, ezek a fasiszták, ezek közül kerültek ki a volksbundisták, az SS-katonák”* (Tilkovszky, 1998, p. 125.). Nem ez volt az első alkalom, amikor magyar részről is felmerült a németek büntetésének lehetősége. Az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény aláírásánál a magyar kormány vállalta, hogy a népszámlálás során feljegyzett németek kitelepítése mellett, minden olyan szervezetet felosztatnak, amely bármilyen kapcsolatban állt a hitleri Németországgal. (Fehér, 1988). 1945. január 25-én megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. számú rendelete a népbíraskodásról, melyben meghatározták a háborús bűnösök körét. Eszerint háborús bűnösnek tekintették azokat, akik magyar

állampolgárságuk ellenére a német hadsereg vagy biztonsági szolgálat kötelékébe léptek (1945. évi VII. törvény [online] Megtekintés: 2020. november 6.). Amellett, hogy számos rendelkezés született a magyarországi németek ügyében, ehhez rögzös út vezetett a magyar politikában, hiszen a háború kimenetelét tekintve sem voltak egységes álláspontok. A legfontosabb vita, melyet ki kell emelni az események menetében az 1945. április 11-i ülésen zajlott, ahol a politikai pártok között a németek ügyében nem volt egyetértés. A polgári demokrata párti Supka Géza és a kommunista Gerő Ernő között pártjaikat képviselve folytatott állásfoglalás szerint Supka helytelenítette a kollektív felelősségre vonást, szerinte el kell különíteni a politikai és nemzetiségi hovatartozást, nem lehet egységesen az egész németiséget büntetéssel sújtani. Ezzel szemben Gerő ezt a javaslatot elvetette, mivel szerinte minden német bűnös, így egyértelmű, hogy az egész németiségnek bűnhődnie kell (Balogh, 1988). Végül az 1945. december 29-én megjelent 12 330/1945. M. E. számú rendelet volt az, melyben részletesen meghatározták a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítését (Fehér, 1998). Az a fajta hozzáállás, melyet a Miklós Béla vezette kormány tanúsított úgy kezelte a „problémát”, mint fasiszta kérdést, nem pedig svábkérdést. Mindezek mellett a földosztás kérdése volt az, amely sokat nyomott a latba a magyarországi németek sorsának formálásában.

1945. július 17-én, Budapesten Vorosilov marsall vezetésével mintegy háromórás SZEB gyűlést zajlott, ahol tovább folytatták a német lakosság szankcionálását. Itt a következő hangzott el az ügyben: *„a magyar kormány kérésének megvitatása 200 000 svábnak Magyarország területéről történő kitelepítése”* (Zinner, 2004, p. 51.), továbbá kezeljék az érintett kisebbséget háborús bűnösként egységesen, így a német lakosság száma már 500 000 főt jelent (Zinner, 2004).¹¹

Azzal, hogy a magyarországi németek jelentős része kivette részét Németország oldalán a háborúban, hozzájárult sorsuk megpecsételéséhez,

¹¹ Magyarországi németek és svábok fogalmi tisztázása: Érdeemes kifejtteni, mikor beszélünk svábokról és mikor magyarországi németekről. Svábok azok a németek, akik a XVII. századtól Magyarországra települtek át, főként a Duna menti területekre, innen is a „dunai sváb” elnevezés, de jelentős sváb népesség élt Budapest és a Pilis környékén. Ha a legegyszerűbben akarjuk lehatárolni, mi a különbség a két meghatározás között, a sváb egy népcsoport, a magyarországi német pedig nemzetiség. Bár mindkettő németajkú múltját tekintve, nem minden magyarországi német tartozik a svábok közé.

amit a kitelepítés mellett a vagyonek Kobzások is súlyosbítottak. 1945 tavaszától nemcsak a kitelepítés volt az egyik büntető tényező, hanem a vagyonek Kobzások is. Ahogy az események előzményében tárgyaltam, az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény aláírásával az Ideiglenes Nemzeti Kormány elkötelezte magát amellelt, hogy internálja a német lakosságot. Amellelt, hogy befolyásoló tényező volt a névjegyzékek összeállítása során az 1941-es népszámlálás eredménye, valamint a háborús bűnösöket meghatározó 81/1945. M. E. számú népbíráskodásról szóló rendelet, 1945. július 1-jén érvénybe lépett a 3820/1945 M. E. számú rendelet. Ez a szabályozás a járási bíróságok felállítását rendelte el, valamint kategóriákba sorolta a magyarországi németeket a következők szerint:

- „1. a Volksbund vezetői, önkéntes SS-katonák,
2. Volksbund-tagok, nevüket visszánémetesítők,
3. Volksbund támogatók,
4. német nemzetiségűek, akik a magyar nemzethez való hűségükről és demokratikus szellemükről bizonyosságot adtak,
5. közömbösek” (Marchut, 2012).

Ezen pontokat foglalta össze többek között a szintén említett 12 330/1945 M. E. számú rendelet, amelynek a végrehajtási utasítása a 70 010/1946 B. M. számú rendelkezés volt, melyet Nagy Imre írt alá. A két rendelet szorosan összekapcsolódott a következő meghatározás miatt: *„Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt”* (Magyar Közlöny, 1946/12.).

További szabályozást jelentett az 1945. évi 1710 M. E. számú rendelete a Népgondozó Hivatal létrehozásáról 1944. december 22-én a következőket rendelte el a hivatal feladatául: internáltak, hadifoglyok, menekültek segélyezése és elhelyezése, az országba visszatérő magyarok gondozása, illetve a fasiszta lakosság kitelepítése. Miután a Népgondozó Hivatal felállítását elrendelték, Vorosilov sürgetni kezdte a kitelepítés megkezdését, hiszen úgy gondolta, minél hamarabb megszabadul az ország a német lakosságától, annál hamarabb tudja megváltoztatni az ország azon állapotát, amelybe az említett nemzetiség juttatta. Erdei Fe-

renc, a koalíciós kormány belügyminisztere, aki a Nemzeti Parasztpárt álláspontját képviselte, aki szerint úgy kell a kitelepítést megvalósítani, hogy az lényében ne idomuljon a náci Németország által szervezett zsidó deportálásokhoz. Ennek megfelelően Erdei az alábbi pontok szerint állította össze a munkatervet:

„1. A német anyanyelvűek alapulvételével, a kivételek leszámításával, valamint a nem magyar állampolgárságú német nemzetiségűek hozzáadásával 400 000 német nemzetiségű személy kerülhet kitelepítésre.

2. A kitelepítendőek elszállításukat közvetlenül megelőzően és lakóhelyükhöz közeli gyűjtőtáborokban gyűjtendőek, tekintetbe véve a közlekedési lehetőségeket, valamint a német nemzetiségűek elhelyezkedését, 22 ilyen gyűjtőtábor felállítása szükséges...

3. A gyűjtőtáborok felállítása mindenütt vasútvonal mellett történik, ahonnan a szállítás vasúti vagonokban történhet.

4. A gyűjtőtáborokba kitelepítendő személyek csak a megengedett súlyú ingóságukat vihetik magukkal.

5. A lebonyolítás irányító szervezetéül egy bizottság létesítendő a belügyminiszter vezetése alatt a honvédség, a Népgondozó Hivatal és esetleg még más szervek képviselőiből.

6. Az előkészületek szeptember 1-jére befejezhetők, és ettől az időponttól kezdve a végrehajtás bármikor megkezdhető.

7. A sajtón keresztül gondoskodni kell arról, hogy a közvélemény a kitelepítés kérdései és jelentősége tekintetében megfelelő beállítódást kapjon, de ugyanakkor biztosítani azt, hogy felesleges hangulati kilengésekkel a lebonyolítás sima és emberséges voltát ne veszélyeztesse”. (Zinner, 2004, p. 57.).

Bár Erdei is igyekezett egy hatásos, ám kegyes akciótervvel előállni, mégis önmagában kegyetlen volt az egész folyamat. A 22 tábor összesen 470 774 főt gyűjtött össze az ország több pontjáról. A térségi megoszlások a következők szerint alakultak: Budapest környékéről 83 864 fő, Észak-Nyugat-Magyarországról 125 194 fő, Dél-Nyugat-Magyarországról 88 654 fő, Tiszántúlról 14 868 fő, míg Dél-Magyarországról 138 194 fő.

Járási bizottságok felállítását rendelték el a 3820/1945. M. E. számú rendelet az 1710/1945 M. E. számú rendelet kiegészítéseként, amely szerint ezeket a járási bizottságokat azokon a településeken kell nagyobb számban létrehozni, ahol addig bezárólag a lakosság jelentős része „fa-

siszta, Volksbund-tag vagy nyilas” volt. Többek közt kiemelték, hogy minden érintett személyt „hitlerista” beállítottsága miatt vizsgálat alá kell helyezni, tehát bizonysgot kell venni arról, hogy bármilyen fasiszta szervezetnek tagja volt-e. 1945 novemberéig 70 000 német esett át ezen a vizsgálaton, amely azt az eredményt hozta, hogy a vizsgáltak 30 %-a nem állt kapcsolatban a Volksbunddal, míg 38%-a vezetője vagy tagja, míg 32%-a rokonszenvezett a szervezettel (Fehér, 1988, p. 61). 303 419 főben adták meg ekkor a kitelepítendő németek számát, amely kor, nem, foglalkozás és vagyoni helyzet alapján állt össze. Az egyik legmeggrázóbb tény, hogy a korabeli felmérések szerint a 12 éven aluli gyermekek és a 60 éven felüliek száma 97 653 főt jelentett (Fehér, 1988). Két olyan korosztályról beszélünk, akiknek egy része életünk elején van, és nem érti, miért kell hirtelen, egyik napról a másikra elhagynia otthonát, míg szintén hasonló gondolatmenet játszódhatott a 60 éven felüliek fejében is, mert az ő esetükben az addigi, jól megszokott életünk borult fel egy szempillantás alatt. Mindenki másképp élte meg a változást, mindenkiből más érzéseket váltott ki, de a fiatalok, fiatal felnőttek és felnőttek talán rugalmasabban tudtak egy új életbe belekezdeni, mint idősebb sorstársaik. Fehér István kutatásaival szemben Gerhard Seewann adatai alapján 1945 nyarán 69 520 főt vizsgáltak meg 96 településen 68 járási bizottság által, melynek eredményét 1945. november 2-án terjesztettek be. A csoportokba való sorolás a 3820/1945. M. E. számú rendelet 4. §-a alapján történt a következő bontásban: 6952 fő (10%) volt Volksbund-vezető vagy SS-katona, 19 465 fő (28%) tagja volt a Volksbundnak vagy a Hitlerjugendnek, 22 246 fő (32%) támogatója volt a Volksbundnak, míg 20 857 fő (30%) egyik kategóriába sem tartozott, tehát nem volt sem vezető, sem tag, sem támogató (Seewann, 2015).

A 7970/1946. M. E. számú rendelet a magyar állampolgárság elvesztéséről rendelkezett azok esetében, akiket érintett a Németországba való áttelepítés. Alapja egyértelműen az volt, hogy az 1945. november 20-i áttelepítési határozat érvényével azok a személyek, akik Magyarországról Németországba kerülnek áttelepítésre, az országot elhagyva veszítik el magyar állampolgárságukat (Fehér, 1988). Abból kifolyólag, hogy a kitelepítésre kötelezett személyek bizonyos része hazaellenes tevékenységet folytatott, letartóztatás és szabadságvesztés kiszabható volt, ám mégsem akasztotta meg a kitelepítés tényét az ő esetükben sem, olvasható az 1947. XXXIV. tc. „A Németországba áttelepülésre kötelezett sze-

mélyekre vonatkozó” rendelkezésben. Ez abban az esetben módosul, ha a kitelepített visszajut Magyarországra, ekkor az eljárás megkezdődhet. (Fehér, 1988) Mindazonáltal, hogy számos megaláztatáson kellett átesni a magyarországi németeknek pusztán azért, mert német identitással is bírtak, a kormány rendeletet hozott a csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény alapján, amely szerint a Szlovákiából áttelepített magyarokat elhelyezzék, összekapcsolva a hazai német lakosság kitelepítésével (4300/1947. M. E. számú rendelet). Ezen szabályozás tényszerűen kezelte, hogy mindazoknak, akik Németországba kerülnek áttelepítésre, minden hátrahagyott ingó és ingatlan vagyona az államot illeti (Fehér, 1988). A szlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény aláírására 1947 februárjában került sor, amikor az érintett országok célja az volt, hogy homogenizálják a nemzetiségeket. Egyrészt ez volt a célja Csehszlovákiának, másrészt a saját szudétanémet lakosságától igyekezett megszabadulni (Zinner, 2004). Mit jelentett ez számokban? Milyen visszhangja és propagandája volt ennek a társadalom felé? 600 sváb jellegű település volt abban az időszakban Magyarországon, ebből 114 községben teljesen, 40-ben részlegesen hajtották végre a kitelepítést. A kitelepített sváb családok száma elérte a 29 995-öt, amely 120 026 főt jelentett (Tóth, 1989). A szlovákiai magyarok áttelepüléséről és a svábok kitelepítéséről maradtak fenn felvételek, amelyeket a rendszer propagandája járt át. Az áttelepülésről 1947 áprilisában készült felvétel szerint nagy örömmel és szeretettel várta a magyar fogadóbizottság Szob pályaudvarára érkező szlovákiai magyarokat, akik minden ingóságukat magukkal hozhatták Magyarországra. Úgy beszélnek az áttelepítés megvalósításáról, hogy az odáig vezető út bár rögös volt, mégis eredményes volt, valamint egyértelműen teljesjogú magyarként tekintenek rájuk. (Filmhíradó. Kitelepített felvidéki magyarok érkezése, 1947. április [online]) Ezzel szemben a szintén 1947-ben készült felvétel a bácskai svábok kitelepítéséről egészen más távlatból közelíti meg a témát. A svábok olyan megvetéssel voltak lefestve, akik az ország adottságait kihasználva, a magyarokat lenézve élték mindennapjaikat, Hitler politikai és társadalmi igényeit kielégítve. Minden, ami a magyar gazdaságot valójában erősítette, negatív értelmezési keretet kapott és kiváltsággként került bemutatásra. (Filmhíradó. A bácskai svábok kitelepítése Magyarországról, 1947. augusztus) A két telepítés közti különbségeken érdemes elidőzni. Míg a szlovákiai magyarok korábbi lakóhelyükről úgy lettek átköltöztetve Magyarországra, hogy magukkal hozhatták min-

denüket, addig a svábok csomagjai korlátozva voltak. Jól érzékelhető, milyen megkülönböztetést tett a kormány a két kisebbség között, hiszen az egyik csoport az átköltözést követően magyarként volt kezelve, addig a német lakosság sorsa a bűnhődés jegyeit hordozta magán.

Egyelőre nem sikerült adatokhoz jutnom azzal kapcsolatban, hogy azok a magyarok, akik Csehszlovákiából az anyaföldre érkeztek, rendelkeztek-e már csehszlovák identitással, ha az ő esetükben nincs is nyelvi, kulturális vagy történelmi kötődés, idővel bizonyos fokú beolvadás jellemezhetette őket. Sajnos tényyszerű felméréseket még nem végeztek azzal kapcsolatban, hogy a németek elűzésével mennyivel csorbult a magyar mezőgazdaság, de 1945 és 1948 között komoly termés kiesés és hiány ütötte fel a fejét. Nem meglepő, mivel a hátrahagyott ingatlanokat birtokba vette a belső migráció által, illetve a szlovák-magyar lakosságcsere által az új lakosság és ez a közel 60 000 fős réteg nem értett a földműveléshez, állattenyésztéshez, mindösszesen ahhoz, hogy a rájuk váró terményeket, állatokat feléljék (Seewann, 2015).

Miután összeállt a kitelepítés tervezete, a két nagyobb hullámban kezdődött meg a magyarországi németek deportálása az országból. Az első szakasz 1946. január 19-ével vette kezdetét, ám Vorosilov egy bővebb, előrehozott elgondolás alapján tervezte meg a német lakosság elűzését. Az ő programja szerint már 1945 decemberében a németesség 10%-át ki kell telepíteni, 1946 januárjában és februárjában 5-5%, márciusban és áprilisban 15-15%, májusban és júniusban 20%, a maradék 10% júliusban kerüljön először gyűjtőtáborba, majd kitelepítésre. 1946. szeptember 1-jétől 1947. április 1-jéig az Amerikai Egyesült Államok 90 000 német nemzetiségű befogadását vállalta megszállási zónájába. Ezzel szemben a kitelepítés 1946 júniusától ez év őszig felfüggesztésre került, ám ez még mindig az események első hullámába tartozott (Zielbauer, 1989). A második hulláma 1947 tavaszán kezdődött, viszont ekkor már Németország szovjet megszállási övezetébe, hiszen a magyar kormány a SZEB-hez azzal a kérvénnyel fordult 1947. március 20-án, hogy további 190 000 fő kitelepítését hagyja jóvá. Ezt a kérelmet elutasították, így 1947. július 11-én a kérelem már arra irányult, hogy a szovjet zónába történjen a kitelepítés: a Szovjetunió 50 000 német fogadását tette lehetővé (Seewann, 2015). A tényleges számokat tekintve az USA megszállási zónájába kb. 135 000 főt, míg a Szovjetunió övezetébe a már említett 50 000 főt telepítettek ki (Balogh, 1988). Szintén a jelenleg ismert kutatások szerint a magyarországi

németek birtokában 60 400 ház lehetett, ebből a jogfosztás és vagyonelkobzás éveiben 44 750 ingatlant vett el az állam (Tóth, 1993).

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK HÁBORÚBAN BETÖLTÖTT SZEREPE

Magát a magyarországi németek közösségét is két, meghatározható csoportra lehet bontani aszerint, mely identitásukat helyezték előtérbe. Egy részük előbbre tartotta németségének megőrzését, míg voltak, akik igyekeztek minél könnyebben beilleszkedni a magyar társadalomba, így magyar érzelműnek vallották magukat. Az előbbieket tartoztak vagy támogatták a Volksbund szervezetét, az utóbbiak ezzel szemben a Hűségmozgalom, vagy más néven Hűséggel a Hazához-szervezethez (Deák, 2018). A Hűségmozgalom név jól tükrözi, hogy valóban magyar identitásuk volt a meghatározó, még ebben a rendkívüli háborús helyzetben is, amikor akár az egész hazai németségnek érdekében állhatott volna támogatni a Harmadik Birodalmat. Hitler olyan külpolitikai lépéseket tett, mellyel a trianoni területvesztéseinket részben kiegyenlítette, természetesen nem ingyen. Az ár láthatjuk busás volt, a magyarországi németeket megaláztatások sora érte pusztán azért, mert politikai okból a háború megkívánta, hogy Németország csatlósaként nemcsak az ország, de a német érzelmű lakosság az agresszor hatalom hadi kötelékébe álljon.

A toborzások a hitleri Németország oldalára már a Volksbund szervezésével 1940-ben megkezdődtek és eleinte valóban csak a népi németek kerülhettek besorozásra, ám később, amikor Németország embervesztesége meghaladta a kritikus számot, magyarok is szolgálhattak az SS-ben. 1940 és 1942 között illegális toborzásokról lehet beszélni, amikor Magyarországról mintegy 500 fő került besorozásra Gottlob Berger SS-Brigadeführer irányításával (Spannenberger, 2005). Spannenberger Norbert kutatásai szerint a magyarországi népi németek Waffen-SS-be való toborzása három részre bontható, amely első pillére a már említett illegális beszerzés volt. A magyarországi Volksbund vezető, Basch Ferenc nyíltan nem kezdeményezte ezt, csak „lehetőségként” jelent meg a Deutsche Zeitungban (Spannenberger, 2005). 1941 decemberére Heinrich Himmler már konkrét számot adott meg a toborzás létszámát tekintve, 60 000 főt meghatározva. Azokat a népi németeket, akik a Wehrmacht és a Waffen-SS kötelékébe kerültek, hozzá kellett adni a sorozottak számához, viszont a feltételeket az akkor magyar miniszterelnök, Bárdossy László

határozta meg, mint: „1. Kizárólag népi német önkéntesek toborzására kerülhet sor; 2. Kiskorúak esetében a szülők írásbeli beleegyezésére van szükség; 3. Az elveszett magyar állampolgárság helyébe a német lép” (Spannenberger, 2005, p. 280-281.). A toborzási hullám következő ciklusa már Kállay Miklós miniszterelnöksége alatt zajlott, amikor már az SS a korábban megadott 30 000 fős keretet 50 000-re akarta megemelni, viszont a minisztertanács 10 000 főt engedélyezett, hiszen ahhoz, hogy az 50 000 főt átmenjék, a Honvédség egységéből kellett volna kivenni Waffen-SS szolgálatba. A lehetőséget nyitva hagyták és megpróbálták egyezkedni Kállayval, ugyanis a német vezetés birtokába került egy 70 000 fős adat azokról a népi németekről, akik a Honvédségnél szolgáltak. Ezzel szemben a Honvédség számai szerint a 292 000 fős állományból csupán 6000 fő volt német származású (Spannenberger, 2005). Hitlernek aggályai támadtak Kállay megbízhatóságát és lojalitását illetően Németországhoz, Horthy Miklós kormányzóval találkozót szervezett, ahol egy érdekes szempont merült fel: Hitler tervei közé vette a magyarországi németek Németországba való áttelepítését, melyet nem ellenezett Horthy feltéve, ha Volksbund-tagokat költöztetnek át. A végső megállapodása ennek az 1943. áprilisában tartott találkozóknak az volt, hogy Horthy utánpótlásként Németország rendelkezésére bocsátja a népi németeket. Az ismert adatok alapján 1943. december 28-ig a Waffen-SS szolgálatában 22 125 fő magyarországi német volt (Spannenberger, 2005). Ezen kívül az alábbi egységek tartoztak német kötelékbe: 1944. november 2. és 1945. február 1. között működött a „25. Waffen-Grenadier-Division der SS Hunyadi (25. Hunyadi fegyveres-gránátoshadosztály), melybe 1944. november 3-tól a „Deák SS-harccsoport” egységeit kezdték kiképezni, hogy szerves részét adják a Hunyadi hadosztálynak. (Az SS 25. (1. magyar) Hunyadi fegyveres-gránátoshadosztálya, Megtekintés: 2020. november 6.)

A komoly hadba vethető egységek mellett nem szabad megfeledkezni arról, hogy a németországi Hitlerjugend mintájára Magyarországon is létrejött a fiatalok számára hasonló egyesület Deutsche Jugend néven. Természetesen ennek létrehozása és működésének első éveit egybeestek az illegális szervező tevékenységek éveivel (1940-1942), viszont kulturális, nyelvi és nemzetiségi alapon a Volksbund ifjúsági szervezeteként alakult meg Volksbund-tagok gyermekeinek tagságával úgy, hogy bár törvénytelen volt a léte egészen 1942. április 1-jéig, amikor legalizálták a működését (Deák, 2018). Mi volt a cél a Deutsche Jugend léteivel? Mathias Huber

a következőket mondta: „*A Deutsche Jugend az új német embert akarja megteremteni... [...] amely arra hivatott, és képes is rá, hogy utakat és módokat keressen és találjon, amelyek ehhez az új német emberhez, a nemzetiszocialistákhoz elvezetnek*” (Spannenberger, 2005, p. 308-309.). Egyértelmű volt ennek ismeretében, hogy a legfőbb cél volt azoknak a fiataloknak a megnyerése, akik szintén német érzelműek voltak.

A KITELEPÍTÉS MENETE

A már említett 1945. április 11-i ülésen a magyarországi németek további sorsáról zajló eszmecsere és intézkedési folyamat részét képezte a földosztás kérdése is. A magyarországi németek ügyében az elsődleges volt, hogy a Volksbund-tagok birtokában lévő földeket elkobozzák. Az ügyet aszerint kezelték, hogy a háború után sokakat érintett a földkérdés problémája (Zielbauer, 1989). Az 1945. szeptember 26-i adatok alapján 33 308 Volksbund-tagtól 176 781 katasztrális hold földet vettek el (Zielbauer, 1989). Somlai Magda adataira hivatkozva Zielbauer György megállapítja, hogy összességében Fejér, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Pozsony, Sopron, Vas és Zala megyében 38 532 katasztrális hold földet koboztak el a Volksbund-tagoktól (Zielbauer, 1989). Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendeletének II. fejezete rendelkezik a földbirtokok elkobzásáról. A paragrafus szerint azoktól akik Volksbund-tagok voltak, fasiszta vezetők voltak vagy egész egyszerűen csak „hazaárulónak” számítottak. Az 5. § definiálta, hogy kik is számítanak háborús bűnösnek. Ebben meghatároztak konkrétan, hogy azok a személyek vonhatók felelősségre, akik bármilyen német katonai vagy rendfenntartó tisztséget töltöttek be önkéntes alapon, megsértve ezzel a magyar állam érdekeit, továbbá „viszavette korábbi, német hangzású nevét” (Fehér, 1989, p. 191.). A hazai németek egykori földjeit az újonnan beköltözők között osztotta szét az állam, ez a számokat tekintve 88 248 katasztrális hold földet jelentett 7354 család részére, míg a magyar lakosság körében 540 000 katasztrális hold került szétosztásra 646 400 katasztrális holdból. Azon felül, hogy minden földet elveszítettek a svábok a háború után, hátrahagyott földművelési eszközeiket is elvette az állam, amelyet saját állami gazdasági alapjaként használt fel (Seewann, 2010). Saját kutatásaim még nem tartanak olyan mélységekben, hogy igazolni vagy cáfolni tudjam, viszont ismereteim alapján a Volksbund-tagok összegző megfogalmazása ebben a

formában túlzás, hiszen maga a taglétszám a 150 000 főt alig érte el, a kitelepítés tervezésekor is már a kétszer ekkora létszámba beletartoztak kimondatlanul a magyarországi németek, ha tagok voltak, ha nem.

Egyértelmű szándékkal volt a magyar kormányon a nyomás Csehszlovákia részről, hogy a magyarországi németek kitelepítését követően helyükre a szlovákiai magyarokat költöztessék át. Sokan voltak az említett szlovákiai magyarok közül, akik kényszer hatására tértek vissza Magyarországra, tehát azoknak, akiket áttelepítettek, nem volt választásuk, irányított volt a folyamat. A gyűjtőhelyeken 16,5 éves kortól 45 éves korig a férfiaknak és 17,5 éves kortól 35 éves korig a nőknek 20 napra elegendő ruhával és élelemmel kellett megjelenni. Az összegyűjtésük viszonylag rövid idő alatt befejeződött, mivel január 1-jén kapták meg a német nemzetiségűekre vonatkozó mozgósítási feladatot és január 11-ére már véghezvitték (Zielbauer, 1989, 60-61.). 1946. április 23-án a SZEB ülésezett, az ott elhangzottak szerint addig 41 500 németet telepítettek ki Magyarországból Németországba. 1946 februárjában hét községből összesen 7237 fő került kitelepítésre, nyolc községből 11 334 fő, áprilisban már 25 településről 20 939 főt, májusban 75 községből 49 011, míg júniusban 38 községből 18 479 fő volt kénytelen akarata ellenére elhagyni az országot (Balogh, 1981, pp. 117., pp. 128.). Az első szerelvény 1946. január 19-én indult Budaörsről, amellyel első körben 786 személy került deportálásra, így mindazonáltal, hogy a lehető legtöbb német nemzetiségűt el akarták távolítani Magyarországról, 1946 januárjában 5788 főt telepítettek ki (Zielbauer, 1989, p. 60.). 1946 júniusáig Németország amerikai megszállási övezetébe vitték a szerelvények a németeket, ám akkor pár hónapra leállt a szállítás, újra csak november 8-án indul a kitelepítés. Decemberben már le is állították teljesen az amerikai zónába való deportálást, hiszen 1 évvel a háború után még gazdasági helyreállítás zajlott és bár tervezett rendelkezés volt a kitelepítés, mégis az újonnan érkezők részére is biztosítani kellett élelmiszert. Mindazonáltal, hogy a maximalizált 100 kilogrammos poggyász személyenként csak 20 kg élelmiszert tartalmazott, mire a vonatok elérték Németországot, éhesen érkeztek meg (Seewann, 2010).

A kitelepítés folyamata 1949-ben ért véget, amikor az 1949. évi alkotmányban rögzítésre került a hazai nemzetiségek egyenjogúsága. A kitelepítésre vonatkozó utolsó rendelet 1947. október 28-án jelent meg a 12 200/1947. számú kormányrendeletként, amely a magyarországi néme-

tek Németországba való áttelepítéséről szóló 12 330/1945. M. E. számú rendelet módosítása volt. Ekkor már enyhültek a szankciók, mivel azoknak nem kellett kitelepülni Magyarországról, akik nem voltak sem Volksbund-tagok és semmilyen tisztséget nem töltöttek be a németek oldalán önkéntes jelentkezéssel (Fehér, 1989). Arról is vannak beszámolók, hogy Csávolyra Braunsdorfból a kitelepítettek megküldték levélben kérelmüket a nemzethűségi bizonyítvány kiállítására, ám ahogy országosan, Csávolyra is visszaszöktek Németországból és barátok vagy német családok, akik nem kényszerültek kitelepülni, bújtatták őket (Fehér, 1989). A kitelepítés tényleges lezárását a 84/1950. M. T. számú rendelet hozta meg, amellyel minden kitelepítést érintő intézkedés 1950. március 20-tól hatályát veszítette, részleges megkönnyebbülést hozva a még itthon lévők számára. A kitelepítési ügy befejezését megelőzően az 1949-es népszámlálás alkalmával csupán a lakosság 0,2% vallotta magát német anyanyelvűnek, ez 22 445 főt jelentett. Magyarországról kitelepítettek konkrét számai jelenleg is foglalkoztatják a témában jártas történészeket, hiszen egyes adatok szerint az amerikai megszállási övezetbe 168 000 fő került, míg más jelentések szerint ez meghaladja a 175 591 főt is. A Népgondozó Hivatal 1945 és 1949 közötti dokumentációja alapján a részadatok azt mutatják, hogy a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság területére 185 000 fő került kitelepítésre. (Fehér, 1989.). A szovjet megszállási övezetbe kerültek németek száma sem egyészes, egyes adatok szerint 50 000 fő került az NDK területére, más jelentések alapján ez a szám elérte az 54 000 főt (Seewann, 2010).

A CSÁVOLYI ÉS BÁCSBOKODI NÉMETSÉG KITELEPÍTÉSE

Bácsbokod lakossága 1944-ben 4262 fő volt, ebből a német lakosság 1601 főt jelentett, a magyarok száma 2009 fő, a bunyevácoké 646 fő, egyéb pedig 6 fő volt. Már ez év végén is nyugtalanság ütötte fel a fejét a lakosság körében, hiszen 1944. október 20-án jött a hír, hogy orosz lovasok közelednek Bácsalmás irányából. Ekkor már megkezdődött a német fiatalok összegyűjtése parancs alapján azzal a céllal, hogy kis időre, mint jóvátétel a Szovjetunióba mennek dolgozni. 1945. január 4-én indult az első csoport, mellyel 29 főt, míg a január 27-i transzporttal 37 főt hurcoltak el Bácsbokodról. Sajnos ebből a 66 főből 27 fő sosem tért vissza és nem is tudni, mi történt velük. Az 1945. december 29-én megjelent rendelet a

magyarországi németek Németországba való kitelepítéséről hatással volt a bácsbokodi és csávolyi lakosságra is. Bácsbokodon augusztus 22-én megjelent viszonylag korán 10 db MATEOSZ teherautó a kitelepítést intéző katonákkal, akik a kitelepítésben érintettek házához mentek azzal a paranccsal, hogy fél óra alatt mindenkinek összecsomagolva készen kellett állni és várni kellett a teherautókra való felpakolást. A teherautók bácsbokodi, garai, csávolyi, felsőszentiváni németekkel felpakolva a vasútállomásra szállították a kitelepítendőket. Voltak, akik a parancs hallatán elájultak, összerogyva sírtak és jajveszékéltek. A helyiek máig őrzik annak az idős úrnak, Tóni bácsinak az emlékét, aki nem tudta feldolgozni eljövendő sorsát és felakasztotta magát. Ezzel az 1947 augusztusi telepítési hullámmal Bácsbokodról 80 családot vittek el Németországba. A szlovák-magyar lakosságcsere során a faluba közel 500 fő települt be, ám az adatok szerint ez a lakosság összetételét sokban nem változtatta meg (A település története, [online] <http://www.bacsbokod.hu/Bacsbokodrol/A-telepules-tortenete/>).

Csávoly lakossági összetételét nézve az 1941-es népszámlás alkalmával 2023 német lakost tartottak nyilván, amely értelemszerűen megváltozott a kitelepítést követően. Az adatok szerint a faluból 553 fő volt érintett a kitelepítésben. Ha a három nemzetiséget nézzük a településen, a magyarok száma 1941-ben 680, a németeké 2023, a bunyevácoké 560 fő volt, amely már az 1949-es népszámlálás alkalmával egészen más számokat mutatott és jól látszódik, hogy mennyivel csökkent a németek száma. Ekkor a magyarok 1 684, a németek 851, a bunyevácok 883 főt tettek ki (Mándics, 2014). A 3263 fős csávolyi összlakosság 68,8%-át alkották a 2023-as lélekszámmal a németek, míg a kitelepítettek számát tekintve 30%-a volt érintett (Mándics, 2014). A csökkenés a németek számát tekintve lényegesen nagyobb (1172 fő) ahhoz a számhoz mérve, amely ismert a kitelepítettek számáról. Arra vonatkozóan még nem sikerült pontos szám adatokhoz jutnom kutatásom során, hogy mi okozta ezt a különbséget, de feltételezem, hogy a háború utáni atrocitásokat követően kevesebben vállalták fel német mivoltukat.

Csávolyon 1947. augusztus 21-én kezdték a német lakosságot teherautókra toloncolni, ahonnan az út a bácsbokodi vasútállomásra vezetett. Itt is, ahogy országosan is a poggyász kvóta 100 kilogramm volt, ebből 20 kg lehetett élelmiszer, a többi bútor, ruhanemű és személyes tárgy. Mindössze fél órájuk volt összepakolni, nem volt kimondottan lehe-

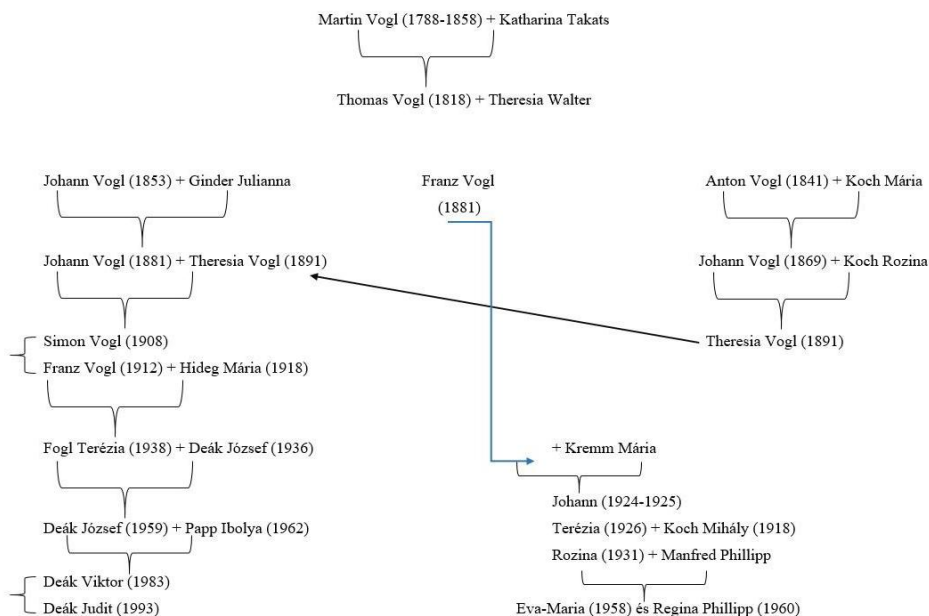
tőségük akár reagálni az eseményekre, akár feldolgozni azt. Miután a teherautók elérték a bácsbokodi vasútállomást, a csomagokat tisztviselők nézték át, átadták a regisztrációs igazolást, majd két napnyi várakozás után augusztus 23-án a 302-es számú szerelvény (Tóth, 1989) elindult Németország felé. Rendőrökönök mögött álltak a riadt rokonok, barátok, hogy elbúcsúzzanak – csupán integetve – szeretteiktől. Egy vagonban kb. 40 fő fért el, ami meglehetősen zsúfolt volt, mivel a csomagjaik is ott voltak egy légtérben velük. A vagonok egy nótától zengtek: *„Hier muß du leben, sterben hier, was auch immer dein Schicksal sei.“* (Itt élned, halnod kell, bármi is legyen a sorsod.) Mivel hosszú volt az út, az első megálló Csehszlovákiában volt, ahol sokan elgémberedett végtagjaikat megmozgatták, amennyire lehetett, rendbe hozták higiénéjüket, majd a vonat tovább indult Szászországba. Szászország szovjet megszállási zónában volt, azon belül Pírnában ismét regisztráltak mindenkit, orvosi vizsgálaton estek át és minden 14 évét betöltött személy áttelepítési engedélyt kapott egészségügyi bizonyítvánnyal. Sokan koruk vagy fizikumuk miatt munkaképesek voltak, így a közeli uránbányába lettek beosztva (Ginder, Pfeil, Rukatukl).

Összességében elmondható, hogy konkrét számot jelenleg Csávoly esetében lehet tudni, hogy 553 fő volt érintett a kitelepítésben így, hogy Bácsbokod esetében 80 család van megadva, azok összetétele egyénenként nem ismert. Azonos a két település történeiseiben, hogy a kitelepítés dátuma nagyjából egybeesett és a környező érintett településekről ugyanazzal, a 302. számú szerelvénnel indult meg a helyiek deportálása.

EGY NÉMET CSALÁD A KITELEPÍTÉS VIHARÁBAN

A háború alig ért véget, amikor a hazai németiség életét megváltoztatták azok a politikai intézkedések, amelyek a Németországba történő kitelepítést eredményezték. A korábbi fejezetekben azokat a szegmenseket mutattam be, amelyek az elméleti részt mutatják be a viszontagságos évekből. A következőkben egy, a kitelepítésen, hánytatott időszakon keresztülment család történetét tárgyalom. A család által összegyűjtött levelezések és történetek még feldolgozás és elemzés tárgyát képezik a közeljövőben, ám jelenlegi formában is közelebbről megismerhetjük ezt a szenvedéssel teli időszakot.

Csávolly és Bácsbokod egymással szomszédos falu Bács-Kiskun megyében. A második világháború időszakában is számos magyarországi német lakta a két települést, ahogyan ma is elenyésző számban a leszármazottak itt élnek és igyekeznek őrizni ősük emlékét, hagyományát. Miért foglalkozom egyszerre két településsel? Amellett, hogy szomszéd falvakról van szó, a primer források a kutatásom ezen részében innen származnak. Szorosan összekapcsolódik egy nagy, egykoron teljes mértékben németajkú család sorsa a kitelepítés hánytatott éveivel. Kutatásaim során 1788-ig vezettem vissza a családfát, kategorizáltam fényképeket a szerint, hogy kitelepítés előtt vagy után készültek, időrendbe rendeztem a levelezéseket kitelepített és itthon maradt családtagok között és a legfontosabb, hogy hallhattam a már sajnos nem élő hozzátartozóktól családi történeteket ebből az időszakból. Az 1788-ig visszakövetett családtagok szintén sváb településről, Császártöltésről kerültek Csávollyra és Bácsbokodra, valamint a szintén szomszédos Felsőszentivánra akár önkéntes költözés, akár házasságkötés miatt.

1. ábra: Vogl család családfája 1788-ig visszavezetve.
 Forrás: családi dokumentációk alapján

Martin Vogl 1788-ban született Császártöltésen, ahol házasságot kötött Katharina Takatssal 1812. november 24-én. Több gyermekük született, de a családtörténet szempontjából fiúk, Thomas Vogl (1818-1891) és leszármazottjai érdekesek számunkra. Thomas 1838. november 12-én házasságot kötött a szintén sváb származású Theresia Walterral, akiket szintén a sors sok gyermekkel áldott meg, köztük Antonnal (1841) és Johannal (1853). Míg Anton „Koch lányt” (Mária) vett feleségül, addig Johann Ginder Juliannával lépett házasságra. Ekkor már Csávoly a lakóhely, ahol tovább követhető a családfa az utódok családalapításán keresztül. Anton és Johann Vogl is továbbadta a Johann nevet: Anton ágán Johann (II.) 1869-ben született, Johannéknál pedig 1881-ben (Johann III.). Ahogy akkoriban gyakran előfordult a rokonságban kötött házasság, így itt is volt rá példa. Johann (II.) Koch Rozinával kötött házasságából született meg Theresia Vogl (I.) 1891-ben, akit Johann vett feleségül 1906. február 6-án. A család ekkor már évtizedek óta csávolyi lakos volt, amikor történetünk csávolyi és bácsbokodi résztvevői megszülettek: 1908-ban Simon, 1912-ben Franz Vogl (II.). Simon későbbi életéről nem sikerült információkhoz jutnom, ellenben Franz 1937-ben bácsbokodi párt választott, Hideg István és Stoll Mária egyetlen gyermekét, Máriát vette nőül. Kezdetben a pár Csávolyon élt, ahol közvetlen közel laktak a többi rokonhoz, mint az idősebb Franz Voglhoz (I.), aki Kremm Máriával három gyereket vállalt, Johannt (1924. 12. 08 -1925. 02. 11.), aki nem élte meg az 1 éves kort, Teréziát II. (1926) és Rozinát (1931). A család Felsőszentivánról költözött Csávoly főutcájára egy nagyparaszti svábházba.

A családok éltek a maguk életét mind Csávolyon, mind Bácsbokodon, ahol a származásuknak megfelelően földműveléssel foglalkoztak. Bőséges termőföldekkel rendelkeztek a családok mindkét település határában, ahol kukoricát és búzát termesztettek. Emellett állattartással is foglalkoztak, melyet szintén pénzre tudtak váltani, jellemzően jeles ünnepeket megelőzően. A sváb nagyparaszti házakhoz hosszú, nyitott folyosók, melléképületek tartoztak, amely tökéletesen megfelelt az életvitelüknek. Ilyen miliőbe született meg az ekkor már nevet magyarosított Fogl Ferenc és Hideg Mária egyetlen gyermeke, az egész Vogl család harmadik Teréziája 1938. március 15-én. A családtagok szoros kapcsolatban álltak egymással, igazolva ezzel magának a családnak és a származásnak az erősségét, fontosságát. Mondhatni, jómódú családról beszélhetünk

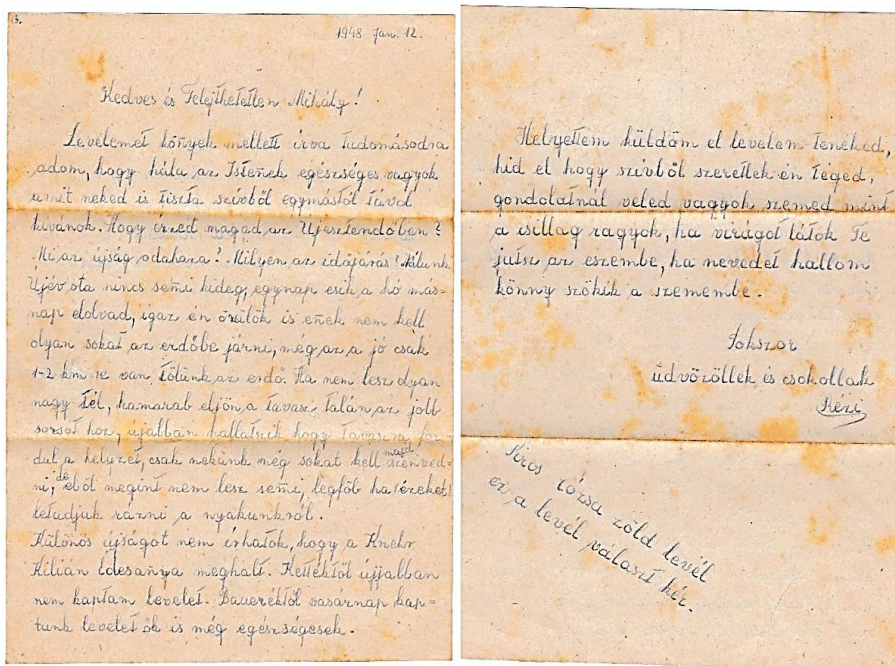
akkoriban az ő esetükben is, mindig volt étel az asztalon és ügyesen gazdálkodtak a terményekkel és állatokkal.

A háborús évek csakúgy, mint mindenkire, rájuk is kihatottak. Ezekben az években bár szűkösebben, továbbra is mindent megteremtve családjaiknak a helyi lakosok éldegéltek: magyarok a németajkúakkal és rácokkal, mint sem sejtve a háború utáni évekről. Az elbeszélte két falu lakosságából is voltak a Volksbunddal szimpatizálók, de bőven olyanok is, akik az egész, németekkel való „lepaktálást” elvetették. Miután véget ért a háború, egyik pillanatról a másikra változott meg az élet az országban és ezzel egyidejűleg Csávolyon is. Mivel nem telt el sok idő a háború európai vége, illetve a magyarországi németek ügyének tárgyalása között, próbáltak azonnali megoldásokat keresni azok a családok, akiket érintettek az akár szóbeszéd, akár napilap által közölt hírek. 1945. április 22-én a Nemzeti Parasztpárt központi napilapja, a Szabad Szó is lehozott egy Kovács Imre által írt cikket a svábokkal kapcsolatban, melynek címe „*Egy batyuvál...*”, utalva arra, hogy amikor az első telepés svábok Magyarországra érkeztek, néhány batyunál több nem volt nálunk, a szemük előtt csak a „germanizálás” lebegett, mindvégig Hitler bennük élt, bennük, svábokban (Szabad Szó, 1945. április 22.). Míg a német- és svábellenes politika így vélekedett róluk, valójában a németajkú telepések érkezésével gazdát kaptak a termőföldek, dolgos, teherbíró népről volt szó, akik felépítettek a századok alatt saját megélhetési forrásaikat, segítve ezzel Magyarország mezőgazdaságát.

Bár a magyarországi németek kitelepítése 1946. január 19-én vette kezdetét és az első vonat ekkor indult el Budaörsről, a névjegyzékre vételek minden településen zajlottak, hol gyorsabban, hol lassabban. Csávolyról is férfiakat és nőket hurcoltak a Szovjetunióba kényszermunkára (Ginder, Pfeil, Rukatukl). Amikor az első atrocitások felütötték fejüket az országban, Csávolyról Fogl Ferenc feleségével és lányával Bácsbokodra költözött a Kossuth Lajos utca 19. szám alatti, 1926-ban épült nagyparaszti svábházba, ahol apósa és anyósa éltek. A Hideg házaspár jó szívvel fogadta be lányát és családját, valamint az emeleti szobában is több, bácsbokodi sváb család húzta meg magát rövidebb időkre. Egy néhány hetes időszakra a szovjetek Ferencet is munkatáborba hurcolták, ám őt tüdőgyulladás miatti gyenge egészségi állapota miatt hazaengedték remélve, hogy úgy is nemsokára elhalálozik. Erre szerencsére nem került

ekkor sor, 1967-ben hunyt el a DDT rovarirtó tüdőrt roncsoló szövődménye következtében.

De mi történt a csávolyi rokonokkal? Ők sajnos a kitelepítés áldozatául estek 1947-ben, amikor már a szerelvények Németország szovjet megszállási zónájába szállították a svábokat, magyarországi németeket. A csávolyi Fogl nővérek, Terézia és Rozina is a kitelepítés áldozatául esett a szülőkkel. Terézia a kiérkezés napjától kezdve leveleket írt haza először Adorfból, majd a szomszédos Markneukirchenből csávolyi kedvesének, Mihálynak. Egyik levelében, 1948. január 12-én arról számolt be, hogy szerencsére egészséges, reméli párja is és őket a közeli erdőbe küldték dolgozni. Ezekben a levelezésekben az aktuális híreket megosztották akár kitelepített ismerősökről, rokonokról, akár Magyarországon maradtakról. A levelek sarkát számozták, így tudták követni, melyik levélre érkezett válasz, hiszen gyakran előfordult, hogy később feladott levél hamarabb célt ért, vagy éppen egyszerre érkeztek meg. Az egyik levél szövege 1948. január 12-i keltezéssel a következőket tartalmazza a kitelepített Fogl Rézi által megírva:

2. ábra: A csávolyi Fogl Terézia levele párjához, Mihályhoz.

Forrás: családi magángyűjtemény, 1948. január 12.

„Kedves és Felejthetetlen Mihály!

Levelemet könyvek mellett írva tudomásodra adom, hogy hála az Istennek egészséges vagyok amit neked is tiszta szívből egymástól távol kívánok. Hogy érzed maga az Új esztendőben?

Mi az újság odahaza? Milyen az időjárás? Nálunk Újév óta nincs semi hideg, egy nap esik a hó másnap elolvad, igaz én örülök is ennek nem kell olyan sokat az erdőbe járni, még az a jó csak 1-2 km-re van tőlünk az erdő. Ha nem lesz olyan nagy tél, hamarab eljön a tavasz talán az jobb sort hoz, újabban hallatszok hogy tavaszra fordul a helyzet, csak nekünk még sokat kell majd szenvedni, de eből megint nem lesz semi, legfőb ha (ezeket) letudjuk rázni a nyakunkról.

Különös újságot nem írhatok, hogy a Knehr Kilián Édesanya meghalt. Kettétől újabban nem kaptam levelet. Baueréktől vasárnap kaptunk levelet ők is még egészségesek.

Helyettem küldöm el levelem Tenéked, hid el hogy szívből szeretlek én Téged, gondolatnál veled vagyok szemed mint a csillag vagyok, ha virágot látok Te jutsz az eszembe, ha nevedet hallom könny szökik a szemembe.

Sokszor

üdvözöllek és csokollak

Rézi” (lásd: 2. ábra)

A levelet megnézve és elemezve jól látható, hogy a korra jellemző szépírás betűi tűnnek fel, ugyanakkor a helyesírás hagy némi kívánnivalót maga után. Ennek legfőbb oka, hogy a magyarországi németek, de főképp a svábok a német nyelvet a magyarral keverték; jelen esetben a magyar nyelvtudás és helyesírás ütközik ki. Számos családtag leveleiben ezek a jellemzők jönnek leginkább szembe azok olvasóival.

Ugyancsak kitelepítésre kerültek Ferenc és Simon szülei is, ők mindvégig Adorfban maradtak. Amikor lehetőség nyílt rá, Ferenc látogatást tett idős szüleinél, de ez sem volt olyan egyszerű. A kitelepítés időszakát követően sem jöttek haza a szülők koruk és egészségi állapotuk miatt, bár Johann Vogl 1959-ben a hánytatott éveket követően először és utoljára látogatott Bácsbokodra, amikor egyetlen dédunokája megszületett. Felesége halálát követően Johann még inkább az itthon maradt rokonokba kapaszkodott és rendszeresen írt leveleket szeretett unokájához és férjéhez, Rézikehez és Jóskához. Ő is azok közé a svábok közé tarto-

zott, akik sem magyarul, sem németül nem tudtak helyesen írni, egyfajta „mischung” szókészlettel folytattak szóban és írásban is kommunikációt. Ahogy általánosságban nézve a kitelepített németek életét megvizsgáljuk akár szakirodalmi szekunder, akár kutatott primer forrásokon keresztül kirajzolódik, hogy az integráció más-más formában valósul vagy nem valósult meg. Voltak, akik Németországban maradtak és igyekeztek új életet kezdeni, voltak, akik idővel Észak-Amerikába költöztek át és akadtak olyanok, akik megkíséreltek hazaszökni. Igyekeztek kapcsolatot tartani levelezéseken keresztül, akivel csak lehetett az ismerősök, rokonok köréből és tájékoztatni egymást, kinek merre tart az élete. Arról is beszámoltak, ki merre próbál visszajutni Magyarországra (Ginder, Pfeil, Rukatukl). A Csávolyról kitelepített Vogl család idősebb lánya Terézia, „Rézi” több mint 1 év után sikeresen hazaszökött párjához, akivel 2 éven belül összeházasodtak és életüket Csávolyon a Kossuth Lajos utca 69. szám alatti szintén nagyparaszti svábházban élték le. Nővére Rozina, vagy a rokonoknak „Rózi” megtalálta a maga útját és Markneukirchenben ment feleségül Manfred Phillipphez, akitől két lánya született (Eva-Maria 1958, Regina 1960). Amikor első lányuk megszületett, találkoztak Rézivel, melyet szerencsére fotón megörökítettek.

Rózi és férje korán elhunytak, de lányaik a családdal minden évben „hazalátogattak” Csávolyra nagynénjükhöz, illetve a bácsbokodi rokonokhoz. Ez a kapcsolat a mai napig töretlen és nyaranta két hetet töltenek a bácsbokodi házban.

ÖSSZEGZÉS

„A csávolyi és bácsbokodi némettség kitelepítése a II. világháború után – családörténeti adalékokkal” című kutatásomban igyekeztem szakirodalmi adatokon keresztül az országos események mellett adott települések kiválasztott nagycsaládjának kálváriáján keresztül a kitelepítés eseményeit és magát a család történetét bemutatni egy olyan nézőpontból, legyen a téma iránt érdeklődő vagy abban jártas, mélyebben megértheti az 1945 és 1950 közötti évek tragikus pillanatait.

A háború végével azonnal foglalkozni kezdtek a hazai némettség ügyével. Az előítélet ott volt az emberekben a német lakosság felé, hiszen a háború kimenetelét és Magyarország helyzetét tekintve a magyarországi németeket, ha volt szerepvállalásuk, ha nem, összekapcsolták a hitleri Né-

metországgal és annak szörnyűségeivel. 1945-ben a kitelepítés politikai előkészítése kezdődött, majd 1946. január 19-ével kezdetét vette a németek kitelepítése Magyarországról. A kutatások számadatai olyan képet tárnak elénk, amely olyan szomorú eseményt villant fel, melyet elképzelni sem lehet. Családok szakadtak szét, szegényedtek el, kényszerültek másik országba úgy, hogy mit sem sejtettek az előttük álló nehézségekről. Nem lehet megmondani, hogy azok a szerencsések, akik Németországban sikeresen beilleszkedtek és új életet tudtak kezdeni, vagy az a néhány fő, akik valamilyen úton-módon, de borzasztó nehéz utazással hazajutottak az akkor már korántsem régi életükbe. Ennek a társadalmat és mélyebb szinteken családok életét felforgató eseménynek nincsenek nyertesei, inkább vesztesei, de leginkább örökösei.

Amellett, hogy a témát egy család történetének bemutatásán keresztül bővítettem, menet közben nehezebb és végtelenül egyszerű kérdésekre kerestem és próbáltam választ adni. Érdeklődésem a téma iránt távolabbra nyúlik vissza fiatal történészként, hiszen ez mindmáig egy olyan téma, amely helytörténeti és családtörténeti adatokkal folyamatosan bővíthető. Kutatásommal megemlékezek és tisztelgek a már elhunytak előtt, mert a bemutatott család az én családom története és küldetésem, hogy őseim története fennmaradjon, továbbadható legyen, valamint ezen a személyes történeten keresztül egy komplex módon ismertesse meg az eseményeket mindenkivel, aki érdeklődést mutat a téma iránt.

Összefoglalva a magyarországi németek kitelepítésének tárgykörét egyértelműen felrajzolja a hazai történelem térképére, milyen hányatatott sors várt rájuk a háború utolsó évétől kezdődően. Sokak nem vállaltak semmilyen tisztséget a hitleri Németország mellett, illetve többeknek nem állt érdekükben támogatni Németországot, mégis ugyanaz a megvetés és kollektív bűnösség érintette őket, mint azokat a Volksbund-tagokat, szimpatizánsokat, vagy nyilasokat, akik kivették részüket Magyarország háborús szerepvállalásában. Az általam bemutatott két kitelepülés, Bácsbokod és Csávoly esetében is ugyanúgy zajlottak az összegyűjtések, teherautóra rakodások, majd vasúton való szállításuk, mint az ország bármely érintett pontján. Jelen esetben mélyebb betekintést közöltem a családtörténeti adalékok által, ám mindenképpen érdemes a témát további szempontokból is megvizsgálni a későbbiekben. További terveim között szerepel, hogy a Magyarországról kitelepített némettség integrációs törekvéseivel is foglalkozzam. Ehhez németországi kutatásokra is szükségem lesz, hiszen megfelelő forrásokra a témához

ott lehet szert tenni. Érdekes kérdés lehet a későbbi vizsgálatokat tekintve, hogy a kitelepítettek milyen megélhetést találtak maguknak, kapcsolódott-e valamilyen formában korábbi életükhöz. Emellett fontosnak tartom a következő téma kapcsán elemezni, hogy Németországban miként fogadták be az újonnan érkezőket, érte-e őket bármilyen előny vagy hátrány, illetve az adott terület közösségére milyen hatással volt ottlétük.

IRODALOMJEGYZÉK

- Balogh S. (1988). *Magyarország külpolitikája 1945-1950*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, p. 43., p. 80-81.
- Fehér I. (1988). *A magyarországi németek kitelepítése 1945-1950*. Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 61., p. 157., p. 157., p. 162-163., p. 191., p. 202., p. 207.
- Ginder, et al. (1980). *1780-1980 Csavoly. Heimatbuch einer ungarndeutschen Gemeinde aus der Batschka*. Waiblingen, p. 82-83, p. 84., p. 86.
- Seewann, G. (2015). *A magyarországi németek története 2. 1860-2006*. Budapest: Argumentum Kiadó, p. 102., p.348., p. 351., p. 354., p. 355.
- Spannenberger N. (2005). *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között, 1938-1944*. Budapest: Lucidus Kiadó, p. 275., p. 277-278., p. 280-281., p. 308-309.
- Tilkovszky L. (1998). *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen: Csokonai Kiadó, p. 125.
- Tóth Á. (1989-1990). *Telepítések a Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945-1948 – Bács Kiskun megyei levéltári füzetek 5. Kecskemét, 1989-1990/Telepítések Bács-Bodrog vármegye területén (1946-1948)*, p. 70.
- Tóth Á. (1993). *Telepítések Magyarországon 1945-1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései*. Kecskemét: BKML.
- Zielbauer Gy. (1989). *Adatok és tények a magyarországi németiség történetéből (1945-1949)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, p. 58., p. 60.
- Zinner T. (2004). *A magyarországi németek kitelepítése. Die Aussiedlung der Ungarndeutschen*. Budapest: Magyar Közlönykiadó, p. 51., p. 52., p. 54.

Folyóiratok

- Balogh S. (1981). *A német nemzetiségű lakosság kitelepítése Magyarországról a második világháború után*. Budapest, Információs Szemle, 4. sz. 96-129., pp. 117., pp. 128.
- Deák Judit (2018). *Volksbund vagy Hűségmozgalom? Emlékeztető*, 3. évfolyam (2018. 1-2. szám), pp. 58-62.
- Marchut Réka (2012). *A magyarországi németek internálása. Rubicon*, 2012. (11. sz.), pp. 54-56.

Kovács I. (1945). *Egy batyuval...* [online] Szabad Szó.
https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/SzabadSzo_1945_03-04/?pg=122&layout=s 1945. március-április (47. évfolyam, 1-29. szám)

Források

A település története, [online] <http://www.bacsbokod.hu/Bacsbokodrol/A-telepules-tortenete/> (Megtekintés: 2020. november 07.)

Családi magángyűjtemény fotók és levelezések formájában

SS. 25. (1. magyar) „Hunyadi” fegyveres-gránátoshadosztálya. In: Kovács Zoltán András, Számvéber Norbert (2001). *A Waffen-SS Magyarországon*. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Budapest, Paktum Nyomdaipari Társaság
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/2vhSzakkonyv-magyarok-a-ii-vilaghaboruban-2/a-waffen-ss-magyarorszagon-3578/iv-resz-a-waffen-ss-magyar-alakulatai-3FF2/2-a-waffen-ss-magyar-hadosztalyai-4072/23-az-ss-25-1-magyar-hunyadi-fegyveres-granatoshadosztalya-25-waffen-grenadier-division-der-ss-hunyadi-ung-nr-1-1944-november-2-1-40A5/> (Megtekintés: 2020. november 6.)

Kitelepített felvidéki magyarok érkezése, Filmhíradó, 1947. április.
<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6388> (Megtekintés: 2020. november 7.)

A bácskai svábok kitelepítése Magyarországról, Filmhíradó, 1947. augusztus.
https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6494&fbclid=IwAR1Uyi1XvY8mxk5_1F0S2Zr21Agu3aORibIfXvWqstP88Qho4LW1M4IR8qA (Megtekintés: 2020. november 7.)

1945. évi VII. törvény a népbíráskodás tárgyában kibocsátott kormányrendeletek törvényerőre emeléséről <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500007.TV> (Megtekintés: 2020. november 6.)

Gémes Fruzsina

A tanyagondnok mint segítő személyiség

BEVEZETÉS

Szakedolgozatom a tanyagondnokok segítő szerepéről szól. 2016 őszén, a terepgyakorlatom során, amit a Balástyai Integrált Szociális Intézményben töltöttem, megismerhettem a helyi tanyagondnokokat és a munkájukat, ami akkor nagyon megtetszett. Balástyának négy tanyagondnoka van, de akkor csak kettejükkel tudtam elmenni egy-egy körútra, és most hármójukkal készítettem interjút. Ugyanabban a munkakörben dolgoznak, bár más-más területeket visznek, mégis nagyon érdekes volt számomra, hogy mennyire fontos a személyiségük ebben a munkában. Teljesen másképp viselkednek az emberekkel is, másképp reagálnak a környezetre. Az akkor látottak ihlettek meg a témámmal kapcsolatban, és a tanyavilág.

A tanyagondnokoknak nagyon fontos szerepe az, hogy a tanyavilágot, az ott élő embereket összekössék a faluval, a közösséggel. A kutatásom célja az volt, hogy interjút segítségével bemutassam az ő szakmai személyiségüket és felhívjam a figyelmet a hivatásukra. Mivel én szociális munkát tanulok, ezzel a szemmel tudtam kísérni őket útjukon és az interjúkon.

Dolgozatommal munkájuk fontosságára és az ő segítői szerepükre szeretném felhívni a figyelmet. Arra, hogy van, aki vigyáz az aprófalvak közösségeire és a tanyák lakóira, aki segít lerövidíteni a távolságot ember és ember, vagy ember és intézmény között.

FALU- ÉS TANYAGONDNOKSÁG

A falugondnokság kialakulása Kemény Bertalan nevéhez köthető, ő volt a szülőatyja annak a gondolatnak, hogy „*kell egy ember, aki felvállalja a falut*”. (FALUDI 2013. 8.) Kemény Bertalannak a nyolcvanas évek elején el kellett készítenie Somogy megye külterületi lakott helyeinek és aprófalvainak fejlesztési javaslatát. Egy rangsort kellett felállítania a települések között, és eldöntenie azt, hogy melyik település „életképes” és melyik „életképtelen”. (FALUDI 2013) Ezek a hierarchia legalján álló, „szerepkör

nélküli” települések voltak az aprófalvak, külterületi lakott helyek és majorságok, amelyeknek, ha Kemény Bertalan besorolja őket ebbe a kategóriába, akkor végük lett volna, és ő ezt tudta. Ezért más megoldást talált ki a megmentésükre. Elkezdte járni a falvakat, és beszélgetni a helybeliekkel, és megkeresni azokat, akiknek a közösségben központi szerepe van. Olyan embereket keresett, akik „*felvállalták a falut*”, akik megszervezték a helyi cselekvést, odafigyeltek a közösség gondjaira és képviselték az emberek érdekeit. (FALUDI 2013. 8.) Fontosnak tartotta, hogy ez az ember szót értsen a közösséggel, hatékonyan tudjon segíteni, és mobilis is legyen, tehát rendelkezzen gépjárművel.

A gondolat megszületésétől még hosszú utat kellett bejárnia a falugondnokságnak, mire kiépült mai formája. Szerette volna intézményesíteni ezt Kemény Bertalan, a falugondnokok Berci bácsija. A nyolcvanas évek végén, amikor a civil együttműködések megerősödtek, lehetőség adódott arra, hogy Berci bácsi és társai pályázzanak, és civil szervezetként segítsék kiteljesedni a falugondnokság gondolatát. Az egyesület 1989. július 31-én alakult meg 38 alapító taggal. Falusi egyesületek megalakításának szorgalmazása, segítése, népfőiskolák indítása volt a fő tevékenységük és a nevük Falufejlesztési Társaság lett. Elsőként Borsod-Abaúj-Zemplén megyében tudtak elindítani huszonnégy szolgálatot, a megyei tanács elnökének támogatásával, 1990-ben. (FALUDI 2013)

Szanyi Éva segítségével megszerezték a Népjóléti Minisztérium támogatását a modellkísérletre. Ezzel újabb aprófalvak léptek be a falugondnokos települések körébe, és elkezdődött az államilag támogatott falugondnoki hálózat kialakulása. 1991-től sorra jöttek létre a minisztérium által támogatott falugondnoki szolgálatok Somogy és Baranya megyében, egy meghívásos pályázat alapján. Innen terjedt el a további években a falugondnoki szolgálat Magyarország számos megyéjében. Az 1993-as Szociális Törvény 1996-os módosításában a helyi igényekhez mérten „nem kötelező feladatként” említi a falugondnokságot, tehát már törvényileg is szabályozva volt akkorra.

2000-től már önálló képzése is volt a falugondnokoknak, ami 120 órát ölelt fel, majd 2013-ban már 260 órás lett. A képzések bentlakásosak voltak, és hetekre voltak szétbontva. 2013-tól már két hetet a gondnoknak a saját területükön kell eltölteniük.

Kemény Bertalan 2007-ben, 80 évesen hunyt el. Nélküle ez az ellátási forma talán nem is létezne, és ki tudja, mi lenne most az aprófalvak

és a tanyák lakóival. 2009-ben Magyar Örökség díjat nyert Kemény Bertalan és a falugondnoki hálózat. (FALUDI 2013)

Borzák Tibor így ír Kemény Bertalanról: „Száz telefonszám fér az ember noteszába. Ennyi valós kapcsolatra vagyunk képesek. Mindig tudott efféle bölcsességeket mondani. De ha megnéznénk a noteszát, biztosan száznál több telefonszám lapulna benne, mert őt aztán nagyon sokan ismerték. És ő is nagyon sokakat ismert. Ezeknek volt mestere, anélkül, hogy ezt bárki kimondta volna. Figyelt a legegyszerűbb emberekre is, a tőlük ellesett fortélyokat nem csak önmaga épülésére használta.”¹²

Törvényi szabályozás

A falu- és tanyagondnoki szolgáltatás az 1993. évi III. törvény szerint a szociális alapellátások közé sorolható. „A falugondnoki, illetve tanyagondnoki szolgáltatás célja az aprófalvak és a külterületi vagy egyéb belterületi, valamint a tanyasi lakott helyek intézményhiányából eredő hátrányainak enyhítése, az alapvető szükségletek kielégítését segítő szolgáltatásokhoz, közszolgáltatáshoz, valamint egyes alapszolgáltatásokhoz való hozzájutás biztosítása, továbbá az egyéni, közösségi szintű szükségletek teljesítésének segítése.” Falugondnoki szolgáltatást 600 lakosnál kisebb településen, tanyagondnoki szolgáltatást pedig 70-400 fős kül- vagy egyéb belterületi lakott helyen lehet működtetni. A szolgálat elindításáról a helyi önkormányzat rendeletben dönt, a falu- vagy tanyagondnok feladatait pedig a szakmai program tartalmazza. Egy településen, vagy csak tanyagondnoki, vagy csak falugondnoki szolgálat működtethető, a kettő egyszerre nem. A falu- és tanyagondnoki szolgáltatást térítésmentesen kell biztosítani. A falu- és tanyagondnok közfeladatot állató személynek minősül.

Az 1/2000. (I. 7.) SZCSM rendeletben határoznak a falu- és tanyagondnoki szolgálat szakmai feladatairól és működésük feltételeiről. Alapfeladatnak minősül a közreműködés az étkeztetésben, a házi segítségnyújtásban és a közösségi és szociális információk szolgáltatásában; az egészségügyi ellátáshoz való hozzájutás biztosítása, így a háziorvosi rendelésre vagy egyéb egészségügyi intézménybe szállítás, a gyógyszerkiváltás és a gyógyászati segédeszközökhöz való hozzájutás biztosítása; az

¹² http://www.falugondnoksag.hu/index.php?oldal=berci_batyank

óvodáskorú, iskoláskorú gyermekek szállítása, így az óvodába, iskolába szállítás, és az egyéb gyermekszállítás.

Értékek

„Értékek azok a dolgok, amelyek az emberek számára kívánatosak, és az emberek megvalósításra méltónak tartanak. Tehát az érték egy iránytű a mindennapi interakciók során. Minden ember számára más és más lehet értékes.” (KERESZTES 2008. 91.) A falu- és tanyagondnoki munkának is vannak olyan értékei, amelyek a szakma szempontjából kívánatosak. Ennek a szakmának a különlegessége is az értékei közé tartozik, hiszen nem sok olyan „*egyszemélyes szociális intézmény*” létezik, mint a falu- és tanyagondnokság. Segít az embereknek olyan szolgáltatásokhoz hozzájutni, amelyekhez maguk nem, vagy csak nagyon nehezen tudnának.

Egyik unikuma ennek a szakmának, hogy nem lehet akárki tanyagondnok. Nagyon fontos, hogy a tanyagondnok egy településhez kötődő ember legyen (CSÖRSZNE 2013), aki mindig az egész embert, az egész közösséget látja, s a küldetése az is, hogy „*egybeszeresse a falut.*” Berci bácsinak sok kifejező mondása volt a falugondnoksággal kapcsolatban, amelyek megmutatják ennek a hivatásnak az értékeit.

„A falugondnok – akárcsak tanyagondnok kollégája – csak a saját területén az, aki. Ereje helyismeretéből fakad: mivel ugyanabban a környezetben él és ugyanazokat az értékeket követi, mint a gondjaira bízott emberek, természetes egyszerűségével könnyen utat talál hozzájuk.” (DURÓ 2013. 18.) Fontos, hogy helybeli legyen, aki ismeri a települést és az embereket is. A falu- vagy tanyagondnoknak együtt kell működnie a polgármesterrel, és segítenie kell a közösséget. A polgármester a „*falú esze*”, a falugondnok pedig a „*falú szíve*” kell, hogy legyen. Mit is jelent ez? A falu- és tanyagondnok sok esetben a közösség bizalmasa, „*titkok őrzője*”, vele bizalmi kapcsolatot ápolnak az emberek.

Berci bácsi leírta, hogy melyek a falugondnoki szolgálat alapértékei. (KEMÉNY 2004) Elsőként azt említi, hogy a szolgálat a demokrácia iskolája. Ez azt jelenti, hogy az embereknek érezniük kell, hogy ez a szolgáltatás mindenkié, hogy értük van, ami a falu- és tanyagondnok kiválasztásában is érvényesül. A második fontos alapérték, hogy nincs „központi minta”, tehát amikor a falu- és tanyagondnok szakmai programját megfogalmazzák, az a helyi igényeknek és észrevételeknek megfelelően történjen,

az adott településre szabva. További érték a „segélynyújtás személyessége” vagyis, hogy mindig ugyanaz az ember segít az ellátottaknak, akit már megszoktak, és akiben megbíznak, így a szolgáltatás kiszámítható, ami biztonságérzetet ad. A negyedik pont a helyismeret, fontos, hogy falu- és tanyagondnok jól kiismerje magát az adott településen, hogy „rátermett” legyen a feladatra. Az ötödik pont az az, hogy nem lehet „részhajló” a tanyagondnok; ha két ember között kell választania, akkor saját belátása szerint azt a kérést teljesíti, amit fontosabbnak tart. A következő pont, hogy segít a faluból, tanyából ritkán kimozdulóknak „tágítani a mozgásterét”. Berci bácsi szerint a falu- és tanyagondnok „a faluban az emberek közötti szolidaritás, egymásra figyelés, egymásért felelősséget vállaló magatartás generálója is.” (i.m. 23.) Tehát a tanyagondnoknak segítenie kell a közösségi kapcsolatokat is, hiszen Kemény Bertalan a falugondnoki szolgálat legfőbb céljának azt tekinti, hogy újra működjön a faluközösség.

A falu- és tanyagondnokok feladatait három nagy körbe tudjuk sorolni: mozgékonyság, személyesség és közösségi gondoskodás. Ez a három nagy feladatkör jól összefoglalja ezt a hivatást is egyben.

A tanyavilág

A tanya fogalmát nehéz meghatározni, mivel igen tág a fogalomkör. Sokszor más erről az emberek saját, szubjektív véleménye, mint amit objektíven meghatároznak, így elfordulhatnak pontatlanságok. (GYENES 2013)

A tanya mint településforma jellegzetessége az, hogy a külterületen helyezkedik el, abban viszont lényeges különbségek vannak, hogy van-e rajta egyáltalán lakóépület, és ha van, mire használják. Gyenes Hajnalka szerint „a tanya fogalmát mindenképpen ki kell bővítenünk a humán tényezőkkal. Így a tanya nem csupán települési forma, föld és rajta lévő épületek, hanem az ezekhez szorosan kapcsolódó emberek és társadalom is, akik a lakóépületekben élnek, a mezőgazdasági tevékenységet elvégzik, termelnek a piacra és saját maguk számára, valamint igyekeznek megóvni a természetet...” (GYENES 2013. 8.) Ez a megfogalmazás számomra a hagyományos tanya fogalmát jelenti. A környezetemben ennél bővebb értelmezése van a tanyának, mert sok helyen él az, hogy nem kint a tanyán laknak, csak a hozzá tartozó földön dolgoznak. Szokták is mondani, hogy „kimegyek a tanyára”. Vagy vegyük például a lovastanyákat,

amelyek sokszor foglalkoznak vendéglátással, nyári táborokkal. Ezeken a tanyákon egyfajta szolgáltatást is lehet kapni, ami új jelenség. De a mezőgazdasági szerepe ezeknek is megvan, és az is igaz, hogy a külterületen helyezkednek el.

A szocialista átszervezéssel, és a termelőszervezetek megalakulásával, a legtöbb tanya államosítva lett, akinek mégis megmaradt a tanya, több megszorítással is szembe kellett néznie. A rendszerváltás után, amikor a termelőszövetkezetek felbomlottak, sok ember maradt állás nélkül. A tanyák elnéptelenedtek, a földek a kárpótlás során sokszor nem az eredeti tulajdonosok kezébe kerültek, vagy hatalmas összegeket kellett értük fizetni, hogy visszakaphassák. A tanyák még jobban elszigetelődtek, és nem sok fiatal maradt.

Miért van szükség a tanyagondnokokra? „Mert az egyre jobban magára maradt vidéki embereknek, egyedülálló öregeknek, a világvégén lakóknak lassacskán már csak a falugondnokok jelentik a külvilággal való kapcsolatot. Ők hozzák a friss kenyeret, ők hívnak orvost, ők váltják ki a receptet, ők vágják össze a tűzifát, ők szállítják iskolába a kisgyerekeket. Rájuk bármikor, bármilyen helyzetben lehet számítani. Berci bátyánk ezt jól kitalálta!”¹³

Úgy gondolom, ez az idézet igazán megragadja a lényegét ennek a hivatásnak, ugyan falugondnok szerepel benne, de a tanyagondnokokra is igaz. Azoknak az embereknek, akik messze laknak a közintézményektől, a bolttól, és önerejükből már nagyon nehezen, vagy egyáltalán nem tudnának eljutni ezekre a helyekre, a tanyagondnok jelenti a megoldást. Ha kell, szállítja az embereket, vagy az emberekhez a dolgokat, legyen az élelmiszer vagy a háztartáshoz szükséges takarítószer, akár egy zuhanyrózsa. A tanyagondnokok tudják, hogyan segíthetnek: kreatívan igyekeznek megoldani az ellátottjaik problémáit, és enyhíteni a nehézségeiket. A ház körül is segítenek, ha kell, akár a fát aprítani majd behordani, még akkor is, ha nők, hiszen sok olyan munka van, ami nem éppen nőnek való, de férfi kollégájukkal egyenlők és bizony ők is megoldják ezeket a feladatokat. A tanyagondnok segít az ellátott ügyeit intézni, legyen az csekkbefizetés, gyógyszerkiváltás, bentlakásos intézménybe kerülés, vagy tüzelőfa támogatás. Az sem utolsó szempont, hogy az egyedül élő embereknek is

¹³ http://www.falugondnoksag.hu/index.php?oldal=berci_batyank

jól esik egy kis társaság, aki meghallgatja őket, hiszen már régóta nem nézett rájuk senki.

A személyiség mint munkaeszköz

A tanyagondnoknak nagyon fontos a személyisége, hiszen azzal dolgozik. Eszközként használja, hogy a falu, a közösség szeresse és odaadja neki a bizalmát.

A személyiség hétköznapi fogalma takarhatja az adott személy temperamentumát és gondolkodásmódját, ami meghatározza a viselkedését, de érthetjük alatta a személy jellemző belső tulajdonságait is. A pszichológiában igen sokrétű meghatározása van, Horváth György szerint „A fogalmi tarkaságnak legékesebb példája azonban éppen a személyiség fogalma.” (HORVÁTH 1978. 15.) Tehát nincs egységes meghatározás, a szerző szerint pszichológiai irányatonként változhat a személyiség fogalma. „Minden ember személyiség. Mindig a személyiség egésze áll kapcsolatban a külvilággal. Az érzékelés, az észlelés, a képzelet, a gondolkodás, az emlékezet stb. nem önállóan működik és fejlődik az ember életében, hanem egységbe rendeződik. Azt mondjuk, hogy a személyiség a lelki jelenségek rendszereződésének eredménye” – írja Gergely Jenő. (GERGELY 1999. 12.) Amikor a személyiség fogalmáról beszél, ő sem konkretizál, csak egy keretet ad, amivel elég tágan lehet értelmezni ezt a fogalmat. Ennek a dolgozatnak nem is célja, hogy a rengeteg személyiségelméletből csináljon egyet. Csak egy keretet szerettem volna adni ennek a fogalomnak, hiszen a tanyagondnokoknak nem az igazi, hanem a szakmai személyisége érdekelt, amit segítőként munkájuk során felvesznek.

A szakmai személyiséghez nagyban hozzájárul a képzés, amit a falu- és tanyagondnokok kapnak, amely során bizonyos készségeket el tudnak sajátítani, és tapasztalatokat gyűjteni, tanulni. Vannak olyan alapvető személyiségjegyek, amiket hordoz az illető, de attól, hogy figyelmes a másikkal, még nem biztos, hogy hatékonyan tud segíteni. Ezért van szükség a képzésre, amely a meglévő készségeket segít kihasználni és fejleszteni. A falu- és tanyagondnoki alapképzésre nagyon változatos képzettségű emberek kerülnek be, hiszen ehhez a munkakörhöz nem szükséges magasabb iskolai végzettség, elég a 8 általános is. Ha a beiskolázott személy ismeri a faluját, területét és a közösség igényeit, akkor mindegy, milyen végzettsége van, el tudja végezni a feladatát.

A falu- és tanyagondnokság nem OKJ-s szakma, a munkavégzéshez szükséges tanúsítványt a 260 órás alapképzés elvégzésével lehet elnyerni, amit az alföldi településekről beiskolázottak számára a Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete szervez meg. Az alföldi falu- és tanyagondnok régebben Vértesacsán, majd Lakitelken tanultak, most Kecskemétre járnak. A képzés négy ötnapos és egy háromnapos bentlakásos alkalomból áll, közben megyei vagy helyi gyakorlatra mennek a résztvevők. Mindenki meglátogat egy senior kollégát, aki már régebb óta dolgozik a szakmában, és ő megmutatja a saját módszereit, majd cserélnek, és a senior nézi meg a tanulót, hogyan teljesít.

Ez a képzés készíti fel őket leendő feladataikra: a különböző hivatalokkal, intézményekkel és szervezetekkel való kapcsolattartásra, a rászorulóknak segítségére, az emberi kapcsolatok ápolására és a közösségi alkalmak megteremtésére. Az oktatás 20-25 fős csoportokban, népfőiskolai módszerekkel történik. A szóbeli vizsgára egy záródolgozatot is kell készíteni. A képzés a gépjármű üzemeltetéstől a jogi ismeretekig sokféle témakört tartalmaz: a hivatásuk gyakorlásához szükséges alapismereteken kívül a segítő foglalkozás alapvető tudnivalóival is megismerkednek a résztvevők, emellett kommunikációs tréning és szupervízió is van a programban. A szociális szolgáltatást végzők továbbképzési kötelezettsége a falu- és tanyagondnokokra is vonatkozik.

MÓDSZERTAN ÉS AZ INTERJÚK CÉLJA

Az interjúkkal az volt a célom, hogy a tanyagondnokok segítő személyiségét, és annak különbözőségeit meg tudjam ragadni és be tudjam mutatni. Mivel kutatásom során nem akartam a személyiség mélyrétegeiig hatolni, félig strukturált interjúkkal dolgoztam. (HÉRA – LIGETI 2006) Választottam magamnak kérdésköröket, amelyekben mozogni szerettem volna, és készítettem egy interjúvázlatot a kérdéskörökön belüli kérdésekkel együtt, és ezt követtem az interjúknál.

Az interjúkat a tanyagondnokokkal a körútjuk során készítettem, így a résztvevő megfigyelést is alkalmazhattam, ami adott a személyiségüknek egy-egy árnyalatot még. Megfigyelhettem őket munka közben, ami szintén plusz információkkal szolgált számomra: ki hogyan vezet, behív-e az ellátottjához vagy nem, hogyan beszél velük.

Az interjút előre megterveztem, és nagyobb témakörökre bontottam a kérdéseket. Az első témakör, amiben összehasonlítottam őket, a történetek voltak, kinek mi volt a legemlékezetesebb. A következő témakör a segítői hivatásra vonatkozott, amelyben azt akartam megmutatni, hogy ki hogyan tud segíteni az ellátottaknak, milyen a munkában. A nehézségek témakörét is fontosnak tartottam, hogy be tudjam mutatni, hogy ez a munka nem csak fuvarozgatásból áll. Az emberek, kapcsolatok témakörében mindegyik tanyagondnok más és más részét ragadta meg annak, hogy milyen kapcsolatot ápol az ellátottakkal, de ők is ebből érzik, hogy fontosak, és számítanak rájuk.

Mindegyik tanyagondnok egy külön jellem. Próbáltam ezeket a különbségeket megragadni, ami igazán megmutatja az ő személyiségüket, bár inkább a szakmai személyiségükből láthattam. Így születtek meg ezekből a kis témakörökből, elemzésekből a portréik. Remélem, sikerül velük visszaadnom azt, amit én is tapasztaltam.

Személyiségek és módszerek

Balástya egy Szegedtől 23 kilométerre található község, 110 négyzetkilométer a területe, és nagy a tanyavilága.¹⁴ Össznépessége 3.539 fő, és ebből a külterületen lakók száma 2.109 fő. A tanyagondnokok szakmai programja hat külterületi körzetet állapít meg területtől és lélekszámtól függően. Balástyán négy tanyagondnok dolgozik a Balástyai Integrált Szociális Intézmény keretein belül.¹⁵ Közülük hárman viszik az ebédet minden munkanapon, velük készítettem egy-egy interjút, az elkövetkezendőkben róluk lesz szó.

Hármójuknak többnyire hasonló a napi menetrendjük: reggel 8 órakor kezdenek bent a hivatalban, a reggeli órák ügyintézással, gyógyszerírással, bevásárlással telnek. 11 órára megfőznek a Vadász vendéglőben, ahol az étkeztetést biztosítják, a tanyagondnokok felveszik az ebédeket, és mennek ki a saját területükre. Mindhárman más-más területet visznek, más emberek tartoznak hozzájuk. Napközben is szoktak beérkezni kérések, hogy vegyenek valamit a boltban. Amikor kivitték az első körüket, be is tudnak menni a boltba ezekért, meg beviszik az ételeseket

¹⁴ <http://balastya.hu/2009/03/11/toertenelem/>

¹⁵ Balástyai Integrált Szociális Intézmény (2017): Szakmai program

tisztításra az önkormányzathoz. A második kör jön ezután, ha azzal végezték, bemennek a hivatalba, és megírják a menetleveleket, a naplókat és a jelenléti íveket. Ilyen egy átlagos napjuk, de sűrűn történik valami a tanyavilágban, ami miatt változik a program.

Az interjút a terepen készítettem velük, munka közben, így amikor felvették az ebédet, én is beszálltam melléjük az autóba, és elindultunk. Mivel egész úton beszélgettünk, az interjúkból készített portréjukon keresztül mutatom be őket. Így szeretnék megragadni pár pillanatot, amelyek az utunk során történtek.

Kötelességtudat: Julika

Julikával készítettem az első interjút. Azért választottam őt, mert annak idején vele voltam a legtöbbet a gyakorlaton. Az első állomásunk a benzinkút volt. Igaz, hogy az önkormányzat fedezi a járművel járó költséget, de a kocsikat tankolni a tanyagondnokoknak kell, és figyelni rájuk, ha probléma van, akkor pedig szerelőhöz vinni. Ahogy tovább indultunk, elindítottam a felvételt.

Bemutakozás. *„Sutkáné Kothencz Julianna vagyok, én ide születtem, Balástyára. Itt jártam iskolába, itt dolgoztam a tsz-be. 2012 óta dolgozom tanyagondnokként, akkor elvégeztem 2013-ban az iskolát, egy nyugdíjas tanyagondnok helyére jöttem. Így lett munkahelyem.”* *„Tanyasi iskolába jártam, a külső őszeszéki iskolába hat évet, két évet meg itt Balástyán. Utána női ruhakészítő, utána két évig a Kisteleki Varrodában dolgoztam, ahogy elvégeztem az iskolát. Utána hazajöttem, a szüleimnek segítettem a tsz-ben. Ezután férjhez mentem, született 3 lányom. Óstermelőként dolgoztunk a férjemmel, ő elment az autópályára utána, aztán én is elmentem munkát keresni, előbb közfoglalkoztatottként dolgoztam, aztán jött ez a lehetőség, és azóta benne vagyok. Szeretem. Hát vannak gondok néha, nehéz esetek, de meg kell oldani.”*

Jó érzéssel mesélt az életéről, a kezdeti feszültség is eltűnt. Sokat beszélt ő-vel, olyan szépen, hogy jó volt hallgatni. Itt falun sokan így beszélünk, a tanyákon meg főleg.

Ahogy megyünk tovább, szóba került egy néni, akivel baj volt úgy három hete. *„Egy néni, látszott, hogy már gyengül lefele, nagyon gyengül. Az orvosok nem akartak vele foglalkozni, ő meg gyöngült, nem övött. Hívtam az ügyeletöt, az meg azt mondta, hogy vigyem haza. Egyedülálló,*

senkije sincs, se családja, csak testvére van, az is 80 éves, ez a beteg néni meg 74. Nem vitték el másnap, megint a testvére hívta a mentőt, ha elvitték, másnap hazahozták. »Nem beteg a néni« (mondták a kórházban). Akkor ugye én is mentem, csak nem jónak láttuk, aztán a testvére csak elvitette, ez a lényeg. Az a lényeg, hogy ez engem nagyon megviselt, nagyon, hogy ez az egészségügy, ez ilyen lehet, hogy valakinek nincsen családja, és egy ilyen beteg embert el kell dobni. Látszott, hogy nem eszik, nem iszik, végtére az lett, hogy bent van a kórházba, de pelenkázni kell, etetni kell, felkelni meg nem bír. A testvére mondta, hogy hova vigye, neki is sok baja van, övele is bármi történhet. Aztán most, hogy a kórházba mit tudtak intézni. Mert otthonba szeretnék volna elrakni, de az otthonba is várakozó lista van, rengeteg, pénze nincs, 30 ezer forintos nyugdíjat kap, ebből kellett ennek a néninek kijönni, villanyszámlát fizetni, a gyógyszereit fizetni, mindent. Csak akkor gyűjtött télen be, amikor már nagyon muszáj volt. Télen már én hordtam be neki a fát, mert már nem bírta behordani. De mondtam is, hogy télire én őt nem tudom ellátni, nekünk az a kötelességünk, hogy gyógyszert írassunk, ebédet hordjunk, bevásároljunk, meg orvoshoz vigyük, az, hogy ápoljuk, az nem a mi feladatunk.”

Ahogy beszélgettünk arról, hogy **milyen feladatai vannak a tanya-gondnoknak**, eszébe jutott egy néni. „Most van egy mamim, holnap névnapja lesz (ő a Gombos mama). És ha a hétvégén már várta a családot, akkor finom süteményeket kellett venni, üdítőt, és akkor én már tudom, hogy miket szeret. Ő pedig megvendégeli a családot, virágcsokrokat is kell vennem, de szépet, meg bonbont. Ha jönnek a névnapok, akkor jön a család, és felköszönti őket. De nem is úgy mondja, hogy bonbont, hanem hogy táblacsoki, én már akkor azt tudom, hogy mi.”

Julika egy **kisbuszt** vezet a munkája során, hiszen neki kell hordani az idős asszonyokat az Idősek klubjába. Érdekelt, hogy nőként milyen egy ilyen nagy autót vezetni, hiszen ez nem szokványos. „Amikor ugye a Ford autót adták, az még nagyobb volt, az igazság az, hogy tükörből tolatni nem tudtam, meg tán hátrafelé se tudtam nagyon egyenesen menni. De vezetni vezettem. Amikor tanított be, aki nyugdíjba akart menni tanya-gondnok, akkor mondta, hogy tessék, itt van az autó. Akkor még iskolásokat is hordtunk, akkor már 7-kor kezdtem. Az első három évben még iskolásokat is hordtam. Rinyáltam egy kicsikét, de aztán a kényszer rávitt. Muszáj volt. Aztán négy éve kaptam ezt a Volkswagent, én kaptam. Ezt

újonnan én hajtom, a Ford az kiesett alólam néha, sok ember hajtotta. ... Ezt az utót jobban szeretem hajtani, mint a személyautót. Jó is ebbe egyébként, az otthoni személyautó, azt mondtam is, hogy nem az én autóm.”

Julika nagyon szeret vezetni, lenyűgözött, hogy milyen magabiztossággal kezeli azt a kisbuszt. Az külön büszkeséggel töltötte el, hogy ő kapta ezt az autót a munkájához. Nagyon meg is becsüli, vigyáz rá.

Így mutatta be nekem a **körzetét**: *„Ahol most megyünk, ez az őszeszéki rész, ezen a területen hat személyem van jelen pillanatban. Elég nagy terület ez is egyébként, 20 kilométeres táv. A Balástya tanya is elég nagy, mert az a baj, hogy messze vannak egymástól a tanyák, a tanya az olyan, hogy nagyon messze vannak egymástól, 3-4 km-re, és az a hosszú. Három személy van ott, akik nagyon messze vannak egymástól. ... Most nincs olyan sok emberem, itt hat van ott meg hét, összesen tizenhárman vannak. Váltakoznak, vagy kihalnak, vagy nem kérik az ebédet, most is van egy beteg mami, akivel június óta, nem tudom, hogy mi van.”* Julika kiszáll.

Ahogy beszáll a kocsiba, mondja *„Az őszeszéki embörök, ezeket az időseket ismerem, ők engem kislány korom óta ismernek, ez hazai, ezök tudják, hogy ki vagyok. Velük jó is a kapcsolat. A tanyai részen, ott meg nem ismertek, de ugye én se ismertem azt a részt, akkor tanultam meg. Nem is tudtam, hogy kik hol vannak, de ott is összebarátkoztunk.”* Szereti Ószeszéket, otthonosan mozog itt nagyon, de a Tanya résszel is sikerült már megbarátkoznia, ebben az idősök segítettek neki.

„Ott mutatkoztam be, vagy mutatkoztunk egymásnak, csak ugye én vadidegen voltam nekik. De azért egy két nap és megismertük egymást. Mindönkinek tudtam az elképzelésit, ők is tudták, hogy mit lehet neköm mondani, mit nem, elég sokat elmondanak, azt nem szoktuk ugye elmondani.” *„Lényeg, hogy mög köll hallgatni, segíteni sokszor nem tudok az olyanon, de möghallgatom.”* Komolyan veszi nagyon a titoktartást, látszott rajta.

Arról kérdeztem Julikát, hogy volt-e valamilyen **„kemény dió”**, akivel munkája során találkozott. *„Volt! Az már möghalt, beteg is volt, meg alkoholt is fogyasztott. És amikor rágyütt az a nem tudom mi, akkor semmi se volt neki jó, és akkor veszekedett velem. ... Na az egy kicsit nehéz volt, nehéz emberke, de aztat is lehetett kezelni, de egyébként nem rossz ember volt. De volt úgy, hogy minek jöttem, minek hoztam, ki lehe-*

tett vele jönni, csak az az alkohollal volt a baj, olyankor kicsit tartottam tőle. Olyan hiába próbáltam megmagyarázni neki, nem volt jó, akkor ott hagytam, mert nem volt jobb, hogy vitatkoztam. Ez volt ilyen nehézség.”

Hogy tudja ezt feldolgozni? Nem nagyon tudja letenni sajnós. „Az a baj, hogy ezeket hazavisszük azért, a családba is. Nagyon nehezen tösszük túl magunk, főleg ami volt most nekem utolsó, azt nagyon nehezen tudtam, még éjszaka is a fejemben volt.” Nagyon megviselte az az időszak, amikor a beteg néni sorsáról volt szó, akit végül a testvére vett magához.

Az ellátottakkal való kapcsolatáról azt mondta: „Ők úgy várnak bennünket, mint a családtagot.” „Félig család szerintem, csak hozzánk nőnek.” Sokszor elmesélik Julikának, hogy épp mi történt velük. „Ha öröm van, akkor együtt örülünk”. „Van, amikor kérdezik, hogy most mit csinálnak, mőnjek orvoshoz, vagy nem mőnjek, ahhoz is az én szavam köll rá. Csak jó, hogyha elmőgy, mögnézeti magát, úgy jól elvagyunk egymással.”

Annak ellenére, hogy Julika nagyon merev határokat húz, nagyon megható pillanat volt, milyen nagy szeretettel mesélt az ellátottjairól. Büszke arra, hogy számít a szava, kikérik a véleményét bizonyos dolgokkal kapcsolatban.

Julika **saját tapasztalataiból** is sokat tanult azt évek során, magáról is. „Én soha nem gondoltam azt, hogy én majd az idősekkel ki tudok jönni. Soha nem gondoltam, hogy tanyagondnok leszek. Hogy én az idősekkel tudok bánni. Tudtam, hogy vannak szüleim, hogy azokat majd idős korukban majd kell gondozni, de az, hogy én még másoknak is jót tögyek, azt abszolút nem gondoltam, de hogy kigyűjjek velük.” Szereti a munkáját, ha egy hétig otthon van, már hiányzik neki a közösség, az idősek. Az idősebb korosztállyal van a legtöbb tapasztalata, bele kellett tanulnia, hogyan bánjon velük. „A tiszteletet meg kell adni az időseknek. A tisztelet már maga a koruk, sok mindenen keresztülmentek, jón is, rosszon is, szerintem az idősekkel nem lehet csúnyán beszélni. Néha nagyokat kell nyelni, hallgatni kell, azt kész. Van, ahol nem tudok mit tenni, csak meghallgatni, van, mikor az is segít.”

Kíváncsi voltam arra is, hogy **milyennek látja magát a munkában.** Az elkötelezettségét emelte ki. „Kötelességöm van egyébként, ez a munkám, ezt el köll látni. Hát, ez az erősségöm. Én úgy gondolom, hogy ellátom jó szóval is őket, meg segítek nekik, én úgy érzem, hogy segíteni kell

nekik. *Kötelességem, nem hagyhatom őket cserben.*” Ha nem tud segíteni, bűntudatot érez.

Emlékezetes történetet nem kértem tőle, mert az interjú során többet is elmesélt már. Az utolsó házhoz érkeztünk, ott lakik Gombos mama, akiről Julika szeretettel mesélt korábban is. *„Ez a mami, ez toppon van mindennel, 86 éves. Ellátja magát, kapálgat, jó nézni, tisztaság van, nem érzik az, hogy idős. Mos mindig. Ő a Bonbon mama.”* Neki kell mindig csokit vagy süteményt hozni, ha alkalom van.

Ez az a hely, ahová Julika behívott. Gombos mamánál felvette azt a testtartást, amikor kihúzza magát és hátul összekulcsolja a kezét lazán. Ezt is sokszor láttam tőle, nálam valahogy ez is a távolságot sugározza, és a figyelmet. Azt vettem észre Julikán, hogy nagyon figyelmes, és hogy többet gondol, mint amit elmond. Ezt abból a válaszából is érzékeltem, hogy van, mikor le kell nyelni és csak hallgatni az öreget, pedig lenne mondanivalója.

Julikát olyan embernek ismertem meg, aki nagyon fontosnak tartja, hogy segíteni tudjon az ellátottaknak a munka keretein belül. Udvarias, és megvan az a határ, ameddig beengedi az embereket. Viszont szeretettel mesél róluk, nem becézgeti az ellátottjait, de amikor arról van szó, hogy segíteni kell, akkor ott van, és tisztelettel bánik mindenkivel. Nem mutatja ki, de az elkötelezettségén látszik, hogy szereti az ellátottjait, és ha szükségük van rá, akkor ő ott lesz.

Kisugárzás: Tari Klári

Tari Józsefnével, azaz Tari Klárral (a továbbiakban T. Klári, ebben a fejezetben Klári) készítettem a második interjúmat. Az interjú napján pont úgy alakult, hogy az autóját el kellett vinni szerelőhöz, így egy másik kocsit kellett vezetnie egész nap. Ettől függetlenül magabiztosan ült be a kocsiba, és mentünk is felvenni az ebédet. Ebből is látszik, hogy nagyon ritkán telik esemény nélkül egy tanyagondnok napja. Sok kreativitást és alkalmazkodóképességet kíván ez a munkakör.

Bemutakozás. Klári 2001 óta tanyagondnok Balástyán. *„Innen származom, itt születtem, tanyán élek”* – mondja. Bolti eladóként végzett, a helyi ABC-ben dolgozott, akkor még új volt neki az emberekkel való foglalkozás. Utána GYES-re ment, és otthon maradt évekig. A tanyákat ismerete azon a részen, ahol lakott, a többit viszont meg kellett tanulnia, és hatalmas tanyás határa van Balástyának. Az akkori kolléganőjével csinálták

ketten, majd a kolléganő elment. *„Én akkor kissé megijedtem, hogy mi lösz velem, és vigasztalt, hogy »ügyes vagy és csinálod, és föl a fejjel«.*” Klári egyedül maradt egy darabig, aztán jöttek a kollégák.

Általános iskola alsó tagozatba Gajonyába járt, de be kellett jönnie a faluba, így kollégista lett, csak a jó emlék maradt neki. Aztán kereskedelmi iskola, 3 év, szakmunkás. Két családja van, a gyerekei már felnőttek. Klári dolgozik a legrégebb óta tanyagondnökként itt Balástyán.

Miközben beszéltünk **a tanyagondnoki feladatairól**, elmondta, mennyire örül, hogy a hivatalban nagyon segítőkészek. *„Volt egy idős nénim, akinek combnyaktörése lett, és bekerült kórházba, és hazaadták, és felírtak neki egy injekciót, amit minden nap kellene neki adni, de kiderült hogy ugyan fel van írva, de nem váltották ki, mert nem volt rá pénzük.” Mondtam nekik, hogy adjátok ide (a receptet), majd én kiváltom”.* Sikerült elintézni, hogy segély formájában megkapja a néni. Klári a kezébe vette a dolgot, amint megtudta, hogy mi a probléma. Ez nem tartozott volna a munkakörébe, hiszen ki tudja, hogy vissza tudták volna-e fizetni a gyógyszer árát, vagy elintézni a segélyt, de ő lépett. Tette, ami úgy érezte, hogy helyes.

Sok olyan dolog van, amiben segítségre lehet szüksége a tanyasi lakosnak a fabehordáson, kutyaetetésen, vízbehordáson, gázpalack beszerzésen kívül is. *„Van még olyan, hogy mosás. Azt viszont úgy oldom meg, hogy például most is van nálam három széldzseki, amit kimosok az egyik illetőnek, és majd hozom.”* Régebben lehetett bent mosni géppel, de már nem. Pedig az időseknek nagyon jó volt, még akkor is, ha vizesen vitte vissza, segített otthon kitergetni. *„Egy 90 éves néni már nem tud kimosni, neki ez már nagyon nagy feladat.”* Közben odaértünk egy bácsihoz, akinek ki kellett mosni a dzsekijeit, nagyon hálás volt, vett csokit is Klárinak.

A körzetéről annyit mondott, hogy Gajonya területén kezd, ott öt idős van, utána Őszeszék, végül a Balástyai tanyak nevé tanyasi rész következik. Tizenkét időshöz jár jelenleg, több is volt, de bekerültek az otthonba. Sok beteg idős tartozik Klárihoz, de vannak jó erőben lévők is, akik kijönnek a kapuhoz, hogy átvegyék az ételt.

Nagy örömmel fogadják, tudnak infóhoz jutni, Klári beszámol, mi újság a faluban, ha virágfesztivál volt, mekkora tömeg volt. Nagy örömmel veszik, hogy megy valaki hozzájuk, mert a család el van foglalva, és csak a hétvégén tudnak jönni. Sokan élnek egyedül közülük.

Voltak kezdetben **nehézségek** is. *„Vittem az idősnek (az ebédet), egymagam voltam, a kolléganő szabadságon volt. A bácsi bent feküdt az ágyon, magas párnán és alig kapott levegőt. Nagyon megijedtem, szinte hallottam, hogy hörög, felültettem, és elkezdtem itatni, előbb vízzel, aztán megettettem levessel.”* Tudta, hogy hol lakik rokona és annak szólt a Klári, aki aztán kihívta a mentőt. Ez volt az első ilyen esete, nem tudta, mit csináljon, és nagyon meg volt ijedve. Nehézségként ő a betegségeket és a váratlan eseményeket említette. Beszélgetésünk alatt többször előjött a mentális leépülés, és éreztem, hogy Klári ugyanakkora kihívásnak tekinti, mint a többi betegséget, és gyakran találkozik is vele.

A bizalmukat nem olyan könnyű elnyerni az embereknek, van, akinél hamarabb, van akinél később sikerül. *„Egy év után azért észre lehetett venni, hogy minden kis dolgaikat elmondták.”* Látták, hogy megtartja magának ezeket és nem mondja tovább. Klári érezhetően örül annak, hogy sok titkot tud, és az emberek megbíznak benne annyira, hogy elmondják neki.

Van egy nehéz esete most is, egy beteg bácsi, akinek tüdőrákja van, iszonyatosan épül lefelé, és nem képes ellátni magát, pelenkázni kell. Klárinak nagy utat kellett bejárnia ahhoz, hogy sikerüljön elintéznie azt, hogy egyáltalán a bácsi házi gondozásban részesüljön. *„De nem úgy áll a család se a dolgokhoz, ahogy kellene „ ...”* A doktor is azt mondta, hogy hagyjuk az időset az otthonában meghalni. *„Ennyi éve én ezt már csinálom, de én még ennyi falnak nem ütköztem, mint amibe most vagyok. Abszolút semmi segítség semerről.”* Már a kolléganők is észrevették, nagyon feszült volt emiatt Klári, még otthon is. Rossz volt látni, hogy egy ennyire pozitív kisugárzású ember, mint Klári ilyen tehetetlennek tűnik, és megtört a feladat alatt.

Klári volt az, aki a legtöbb történetet mondta el nekem. Érződött is rajta, hogy szeret mesélni, főleg ezekről a régebbi időkről, de több történet is előjött más-más évekből, amelyeket szívesen hallgattam.

A képzés után jobban kiismerte magát. *„Sokat tanultunk egymástól is, meg mit hogy szabad, mennyire szabad belemenni a dolgokba. Hiszen mindent te se tudsz neki megadni, vannak határok, amiket tartani kell, a tanyagondnok se tud mindent megadni az idősnek.”*

Úgy tűnhet, hogy ez a határ nagyon közel van hozzá, és az ő személyes teréhez, mégis érzem azt a távolságot, ami biztosan meg fog maradni.

Mielőtt tanyagondnok lett, el tudta volna magát képzelni ilyen segítőként. *„Nagyon jó, sok jó van benne. Annyiféle embert megismerni és*

segíteni rajtuk, szegények, amikor már ott vannak, hogy tehetetlenek, és valaki felsöpör neki, vagy a gáztűzhelyet letakarítani, rendezni neki, egy kicsit körülötte összerámolni, hogy érezze azért, hogy rendet lásson, és így azért csak nyugodtabb.”

Klári a **munkakörre való alkalmasságról** ezt mondja: *„Szerintem már a kisugárzás is, hogy látszik az, hogy a megjelenés vagy a segítőkészség, hogy odafutsz ahhoz az emberhez, mert most éppen nem bírja azt a táskát cipelni, és akkor elviszed.”* *„Úgy érzem, hogy jószívű vagyok hozzájuk, ha neki nincsen mondjuk paprika, és nekem van, akkor viszek neki. Tábla csoki, ha névnapja van, akkor csak annyi, hogy boldog névnapot, és ez is nagyon jól esik, hogy eszedbe jutottam.”*

Sok **tapasztalata** van már az elmúlt évekből. *„Nem szabad betolakodónak lenni, ki kell várni, hogy az az idős megbízzon benned, elfogadjon.”* *„Meghallgatom, és nem teszem közhírré, nem mondom tovább.”*

Neki is van egy nénije, akiről nagy szeretettel mesélt, a kedvence, aki agyilag fitt, sokat mesél neki a múltbéli dolgokról, hogy mi, hogy volt akkoriban, ő pedig nagyon szereti hallgatni. Ahogy mentünk, Klári elmesélt egy történetet, ami emlékezetes számára, sajnos nem jó értelemben. Volt egy asszony, aki feladatott vele egy lottószelvényt, és mivel péntek volt, ő már nem adta fel. Az asszony viszont nyert egy bizonyos összeget a lottón, és számon kérte Klárin, hogy nem adta fel, így Klárinak kellett kifizetnie azt a 14 ezer forintot.

Klári nagyon kedvesen beszél az emberekkel, sokat mosolyog, az interjú során engem is végig becézett. Rajta is éreztem azt a gondoskodó attitűdöt, amit Julikánál. Sok történetet mesélt nekem, aminek azért is örültem, mert ezek szerint sikerült olyan légkört teremteni, amelyben jól érezte magát. Nem volt sokáig csend sosem a kocsiban. Abban a kivételes időszakban készült az interjú, amikor élete addigi legnehezebb esetével kellett szembenéznie. Érzékeny lélek, aki szívén viseli az ellátottjai sorsát, és nehezen tudja letenni a munkát.

Egy kedves hang: Böröcz Klári

Az utolsó interjúmat Böröcz Lászlóné Gazdag Klárával (a továbbiakban B. Klári, ebben a fejezetben Klári) készítettem.

Bemutakozás. Itt született, már a nagyszülei is idevalóak voltak, a dédszülei is, tősgyökeres balástyai, a férje is idevaló. A dédszülőknek volt a faluban háza, és ott laktak együtt, akkoriban még így volt. Férjhez ment

és akkor költözött el, de csak ide, Balástyára. Ide járt iskolába is. Általános iskola után gimnáziumba ment, de nem fejezte be. Az apja nagyon szigorúan nevelte és sokat kellett neki segíteni, így elment a boltba dolgozni. Közben elvégezte a boltos iskolát munka mellett, ott dolgozott, amíg férjhez nem ment. Utána családjuk lett, és a bolt megszűnt. A postán dolgozott tovább, azt is munka melletti tanfolyamon végezte el, öt évig volt ott. Időközben lett egy betegsége, majdnem két évig volt otthon. Az önkormányzat kereste meg, hogy lenne-e kedve kiségitőként dolgozni. Így kezdődött az itteni pályafutása 2004-ben, utána befejezte a gimnáziumot, 2004-ben elvégezte a tanyagondnoki tanfolyamot, és azóta itt dolgozik. Van két gyerekük, a lányuk most fog végezni a gyógyszerész karon, a fiuk pedig gépeket kezel, traktorokat. Ő már dolgozik, 23 éves, a nővére meg 24.

Vele is megbeszéltük **a munkája kereteit és a feladatait**. Azt mondta, hogy szinte minden nap egyforma. *„Mindig az van, hogy az ember ebbe a feladatba, ebbe a körbe mozog, teljesen egyhangúvá válik néha már, nekünk is vannak, vagy kellene lenni olyan, hogy fel kell tölteni kicsit. Hétfő eltelik valahogy, kedd szerdára már kicsit jobb. Nem is mindig az emberekkel való foglalkozás az, ami nehéz, hanem az egész világ, ahogy pörög, nehéz ezzel lépést tartani, sokszor nekem is.”* Bementünk egy bácsihoz, kérdezte, hogy ki vagyok, kerestük a kapcsolódási pontokat, hogy ki kinek a kicsodája, ez falun nagyon fontos. Szegény bácsi nagyon nagyot hallott, de Klárinak már meg volt szokva, hogy mennyire kell hangosan beszélni. Kedves volt a bácsi, elmondott egy verset is. *„A szegény asszony könyve”* című vers egy részlete volt, amit Vörösmarty Mihály írt.

Megható pillanat volt ez nekem. Klári úgy beszélt a bácsihoz, mintha gyermek lenne, lassan, érthetően, szép hangon. Azt meg kell jegyeznem, hogy Klárinak nagyon aranyos hangja van, kicsit magasabb, fiatalos, nekem mindig is tetszett.

Visszatértünk az autóhoz, és indultunk tovább. *„Nem tud unalmas lenni ez a munka, abba is, ami van munka, például bevásárlás, az se tud olyan unalmas lenni, mert nem mindig ugyanazokat kell venni, nem mindig ugyan abba a boltba mennek.”* *„De vannak helyek, idősök, akik nagyon egyhangúan élik az életüket, ott azért esemény se nagyon van.”* – mondta Klári.

Épp egy háznál haladunk el, ahol egy néni lakott, aki egyszer nem nyitott ajtót és *„ott volt meghalva az ágyba, olyan rossz mindig jönni itt, mert mindig az jut az eszömbé.”* *„Az elmúlt néhány hónapban annyi ilyen volt már. Tudjuk, hogy hozzátartozik ez az élethez, de azért...”* *„Ezeket a rossz utakat nem szeretem ebbe a munkába, lassan megyünk, mégis csak zötykölődünk.”*

Embert próbáló időszak volt ez a számára. Három halálesete is volt az elmúlt két hónapban, és közülük kettőre ő talált rá. Az élet nem áll meg, menni kell tovább, ez többször is szóba került az interjú során. Klárinak biztosan hiányzott, hogy megállhasson és kifújhassa magát, ami ezek után bárkinek elkelt volna. Fáradtnak láttam, reméltem, hogy a szabadságán fel tud majd tölteni. Az ellátottjai felé viszont nem mutatta ezt, amikor velük volt.

A körzete *„egész Gajgonya és Fehértó, ez egy sűrűn lakott rész, nem kell messze menni tanyától tanyáig ... Sok az idős, vagy a koruknál fogva, vagy a szociális helyzetük miatt rá vannak szorulva az ebédre, vagy segítségre szorulnak, nekik az is jó, ha bevásárolunk, vagy viszünk egy kenyeret.”* Van, aki meg teljesen rá van utalva, Klári külön kiemelte ezt és érzi ennek felelősségét.

Volt egy alkoholista bácsi, akire ő talált rá, mentőt hívott hozzá, ott kellett neki lenni, mert ő tudott felvilágosítást adni arról, hogy ki ez az ember. A mentőnek is sokszor kell segíteni. *„Teljesen az életük részévé válnak, hiába mondják, meg hiába tanítják könyvből, hogy húzni kell egy határt, de ezt nem lehet így kezelni. ... Főleg, azoknál, akik teljesen egyedül élnek, és teljesen csak miránk támaszkodnak, mert nincs más.”* Klári sok emberrel nagyon közeli kapcsolatot ápol.

„Kívülről nem lehet ezt érzékelni, csak mikor benne vagyunk ebbe a körbe, hogy a vállunkra mindig csak rakodik, rakodik, rakodik. Sokszor kevés ide egy ember ilyen sok emberrel foglalkozni.” *„De muszáj bemenni, mert igénylik, főleg azok, tudja azt, hogy 12 óra, és ha később megyek, el nem tudja találni, hogy most mi lett, baleset? Nem főzték meg az ebédet? Nem azért, hogy nem kapta meg délbe az ebédet, hanem hogy engem ért valami, ezért kell mennem, mert ha nem, tudom, hogy felzaklatja magát. Még jó, hogy csak hétfőtől péntekig kell menni, mert nincs idő ezeket letenni egyik napról a másikra.”*

A kezdetekről úgy beszélt Klári, hogy nem volt olyan nehéz neki, mert postásként dolgozott előtte, ebben a körzetben, talán azért is hívták

ebbe a munkakörbe, mert ismerte az embereket. Arra a kérdésre, hogy neki van-e olyan ember, akivel nehezebb, azt mondta, igazából nincs, mindenkivel megtalálja a hangot. A boltban is emberek között volt, a postán is, ezalatt a 27 év alatt szinte mindig emberekkel foglalkozott. *„Jó emberismerő vagyok, tudok az emberekkel bánni, mondhatjuk azt.”* Volt olyan, aki nehezen nyílt meg, de utána vele is megtalálta az összhangot. *„Inkább pozitív csatlódás ér ezzel kapcsolatban, mintsem negatív.”*

Az ellátottakkal való kapcsolatában úgy érzi, hogy *„nem tud az ember egy határt húzni, hogy na most mennyi, ennyi év után az életünk részévé válnak, otthon is eszünkbe jut róluk dolog. Mondjuk, felhívnak hétvégén, akkor se csinálja azt, hogy nem veszi fel a telefont, mert épp nem dolgozik. Nem munkaként szoktam ezt csinálni, hanem hogy amiben tudok, segítek.”* *„Mindig azt szerettem volna, hogy azt érezzék az emberek, hogy ez egy jó dolog. Csak tényleg az, hogy nem mindenkivel lehet így, mert mindig többet, többet szeretne, de amúgy jó viszonyban vagyok velük. De van olyan is, aki teljesen egy szolgáltatásként tekint a tanya-gondnokra, hogy az majd megcsinál mindent. Az nyilvánvaló, hogy nem tud velük olyan kedves lenni.”*

Sok év telt el ahhoz, hogy a kezdetekre visszaemlékezzen. *„Maga ez a szolgáltatás is úgy kezdődött, hogy hordtuk az ebédet, 2004-2005-ben két ember egy autóval vitte az ebédet, és vett tejet, kenyeret.”* *„Oda jutottunk hogy nagyon sok mindenöket kérnek. Van, aki csak az ebédet vagy a gyógyszert, de olyan széleskörű feladatok nem voltak, most van olyan hely, ahol az egész háztartást mi tartjuk el.”*

Van egy bácsi, aki a tanyájáról ki se mozdul. Régen biciklizett, ki a faluba mindenért, de egy alkalommal elesett. Klári vitte haza, mert nem bírt felkelni. Onnantól ő a tanyából ki se lép, mindent Klári intéz. *„Ezeket az embertípusokat tudni kell kezelni, tudni kell mondani, hogy ezt már nem tudom vállalni, mert nem ide tartozik, de ezt se úgy mondani, hanem rávezetni, hogy értse mög.”* *„Ezekről a dologokról nem is szoktunk senkivel se beszélgetni, csak tösszük a dolgunkat, csináljuk a munkánkat napi szintön. Aki egy kicsit belelát, pár alkalommal eljön. Volt egy diákmunkás nyáron, először nagyon tetszett neki, de pár nap után nagyon elfáradt, meg nem is gondolta, hogy ez a munka ezzel jár, de többnyire ez történik másokkal is.”*

Arról kérdeztem, **hogy fogadták** az emberek. *„Akkor csomóan a boltból ismertek, és akkor így.”* Anyukája is a postán dolgozott, *„kapcso-*

lódás pontok vannak és akkor így már jó.” „Ezt a részt, mondhatom, 19 éve járom a postás idősakkal együtt.”

Mielőtt tanyagondnok lett, nem tudta elképzelni, hogy ebben a munkakörben dolgozzon, bár előtte már foglalkozott emberekkel, szereti az időseket.

Miért vagy alkalmas erre a munkára, milyen tulajdonságaid vannak, amelyeknek hasznát veszed? – kérdeztem tőle. *„Nem tudom, talán azért, hogy... nem tudom, biztosan van olyan, aki új, akit nem ismerök, az biztosan fenntartásokkal kezelne.” „Például Rozi néni is ismer ezelőttről régóta, de úgy, mint tanyagondnok, nem ismertem, de nincs vele ilyen probléma, mert ő is ismer engem. És lehet, úgy vannak vele, ha a másinak jó, a másik embernek mögfelelők, akkor biztos neki is mög fogok felelni. De ezen még sosem gondolkodtam egyébként. Nem tudom rá a választ.”* Ő sem mondott magáról tulajdonságot, látszik, hogy ez nem foglalkoztatja, csak teszi, amit jónak lát.

Azokról a **tapasztalatairól** kérdeztem, amelyekből tudott tanulni. *„Folyamatában lehet észrevenni ezt, ahogy az embereket megismerjük, és próbáljuk felépíteni a kapcsolatot és tudjuk már, hogy milyen ember. Az emberekkel való bánásmódon sok minden alapszik, hogy ki hogy bánik az emberekkel. Ha te jól bánsz velük, ők is veled, és megértőbbek.” „Mindenkivel meg kell tanulni kezelni, minél többször jövünk, minél többet beszélünk velük, annál jobban kinyílnak az embörök felénk.” „Ahogy telik az idő, annál több minden van, amit megtudnunk róluk, de ennek nagyon sokféle formája van. Hiába idős, hiába gondoljuk azt, hogy egy idős csak aranyos meg kedves lehet, ez nem mindig van így.”* Ezekről a mondatokról megint a szolgálat személyessége jutott eszembe, az, hogy szolgálat különbözik a szolgáltatástól.

Kértem, hogy meséljen el egy **emlékezetes történetet.** *„Nagyon megviselnek azok az esetek, amikor ilyen elvesztéses dolog, ezek nyilván nagyon rossz hatással vannak rám. Főleg, mikor én vagyok az, aki ráatalál, de ez benne van ebbe a munkába.” „Jó dolog, az meg nem tudok úgy kiemelni, olyan emlékezetes jó. ... Mind jó, ha azt mondják, hogy köszönjük, most jót cselekedtem, azt az emberek már úgy élik meg, hogy az jó dolog, hogy segíthettem neki.” „Olyan volt például, jó érzéssel töltött el, mikor egy bácsi beleesett a fürdőkádba, és megköszönte, hogy én megmentettem az életét. De ez is olyan, hogy az ember persze hogy meg tesz mindent, amit tud, de többször elmondta, hogy Klárika, magának*

köszönhetöm, hogy élek még. Azé ilyen már volt. Olyan fura ez mert, csak csináljuk, de nem gondolunk vissza ilyen dolgokra.”

Klári néha monotonnak érzi a munkát, hiszen sokszor megy ugyanazon az útvonalon, de van olyan része is, ami meg nem tud unalmas lenni, mint például a bevásárlás. Szívesen segít az embereknek, de azt nem szereti, ha kihasználják, tudja jól, hogy ki várja csak a szolgáltatást tőle. Nagyon aranyos az emberekkel, szépen beszél velük, mindig kaphatnak tőle az ellátottak kedves szavakat vagy becézést. De csak azok, akikkel ilyen a viszonya.

ÖSSZEGZÉS

A szakirodalmi áttekintésnek köszönhetően rengeteg új információhoz jutottam a falu- és tanyagondnoki szolgálatokról, a kialakulásukról, a tananyagáról, a személyiségről és a képzésről is. Ezt a kialakult képet, az értékeket, amelyekről olvastam, az interjúk is megerősítették bennem. Berci bácsi ezt tényleg jól kitalálta!

A szociális munkások és a tanyagondnokok is a személyiségükkel dolgoznak. Ebben is hasonlít ez a két hivatás, közös bennük az embereknek való segítség célja. Amit a tanyagondnokoknak érdemes a szociális munkás szakmáról tudni, arról volt szó a falu- és tanyagondnoki jegyzetben. Hiszen a tanyagondnokoknak sokszor kell az ellátottak lelkével is foglalkozniuk, bár ezt nem tudják szakképzett szinten. A tanyagondnokok is foglalkozhatnak egyénekkel és közösségi szerepük is jelentős. Az értékekben is rengeteg hasonlóságot láttam. Egymás kölcsönös tisztelete, vagy hogy mindenki egyenlő, és nem kivételeznek, még azért is megtesznek mindent, akivel nem is volt olyan jó a kapcsolatuk, nagyon tanulságos volt számomra. Igazán szép emberi értékeket is láthattam egyben, nem csak a szakmai értékeket. De sok feltűnő különbség is volt, például a tanyagondnok és ellátottja és a szociális munkás és kliense közötti kapcsolatokban. Egészen más egy tanyagondnok helyzete, mint egy szociális munkásé. A szociális munkást nem a közösség választja.

Az interjúkból kiderült számomra, hogy mennyire különböznek ők a személyiségükben. Volt, aki keveset beszélt, volt, aki bőven, és érdekes történeteket mondott el, vagy csak elmondta az aznapi érzéseit. Számos információt megtudtam az ellátottakkal való viszonyukról is, ami sokszor nagyon belsőleges viszony, szociális munkásként ez a közelség már nem

lenne komfortos, de más is a két munkakör célja. Viszont vannak hasonló eszközeik, és az értékekben is rengeteg hasonlóságot láttam, főleg az interjúk alatt.

Az, hogy hogyan beszélnek egy elláttal, hogyan viselkednek velük, vagy hogyan beszélnek róluk, rengeteget elárult a segítő személyiségükről. Látszott, hogy szeretik ezt a munkát, viszont az is, hogy ez a munka nem csak fuvarozásból áll. A tanyagondnokok nem úgy állnak a feladathoz, hogy ezt nem lehet megoldani, mindent meg lehet oldani, és fáradhatatlanul küzdenek is azért ki-ki a maga módszerével, hogy az ellátottak életét jobbá tegyék.

Ezek az interjúk arra is felhívták a figyelmem, hogy milyen problémáik lehetnek a segítőknél. Mivel ilyen bensőséges a viszony, még nehezebb letenni a munkát nekik. Sokszor gondolnak otthon is a munkájukra, az ellátottakra, ha valakinek bizonytalan a helyzete, még otthon is azon gondolkodnak, hogy lehetne megoldani. Az állandó stresszben pedig testileg és lelkileg egyaránt nagyon ki lehet merülni. Mivel ők is a személyiségükkel dolgoznak, ezért fontos lenne az ő személyiségük védelme is. Ilyenkor vigyázni kell, nehogy fennálljon a kiegész veszélye, hiszen akkor már nem tud olyan empátiával dolgozni a segítő, mint előtte. Hagyni kell a lelket is gyógyulni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Csörsz Klára (szerk.) (2009): *A falu- és tanyagondnoki szolgáltatás. A 260 órás alapképzés tanfolyami jegyzete*. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Salgótarján.
- Csörszné Zelenák Katalin (2013): *Falugondnokok képzése, továbbképzése*. In: Csörszné Zelenák Katalin (szerk.): *Mint egy falat kenyér... Könyv a falu- és tanyagondnokságról*. Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, Kecskemét. 19-20. o.
- Duró Annamária (2013): *A kistelephelyen élők szolgálatában*. In: Csörszné Zelenák Katalin (szerk.): *Mint egy falat kenyér... Könyv a falu- és tanyagondnokságról*. Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, Kecskemét. 16-18. o.
- Faludi Erika (2013): *A falugondnokság története*. In: Csörszné Zelenák Katalin (szerk.): *Mint egy falat kenyér... Könyv a falu- és tanyagondnokságról*. Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, Kecskemét. 7-12. o.
- Gergely Jenő (1999): *Személyiségismeret I.* Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged.
- Gyenes Hajnalka (2013): *A tanyák értékeinek bemutatása, az értékek kiaknázásának módja, fenntartása és fejlesztése*. In: Csörszné Zelenák Katalin (szerk.): *A tanyák értékei. Egyetemisták, főiskolások a tanyákról*. Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesülete, Kecskemét. 7-23. o.

- Héra Gábor – Ligeti György (2006): *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása*. Osiris, Budapest. 142-168. o.
- Horváth György (1982): *Személyiség és öntevékenység*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kemény Bertalan (2004): *A falugondnoki szolgálat alapértékei*. In: Csörsz Zelenák Katalin (szerk.): *Falugondnokság – a vidékfejlesztés szelíd módszere*. Magyar Tanya- és Falugondnoki Szövetség, Kecskemét. 22-23. o.
- Keresztes György (2008): *Szociális munka, szociális problémák és megoldásuk rendszere*. Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet, Salgótarján.

Jogszabályok

1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
1/2000. (I. 7.) SZCSM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről
9/2000. (VIII. 4.) SZCSM rendelet a személyes gondoskodást végző személyek továbbképzéséről és a szociális szakvizsgáról
81/2004. (IX. 18.) ESZCSM rendelet az egyes szociális szolgáltatásokat végzők képzéséről és vizsgakövetelményeiről
369/2013. (X. 24.) Korm. rendelet a szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatók, intézmények és hálózatok hatósági nyilvántartásáról és ellenőrzéséről

Dokumentumok

- Balástyai Integrált Szociális Intézmény (2017): Szakmai program. Balástya Község Önkormányzata, Balástya.

Internetes források

- Borzák Tibor: *Kemény Bertalan. Élete volt a vidék*
http://www.falugondnoksag.hu/index.php?oldal=berci_batyank (letöltés: 2018.11.07.)
- Szenti Tibor: *Tanyarendszerünk múltja és egyik jövőképe*
<http://www.szenti.com/tanya.htm> (letöltés: 2018.11.08.)
- Szociális Szakmai Szövetség (2016): *A szociális munka etika kódexe*
http://parbeszed.lib.unideb.hu/file/2/577cef76c8670/szerzo/ETIKQAI_koDEX__2016.pdf
fb (letöltés: 2018.11.07.)
- Balástya község honlapja <http://balastya.hu/2009/03/11/toertenelem/> (letöltés: 2018.11.11.)
- A Falugondnokok Duna-Tisza Közi Egyesületének honlapja <http://www.falugondnoksag.hu> (letöltés: 2018.11.22.)

Filmek

- GYÖNGYÖSSY BENCE (2014): *A tanyagondnok*. Magyar dokumentumfilm. Cinemastar Kft., Budapest.

Gója Henrietta

Klímatéma Szegeden – 18 év tükrében

BEVEZETŐ

„Then, we humans could only react to nature’s moves. Now we making the moves; we are causing global changes.”

/Kutzbach E. John/

Klíímaváltozás. Egyszerű szó, mégis bonyolult, tartalmas háttérrel rendelkezik. Mit is jelent pontosan? Mit szeretnénk tudatni ezzel a szóval? Hogyan tudunk tenni ellene? Tudunk-e egyáltalán tenni ellene vagy már visszafordíthatatlan? Túl kevesek vagyunk a változtatáshoz vagy sok kicsi sokra megy?

Témaválasztásomat a kérdéskör aktualitása és a kíváncsiság indokolta, hogy betekintést nyerhetek egy számomra eddig kevésbé ismert, eltérő életfelfogásba. Vajdaságban a „klímaváltozás” kifejezésnek nincs tartalmas háttere és nem is lehet mindennapi beszédtemaként emlegetni. Felkeltette az érdeklődésemet, hogy egy vidéki egyetemi városban, ahol a lakosság jellemzően magasan iskolázott, hogyan vélekednek egy ilyen aktuális, világméreteket öltött problémáról (Szakálné – Kazemi-Sánta – Lengyel, 2018). Mindemellert harmadévesként az elmúlt két évben lehetőségem volt kérdezőbiztosként részt venni a 2000 óta végzett Szeged Studies kutatásban is, ahol a tavalyi év (Szeged 2020) fő témája a klímaváltozás volt.

Kutatási kérdésem az, hogy a klímaváltozással és következményeivel mennyire van tisztában a szegedi lakosság, valamint hajlandóak-e lépéseket tenni a környezettudatos életmód érdekében? Ha igen, akkor ezek mekkora és miben megnyilvánuló áldozatok lennének? A vizsgálat longitudinális, az elmúlt 18 év meghatározott éveiből származó adatokat hasonlítom össze egymással és az országos adatokkal egyaránt.

Három hipotézist fogalmaztam meg a kutatási témám kapcsán. Véleményem szerint az egyén élethelyzetét meghatározó szociológiai tényező változók (kor, iskolai végzettség, anyagi helyzet), alapvetően határozzák meg az éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdöket is. Feltételezhető ugyanis, hogy az alacsonyabb társadalmi rétegek tagjai mindennapi problémáik megoldására és esetleges megélhetési nehézségeikre fordít-

ják idejüket és energiájukat, ennek következtében nem foglalkoztatják őket a globális problémák. Tovább feltételezhetően nem engedhetik meg maguknak azt sem, hogy megfizessenek olyan termékeket, amelyek a környezetvédelem jegyében készülnek. Éppen ezért gondolom, hogy a szegedi lakosság, a diplomások magas arányával összhangban, nagyobb elkötelezettséget mutat a környezetvédelem, a környezettudatos magatartás iránt az országos adatokhoz képest.

Feltételezem, hogy a vizsgált időszakban (2002-2020) növekedett a klímafélelem a szegedi lakosság körében. Az egyre gyakrabban bekövetkező természeti katasztrófákat egyre nagyobb aggodalom kíséri a világ minden táján. A felgyorsult klímaváltozás tehát kihatással van a mindennapi életre és a környezettudatosságra a szegediek körében is.

Harmadik hipotézisemként a politikusok felfokozott szereplésének kontraproduktív hatását fogalmaztam meg. Ugyanis korántsem biztos, hogy azzal, ha a „csapból is ez folyik” tudatosítjuk a problémát. Feltételezem, hogy a téma túlhangsúlyozottsága, a politikusok túlzott szerepvállalása negatív hatással van a globális klímaváltozás megítélésére. A médiában megjelentek a klímataxadók csoportjai is, akik a klímaváltozás létezését kérdőjelezik meg, holott a klímatudósok és a laposföld-hívők is tényként fogadják ezt el.¹⁶

Kutatásom során a felsorakoztatott szempontokat szem előtt tartva mélyedtem el a témához kapcsolódó külföldi és hazai szakirodalmakban.

A KLÍMAVÁLTOZÁS

Történeti keret

Az éghajlat az idők kezdete óta lassan ugyan, de változik, munkám során azonban mégsem erről a lomha, azonban sokszor mégis radikálisnak mondható változáson lesz a hangsúly, amely fajokat tüntetett el csaknem nyom nélkül a Föld felszínéről (Kutzbach, 1989). Egy nem is olyan távoli gyors ütemű éghajlatváltozásnak szeretnék körvonalat adni. „...*Hiszen a klímaváltozásra a Föld válasza az utolsó 150 év alatt jóval gyorsabbak, mint az előző történelmi periódusokban...*” (idézi Öllös – Oláh – Palkó, 2011: 4).

¹⁶ Forrás: <https://qubit.hu/2019/08/15/joval-nagyobb-teret-kapnak-a-klimatagadok-a-mediaban-mint-a-valodi-tudosok> (Letöltve: 2020.09.15.)

Az ipari forradalom óta eltelt idő klímájának változására számos okot tudunk felsorakoztatni, ilyenek a Föld intenzív tektonikai aktivitásai vagy a Föld elliptikus pályája a Nap körül, illetve számos más külső és belső tényező (Kutzbach, 1989). A Föld azonban a sajátos módján folyamatosan alkalmazkodott a kialakult helyzethez az elmúlt pár milliárd évben (pl. jégkorszakok).¹⁷

A gázok megemelkedett sűrűsége a légkörben elősegíti az üvegházhatást, azzal hogy zavartalan átjutást biztosítanak a Nap sugarainak és később a Föld felszínéről visszaverődő nagyobb hullámhosszú energiák egy részét elnyelik, majd visszasugározzák a felszín felé. Az említett gázok nagyobb koncentrátságu jelenléte a légkörben főleg az emberi tevékenységnek tudható be (Mika, 2002). Mi emberek ugyanis sokszorosan gyorsabb ütemű szén-dioxid-kibocsátásnak vagyunk okozói, mint az elmúlt korok bármely természetes folyamatai (Malm, 2012).

A legnagyobb kibocsátók élvonalában az energiaipar áll (főleg a szén- és gázerőművek), ugyanakkor az állattartás, a közlekedés, az ipar és a nagyipari mezőgazdaság tevékenysége sem hagyható figyelmen kívül. Mindemellett számos emberi tevékenység, mint például az erdők pusztítása tehető felelőssé a drámai mértékű globális hőmérsékletemelkedésért¹⁸. Azok az üvegházgázok, amelyek manapság bekerülnek a légkörbe, majd csak később fogják kifejteni a hatásukat. Éppen ezért állíthatjuk, hogy a jövőben a Föld hőmérséklete meghaladhatja az előző történelmi periódusok hőmérsékletének bármelyikét (Mika, 2002).

Nincs B tervünk

Hogy hol tartunk most? Eddig egy fokkal emelkedett a hőmérséklet, az iparosodás előtti szinthez képest, emellett évtizedenként átlagosan 0,2 fokkal növekszik ez a szám.¹⁹ Ez a növekedés azonban gyorsabbá válhat, amennyiben nem teszünk ellene semmit. Éppen ezért már most jelentő-

¹⁷ Forrás: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0012_eghajlatvaltozas/ch01.html (Letöltve: 2020.08.21.)

¹⁸ Forrás <https://www.greenpeace.org/hungary/blog/4580/klimavalsag-vagy-klimakatasztrofa/> (Letöltve 2020.08.20)

¹⁹ Forrás: <https://www.consilium.europa.eu/en/eu-climate-change/> (Letöltve: 2020.12.15.)

sen csökkentenünk kellene az üvegházgázok kibocsátását, amennyiben még sokáig szeretnénk létezni a Földön, hiszen nincs B tervünk. A legutóbbi (Párizsi) egyezményben foglaltak szerint – 195 ország beleegyezésével – már a két fokos növekedést próbálják megakadályozni, ezzel pedig enyhíteni a globális felmelegedést világszerte.²⁰ Az eddigi adatok alapján tehát célszerű lenne „elővigyázatossági elv” (Godej, 2004: 34) alapján működnünk, vagyis nemcsak a katasztrófa bekövetkeztével cselekedni, hanem előre gondolkodni. Az emberiség ugyanis csak követni tudja a változásokat és reagálni rájuk, hatalmas anyagi erőforrások befektetésével, holott könnyebb és gazdaságosabb lenne megelőzni a problémát. Itt meg kell említeni, a jelenleg is tomboló COVID-19 világitjárványt, hiszen ebből következtethetünk a világ felgyorsult ritmusára, a zoonózis²¹ betegségek gyors elterjedésének veszélyére, a turizmus felélénkülésére, urbanizációra és számos egyéb globális történésre, amely elősegítette, hogy különböző közegekben élők kontaktusba kerüljenek egymással (Földvári-Szathmáry, 2020: 55-73). Az említett folyamatok hozzásegítettek egy világméretű rendszer kialakulásához is, ahol szinte mindenki mindenkivel kapcsolatban áll. Ennek hatására azonban rádöbbsentünk arra, hogy ezek a globális folyamatok milyen mértékben befolyásolhatják mindennapi életünket.

Mindemellett a fenntartható fejlődés fogalmát a reziliencia fogalma vette át a köztudatban, amely rugalmasságot jelent, esetünkben azonban a külső hatásokhoz való sikeres alkalmazkodásról szól. Ezzel sikerült elvonni a figyelmet a tényleges problémáról, hogy ki mit tesz a bolygó elpusztítása és a társadalom megtévesztése érdekében. A közfigyelem immáron arra irányul, hogy ki mit tesz, vagy nem tesz annak érdekében, hogy társadalom alkalmazkodni tudjon a drámai változások elkerülhetetlen következményeihez. Köztudott, hogy a felerősödő változás folyamata rövidtávon megállíthatatlan, még abban az esetben is, ha a világon mindenki úgy döntene, hogy mától minden erőfeszítésünkkel az üvegházgázok kibocsátásának mérséklésére törekszünk. Ennek azonban semmi jele.

²⁰ Forrás: <https://www.nationalgeographic.com/magazine/2017/04/seven-things-to-know-about-climate-change/> (Letöltve: 2020.08.20.)

²¹ Zoonózisnak olyan fertőző betegségeket nevezünk, amelyek állatról emberre képesek átterjedni (illetve emberről állatra: ez utóbbit fordított zoonózisnak is nevezik). Forrás: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Zoon%C3%B3zis> (Letöltve: 2020.09.03.)

COVID-19

Szót kell ejtenünk a COVID-19 vírusról, többek között azért is, mert ő az okozója annak is, hogy ebben az évben a Szeged Studies kutatást félbe kellett hagyni.

A témával kapcsolatban rengeteg irodalom jelent meg a járvány kitörése óta, én azonban mégis Ulrich Beck kijelentését venném alapul. „Ha az emberek a „szabadság vagy biztonság” alternatívája előtt állnak, többségük valószínűleg a biztonságot részesíti előnyben, még akkor is, ha ez a szabadság korlátozását vagy elnyomását jelenti” (Beck, 2008: 82). Megfogalmazott egy olyan állítást, amely segítségével véleményem szerint párhuzamot lehet vonni a járvány kezdetén jelen lévő állapotokkal, pontosabban a karanténhelyzettel. Rávilágított arra, hogy az emberi viselkedés ilyen szempontból kiszámítható. Gondolok ezalatt arra, hogy felsőbb utasításra, saját biztonságunk érdekében bizonyos mértékben megfosztottuk önmagunkat a szabadságunktól. Tehát biztonságunkat a szabadságunk elé helyeztük, betartva a korlátozásokat, követtük és azóta is követjük a megalkotott szabályokat. Ezt természetesen nehezen viseltük, ki-ki a maga módján „csendben szenvedett”, aminek eredményeként idén számos karantén- előtagú és egyéb, a koronavírus alatt alkotott új szóval, kifejezéssel bővült a szótár. Veszelszki Ágnes, az új médiát is kutató nyelvész négyszáz ilyen szót, illetve kifejezést gyűjtött össze, ami ennek a korszaknak „köszönhetően” jöhetett létre.²² Véleményem szerint a 2020-as év meghatározó elemei a vírushelyzet révén konstruált kifejezések.²³

Meg kell említeni a megmutatkozó generációs különbségeket is, hiszen Nemes Orsolya és Székely Levente²⁴ generációkutatók állítják, hogy a vírus minden korosztályra máshogyan hatott. Az idősebbek vannak közvetlen veszélyben a járvány miatt, azonban rövidtávon illetve középtávon a fiatalabbak szenvednek. Fontos, hogy a Z generációra nézve a járvány

²² Forrás: <https://magyarnemzet.hu/belfold/karantenzotar-ime-400-szo-ami-osszegzi-az-elmult-honapjainkat-8389851/> (Letöltve: 2020.09.29.)

²³ Forrás: https://global.oup.com/news-items/current/woty_2020?cc=hu&selected=hu (Letöltve: 2021.01.05.)

²⁴ Forrás: https://magyarnemzet.hu/belfold/karantinik-es-veszelyeztetett-veteranok-8193383/?fbclid=IwAR36vWQPiyDUrmOkEAWLprbv0ts7A_ThHaJnMgxw7B3ldHqLPuw_9u4kXuW (Letöltve: 2020.09.29.)

maradandó nyomot hagyhat, amennyiben hosszan kell együtt élni vele. Velük kapcsolatban jelen van egy nemzedéki meg nem értés, valamint a klímaváltozás miatti ellentétbe hozzászól a vírus okozta egymásnak feszülés. Ha ezek a hatások összeérnek, összeadódnak, akkor létrejöhet egy nagyobb feszültség, egy markáns változás, amely segíthet a Z generáció karakterének kialakításában. Személyes tapasztalataim, hogy a markáns változások immáron csaknem egy éve tartanak. Ezek a változások alatt értem a kialakult „maszkviselés kultúráját” és a vonatkozó illemszabályokat, amik ún. implantátumok az agyban, hiszen ezek alapján új viselkedési normák alakulnak ki.

A KLÍMAVÁLTOZÁS TÁRSADALMI HATÁSAI

A globális klímaváltozás társadalmi összefüggései jelenleg kevésbé feltártak. Az éghajlatváltozás nagyon sok mindenre hatással lehet, felborulhat az emberek kialakult életrendje, veszélybe kerülhetnek a megélhetést biztosító gazdasági és a társadalmi tevékenységek is. Emellett felerősödhetnek a társadalmi egyenlőtlenségek, valamint a társadalmi kirekesztés folyamatai, növekedhetnek a társadalmi konfliktusok és a deviancia, működési zavarok léphetnek fel a társadalmi intézményekben (Szirmai, 2005).

A klímaváltozás a társadalom életfeltételeinek egyre gyorsuló megváltozásával létrehoz egyfajta alkalmazkodási kényszert az élet számos területén. Ez a kényszer a klímaváltozás hatásainak csökkentésére irányuló törekvéseket foglalja magába. Ennek érdekében az intézményesült gyakorlatok átalakítását szükséges véghez vinni, valamint az emberi tevékenység intenzitását kell visszafogni. Az alkalmazkodási kényszer másik oka a klímaváltozás emberi életre és társadalmi intézményekre gyakorolt hatásának kezelésére vonatkozik (Formádi, 2013). Az egyén adott számú alternatívából választ és azokat a stratégiákat részesíti előnyben, amelyek segítségével haszonra tehet szert, kerüli a kis- illetve negatív haszonnal (azaz veszteséggel) járó cselekvéseket. Ennek érdekében meg kell határozni azokat a kritériumokat, amelyek alapján értékelhetők az egyén cselekedetei. Ezen kritériumok szerint az egyén racionálisan cselekszik, ha a számára rendelkezésre álló információk maximális hasznosításával, a legmegfelelőbb eszközök alkalmazásával a legkívánatosabb célt vagy célegyüttest képes elérni. Amikor saját értékrendszerünk megismerése

érdekében cselekszünk, az általunk értékesnek vélt dolgokat csak akkor látjuk értékesnek miután már cselekedtünk, noha az RDE szerint csak akkor cselekedhetnénk, ha már rendelkezünk a megfelelő értékekkel. (Róna-Tas, 1991). Tehát ez az alkalmazkodási kényszer által kiváltott cselekedetek, ami az éghajlatváltozás csökkentését mozdítaná elő, kellene, hogy beépüljön az egyének értékrendszerébe, értékválasztásaiba, és nem kényszerként, hanem lehetőségként tudatosítani az emberekben. Mindezt a jövőnkért, a fenntartható fejlődés érdekében.

Természetesen az RDE nem épülhet arra a feltevésre, hogy minden cselekvés racionális, hiszen ebben az esetben nincs lehetőség az elmélet falszifikációjára és hasznavethetetlen az empirikus kutatás számára. A racionalitásra történő hivatkozás azonban saját megértésünk folyamatára utal, nem pedig a társadalmi folyamatra. „Ez esetben, ami racionális az nem a társadalmi cselekvés, hanem a miáltalunk hozzáfűzött magyarázat” (Róna-Tas, 1991: 43). Éppen ezért szükséges az alkalmazkodási kényszer kiváltotta cselekvéseket beépíteni az értékválasztások közé oly módon, hogy racionálisnak tűnjenek és mindenki számára alapvető legyen a környezettudatos viselkedés.

Véleményem szerint a globális klímaváltozás főleg a politikai működési rendet veszélyezteti, azonban a politika szorosan összefügg más társadalmi és gazdasági intézményekkel. Ezek az intézmények a döntéshozók által meghozott szabályok alapján cselekszenek. Ezért gondolom, hogy először a politikai rendszereknek szükséges alkalmazkodni a kialakult klímahelyzethez, hiszen országos és nemzetközi szinten így összefoghatnak a klímaváltozás megfékezése érdekében. Beck „kockázatot kibocsátó” országoknak nevezi, azokat az országokat, akik előnyös helyzetben vannak, ezért kevésbé érdekli őket a veszélyek felismerése illetve megfelelő elhárítása. Fontosnak tartja a kockázat kulturális megítélését is, valamint azt, hogy az adott ország „kockázatteremtő vagy kockázatviselő”. Úgy gondolja, hogy a gazdag országok, azaz a fejlett országok („hegymenetben lévő országok”) kompromisszumkészségét kell fejleszteni, viszont éppen nem őket fogják sújtani a felmelegedés következményei. A befogadók pedig nem rendelkeznek elég befolyással a döntések meghozatalában a tárgyalások során (Beck, 2008: 47, 202). Ezzel összhangban van az az állítás miszerint: „a kormány nem valószínű, hogy cselekvésre szánja el magát, hacsak az emberek nem fejezik ki ez irányú igényeiket” (Flanery, 2006: 317). Ezt kikövetkeztethetjük abból, hogy a megkötött nemzetközi

egyezményekben megfogalmazott feltételek nem igazán látszanak teljesülni. A klímaváltozás elleni harcban tehát hátrányból indulunk, azonban ezt a hátrányt mi okoztuk magunknak. A klímaváltozás veszélye az évtizedek alatt beférkőzött a köztudatba, tenni ellene azonban költséges, feltehetőleg ezért vonakodik az emberiség a változások elleni küzdelemtől. De vajon mennyibe kerülne az, ha semmit nem teszünk és ismét – mint általában – csak reagálunk a következményekre, ha a természeti katasztrófák bekövetkezése után megpróbálunk újra talpra állni. Flanery biztos benne, hogy amennyiben minden ember együttes erővel megszünteti a légközi szénbocsátást, stabilizálhatja és megvédheti a krioszférát²⁵ (Flanery, 2006). Az erre irányuló törekvések klímamozgalmakban figyelhetők meg leginkább, ezekben a mozgalmakban olyan fiatalok vesznek részt, akik nem értenek egyet azzal a pazarló életformával, amit folytatunk. Mégis, a szakemberek minden tudása ellenére senki sem tud feleletet adni arra a kérdésre: hogyan akarunk élni? Mit hajlandók az emberek elfogadni, és mit nem? Mivel az éghajlatváltozás nem kultúrafüggő ezért ez a téma sokkal inkább a kultúrák közötti globális beszélgetés tárgya kell, hogy legyen (Beck, 2008).

Fontos, hogy meg tudjuk különböztetni a jót és a rosszat, márpedig „a Föld-etika meghatározása szerint jó az, ami segít megőrizni az élő közösségek egységét, stabilitását és szépségét; rossz, ha nem így cselekszünk” (Idézi: Lányi 2013: 40). Az ember értelmes és morális lény, azonban, ha az erkölcs csupán az embertípusok viselkedését szabályzó alrendszerek része és nem képezi az ember lényegi részét, akkor nincs ami útját állja a rombolásnak (Lányi, 2013).

FIATALSÁG, BOLONDSÁG?!

Megfigyelhető az a jelenség, hogy mai fiatalok egy egyre inkább környezettudatosabbá váló világban, a Z generáció tagjai pedig már magától értetődően az online térben szocializálódnak, ami ebben a krízishelyzetben általánossá vált (Fekete-Nagy, 2020). Mi fiatalok minden vagyunk, ami az

²⁵ A krioszféra a Földön található nagy tömegű hó és jégtakaró: a jégmezők, a kontinenseken található hótakaró, a gleccserek, a tengeri jég és a kontinensek peremén kialakuló jégtakaró. A krioszféra a globális klímarendszer szerves része, fontos a nagy fényvisszaverő és alacsony hővezető képessége. Forrás:

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Krioszf%C3%A9ra> (Letöltve: 2020.10.24.)

idősebb generációk már nem, az innováció, a fejlődés, a kreativitás, a jövő. Itt válik kérdésessé az elmélet, hiszen nem tudni lesz-e jövőnk, amiben kibontakozhatunk.

Ezért a hangsúly a fiatalokon van, az éghajlatváltozás elleni megmozdulásokban általában fiatal arcokat látunk. Meghatározó személyiség a Fridays For Future létrejöttét inspiráló Greta Thunberg, aki jelentős tömegeket mozgató meg az éghajlatváltozás megfékezése érdekében. A mozgalom 2018 augusztusába indult, az akkor 15 éves Greta tüntetni kezdett a svéd parlament előtt, először minden iskolánapon, később csak péntekenként, innen kapta a nevét a mozgalom is.²⁶ Annak ellenére, hogy Svédország klímatudatos államnak számít, Greta az egész világ figyelmét akarja felhívni, hiszen a klímaváltozás mindenkire vonatkozik. „Azt akarom, hogy pánikoljanak! Ezután pedig azt akarom, hogy cselekedjenek” mondatokkal szónokolt a davosi Világgazdasági Fórumon 32 órányi vonatút után.²⁷ Ilyen és hasonló kijelentésekkel bombázza a világot, annak érdekében, hogy végre elkezdjünk cselekedni és tenni valamit az éghajlatváltozás mérséklése érdekében. A mozgalom világszerte elhíresült és egyre többen csatlakoznak hozzá és az eszméhez, amit képvisel.

Megmutatkozik egy ellentét a fiatalok és az idősebbek között, erre a már szállóigévé vált „OK, boomer” kifejezés is utal. Úgy gondolják az idősebbeknek van egy nehezen változó, bejártott működésmódjuk, ezért nem igazán lehet rájuk számítani, ha a Föld megóvásáról van szó.²⁸ A fiatalok azonban egy globalizált világban szocializálódnak, ezért fontos, hogy alkalmazkodni tudjanak a folyamatosan változó körülményekhez. Hiszen nap, mint nap szembesülnek a század kihívásaival, mint amilyenek a migráció, a környezetvédelem és a klímaváltozás. Ezért az önálló véleményalkotás képessége érdekében nélkülözhetetlen számukra egyfajta folytonos tájékozódás ezekben a kérdésekben, az okból, hogy aktívan részt tudjanak venni a jövő alakításában (Fekete, 2020).

²⁶ Forrás: <https://fridaysforfuture.org/what-we-do/who-we-are/> (Letöltve: 2020.12.17.)

²⁷ Forrás:

https://index.hu/techtud/2019/02/04/greta_thunberg_sved_klimavaltozas_davos_azt_akarom_hogy_panikoljanak/ (Letöltve: 2020.12.17.)

²⁸ Forrás: https://magyarnemzet.hu/belfold/karantinik-es-veszelyeztetett-veteranok-8193383/?fbclid=IwAR36vWQPiYDUrmOkEAWLprbv0ts7A_ThHaJnMgxw7B3IdHqLPuw_9u4kXuW (Letöltve: 2020.09.29.)

Mindemellett a legnagyobb problémának az emberek tudatlansága és nemtörődömsége tekinthető. „Sok esetben az ember már kontrollálni akarja a klímaváltozás hatásait, azonban az ismeretek és a felkészültség hiányossága miatt, továbbá az ellentétes gazdasági és politikai érdekek következtében, nem tud elég erőforrást koncentrálni erre a problémára.”²⁹ Ennek kiküszöbölése érdekében fontos lenne teljes körű tájékoztatást nyújtani az emberek számára, „láthatóvá tenni a klímaváltozás következményeit” (Beck, 2008: 112) illetve környezettudatosságra nevelni a fiatalokat otthon és az iskola keretein belül egyaránt.³⁰ Hiszen az individuumnak ismeretekre van szüksége és olyan képességek kifejlesztésére, amelyek megfelelőek a racionális döntés meghozatalához (Szántó Z. 1999. idézi Szabady, 2005: 58). A racionális döntés az eszközök megválasztására vonatkozik, amelyekkel a leghatékonyabban érhetjük el a kitűzött céljainkat. Ezek a megfogalmazott célok azonban általában eszközök a további cél eléréséhez, így célok hierarchiájáról beszélünk³¹. A végső cél eléréséhez az összes többi cél eszközként szolgál és ezeknek a racionalitásáról lehet beszélni (Szabady, 2005).

Az összes problémánk megoldásának kulcsa rendkívül egyszerű: *„kevesebben kellene lennünk és kevesebbet kellene fogyasztanunk!”* Ez azonban gyakorlatilag kivitelezhetetlen, hiszen az emberi jogok teljes megsértését, valamint a nyomor, éhezés határainak feszegetését vetíti elő (Vida, 2020: 48). Egyenlőre azonban kisebb-nagyobb küzdelmek sikeressége mellett viseljük annak a következményét, amibe sodortuk magunkat.

²⁹ Forrás: <http://publicatio.nyme.hu/254/1/01KulcsarLaszlo.pdf> (Letöltve: 2020.09.13.)

³⁰ Forrás: <http://www.marketing-miskolc.hu/data/programs/8/17/kornyezzettudatosag.pdf> (Letöltve: 2020.09.03.)

³¹ Például ha az a célom, hogy szelektíven fogom gyűjteni a hulladékot, ez a környezet-szennyezés csökkentéséhez járul hozzá, ami pedig a végső célhoz az éghajlatváltozás csökkentéséhez

KUTATÁS

A kutatás módszertana

A klímaváltozással kapcsolatos kutatási kérdéseimre a Szeged Studies 2002³² és 2009³³, a szegedi 18 éven felüli népességre életkor és iskolai végzettség alapján reprezentatív kérdőíves vizsgálat, valamint a 2020-as³⁴ adatfelvétel adatai alapján szeretnék választ kapni.

Az elemzésem a kutatási kérdésekhez igazodva három részre tagolódik. Az első részben azt vizsgálom, hogy a szociológiai kemény változók, az iskolai végzettség, az életkor és az anyagi helyzet hogyan befolyásolja a klímaváltozással kapcsolatos attitűdöket. A második részben azt mutatom be, hogy a vizsgált időszakban (2002-2020) hogyan változott a klímával kapcsolatos aggodalom a szegedi lakosság körében. Végül a harmadik részben a politikusok szerepvállalásáról lesz szó, valamint arról, hogy kiktől várjuk a megoldást?

Klímafélelem

Az elemzés első részében a klímáfélelemmel kapcsolatos attitűdök változását vizsgálom a kemény változókkal összefüggésben.³⁵ A szociológiai kemény változók ugyanis véleményem szerint alapvetően határozzák meg az egyén élethelyzetét, munkahelyi kilátásait, szabadidős elfoglaltságait, továbbá azt is, hogyan viszonyulnak a globális klímaváltozáshoz, valamint a környezettudatossághoz.

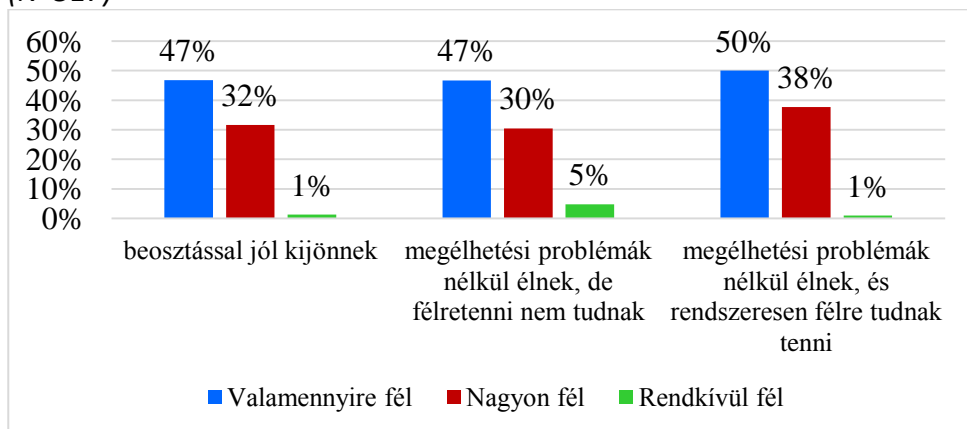
³² N=1.255

³³ N=2.577

³⁴ Ez utóbbi adatfelvétel sajnos nem reprezentatív, a kutatást félbe kellett szakítani a koronavírus járvány miatt, a már kérdezőbiztosok által lekérdezett adatokat online kérdőív segítségével egészítettük ki PAPI (Paper-Assisted Personal Interviewing) N=82, CAPI (Computer-Assisted Personal Interviewing) N=179, Online adatfelvétel N=256.

³⁵ A kemény változók, amelyek köré a hipotézisek vizsgálatát építem, az anyagi helyzet, 2020-ban az anyagi helyzet szubjektív megítélése, az életkor valamint az iskolai végzettség.

1. ábra: Klímafélelem és anyagi helyzet összefüggése, Szeged2020 (N=517)³⁶

A nagyon vagy rendkívül aggódók között felülreprezentáltak a jobb anyagi helyzetben lévők, vagyis azokat foglalkoztatják inkább a világméretű problémák, akik már megteremtették maguknak az anyagi biztonságot (Bogáromi – Hortay – Pillók, 2020). Az értékprioritásokat – Inglehart szerint – a szűkösség határozza meg. Az egyén elsősorban a létfenntartáshoz kapcsolódó szükségletek kielégítésére törekszik, és amikor ez megtörténik, magasabb rendű szükségletek kielégítése kerül előtérbe, vagyis a gazdasági fejlődéssel kialakult jólétről a hangsúly a posztmateriális értékekre irányul. Inglehart elmélete szerint a fiatalabbak, akik jobb materiális körülmények között nőttek fel inkább hajlamosabbak a posztmateriális értékek elsajátítására, mint az idősebbek. Ezek a különbségek Magyarországon is kimutathatók, ezenkívül a szegedi adatokban is megfigyelhetők.³⁷ A környezet, mint érték fontossága 2019-re döntő jelentőségűvé vált, növekedése a globális értékváltozásra utal (Kollár, 2020).

³⁶ „Ön mennyire tart a klímaváltozástól?” (1-Egyáltalán nem, 2-Nem nagyon, 3-Valamennyire, 4-Nagyon, 5-Rendkívül); „Összességében hogyan ítéli meg háztartása anyagi helyzetét?” (1-nélkülözések között élnek, 2-hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak, 3-éppen, hogy kijönnek a havi jövedelmükből 4-beosztással jól kijönnek, 5-megélhetési problémák nélkül élnek, de félretenni nem tudnak, 6-megélhetési problémák nélkül élnek és rendszeresen félre tudnak tenni)

³⁷ Forrás: <https://www.forsense.hu/valtozo-ertekek-magyarorszag/> (Letöltve: 2020.12.28.)

A környezetvédelem és a klímaváltozás kérdése körül tudományos konszenzus van, az egyes országok stabil gazdasági környezete lehetővé tette a posztmaterális értékek felemelkedését, ennek köszönhetően pedig az egyes társadalmak képesek hatékonyan reagálni a kihívásokra. A környezetvédelem tehát azokban az országokban fontosabb kérdés, ahol magasabb az anyagi jólét, ezzel összhangban pedig hangsúlyosabbak a posztmaterális értékek (Kollár, 2020: 141).

Hasonlóképpen az országos adatokhoz³⁸ a szegedi lakosság több mint fele aggódik nagyon vagy valamennyire a környezetet érintő kérdések miatt. Ez az aggodalom bizonyos társadalmi csoportokban jellemzőbb: a diplomások nagyobb arányban számoltak be arról, hogy aggódnak a környezetért, mint az alacsonyabb iskolázottságúak.

1. táblázat: Klímafélelem korcsoport és iskolai végzettség szerinti megoszlásban, Szeged 2020 (N=517)³⁹

„Ön mennyire tart a klímaváltozástól?”

korcsoport	valamennyire	nagyon	rendkívül	végzettség	valamennyire	nagyon	rendkívül
19-40 éves	57%	27%	3%	alapfokú	33%	27%	7%
41-60 éves	50%	29%	7%	középfokú	47%	31%	4%
61-80 éves	43%	38%	2%	felsőfokú	51%	32%	4%

³⁸ Az International Social Survey Programme (ISSP) 2020-as Környezet című moduljának, Tárki által 2019 októberében lekérdezett kiegészített adatai alapján. Az ISSP kérdőívének kiegészítése a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács (NFFT) által megrendelt kutatási kérdések alapján történt.

³⁹ „Ön mennyire tart a klímaváltozástól?” (1-Egyáltalán nem, 2-Nem nagyon, 3-Valamennyire, 4-Nagyon, 5-Rendkívül); „Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?” (1-nem járt iskolába, 2-kevesebb, 8 általános, 3-8 általános = „alapfokú végzettség”, 4-szakiskola, 5-szakmunkásképző, 6-szakközépiskolai érettségi, 7-gimnáziumi érettségi = „középfokú végzettség”, 8-főiskolai diploma vagy felsőfokú technikum, 9-egyetemi diploma = „felsőfokú végzettség”)

Az országos adatokat tekintve a fiatalok, a magukat a középosztályba sorolók tekintik legfontosabb kérdésnek a klímaváltozást. A szegedi adatok ezzel nagy hasonlóságot mutatnak: csak minden harmadik időskorú válaszadó aggódik nagyon a klímaváltozás miatt, a valamennyire illetve rendkívül aggódók között jelentősebb számban találunk fiatalokat és középkorúakat. Ők azok, akik elkötelezettebbnek mutatkoznak a témában, és az emberi tevékenység hatásait hangsúlyozzák a nemzeteken átívelő „mainstream” véleményekhez igazodva (Schneider-Medgyesi, 2020: 507). Szignifikáns összefüggés van a megkérdezettek anyagi helyzete és a klímafélelme között,⁴⁰ életkor és iskolai végzettség alapján azonban nem mutatható ki szignifikáns összefüggés 2020-ban.

A témában végzett kutatás (Index) alapján az is kiderült, hogy az emberek a következő nemzedékek életfeltételeit általában látják veszélyben, ezenkívül tartanak a gyakoribbá váló természeti katasztrófáktól is. Egyértelmű tehát, hogy a magyar lakosság kifejezetten tart a klímaváltozástól, ill. tízből hét válaszolónak az elmúlt években súlyosbodtak a félelmei.⁴¹

A fiatalok és középkorúak aggodalma nőtt inkább szubjektív önbevallásuk szerint, míg az idősek csaknem fele nem tapasztalta az aggodalma növekedését (*1. számú melléklet*). Ezek az adatok véleményem szerint igazolják az idősebbek viszonylagos érdektelenségét a szegediek körében, hiszen a globális felmelegedéssel együtt járó veszélyekre a jövőben kell majd megoldást találni, ahol ők már kevesebbet fognak élni, ezért ezt a fiatalok problémájának, harcának tekintik. Elenyésző azoknak a válaszadóknak a száma, akik szerint csökkent a klímaváltozás, (mindössze 3 %). 2020-ban szignifikáns összefüggés tapasztalható korcsoport szerinti bontásban a klímaaggodalommal összefüggésben.⁴²

Az, hogy mennyire tartanak az emberek a klímaváltozástól, hatással lehet a környezettudatosságra, vagyis arra, hogy mit hajlandók megtenni a környezet megóvása érdekében. Magyarországon a klímaváltozás tudata jelentősen megnövekedett az elmúlt évek során. Az országos adatok alapján klímatudatosságról még nem feltétlenül, de a „klímaaggódók”

⁴⁰ $p=0,028$

⁴¹ Forrás:

https://index.hu/techtud/2019/09/16/klimatudatossag_szorongas_klimavaltozas_index_es_kerdoiv_zavec_z_kozvelemeny-kutatas/ (Letöltve: 2020.09.14.)

⁴² $P=0,018$; Iskolai végzettség szerinti megoszlásnál nincs szignifikáns összefüggés

nagy táboráról beszélhetünk Magyarországon.⁴³ A szegedi lakosság nagy többsége a klímaváltozás általi fenyegetettség miatt nem érzi biztonságosnak a jövőjét (2. számú melléklet).

Megfigyelhető, azonban hogy az idősebbek 2009-ben kevésbé foglalkoznak a hosszú távú hatásokkal, jobban aggasztja őket a jelen helyzet. Feltételezhető, hogy a jelenben élnek és idős koruk lévén nem foglalkoztatja őket távoli bizonytalanabb jövő, ami a fiatalokra marad. Akiket azonban jobban aggaszt az időjárás változásainak hosszú távú veszélyei, hiszen ők lesznek, akik tovább viszik a küzdelmet a fenntartható fejlődésért.

Iskolai végzettség alapján is a hosszú távú veszélyek tűnnek leginkább relevánsnak a szegediek számára, eszerint a megfogalmazott predikciókat a jövőre nézve 2009-ben még távolinak látták. 2009-ben szignifikáns összefüggés tapasztalható korcsoport és iskolai végzettség alapján is.⁴⁴ 2020-ban ezek az arányok koncentráltabban vannak jelen azok között, akik úgy gondolják, már most is közvetlen veszélyt jelentenek a szokatlan időjárásváltozások (2. táblázat).

**2. táblázat: Klímaváltozás veszélyeinek megítélése, Szeged 2020 (N=517)
„Ön szerint az időjárás változásai veszélyeztetik-e a Föld népességét?”**

Életkori tercilisek	egyáltalán nem fog veszélyt jelenteni	hosszú távon veszélyt fog jelenteni	a közeljövőben veszélyt fog jelenteni,	igen, már most is közvetlen veszélyt jelent,
alsó (19 - 40)	3%	27%	19%	51%
középső (41 - 60)	3%	26%	26%	45%
felső (61 - 80)	3%	29%	16%	52%
Iskolai végzettség	egyáltalán nem fog veszélyt jelenteni	hosszú távon veszélyt fog jelenteni vagy	a közeljövőben veszélyt fog jelenteni,	igen, már most is közvetlen veszélyt jelent,

⁴³ Forrás:

https://index.hu/techtud/2019/09/16/klimatudatossag_szorongas_klimavaltozas_index_es_kerdoiv_zavec_z_kozvelemeny-kutatas/ (Letöltve: 2020.09.14.)

⁴⁴ p=0,024; p=0,010; 2020-ban nem található szignifikáns összefüggés ezen változók mentén.

alapfokú iskolai vég- zettség	7%	7%	20%	66%
középfokú iskolai vég- zettség	4%	25%	23%	48%
felsőfokú iskolai vég- zettség	2%	31%	20%	47%

2020-ban a szegedi lakosság csaknem fele már most is közvetlenül veszélyesnek tartja az időjárás változásait. A jelenlegi közvetlen veszélyeknél és a hosszú távú veszélyeknél is kiemelkedik az idősebb korosztály aránya, iskolai végzettség esetében azonban 2009-hez viszonyítva teljesen különböző eredmények fedezhetők fel. A szegedi lakosság érettségit vagy diplomát szerzett részének csaknem felét jobban aggasztják a jelenben végbemenő változások, nem beszélve az alapfokú végzettségűek kiemelkedő arányáról. Erre véleményem szerint hatással volt a gyorsabb információáramlás, illetve a közösségi média használatának elterjedtsége is. Hiszen 2009-ben még távoli jövőnek tűnt a klímaváltozás, 2020-ra azonban feltételezhető, hogy ennek köszönhetően megfoghatóbbá és egyre fenyegetőbbé váltak a világot érintő problémák. Az idősebb korosztálynál és az alapfokú iskolai végzettségűeknél fel kell hívni a figyelmet az információval való ellátottságra, valamint a hírfogyasztási szokásokra, amelyek feltehetőleg nagyban befolyásolják a szemléletmódot és a véleményeket. Hiszen az idősebbek feltételezhetően inkább újságból vagy a tévéből tájékozódnak és kevésbé használják az internetet ilyen célokra. Emellett fontos megemlíteni, hogy az alacsonyán iskolázottak fogékonyabbak lehetnek az álhírekre és a különböző hírszenzációkra (Sipos, 2014). A kérdés már csak az, hogy hajlandók-e cselekedni a változás érdekében, és ha igen, akkor mit?

A klímaváltozással kapcsolatos attitűdök „keményen”

A megnövekedett klímafélelem kapcsolatba hozható a megváltozott időjárás, a szokatlan időjárási jelenségek észlelésével (ilyenek például a saját bőrünkön is észlelhető egyre enyhébb telek, a ritkaság számba menő fehér karácsony). A klímaváltozás tényéről szinte teljes társadalmi konszen-

zus van, a társadalom 97%-a nem kérdőjelezi meg azt a tényt, hogy a Föld klímája változik, a kiváltó okokról azonban megoszlanak a vélemények. A teljes magyar társadalmat – egyes csoportokat jobban, másokat kevésbé – foglalkoztatja a klímaváltozás és a környezet védelme (Schneider-Medgyesi, 2020). A témával kapcsolatban a szegedi lakosság véleményére kíváncsiak voltunk 2009-ben és 2020-ban is.

Szegeden már 2009-ben a lakosság döntő többsége észlelte a szokatlan időjárási eseményeket, különösen az alacsonyabban iskolázottak (3. számú melléklet). (fontos megjegyezni, hogy a válaszadók több mint fele (55%-a) középfokú iskolai végzettséggel rendelkezik). Szignifikáns összefüggés tapasztalható a megváltozott időjárás észlelése és az iskola végzettség között.⁴⁵ 2009-hez képest 2020-ra a szegedi lakosság körében tovább emelkedett a szokatlan időjárási folyamatok észlelése.⁴⁶ Ez be-tudható annak, hogy globális felmelegedéssel kapcsolatosan megfogalmazott előrejelzések az idő múlásával már nem tűnnek olyan távolinak. Az emberek egyre többen szereznek tudomást a klímaváltozásról és a következményeinek elkerülhetetlenségéről.

Tízből kilenc klímatudós egyetért azzal a ténnyel, hogy az emberek okozzák a globális felmelegedést.⁴⁷ Fontosnak találtam megvizsgálni, hogy a szegedi lakosság hogyan vélekedik erről a jelenségről, a klímaváltozás okáról. Az Index, a Demnet Alapítvány és a Závecz Research 2019-es közös kutatása azt mutatja, hogy a magyar lakosság csupán 5%-a gondolja úgy, hogy elsősorban természeti folyamatok állnak a jelenség háttérében, míg a válaszadók több mint fele (56%) egy óvatosabb álláspontra helyezkedett: a klímaváltozást egyformán természeti folyamatok és emberi tevékenység következményének tekinti.⁴⁸ A szegediek körében a Závecz kutatás eredményeivel összefüggésben kimutatható az óvatosabb álláspont népszerűsége.

⁴⁵ $p=0,043$

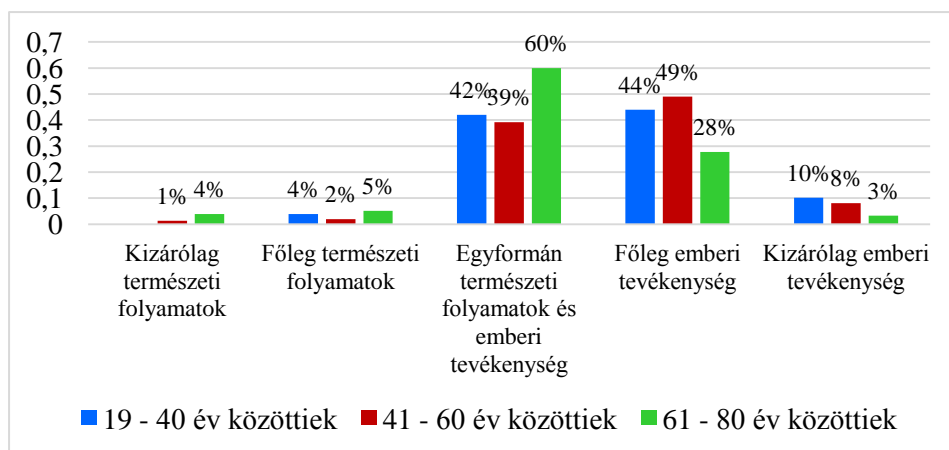
⁴⁶ Az összefüggés nem szignifikáns sem iskolai végzettség, sem korcsoport szerint.

⁴⁷ Forrás: <https://www.nationalgeographic.com/magazine/2017/04/seven-things-to-know-about-climate-change/> (Letöltve: 2020.09.03.)

⁴⁸ Forrás:

https://index.hu/techtud/2019/09/16/klimatudatossag_szorongas_klimavaltozas_index_es_kerdoiv_zavec_kozvelemeny-kutatas/ (Letöltve: 2020.09.14.)

2. ábra: A klímaváltozás okának megítélése korcsoport szerinti megoszlásban, Szeged 2020 (N=517)⁴⁹

A legnagyobb arányban az időskorúak választották a kettős álláspontot, miszerint egyformán emberi tevékenység és természeti folyamat a klímaváltozás okozója. A fiatalok és a középkorúak csaknem fele a „főleg emberi tevékenység” mellett foglalt álláspontot. Minden tizedik fiatal kizárólag az embert, az ő tevékenységét, cselekedetét hibáztatja a kialakult helyzetért. Rendkívül alacsony azok aránya valamennyi korcsoportban, akik az embert, az emberi tevékenységet nem tartják számon a klímavészhelyzet okozója között, csak kizárólag természeti folyamatként értékelik. A klímaváltozás oka és korcsoport alapján kimutatható szignifikáns összefüggés.⁵⁰

Az országos adatok alapján a klímaváltozással kapcsolatos aggodalom a diplomások körében jelent meg nagyobb arányban (71%) (Schneider-Medgyesi, 2020). A szegedi lakosság körében az alap- és középfokú végzettségűek felülreprezentáltak a kettős álláspontban (4. számú melléklet). A diplomások csaknem fele főként emberi tevékenység következményeként tekint a klímaváltozásra, akik a szubjektív anyagi helyzet megítélése szerint pedig a felső három kategóriába tartoznak. Mindösszesen 2 ember van a mintában, aki úgy gondolja, hogy nincs klímaváltozás. Te-

⁴⁹ „Ön szerint a klímaváltozást természeti folyamatok, emberi tevékenység vagy a kettő együtt okozza?” (1-Kizárólag természeti folyamatok, 2-Főleg természeti folyamatok, 3-Egyformán természeti folyamatok és emberi tevékenység, 4- Főleg emberi tevékenység, 5-Kizárólag emberi tevékenység, 6-Szerintem nincsen klímaváltozás)

⁵⁰ P<0,001

hát összességében a klímaváltozás tényéről szinte teljes konszenzus van Szegeden is. 2020-ban iskolai végzettség és a klímaváltozás okai között is kimutatható szignifikáns összefüggés.⁵¹

Jelen helyzetben törekednünk kell arra, hogy egymással együttműködve elérjük a kívánatos célt, ami nem más, mint a globális felmelegedés megfékezése és esetleges megállítása. Amennyiben a természeti kincsek pusztulásának láncreakciója beindul, akkor azt csak valamennyi nemzetközi fél globális kooperációja állíthatja meg.

A szakirodalom „a hiányzó hős csapdajaként” tarja számon azt a mechanizmust, ami a közösség tagjait megakadályozza abban, hogy külön-külön végrehajtsanak valamilyen minimális áldozattal járó cselekvést, amely a közösség számára nagy hasznot jelentene. A társadalmi csapdának ezen típusa a legveszélyesebb, hiszen az egyén felelőssége szinte megfoghatatlan. „Miért éppen én?” teszi fel a kérdést az egyén, jogosan, hiszen egy világméretű probléma bekövetkezését pusztán az egyéni jóakarattal nem képes megakadályozni (Hankiss, 1979: 48). Az információáramlás kiemelt szereppel bír ennél a csapdatípusnál, azonban gyakran épp az együttműködés objektív feltételei hiányoznak a kooperációhoz. Véleményem szerint ezért szükséges, hogy az emberiség számára „domináns stratégiává” váljon a környezettudatosság – olyan stratégiává, amely minden más döntéssel szemben dominál. Hiszen ez a stratégia a lehető legnagyobb hasznot biztosítja, amely ebben az esetben számunkra a létfenntartás igényében merül ki (Hankiss, 1979: 44).

Ennek fényében fontosnak tartottam megvizsgálni a klímaváltozás csökkentésére irányuló egyéni felelősség szubjektív megítélését. Az országos adatok alapján a magyar lakosság többsége érzi úgy, hogy személyesen is nagy a felelőssége a klímaváltozás mérséklésében.⁵² Schneider Mihály és Medgyesi Márton a TÁRKI 2019-ben végzett országos reprezentatív vizsgálat kiegészített adatai alapján azt állítja, hogy a magyar lakosság közel harminc év elteltével egyre inkább hisz a környezetvédelemmel kapcsolatban az egyéni cselekvések és az egyéni felelősségvállalás fontosságában. Ennek megfelelően különböző környezettudatos cselekvési for-

⁵¹ $P < 0,001$

⁵² Forrás:

https://index.hu/techtud/2019/09/16/klimatudatossag_szorongas_klimavaltozas_index_es_kerdoiv_zavec_z_kozvelemeny-kutatas/ (Letöltve: 2020.09.14.)

mák terjedtek el, melyekre nagy hatással volt az infrastrukturális fejlődés mellett az egyének attitűdváltozása is. A legnépszerűbb cselekvésnek a szelektív hulladékgyűjtés bizonyult (Schneider-Medgyesi, 2020). A 2020-as szegedi adatok alapján az egyéni felelősségérzet a fiataloknál és a középkorúaknál átlagol felüli értéket ért el (az átlag=6,41).

3. táblázat: Egyéni felelősség megítélése korcsoport szerint (átlag) Szeged 2020 (N=471)⁵³

Korcsoport	Elemszám	Átlag	Szórás
19 – 40 éves	156	6,88	2,306
41 – 60 éves	161	6,73	2,648
61 – 80 éves	154	5,72	2,921

A legfiatalabbak látják leginkább úgy, hogy nekik nagy felelősségük van a klímaváltozás csökkentésében, az idősebbek pedig a legkevésbé érzik magukat felelősnek, amit az átlag alatti értékük is alátámaszt (3. táblázat).

A felelősséggel kapcsolatosan felmerülhet a kérdés, hogy mivel tud az egyén a saját szintjén hozzájárulni az éghajlatváltozás csökkentéséhez? Mennyire jellemző a magyar társadalomra a klímatudatosság? Monostori és Hörich a környezettudatosságot vizsgálták a magyar társadalomban és megállapították, hogy a lakosság általánosságban támogató hozzáállást mutat a környezetvédelemmel (különösen a szelektív hulladékgyűjtéssel) szemben. Ennek ellenére bizonyos társadalmi csoportok cselekvési és fizetési hajlandósága rendkívül alacsonynak mondható (Monostori – Hörich, 2008 idézi Schneider – Medgyesi, 2020: 501).

A környezettudatos magatartás szintje 1993 óta jelentősen megnőtt és 2019-re megduplázódott azok aránya, akik mindig szétválogatják a hulladékot (Schneider-Medgyesi, 2020). 2002-ben a klímaváltozást még nem lehetett mindennapi beszédtemaként emlegetni, éppen ezért figyelemre méltó, hogy Szegeden az elért iskolai végzettség emelkedésével

⁵³ „Ön mennyire érzi úgy, hogy Önnek is van felelőssége a klímaváltozás csökkentésében?” A válaszadóknak egy 10 fokú skálán kellett értékelniük saját felelősségüket, ahol az 1-es jelentette, hogy egyáltalán nem érzi magát felelősnek, a 10-es pedig, hogy nagyon.

párhuzamosan növekszik a hajlandóság a szelektív hulladékgyűjtésre. (5. számú melléklet). A középkorúak különösen aktívnak mutatkoznak ezen a téren, ami összefüggésben állhat a saját háztartás vezetésének megnövekedett jelentőségű egyéni döntéseivel, melyek közé a hulladékgyűjtés módja is tartozik. A „pénzért vagy semmi esetre sem” válaszlehetőség aránya alacsony, viszont az alapfokú végzettséggel rendelkezők körében figyelhető meg a legmagasabb arány, és itt felülreprezentáltak az idősebbek. Ebből következtethetünk az idősebbek bejáratott működés módjára,⁵⁴ hiszen ez az eljárás 2002-ben még „forradalminak” számított, amitől esetlegesen félték, vagy bonyolultnak tarthatták az idősebb generációk. Feltételezhető az is, hogy az „összetettsége” miatt egyszerűen csak nem érdekelte őket, nem szándékoztak energiát fordítani a szelektív hulladékgyűjtésre. Szignifikáns összefüggés mutatható ki az szelektív hulladékgyűjtésre való hajlandóság és az iskolai végzettség között.⁵⁵

Miután megvizsgáltuk a szelektív hulladékgyűjtésre való hajlandóságot 2002-ben, 2009-ben a tényleges cselekedeteket figyelhetjük meg (6. számú melléklet). Feltehető a kérdés, hogy a környezettudatos életvitel alkalmas-e a környezeti terhek csökkentésére? A környezetvédelem ügye mellett elkötelezettek létszámának növekedése azonban irritálhatja a gazdasági és politikai szervezeteket, és ez az irritáció cselekvésre váltható és a változtatások alapját képezheti (Kollár, 2020).

2009-ben a szelektív hulladékgyűjtés elterjedtsége korcsoport és iskolai végzettség alapján is meghaladja a kétharmados arányt, összevonva kezelve az inkább igen és a teljes mértékben kategóriákat, de korántsem abban a mértékben, ahogy az a szándék szintjén megjelent 2002-ben. Az idősebb korosztályba tartozók 2020-ban nyilatkoztak legnagyobb arányban úgy, hogy szelektálják a hulladékot. Ellenben legkevésbé a fiatalokra jellemző ez a cselekvés, ami összefüggésben állhat egyrészt a posztadoleszcencia jelenségével, azaz felelősségvállalás kitolódásával, illetve, hogy a szülői háztartásban élve nem az ő kezükben van az ezt illető döntés. Másrészt feltételezhető, hogy a rohanó világ gyors ritmusa miatt, mely az idősebb generációkat nem ragadta magával, a fiatalok és a középkorúak alulreprezentáltak a szelektív

⁵⁴ Forrás: https://magyarnemzet.hu/belfold/karantinik-es-veszelyeztetett-veteranok-8193383/?fbclid=IwAR36vWQPIYDUrmOkEAWLprbv0ts7A_ThHaJnMgxw7B3ldHqLPuw_9u4kXuW (Letöltve: 2020.09.29.)

⁵⁵ $p=0,001$

hulladékgyűjtésnél. Megfigyelhető, hogy az iskolázottság emelkedésével nő az elkötelezettség a szelektív hulladékgyűjtés iránt. Megállapíthatjuk, hogy a szegedi lakosság többsége stabil, pozitív környezettudatos attitűddel rendelkezik. Ez összhangban van az országos adatokkal miszerint a magyar lakosság a konkrét egyéni cselekedetek hatásának fontosságát jobban elfogadják, ennek ellenére azonban a saját környezetvédelmi lehetőségeiket kevésbé tartják elérhetőnek (Schneider-Medgyesi, 2020). 2009-ben szignifikáns összefüggés tapasztalható a szelektív hulladékgyűjtés, a korcsoport és az iskolai végzettség tekintetében.⁵⁶ 2020-ban nincs szignifikáns összefüggés a két változó között.

A cselekvési hajlandóság mellett fontosnak tartottam megvizsgálni még a fizetési hajlandóságot, hiszen az anyagi lehetőségek erős korlátokat képeznek a cselekvési hajlandóság számára. A környezetvédelem fontosabb kérdés azokban az országokban, amelyekben hangsúlyosabbak a posztmaterális értékek és magasabb anyagi jólétet tudnak biztosítani. Egyéni szinten pedig a posztmaterálisabb értékrenddel rendelkezők számára jelentősebb kérdés, tehát vélhetően azok körében, akik stabil anyagi háttérrel rendelkeznek (Kollár, 2020). 2002-ben és 2020-ban is rákérdeztünk a szegedi lakosság bizonyos összegekről való lemondási hajlandóságára.

4. táblázat: Bizonyos összegekről való lemondási hajlandóság, Szeged2002 (N=1 255), Szeged2020 (N=517)

Életkori tercilisek	2002			Életkori tercilisek	2020		
	„Lemondana-e havi 5000 forintról a környezet megóvása érdekében?”				„Lemondana-e havi 8.000 forintról, ha ezt az összeget a környezetvé- delemre fordítanák?”		
	Igen	Talán	Nem		Igen	Talán	Nem
alsó (18-36 év)	12%	32%	56%	alsó (19-40 év)	25%	37%	38%
középső (37- 53 év)	11%	22%	67%	középső (41-60 év)	23%	38%	39%
felső (54 – 75 év)	6%	8%	86%	felső (61-80 év)	7%	20%	73%

⁵⁶ P<0,001 mindkét változó esetében

Mindkét évből a két nagyobb összeget vettem számításba, melyek nem azonosak, ugyanis ez utóbbi összeg az eltelt idő függvényében és a különböző társadalmi jelenségek hatására (pl. infláció) növekedett. Szegeden a vizsgált időszakban megfigyelhető a korcsoportok egymáshoz való közeledése, illetve a „nem” opciót választók arányának csökkenése minden korcsoportnál. Ennek ellenére azonban a legidősebb korcsoport esetében fedezhető fel a materialisták legnagyobb aránya, ők azok, akik a megélhetésükhöz elegendő fix jövedelemmel rendelkeznek és nem lennének képesek a nyugdíjuknál nagyobb bevételre szert tenni, amit esetleg a környezetvédelemre tudnának fordítani. Emellett azonban megduplázódott a fiatalok és középkorúak körében az igen válaszok aránya. Ebből következtethetünk arra, hogy az elmúlt időszakban érzékelhetővé vált a fenntartható fejlődés fontossága, amely segít egy élhetőbb jövőt biztosítani. 2002-ben kimutatható szignifikáns összefüggés a háztartás anyagi helyzete és a lemondási hajlandóság között.⁵⁷

Politikusok és klímaváltozás

Annak ellenére, hogy egyes politikusok szerint „senki sem tudja pontosan” vajon a klímaváltozás valódi-e?⁵⁸ Felmerülhet kérdésként, ami mindenki fejében megfordul, mégpedig az, hogy mi van akkor, ha már túlhangsúlyoztuk ezt a problémát és éppen emiatt nem foglalkozunk vele? Esetleg a politikusok túlzott izgatottsága a téma iránt vált ki az emberekből érdektelenséget? Nos, véleményem szerint egy ilyen globálisan jelentkező veszélyt, amely „kihalással” fenyeget mindenkit, nem lehet félvállról venni.

A posztmaterialis értékváltozások a politikai rendszerekre is nagy hatást gyakorolhatnak. Kiválthatnak egy – korábban már említett – irritációt, ami cselekvésre ösztönözheti a politikai szervezeteket (Kollár, 2020). A posztmaterializmus számára a környezetvédelem, sok más tényező mellett kiemelt értéként jelenik meg. Nőtték a politikai intézményekkel szemben támasztott elvárások, másrészt a posztmaterialisták a társadalom többségé-

⁵⁷ $p < 0,001$, 2020-ban nincs szignifikáns összefüggés a két változó között

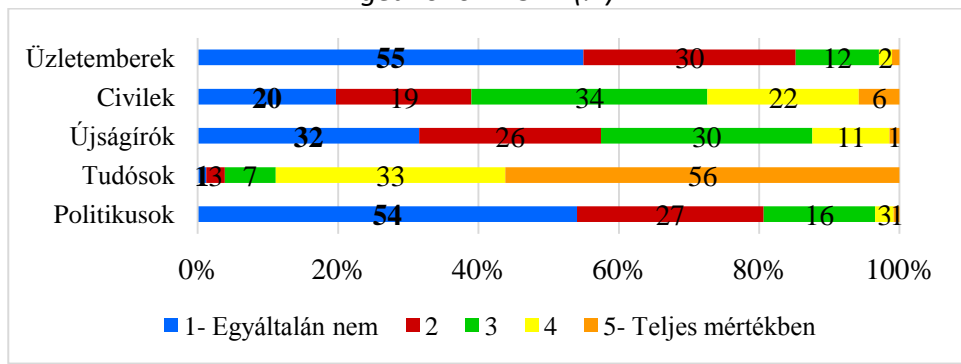
⁵⁸ <https://www.washingtonpost.com/news/energy-environment/wp/2016/12/11/trump-says-nobody-really-knows-if-climate-change-is-real/> (Letöltés: 2020.12.30.)

nél nagyobb érdeklődést mutatnak a közügyek iránt.⁵⁹ „Míg bizonyos, elkülönült környezetvédelmi kérdések mentén fellelhetőek különbségek a politikai táborok között, addig összességében megállapítható, hogy a környezeti problémák és a klímaváltozás kérdésében a legfőbb törésvonalak nem a politikai hovatartozás alapján alakulnak ki, hanem sokkal inkább alapvető, környezettel kapcsolatos értékek mentén” (Schneider-Medgyesi 2020: 520).

Az Index országos kutatása alapján azonban az a következtetés vonható le, hogy a politikusokkal szembeni bizalmatlanság ellenére éppen tőlük és a kormánytól várjuk a megoldást a klímakatasztrófa elkerülése érdekében.⁶⁰

Az European Social Survey országos eredményei szerint Magyarországon 2002-2012 időszakában különösen alacsony volt a közvetlenül a politikához, illetve a politikai alrendszer működéséhez köthető intézményekkel szembeni állampolgári bizalom. Szabó Andrea és Gerő Márton kutatásai alapján elmondható, hogy a tendenciák tovább folytatódtak 2012 után is, vagyis a magyar társadalom bizalmatlan a politikai intézményeivel és aktoraival szemben (Szabó-Gerő, 2015). Ezt az összefüggést figyelhetjük meg a 3. ábrán is, ahol figyelmünket a politikusok mellett az üzletemberekre is vessük.

3. ábra: Ha a klímaváltozásról van szó, kinek a véleményében hisz? Szeged2020 N=517 (%)

⁵⁹ Forrás:

https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_europa_tarsadalo_mtortenete/ch11s04.html (Letöltve: 2020.12.28.)

⁶⁰ Forrás:

https://index.hu/techtud/2019/09/16/klimatudatosag_szorongas_klimavaltozas_index_es_kerdoiv_zavec_z_kozvelemenye-kutatas/ (Letöltve: 2020.09.14.)

Az üzletembereket és a politikusokat tartják a legkevésbé megbízhatónak a klímaváltozás kérdésében. Ennél a válaszlehetőségnél mindkét esetben felülreprezentáltak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, valamint a fiatalok és a középkorúak. Az Index kutatásnál is hasonló eredmények születtek, azonban megmutatkozik egy ellentmondás is, ugyanis ők kíváncsiak voltak arra, hogy a magyar lakosság szerint kiknek kellene többet tenni a klímaváltozás ellen és a környezet védelme érdekében. Eszerint pedig az emberek a nagyvállalatoktól és a kormányoktól várják a legnagyobb aktivitást. Emellett a lakosság 80%-a egyetért azzal, hogy „a politikusoknak végre valóban cselekednie kellene a klímakatasztrófa elkerülése érdekében”. Tehát a politikusoknak lépniük kell, de nem hiszünk bennük!⁶¹

A szegediek több mint kétharmados arányban a legnagyobb bizalommal a tudósok iránt vannak, különösen a fiatalok és az iskolázottak figyelnek és hisznek a tudósok szavaiban. Fel kell hívni a figyelmet még a civilek megbízhatóságának magas arányára az írott sajtóhoz képest, ami véleményem szerint a sajtó szinte teljes átpolitizálódása miatt lehet így. Hiszen a politikai pártok igyekeztek befolyásuk alá helyezni a média napirendjeit, így a politikai napirendek témáira nagyobb eséllyel figyelhet fel a közvélemény. Ezen témák közvetítése tömegkommunikációs csatornákon keresztül történik részben a média, részben pedig a politikai szereplők által. A témaválasztás joga azonban ma is erősen függ attól, hogy a különböző politikai pártok, milyen kapcsolatot ápolnak egyes újságírókkal (Merkovity, 2018). Iskolai végzettség és korcsoport szerint az összefüggés szignifikáns a politikusokba vetett bizalomra nézve.⁶²

Annak ellenére, hogy a politikusoktól, a kormánytól és a nagyvállalatoktól várjuk a megoldást, úgy gondoljuk, hogy megbízhatatlan, hiteltelen információforrások a klímaváltozás témájában. A politika lassan bekebelezi a sajtót, ami így a politikai szereplők, pártok által fontosnak tartott nézeteket (témaköröket) közvetíti, a lakosság nagy része pedig ezeken a tömegmédiákon keresztül tájékozódik. Mindezzel összefüggésben a szegedi lakosság jelentős hányada úgy vélekedik, hogy a politikusok túl keveset foglalkoznak a környezetvédelemmel (7. számú melléklet). Megfigyelhető a válaszok hasonló aránya mind-

⁶¹ Forrás:

https://index.hu/techtud/2019/09/16/klimatudatossag_szorongas_klimavaltozas_index_es_kerdoiv_zavec_kozvelemeny-kutatas/ (Letöltve: 2020.09.14.)

⁶² P=0,001; P=0,035

két évben, mely arra enged következtetni, hogy a vizsgált időszakban a politikusok nem mutattak felfokozott érdeklődést a környezetvédelem iránt. Emellett a szegediek szilárd megítéléssel rendelkeznek a politikusokkal kapcsolatban klímaváltozás témájában. A fiatalok és középkorúak, akiknek a jövőben legtöbb időt kell eltöltenie a Földön, gondolják úgy legnagyobb arányban, hogy a politikusok környezetvédelemmel való foglalkozása – és ezzel együtt a tömegkommunikációs csatornákon való megjelenése – túl kevés a változtatáshoz. Iskolai végzettség alapján a „túl keveset” válaszlehetőségnél növekvő tendencia, és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők dominanciája figyelhető meg. Ez alapján következtethetünk arra is, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők véleményalkotás előtt több platformról tájékozódnak, úgy vizsgálnak meg bizonyos kérdéseket. Az adatok azt mutatják, hogy a lakosság nem érzi úgy, hogy túl sokat foglalkoznának a politikusok a klímaváltozás témájával. Ennek ellenére azonban láthattuk, hogy a veszélyérzetük nem csökkent, hanem nőtt az évek során. Mindkét évben kimutatható szignifikáns összefüggés korcsoport és iskolai végzettség alapján.⁶³

ÖSSZEGZÉS

A dolgozatom fő célja a klímaváltozással kapcsolatos attitűdök feltárása volt a szegedi lakosság körében. A kapott adatok összevetése az országos adatokkal, a politikusokkal és következtetések megfogalmazása a jövőre nézve.

A témával kapcsolatban felállított három hipotézisem közül kettő igazolódott be. A szociológiai kemény változók (életkor, iskolai végzettség, anyagi helyzet) valóban hatással vannak az éghajlatváltozással kapcsolatos attitűdökre. Az elemzés során arra a következtetésre jutottam, hogy a fiatalokat és középkorúakat, a felsőfokú végzettséggel rendelkezőket, valamint a biztos anyagi háttérrel rendelkezőket foglalkoztatja jobban a klímaváltozás kérdésköre. Emellett környezettudatosabb viselkedés is jellemző rájuk, hiszen számukra inkább adottak a lehetőségek. A környezetvédelem iránti érdeklődés, elköteleződés, a posztmaterális értékekhez sorolandó. Az értékeket azonban a szükségletek határozzák meg, ezért a klímafélelem növekedését megállapíthatjuk a kemény változókkal összhangban.

⁶³ 2009: $P < 0,001$, $P < 0,001$; 2020: $P = 0,019$, $P = 0,007$

A feltevésem, miszerint a politikusok felfokozott szerepvállalása kontraproduktív hatást ér el a klímaváltozással kapcsolatban, el kell vetnem. Hiszen a szegedi lakosság nagytöbbsége az ellenkező állásponton helyezkedik el, miszerint a politikusok túl keveset foglalkoznak a környezetvédelemmel, tehát nem lehet a felfokozott szerepvállalásuk kontraproduktív. Ebből adódik, hogy a klímaváltozás témája nem vált unalmassá, emellett megfigyelhető, hogy a vizsgált időszakban a klímafélelem sem csökkent, hanem nőtt. Az éghajlatváltozás iránt a zöld pártok politikusainak elkötelezettsége figyelhető meg, azonban a lakosság a probléma megoldását a politikai vezetéstől várja. Ezzel összhangban a politikai elit szerepvállalását és cselekvési hajlandóságát tartják viszonylag kevésnek.

A téma aktualitása vitathatatlan és fontosnak tartom, hogy minél több emberhez eljusson, milyen súlyos kihívással állunk szemben. Remélhetőleg azon kevés idő alatt, ami rendelkezésünkre áll, a népesség nem csak egy kis hányada fog tudomást szerezni a tényekről és tenni is valamit, hiszen csak együtt vagyunk képesek a változtatásra. Véleményem szerint az elkövetkezőkben egyre aktuálisabb téma lesz ez, hiszen az emberiség jövőjéről van szó! Remélhetőleg 2022-ben ismét hagyományos adatfelvétel keretein belül tudjuk majd megkérdezni a szegedi lakosságot a klímaváltozással kapcsolatos véleményükről és akkor újra el lehet végezni a longitudinális elemzést, naprakész, reprezentatív adatokon.

IRODALOMJEGYZÉK

- Beck, Ulrich (2008): *Világkockázat-társadalom. Az elveszett biztonság nyomában*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Bíró-Nagy András – Dobszai Dalma – Kadlót Tibor – König Annamária (2016): *Rendszer-váltás, demokrácia és a magyar társadalom*. Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest.
- Bogáromi Eszter – Hortay Olivér – Pillók Péter (2020): A klímaváltozás szerepe a magyar lakosság jövőtől való félelmében. *Replika* 114., 157–169.
- Fekete Mariann (2020): Globális gondolkodás és felelősségvállalás vs újnacionalizmus. A magyar fiatalok és a globális kompetenciák. *Kultúra és közösség*. IV. folyam XI. évfolyam 1. szám. 27–46.
- Flannery, Tim (2006): *Időjárás-csinálók*. Akkord Kiadó, Budapest.
- Formádi Katalin (2013): A klímaváltozás mint kockázat érzékelése és a megoldásával kapcsolatos attitűdök szakirodalmi vizsgálata. *Iskolakultúra* Évf. 23 szám 12. 49–58.

- Földvári Gábor – Szathmáry Eörs (2020): Klímaváltozás: nyilvánvaló és rejtett veszélyek
In: Szathmáry Eörs (szerk.): *Klimaváltozás és Magyarország*. 55-73. Osiris, Budapest
- Godrej, Dinyar (2004): *A klímaváltozás*. HVG Könyvek, Budapest.
- Kollár Dávid (2020): A környezetvédelem és a posztmaterializmus szelleme. *Replika* 114, 133–155.
- Kutzbach, E. John (1989): Historical perspectives: climatic changes throughout the millennia. In: *Global Change and our Common Future. Papers from a Forum* Washington D.C.: National Academy. 50–61.
- Lányi András (2013): Morális klímaváltozás. *Iskolakultúra* Évf. 23 szám 12. 40–48.
- Malm, Andreas: *Hamarosan túl késő lesz... –avagy a klímaváltozás árnyékában*, L'Harmattan, 2012 In: Trembeczki István (2013): Egy új történelmi korszak küszöbén. *Valóság* 56. évf. 12. sz. 1–9.
- Merkovity Norbert (2018): *A figyelemalapú politika a közösségi média korában. A politikai kommunikáció lehetséges értelmezése napjainkban*. Médiatudományi Intézet.
- Mika János: A globális klímaváltozásról. Egy meteorológus kutató szemszögéből. *Fizikai Szemle*, 2002/9. 258.o. In: Öllös Géza – Oláh József – Palkó György: Klímaváltozás múltja, jelene és jövője *Vízmű panoráma*, 2011. (19. évf.) 2. sz. 2-8.
- Öllös Géza (2009): Az üvegházhatás és az óceánok vízszintje. *Vízmű panoráma*, 2009. (17. évf.) 4. sz. 2-6. old. In: Öllös Géza – Oláh József – Palkó György: Klímaváltozás múltja, jelene és jövője *Vízmű panoráma*, 2011. (19. évf.) 2. sz. 2-8.
- Schneider Mihály – Medgyesi Márton: Környezettel és környezetvédelemmel kapcsolatos lakossági attitűdök változása Magyarországon In: *Társadalmi Riport 2020*, szerk.: Kolosi Tamás, Szelényi Iván, Tóth István György, 500-521. Budapest
- Sipos Anna Magdolna (2014): A könyvtár vagy internet helyett a könyvtár és internet. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*. Könyvtár- és információtudományi szakfolyóirat, 2014. évf. 61 szám 6.
- Szakálné Kanó Izabella – Kazemi-Sánta Éva – Lengyel Imre (2018): A felsőfokú végzettségűek területi eloszlásának alakulása Magyarországon. In: Lengyel I. (szerk.): *Térségek növekedése és fejlődése*. JATEPress, Szeged. 174–196.
- Szathmáry Eörs (2020, szerk.): *Klimaváltozás és Magyarország*. Osiris, Budapest.
- Szirmai Viktória (2005): Globális klímaváltozás és a társadalmi biztonság. *Magyar Tudomány*, 2005/7 849.
- Szabó Andrea – Gerő Márton (2015): *Politikai tükör. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltságáról és részvételéről. Az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Budapest. 43–51.
- Vida Gábor (2020): Mennyire és mivel veszélyezteti az ember az őt éltető környezetet? In: Szathmáry Eörs (2020, szerk.): *Klimaváltozás és Magyarország*. Osiris, Budapest.

Online hivatkozások

Dippold Ádám: Jóval nagyobb teret kapnak a klímataxadók a médiában, mint a valódi tudósok <https://qubit.hu/2019/08/15/joval-nagyobb-teret-kapnak-a-klimataxadok-a-mediaban-mint-a-valodi-tudosok> (Letöltve: 2020.09.15.)

Greenpeace: Klímaválság vagy klímakatasztrófa? <https://www.greenpeace.org/hungary/blog/4580/klimavalsag-vagy-klimakatasztrofa/> (Letöltve: 2020.08.20.)

Haiman Éva: Karantinik és veszélyeztetett veteránok. Kutatók arról, hogy milyen generációs ellentétek és konszenzusok születhetnek a vírusjárvány nyomán https://magyarnemzet.hu/belfold/karantinik-es-veszelyeztetett-veteranok-8193383/?fbclid=IwAR36vWQPiyDUrmOkEAWLprbv0ts7A_ThHaJnMgxw7B3IdHqLPuw_9u4kXuW (Letöltve: 2020.09.29.)

Karanténszótár: íme 400 szó, ami összegzi az elmúlt hónapjainkat <https://magyarnemzet.hu/belfold/karantenszotar-ime-400-szo-ami-osszegzi-az-elmult-honapjainkat-8389851/> (Letöltve: 2020.09.29.)

Kulcsár László: A klímaváltozás társadalmi-gazdasági hatása. In: Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején 7-13. <http://publicatio.nyme.hu/254/1/01KulcsarLaszlo.pdf> (Letöltve: 2020.09.13.)

Környezettudatosság. Pustítások és megoldások <http://www.marketing-miskolc.hu/data/programs/8/17/kornyeztudatosság.pdf> (Letöltve: 2020.09.03.)

Pál Eszter (2016): Értékkutatások – a fiatalok számára fontos értékek. In: Egyesület a Marketing Oktatásért és Kutatásért (EMOK) XXII. Országos Konferencia. Hiteleség és értékorientáció a marketingben. Tanulmánykötet 451-459. https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/243426/FILE_UP_0_EMOK2016_-_Tanulm%C3%A1nyk%C3%B6tet.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Letöltve: 2020.11.17.)

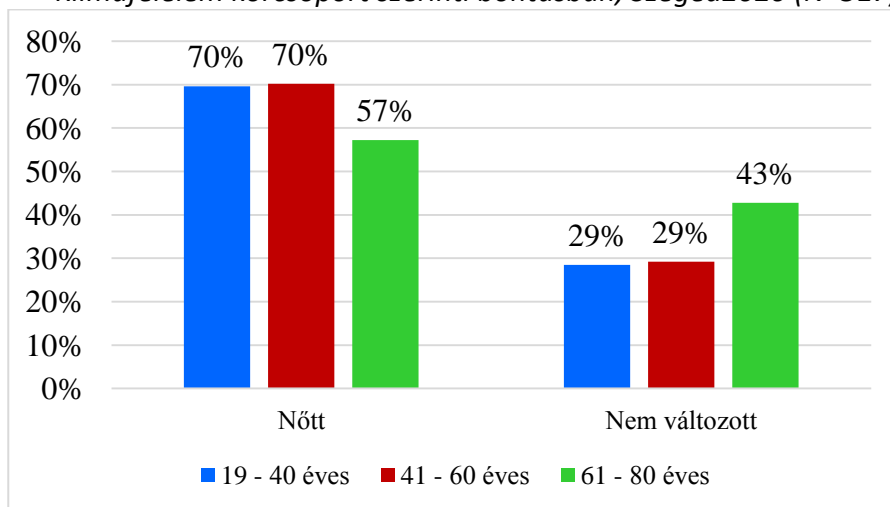
Tomka Béla (2009): Európa társadalomtörténete a 20. században https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_europa_tarsadalomtortenete/ch11s04.html (Letöltve: 2020.12.28.)

Változó értékek Magyarországon <https://www.forsense.hu/valtozo-ertekek-magyarorszagon/> (Letöltve: 2020.12.28.)

MELLÉKLETEK

1. Számú melléklet

Klímafélelem korcsoport szerinti bontásban, Szeged2020 (N=517)⁶⁴

⁶⁴ „Az elmúlt öt évben nőtt, csökkent vagy változatlan maradt a klímaváltozással kapcsolatos aggodalma?” (1-nőtt, 2-csökkent, 3-nem változott)

2. Számú melléklet

Klímaváltozás veszélyeinek megítélése, Szeged2009 (N=2 577)⁶⁵

„Ön szerint az időjárás változásai veszélyeztetik-e a Föld népességét?”

Életkori tercilisek	egyáltalán nem fog veszélyt jelenteni	hosszú távon ve- szélyt fog jelenteni	a közeljövő- ben veszélyt fog jelenteni	igen, már most is közvetlen veszélyt jelent
alsó (19-36)	5%	41%	24%	30%
középső (37-55)	4%	38%	22%	36%
felső (56-75)	3%	34%	27%	36%
Iskolai végzettség	egyáltalán nem fog veszélyt jelenteni	hosszú távon ve- szélyt fog jelenteni	a közeljövő- ben veszélyt fog jelenteni	igen, már most is közvetlen veszélyt jelent
alapfokú iskolai végzettség	2%	35%	28%	35%
középfokú iskolai végzettség	5%	37%	22%	36%
felsőfokú iskolai végzettség	3%	40%	27%	30%

⁶⁵ „Ön szerint az időjárás változásai veszélyeztetik-e a Föld népességét?” (1-egyáltalán nem fog veszélyt jelenteni, 2-hosszú távon fog veszélyt jelenteni 3-a közeljövőben veszélyt fog jelenteni, 4-igen, már most is közvetlen veszélyt jelent)

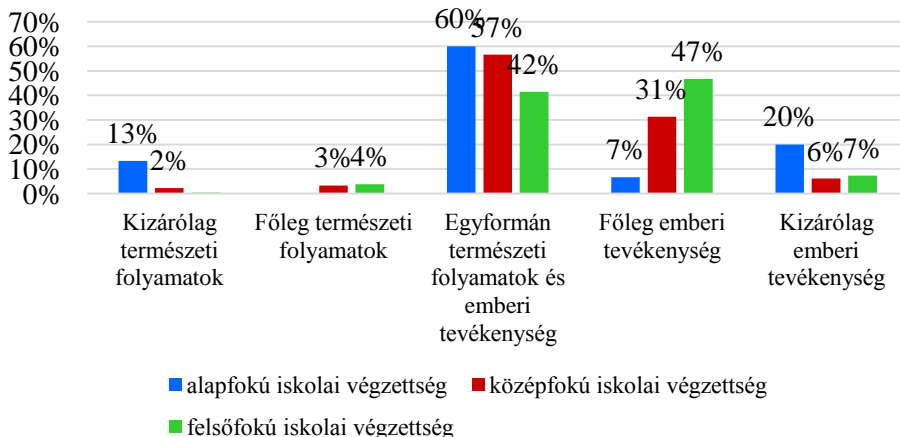
3. Számú melléklet

A megváltozott időjárás észlelése iskolai végzettség szerint, Szeged 2009 (N=2577), Szeged 2020 N=517⁶⁶

	2009		2020	
	nem	igen	(inkább) nem	(inkább) igen
max. 8 általános	13%	87%	7%	93%
szakmunkásképző	11%	89%	16%	84%
érettségi	15%	85%	7%	93%
diploma	16%	84%	6%	94%

4. Számú melléklet

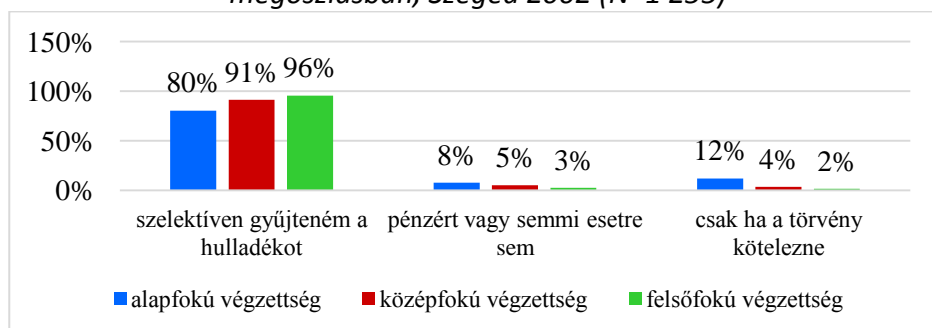
A klímaváltozás okának megítélése iskolai végzettség szerinti megoszlásban, Szeged 2020 (N=517)

⁶⁶ „Ön inkább egyetért, vagy inkább nem ért egyet azzal, hogy az elmúlt években megváltozott az időjárás, szokatlan időjárási folyamatokat tapasztalunk?” (0-(inkább) nem, 1-(inkább) igen)

5. Számú melléklet

Szelektív hulladékgyűjtésre való hajlandóság iskolai végzettség szerinti megoszlásban, Szeged 2002 (N=1 255)⁶⁷

6. Számú melléklet

Szelektív hulladékgyűjtés megoszlása, Szeged 2009 (N=2 577)⁶⁸

A környezet védelme érdekében - ha van rá lehetősége - szelektíven gyűjti a hulladékot.

Életkori tercilisek	egyáltalán nem	inkább nem	inkább igen	teljes mértékben
19 - 36	15%	12%	29%	44%
37 - 55	12%	9%	22%	57%
56 - 75	15%	7%	17%	61%
Iskolai végzettség	egyáltalán nem	inkább nem	inkább igen	teljes mértékben
max. 8 általános	23%	8%	20%	49%
szakmunkásképző	17%	9%	21%	53%

⁶⁷ „Ha Szegeden lehetőség volna a szelektív hulladékgyűjtésre, akkor...” (1-szelektíven gyűjteném a hulladékot, 2-csak ha pénzt kapnék érte, 3-csak ha a törvény kötelezne, 4-semmi esetre sem). A kérdőívben szereplő négy eredeti kategóriából hármat hoztam létre összevonva a „semmi esetre sem” és a „csak ha pénzt kapnék érte”, mellyel létrejött a „pénzért, vagy semmi esetre sem” kategória.

⁶⁸ „Mennyire jellemzőek Önre az alábbiak? A környezet védelme érdekében - ha van rá lehetősége - szelektíven gyűjti a hulladékot.” (1-egyáltalán nem, 2-inkább nem, 3-inkább igen, 4-teljes mértékben)

érettségi	13%	10%	25%	52%
diploma	10%	9%	23%	58%

7. Számú melléklet

Politikusok szerepvállalásának megítélése kor és iskolai végzettség szerinti megoszlásban, Szeged 2009 (N=2 577), Szeged 2020 (N= 517)⁶⁹

2009

2020

Életkori tercilesek							
	túl keveset	annyit, amennyit kell	túl sokat		túl keveset	annyit, amennyit kell	túl sokat
alsó (19 - 36)	85%	14%	1%	alsó (19 - 40)	86%	11%	3%
középső (37 - 55)	82%	16%	2%	középső (41 - 60)	84%	13%	3%
felső (56 - 75)	74%	24%	2%	felső (61 - 80)	72%	23%	5%

Iskolai végzettség

	túl keveset	annyit, amennyit kell	túl sokat		túl keveset	annyit, amennyit kell	túl sokat
alapfokú iskolai végzettség	71%	26%	3%	alapfokú iskolai végzettség	60%	33%	7%
középfokú iskolai végzettség	80%	18%	1%	középfokú iskolai végzettség	73%	23%	4%
felsőfokú iskolai végzettség	84%	15%	2%	felsőfokú iskolai végzettség	85%	11%	4%

⁶⁹ „Ön szerint a politikusok mennyit foglalkoznak a környezetvédelemmel? Túl sokat? Túl keveset? Annyit amennyit kell?” (1-túl keveset, 2-annyit amennyit kell, 3-túl sokat)

Könyves Mirtill Noémi
**A trauma-tudatos szemlélet fontossága
a szociális munka gyakorlatában**

BEVEZETÉS

Napjainkban számos olyan gyermek és felnőtt él egyaránt, akik szocializációjuk során, valamint élettörténetükben traumákon mentek keresztül. A trauma, – és legfőképpen a gyermekkorban átélt trauma - amely nem került feldolgozásra, a személyiséget és annak fejlődését jelentősen befolyásolja. Kutatásokból kiderült, hogy a fejlődés alatt átélt trauma és az ártalmas gyermekkori tapasztalat kiemelkedően fontos a lelki és testi egészség szempontjából, amelyet mostanra egyre több állami- és magán-szférában tevékenykedő szervezet is figyelembe vesz (Perry és Szalavitz, 2017). A szociális szakemberek munkájuk során rengeteg traumatizált gyermekkel, felnőttel, családdal találkoznak és rendkívül fontosnak tartom, hogy tisztában legyünk ezen tényezők jelentőségével és a közös munka során kiemelkedő figyelmet szenteljünk ennek. Amerikában évek óta foglalkoznak bizonyos államokban a trauma-tudatos szemléletet figyelembevevő rendszer kialakításával. Az elmélet gyakorlatban történő megvalósulásához bizonyos változtatásokra van szükség a szociális rendszerben, amely változásokról többek között az angol nyelvű Gyermekjóléti Trauma Tréning Eszköztárban (Child Welfare Trauma Training Toolkit, 2013) olvashatunk (Bányai, 2016).

Szociális munkásként egyik elsődleges célunk, nem csak a gyermekek és családjaik fizikai biztonságáról és elhelyezéséről való gondoskodás, sokkal inkább érzelmi, kognitív képességeiknek és társadalomba való beilleszkedésüknek támogatása, életútjuknak normál mederbe való terelése. Fontos tisztában lennünk a trauma következményeivel és kezelésének lehetőségeivel és beépítenünk ezt jelenlegi gyermekvédelmi és szociális rendszerünkbe, hogy immár az elsődleges kérdés a kliensekkel kapcsolatban ne az legyen, hogy mi a probléma vele, hanem hogy mi történt vele élete során. Ez a szemléletváltás alapjaiban határozhatja meg a gyermekekkel és családjaikkal való közös munka eredményességét és ezzel együtt a szakember motivációját, szakmabeli sikerességét. Szakdolgozótom célja tehát, hogy ezekre az összefüggésekre rámutasson, valamint

valamelyest feltérképezze a jelenlegi személelmódot, a szociális szakemberek hozzáállását és felvázolja a fejlődési lehetőségeket.

A TRAUMA FOGALMA

A trauma kifejezés a hétköznapi ember számára sem ismeretlen, sőt igen gyakran használt fogalom. Általában minden olyan eseményt, amely az egyén számára pszichésen megterhelő, nehézségekkel járó, nyugtalanító vagy félelemkeltő, traumaként értelmezzük. Ilyen lehet például a válás, bizonyos gyermekkori események, balesetek, amelyek mindegyike lehet valóban traumatizáló élmény, azonban fontos, hogy meghatározzuk mit is nevezhetünk/ nevezünk traumának.

A trauma kifejezés nem új keletű fogalom, kezdetben az orvostudomány használta különböző fizikai sérülések leírására és használja mind a mai napig is (Pohárnok és Lénárd, 2015). A pszichológia szótárába leginkább a XX. század történései által szivárgott be és vált igazán jelentőssé. A két világháború, a különböző terrorcselekmények, a megfélemlítések valamint a holokauszt, mind olyan kollektív traumák, amelyek nem csupán pszichológiai, hanem történelmi, társadalomtudományi, irodalomtudományi, filozófiai jelentőséggel is bírnak. Mindezen kutatási területek hozzájárultak ahhoz, hogy felszínre kerüljön a traumatikus események lélektani utóélete, valamint az igénye és szükségessége a traumatizálódott egyének és közösségek segítésének. Ezen események továbbá közelebb juttatták/juttatják a kutatókat a trauma lélektanának megértéséhez (Pintér, 2013). Fontos vizsgálnunk az olyan faktorokat, mint a traumatizáló esemény minősége, erőssége, az egész szervezetre kiterjedő hatása, azonban a legfontosabbak az egyéni megküzdési stratégiák és kapacitások. Juliet Mitchell, pszichoanalitikus röviden, azonban lényegre törően, így fogalmazza meg a trauma természetét (Pohárnok és Lénárd, 2015): *„A trauma – legyen fizikai vagy pszichikai természetű – valamely védőréteg olyan mérvű sérülése, hogy az már nem kezelhető azokkal a mechanizmusokkal, amelyekkel a fájdalmat és a veszteséget általában kezelni szoktuk. A sérülés annyira súlyos, hogy még ha számítunk is az esemény bekövetkezésére, a hatást akkor sem lehet megjósolni”* (Pohárnok és Lénárd, 2015., 221.o.; Mitchell, 1999., 1.o.). Mai tudástárunk szerint megkülönböztetünk kritikus eseményt, krízist, stresszt, negatív életeseményt, valamint traumát, amely helyzetek és állapotok eltérő beavatkozást, bánásmódot igényelnek, ezért segítő szakemberként különösen fontos tisztában

lennünk ezekkel a fogalmakkal és sajátosságaikkal, hogy megfelelő segítséget tudjunk nyújtani klienseinknek (Szemán és Szabó, 2017).

A TRAUMA LÉLEKTANA

A traumák típusai

Az egyének alapvető szükséglete az önmaguk és környezetük feletti kontroll gyakorlása, hiszen ez ad lehetőséget egy adott helyzet kimenetelének felmérésére, az események irányítására, a stressz csökkentésére (Mogyorósi-Révész, 2019). A trauma egyik elsődleges tulajdonsága ezzel szemben, hogy az azt átélő egyén testi és lelki integritását egyaránt súlyosan fenyegető eseményről van szó. A hétköznapi veszélyhelyzettel ellentétben - amelyre evolúciósan kialakult, jól működő és fejlett válaszokkal tudunk reagálni, mint például az éberség fokozódása, a pulzusszám megemelkedése és minden egyéb fiziológiai változás, amely felkészíti a testet a megküzdésre avagy a menekülésre – a traumás reakciók akkor jönnek létre, amikor az egyén korábban bevált stratégiái a feszültség csökkentésére és a probléma megoldására kudarcot vallanak. A szervezet túlterheltté válik, egyensúlya megbomlik és olyan szubjektív élmények kerítik hatalmába, mint a tehetetlenség, kiszolgáltatottság, fájdalom, zavartottság, fenyegetettség érzése. Ezen élmények befolyásolják az ideg- és hormonális rendszer működését is, amelynek következtében maradandó és jelentős változásokat tapasztalhatunk az emlékezet, a gondolkodás és az aktivitási szint terén. Az egyéni különbségeket hangsúlyozva, megkülönböztethetünk:

- akcidentális eseményeket: baleset, természeti katasztrófa, stb.
- ismétlődő eseményeket: bullying, szexuális abúzus, családon belüli erőszak, stb.

Ahhoz, hogy felmérjük, hogy az adott esemény vagy eseménysorozat az egyén számára traumatizáló-e, fontos feltérképeznünk megküzdési stratégiáit és egyéni életútját (Pohárnok és Lénárd, 2015).

A trauma hatása a gyermekek fejlődésére

Mindezek mellett fontos tisztában lennünk azzal, hogy a trauma átélésének időpontja éppolyan fontos, mint az esemény jellege. A felnőtt és gyermekkorban elszenvedett trauma közötti elsődleges különbség, hogy míg felnőttkorban a traumatikus élmény már egy strukturált, felépített

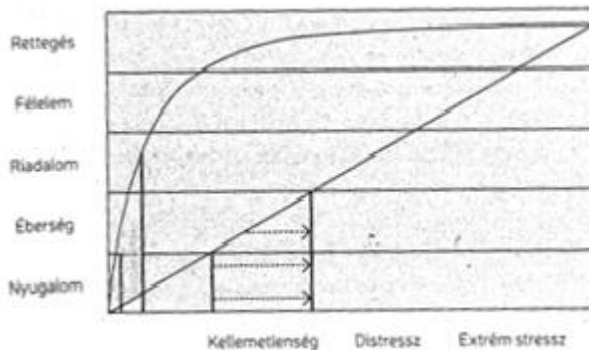
személyiséget rombol, addig a gyermekkori, éppen a személyiségépülés folyamatában fejt ki hatását (Perry és Szalavitz, 2017).

Stressz-válasz rendszerünk folyamatosan készenlétben áll testünkben, hogy azonnal és gyorsan reagáljon bizonyos stresszhelyzetekre attól függően, hogy a kiváltó inger milyen hosszan áll fenn, mennyire intenzív és fenyegető. Amikor a legfenyegetettebben érezzük magunkat, aktiválódik a „küzdj vagy fuss” reakció, ennek következtében pedig számos fiziológiai változás megy végbe testünkben: a pulzusunk felgyorsul, pupillánk kitágul, zsír és glikogén szabadul fel az izommunkához és a helyzet szempontjából lényegtelen érzések, mint például az éhség, fáradtság vagy a fájdalom gátlás alá kerülnek, mind az életben maradásunkat segítve. Idegpályáink képesek változni annak függvényében, hogy milyen gyakran, milyen hosszan és mennyire erőteljes ingert vesznek fel, és hosszantartó stressz hatására – például egy bántalmazó, elhanyagoló közegben – az egyensúly megbillenhet, így ahelyett, hogy csak veszélyeztető helyzetekben félnénk és szorongnánk, ez az állapot fennáll normál körülmények között is. Ezt a jelenséget szenzitizációnak nevezik (Perry és Szalavitz, 2017). Vizsgáljuk meg ezt Bruce Perry példáján keresztül: egy 8 éves kisfiú élete egészen eddig a normális kerékvágásban zajlott, mígnem a szülei a válás mellett döntöttek, bár ez megterhelő számára, a szülők jól kezelik a helyzetet, így a gyermek képes átvészelni ezt az időszakot. Egy nap az édesanyjának új párja lesz, mivel ez szokatlan, feszültséget kelt benne és váratlanul a férfi a vacsoránál fel is emeli a hangját vele szemben. Az utasítások és a parancsolgatások hamarosan mindennapossá válnak, mígnem az új férfi az édesanyjával szemben is agresszívvá válik, bántalmazza őt és édesanyját is. A sorozatos események hatására a fiú stressz-válasz rendszerének nincs ideje normalizálódni, az alapállapot az állandó félelem lesz, a kiszámíthatatlan jövő miatt, stressz szintje megnövekszik, így olyan dolgok is felzaklatják őt, amelyekkel korábban könnyen megbirkózott (Perry, 2016).

Az ábrán a stresszre adott reakciók két fajtáját vizsgálhatjuk meg szemléletesebben (1. ábra). Míg az egyenes vonal a neurotipikus egyén reakcióit mutatja be, addig a görbe a szenzitizáltét. Láthatjuk, hogy normál esetben az ingerültség, stressz szintje egyenesen arányos az azt kiváltó ingerével, az agy a helyzet súlyosságától függően megfelelő választ ad. Ezzel ellentétben a másik vonalon jelentős változást tapasztalhatunk már kisebb kellemetlenség esetén is, bár a helyzet nem kívánja meg, a túlé-

zékeny agy az egyén védelmének érdekében irreálisan, túlzottan hevesen reagál. Ez a mechanizmus a gyermek fejlődését gátolja és lehetetlenné teszi az új élmények megfelelő feldolgozását még abban az esetben is, ha az élmény pozitív, fejlesztő hatású. Következésképpen beszűkül a fejlődési ablak (amelyet az ábra nyilakkal jelöl), ami azt jelenti, hogy a tanuláshoz szükséges inger mennyiség - amely normál esetben annyi újdonságot tartalmaz, hogy ne járjon túlzott feszültséggel, csupán a komfortzónájából billentse ki az egyént – is képes a nyugalom állapotából a félelem állapotába juttatni a gyermeket rövid idő alatt (Perry és Szalavitz, 2017).

2. ábra
Stresszre adott reakciók

(Perry és Szalavitz, 2017., 343. o.)

A fejlődő agyat érő ingerek által a gyermek elsajátíthatja egész életét meghatározó készségeit és az emberi kapcsolatait befolyásoló alapvető tapasztalatait, ezért az ebben az időszakban bekövetkező trauma hatalmas károkat tud okozni. Egy közel 10.000 fő bevonásával készült kutatás azt bizonyította, hogy a gyermekkorban elszenvedett traumák erős összefüggéseket mutatnak a DSM-IV diagnosztikai rendszerben meghatározott bizonyos zavarokkal, azt találták, hogy a gyermekkorban kialakult mentális betegségek 44,6 százaléka, míg az idősebb korban kialakult zavarok 25,9-32,0 százaléka vezethető vissza valamely ártalmas gyermekkori tapasztalatra (Perry és Szalavitz, 2017).

A traumára adott válaszok és következményeik

Akár felnőtttről, akár gyermekről legyen szó, a traumára adott válaszok az egyénnél biológiai szinten is megjelennek. Elsősorban két szélsőséges formáját tudjuk megkülönböztetni. A hyperarousal egy aktív reakció,

amely következtében beindul a szimpatikus idegrendszer fokozott aktivítása és folyamatos ébersége, ami a fenyegetettség mértékétől függetlenül extrém mértékben reagál. A disszociáció ezzel szemben egy passzív elvonulási folyamat, amelyet felhasználva a traumatizált személy kapcsolata megszűnik a külvilággal, szélsőséges esetben akár ájuláshoz, eszméletvesztéshez is vezethet (Perry és Szalavitz, 2017). Bruce Perry egy kezelt páciense így jellemezte disszociatív állapotát: *„Lassanként ez a hely lett az én saját menedékem. Amikor arra gondoltam, hogy elmegyek oda, hogy ott maradok, biztonságban éreztem magamat. Senki nem tudta, hol van ez a hely. Oda senki nem tudott követni. Ott senki nem tudott bántani. ... Amikor ott voltam, úgy éreztem, repülni is tudnék. Aztán elkezdtem azt képzelni, hogy madár vagyok, holló. ... Azoknak, mármint a rosszaknak, én voltam maga a Fekete Halál”*(Perry és Szalavitz, 2017., 237-238.o.). Mindkét lehetőség olyan adaptív válasz, amely egy megterhelő helyzetben túlélésünket szolgálja, hosszútávon azonban komoly zavarokat okozhatnak a pszichés működéskben. Megfigyelések alapján megállapították, hogy az egyén minél fiatalabb, kiszolgáltatottabb, tehetetlenebb, annál valószínűbb, hogy a trauma disszociatív reakciókat fog kiváltani, továbbá általánosságban elmondható, hogy míg a nőkre a disszociatív, addig a férfiakra a hyperaorusal válaszrepertoár jellemzőbb (Pohárnok és Lénárd, 2015). A traumatikus élmény ezáltal egy meghatározó faktor a mentálhigiénés egészségügyben is. A trauma-túlélők leggyakrabban a borderline személyiségzavar, szomatizációs zavar valamint a multiplex személyiségzavar diagnózist kapják (Herman, 2019).

A traumára adott negatív válaszok társas szinten is jelentkeznek. A traumatikus esemény hatására az áldozatok legalapvetőbb emberi kapcsolataikat, istenbe vagy más természeti rendbe vetett hitüket, hiedelemrendszerüket kérdőjelezhetik meg, amely aláássa a biztonságos világról, énjük pozitív értékéről kialakított elképzelésüket. A túlélő ezáltal egyszerre idegenül el az őt körülvevőktől és vágyik csillapíthatatlanul közelségükre és segítségükre. A traumatikus élmények emberi kapcsolatokban történő rombolása elkerülhetetlen, azonban az egyén környezetének lehetősége van befolyásolni a trauma hatásának végkimenetelét. Annak függvényében, hogy a másoktól érkező inger támogató, avagy ellenséges, az enyhítheti vagy súlyosbíthatja is azt. A túlélő családjának, partnerének, barátainak jelzése, hogy biztonságban van és megvédi őt, elősegítheti a bizalom újjaalakulását. A trauma elszenvedője retteg az egyedüllétől és

egy nyugalmat, biztonságot adó személy közelségére vágyik. Háborús veteránokkal foglalkozó pszichiáterek azt találták, hogy a fronton harcoló katonák jobban félnek az egymástól való elszakadástól még a halálnál is, ezért ha elszakítják őket egységüktől az nagymértékben súlyosbítja a traumatizálódás tüneteit. Bizonyos esetekben – például nemi erőszak áldozatainál – előfordul, hogy a túlbuzgó és érzelmektől túlfűtött barátok, családtagok reakciói olykor háttérbe szorítják a túlélő valódi problémáját, igyekeznek átvenni felette az irányítást, amely további traumákhoz vezethet (Herman, 2019).

POSZTTTRAUMÁS STRESSZ SZINDRÓMA

Tünetei és következményei

A PTSD (post-traumatic stress disorder), azaz a poszttraumás stressz szindróma 1980-ban került be a DSM-III diagnosztikai rendszerébe, azonban kezdetben csak a háborút megélt veteránok tünetegyüttesét jellemezték vele. Később különböző kutatások rávilágítottak, hogy a tünetek olyan egyéneknél is megjelenhetnek, akiknél a traumatikus élmény csupán néhány óráig vagy percig állt fent (például nemi erőszak áldozatai, életveszélyes baleset átélői vagy szemtanúi, természeti katasztrófák túlélői, stb.), utóhatásai azonban évekkel vagy évtizedekkel később is érezhetők. Mai becslések szerint a zavar az amerikai lakosság körülbelül 7 százalékát érinti. A PTSD egy, a traumára adott hosszú távú pszichológiai válasz, amely folyamatos emléketörések, alvászavar, szorongás és a valóságészlelés zavarai útján jelentkezik (Perry és Szalavitz, 2017). Ezen tünetek befolyásolják az egyén emlékezetét, kognitív képességeit, tudatának integrált működését. Az intruzív emlékek következtében állandósul a fenyegetettség érzése és a történések bejósolására tett kontrolltörekvések, amelyek általában irreális és diszfunkcionális alapokra épülnek. A folyamatos próbálkozások állandó fiziológiai és pszichológiai éberséget eredményeznek, ennek következtében pedig megjelenhetnek komorbid zavarok, mint például a depresszió, szorongás, szerhasználat (Kerekes, 2015).

A trauma az egyén számára nem tekinthető múltbéli eseménynek, emlékeik nem konzisztensek többé és idővel akár súlyosbodhatnak is, ezáltal a trauma és annak minden következménye jelen idejű élménnyé

válik. A PTSD egy meghatározó rizikófaktora a halállal való szembenezés. Bár a halállal kapcsolatos szorongást bizonyos mértékig mindannyian átéljük, a traumán átesett emberek közvetlen közelről tapasztalják meg a halandóságot és sérthetőséget, amelyek élő képekként és érzetekként a mindennapjaik részévé válnak. Ez a folyamat megakadályozza a fejlődést, növekedést, azonosulást és integrálást (Kerekes, 2015). A kialakult poszttraumás stressz szindróma állapotában az egyén olyan egymással ellentétben álló pszichológiai állapotokkal és azok váltakozó ritmusával szembesül, mint a tompultság és az emlékbetörések, amelyek mindegyike akadályozza a traumatikus élmény személyiségbe való integrálódását. Bár az ezen állapotok váltakozását az egyensúlyra való törekvésként is értelmezhetjük, a túlélő valójában a végletek és szélsőségek csapdájában rekedt. Az idő múlásával a traumához kapcsolható tünetek enyhülhetnek, azonban az arra emlékeztető jelek és szituációk bármikor ismét előhozhatják azokat (Herman, 2019).

A kialakulásában szerepet játszó tényezők

A poszttraumás stressz szindróma kialakulása és fennmaradása egy komplex folyamat, amelyben nem csak maga a trauma átélése játszik szerepet. Megkülönböztetünk pretraumatikus tényezőket – mindazon tulajdonságok, amelyek a trauma megjelenése előtt az egyént jellemezték és a traumától függetlenül vannak jelen – mint például az alacsony intellektus, a kisebbségi helyzet, a családban előforduló pszichiátriai kórkép, életkor, nemi identitás, alacsony szocioökonómiai státusz valamint a korábbi traumatikus élmények, peritraumatikus tényezőket - azon faktorok, amelyek a trauma átélésének időpontjában játszottak szerepet – mint a trauma intenzitása, hossza, minősége, a kezdeti érzelmi reakciók, disszociatív reakciók, kontrollvesztés, önmegadás szubjektív élménye és a biológiai stressz-válasz szabályozó folyamatok, valamint poszttraumatikus tényezőket mint a trauma következtében létrejövő biológiai változások, a félelem kondicionálásában bekövetkező változások, a kognitív változások (például gondolatok elnyomása, meggyőződés a trauma jelentésével kapcsolatban), a nem megfelelő megküzdési stratégiák és a trauma következtében kialakult tárgyilagos veszteségek (Kerekes, 2015).

A traumás tünetegyüttes kialakulásánál figyelembe kell vennünk az egyéni különbségeket és megküzdési stratégiákat, azonban le kell szögeznünk, hogy bizonyos események a személyiség struktúráját olyan szinten

rombolják, hogy senki számára nem létezik ellene hatásos védekezés. Ezen események az emberi alkalmazkodás általános képességét meghaladják, szélsőséges rettegést és tehetetlenséget hordozva magukkal, amely nem kímél egyetlen individuumot sem. Meg tudunk különböztetni olyan élményeket, amelyek valószínűsítik a pszichés károsodást, ilyen például ha az esemény fogságba ejti, felkészületlenül éri vagy végkimerülésig hajtja az egyént, továbbá ha az testi fenyegetéssel, erőszakkal párosul vagy a személy brutalitás, természetellenes halál szemtanújává válik (Herman, 2019).

GYÓGYULÁS

A gyógyulás szakaszai

A gyógyulásnak három szakaszát tudjuk megkülönböztetni, amelyek a biztonság érzetének megteremtésére irányuló szakasz, az emlékezés és a gyász szakasza, valamint a visszakapcsolódás szakasza. A különböző szakaszok nem különülnek el egymástól élesen, átjárhatóak, csupán egy folyamatos haladás vezérfonalaként szolgálnak, amelynek célja a kiszolgáltatottság és elszigeteltség érzésétől a trauma elismert emlékké válásán át, egy újra felépített társas kapcsolatrendszerig terjed. A trauma túlélőjének az intimitással, bizalommal, identitással, kezdeményezőkézséggel, autonómiával, kompetenciával kapcsolatos készségeit kell helyreállítania, amely csakis az emberi kapcsolatok tükrében képzelhető el, hiszen ezen pszichés készségek kialakulása is e kapcsolatok útján történt. Ugyanakkor az is elmondható, hogy az első és legfontosabb lépés a gyógyuláshoz vezető úton a kliens belső megerősítése, amely lehetővé teszi, hogy saját maga fogalmazza meg a felépülés iránti vágyát, valamint meghatározza annak kereteit, feltételeit (Herman, 2019).

Az első szakasz elengedhetetlen feladata a probléma megnevezése. A kliensek és családjaik számára olykor már az is megnyugvást jelenthet, ha szembesülnek az őket érintő probléma megnevezésével, információt kapnak a traumás tünetegyüttesről, a trauma következtében fellépő kapcsolati törésekről, hiszen ezek tudatában könnyebb felkészülni, elviselni és kezelni azokat. Ezen tudás birtokában az egyén elkezdheti visszavenni az irányítást saját élete felett. A szakasz fő alapelve az egyén kontrolljának és biztonságának helyreállítása (Herman, 2019).

A felépülés második szakasza ad teret a trauma történetének ismertetésére, annak teljes részletességében és mélységében. A traumás emlékek különböznek a normális emlékezettől, míg utóbbit Janet a történetmeséléshez hasonlítja, az előbbi statikus, merev és érzelmentes, amelyen nem alakít az idő múlása. A terápia feladata ezen emlékképeknek a narrációval való ellátása, kontextusba helyezése és személyiségbe való integrálása, amelynek központi eleme a traumatikus élményhez kapcsolódó érzelmek felszínre segítése. A túlélőnek szembesülnie kell a trauma okozta veszteségeivel és meg kell élnie a gyászt a későbbi elengedéshez. A második szakasz abban az esetben ér a végéhez, amikor az egyén képes a traumájára múltbéli eseményként tekinteni és készen áll jelene és jövője megélésére (Herman, 2019).

A terápia harmadik szakaszának feladata az én visszakapcsolódása a mindennapi életbe. A visszakapcsolódás szakaszában az egyén kész tervezni, aktívan bevonódni és alakítani a világ dolgait, felfedezni elveszett ambícióit. Bár bizonyos ingerek továbbra is felszínre hozhatják a traumatikus tüneteket, a túlélők vágyanak az aktív szembefordulásra. Ennek érdekében sokan vesznek részt önvédelmi tanfolyamon, esetleg egy önsegítő szervezet által kínált terápiás jellegű vadontúrán, ahol kontrollált körülmények között szervezhetik újjá társas, fiziológiás és pszichés reakcióikat. Az egyén feladata, hogy azzá váljon, aki lenni akar, valamint megerősítse társaihoz való kötődését, azonban a saját autonómiáját megőrizve. Bár a felépülés soha sem ér a végére és a gyógyulás élethosszig tartó folyamat, a harmadik szakasz végéhez érve a túlélő hálás lesz életéért és képes lesz tevékenyen folytatni azt (Herman, 2019).

Az önsegítő csoportok szerepe

Ahhoz, hogy a túlélő képes legyen racionálisan megítélni viselkedését, helyreállítani énképét és önbecsülését, valamint leküzdeni szégyenérzetét, mások segítségére van szüksége. Fontos az egyén önmagával és a történetekkel kapcsolatos reális értékelésének kialakítása, amelynek nem eszköze sem a kegyetlen kritika, sem a naiv elfogadás. Ahhoz, hogy a túlélő igazságos világba vetett hite újjáépülhessen, szükség van a közösség nyilvános elismerésére és igazságtételére, azonban a szexuális és családon belüli bántalmazás elszenvedőiehez az intézményes igazságszolgáltatás olykor elutasítóan viszonyul. Sok esetben a túlélőknek maguknak kell

megtalálniuk azt a közösséget, ahol ezen igényük kielégülhet (Herman, 2019).

Az egyén számára a csoport lehet a biztonság, a támogatás és a megértés forrása, hiszen olyan sorstársakkal találkozhat, akik pontosan értik fájdalmát és elakadásait, valamint ő maga is képes lesz ezt viszonzni számukra. Ez a kölcsönösség az, amely a csoporttagok erejét felhasználja és táplálja is egyben, ami pedig segít integrálni a traumatikus élményeket (Herman, 2019). Egy nemi erőszakon átesett nő így beszél a csoportban megélt élményéről: *„Életem egyik fordulópontja ez a csoport. Sosem fogom elfelejteni azt a megdöbbenést, amikor ráébredtem, hogy bennem is megvan [...] az az erő, amelyet azonnal megéreztem ezekben a nőkben, akik hozzám hasonlóan túléltek ezt a borzalmat.”* (Herman, 2019., 257. o.). A csoporttagok képesek egymást megerősíteni, bátorítani, biztatni és kölcsönösen elviselni egymás érzéseit. A gyászban való osztozás mellett a nevetés és a humor is jellemzője a csoportnak, amely olykor a legfelkavaróbb érzéseket is segít feloldani (Herman, 2019).

A SZOCIÁLIS MUNKA ÉS A TRAUMA

A szociális munka és a trauma kapcsolata

A szociális munka velejárója, hogy a szakember pályafutása során rengeteg traumatizált egyénnel foglalkozik, amelyet nem szabad figyelmen kívül hagyni. Meglátásom szerint, azonban a képzés nem fektet elegendő hangsúlyt erre a problémára. Fontos tisztában lennünk azzal, hogy a kezeletlen trauma maradandó hatásai súlyos következményekkel járhatnak, mint például a szenvedélybetegségek, kriminalizáció, mentális problémák, valamint a gyermekvédelmi eljárások (Knight, 2015). Ezen felsoroláson végigtekintve megállapíthatjuk, hogy bár a traumát kezelő terápiaikhoz nem vagyunk kellően kvalifikáltak, a trauma és a szociális munka „kéz a kézben” jár, és a megfelelő segítségnyújtáshoz különösen fontos tisztában lennünk a trauma lélektanával. A traumatudatos szemléletet (trauma-informed care) megkülönböztetjük a trauma-központú terápiától (trauma-focused therapy), hiszen míg utóbbinak a trauma feldolgozása a célja, addig az előbbi a jelenben kialakult problémákkal foglalkozik, azonban azt a traumatikus élmény kontextusában látva (Levenson, 2017). A szakember kellő tudás és módszertan hiányában gyakran érezheti magát alulkvalifikáltnak a megfelelő segítség nyújtásához, amely következtében

megkérdőjelezheti saját képességeit, szakmabeli rátermettségét (Knight, 2015). Szociális szakemberként fontos tisztában lennünk bizonyos élethelyzetek (például a szegénység, kirekesztettség) és a trauma komplex hatásával az egyénnel folytatott munka során (Levenson, 2017).

A szemlélet célja

A traumatudatos szemlélet elsődleges célja, a kliensek számára egy olyan biztonságos légkör megteremtése, amelyben megtapasztalhatják a bizalmat, az egyenrangúságon alapuló együttműködést, a választás lehetőségét, valamint a saját élet feletti irányítás képességét a közös munka során, ezáltal építve ki egészséges, egymás kölcsönös tiszteletén alapuló emberi kapcsolatot. A szakembernek fel kell ismernie a traumát átélő egyének érzelmi kiszolgáltatottságát, és meg kell törnie a kliensben berögződött, destruktív interakciók dinamikáját. A szemléletet követő szociális munkások feladata, hogy elismerjék a traumák által okozott rendellenességeket a bio-pszicho-szociális fejlődésben, valamint a coping stratégiákban bekövetkezett változásokat, és a patológiák helyett az erősségekre fektessék a hangsúlyt, így kialakítva új, adaptív készségeket (Levenson, 2017). Az effajta meleg, elfogadó közeg kialakítása a traumát átélt egyénnel, a szakemberek számára különösen kihívásokkal járó, hiszen a kliensek gyakran bizalmatlanok a segítővel szemben (Knight, 2015).

A segítő kapcsolat sikeressége nagyban múlik a szociális szakember empátiájától, valamint a traumával kapcsolatos tudástárától és annak kapcsolatától a kliens jelenlegi problémáival. Számos tanulmány kimutatta, hogy a traumák átélői életük során sokszor kerülnek kapcsolatba az ellátórendszerrel, azonban az egyének ezeket a találkozásokat alkalmanként haszontalannak, olykor kifejezetten kontraproduktív hatást kiváltónak találják. A kapcsolat eredményessége továbbá attól is függ, hogy a szakember képes-e professzionális maradni a segítő kapcsolatban. Bizonyos esetekben előfordulhat, hogy a túlzott együttérzés vagy akár sajnálat következtében a kliens-segítő kapcsolat személyes kapcsolattá alakul át és a szakember olyan döntéseket hoz, melyek a szerepével összeférhetetlenek és bár átmenetileg megoldásnak látszanak, hosszútávon a kliens fejlődésében gátolják. A határoknak kliens és segítő között flexibilisnek és nyitottnak kell maradnia a változásra, annak érdekében, hogy meg tudjon felelni a megváltozott körülményeknek. Előfordulhat, hogy a traumát

átélőkkel szemben a szociális munkásnak lazítani kell ezeken a határvonalakon és elérhetőbbé kell válnia a krízisek elkerülése érdekében, azonban professzionális szerepét és felelősségtudatát nem szabad figyelmen kívül hagynia (Knight, 2015).

A szociális munka feladata

A traumatudatos személetet figyelembe vevő szociális munkának alapvetően négy feladatát tudjuk megkülönböztetni:

1. validálni a kliens tapasztalatait és érzéseit
2. segíteni a múlt történéseinek és azok érzelmi befolyásainak a jelenben való megértését
3. megerősíteni készségeiket a mindennapi élet területein
4. segíteni a megértést a trauma és a jelen élete nehézségeinek összefüggése között

Az elmélet, hogy a trauma maradandó hatásait figyelembe kell vennünk munkánk során különösen fontos, hiszen ha a szakember csak a kliens jelenben lévő problémáin igyekszik segíteni, gyakran érezheti, hogy fáradásai hasztalanok. Amennyiben képesek vagyunk a két módszert együttesen alkalmazni és segíteni a klienst alapvető képességek (például gyógyszerbevétel, álláskeresés, egy gyermek ellátása) kialakításában, önbizalommal és motivációval ruházhatjuk fel, amely jó kiinduló alapja egy terápiának (Knight, 2015).

Ha megértjük, hogy a trauma és elsősorban a korai trauma miképpen tudja befolyásolni az egyén megküzdési stratégiáit valamint a világba vetett hitét, képesek leszünk számára konstruktív modelleket mutatni érzelmeinek újraszervezéséhez, társas kapcsolataihoz, viselkedéséhez. Ehhez a trauma-tudatos személet (TIC) öt alapelvet kínál:

1. Biztonság: az szociális intézménynek már a belépés pillanatában biztonságos, meleg, elfogadó környezet érzetét kell nyújtani, azonban ami mindennél fontosabb, hogy a kliens megtapasztalja, hogy a szociális munkás nem hatóságként lép fel, és hogy egy egészséges és biztonságos interperszonális kapcsolatról van szó, amely kiszámítható, következetes valamint bántásoktól, durvaságoktól mentes.
2. Bizalom: amennyiben a kliens igényei a biztonságra, elfogadásra és a tiszteletre megértést találnak és kielégítődnak, a bizalmon alapuló segítő kapcsolat megalapozott. A félreérthetőség és a bizonytalan-

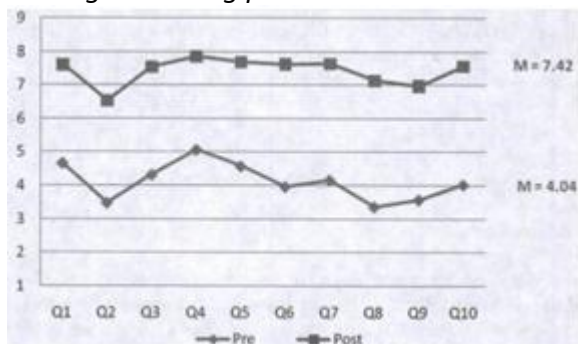
ság kizárásával a szakember segíthet a kliensnek tisztán látni mi az, amit vár az egyéntől a fejlődés érdekében és mi az, amit a kliens várhat a segítőtől, csökkentve ezzel a szorongást.

3. Választási lehetőség: ahogy a kliensek repertoárja bővül a pozitív tapasztalatok és a megküzdési stratégiák terén, úgy tudatosul bennük, hogy képesek kontrollálni saját válaszaikat, viselkedésüket, mindezt egy biztonságos és támogató közegben. Fontos, hogy a szakember tiszteletben tartsa, hogy a saját életének szakértője mindig az egyén maga és kínálja választási lehetőségeket a kliensnek, hiszen ezáltal lehet azt elérni, hogy a kliens is így gondolkodjon saját magáról.
4. Együttműködés: az előző alapelvből következik, hogy kliens és segítő egyenrangú felek. A segítőnek tiszteletben kell tartania, hogy a segítettnek joga van kérni, bizonyos dolgokat visszautasítani, kérdéseket feltenni és véleményt formálni, amellyel a kliensnek is különösen fontos tisztában lennie.
5. Képessé tétel: a valódi fejlődést azáltal vagyunk képesek elérni, hogy a patológiák helyett az erősségekre fektetjük a hangsúlyt. Gyakran a problémákra való túlzott fókuszálás miatt elhanyagoljuk a felismerés fontosságát, valamint az erősségek fejlesztését. Az áldozatból túlélővé válás alapköve az önmagunkba vetett hit, amelyet az egyén a céljai elérése és saját kompetenciáinak felismerése által tapasztalhat meg (Levenson, 2017).

A kliensek mellett a szociális munkások számára is kiemelkedően fontos, hogy tisztában legyenek a traumát figyelembe vevő eljárásokkal és bővítsék tudásukat a témakörrel kapcsolatban. Ennek alátámasztására egy példát fogok szemléltetni (2. ábra).

3. ábra

A magabiztosság pontszámának változása

(Strand és mtsai, 2014., 130. o.)

A felmérést 148 szociális munkás hallgató bevonásával végezték, akik 7 különböző felsőoktatási intézményben tanultak. Átlag életkoruk 31,4 év volt és átlagosan 1,8 év szakmai tapasztalattal rendelkeztek. A diákok számára egy traumakezeléssel kapcsolatos kurzust hirdettek. A kurzus megkezdése előtt a tanulóknak egy kérdőívet kellett kitölteniük, amelyben demográfia adatokról, korábbi tanulmányokról, traumával kapcsolatos tapasztalataikról, traumatizált egyénnel folytatott munkában lévő magabiztosságukról kérdezték őket. A kurzus elvégzése után a magabiztossággal kapcsolatos kérdéseket ismét feltették a diákoknak, az eredmények pedig szignifikáns eltérést mutattak a kurzus kezdete előtt végzett teszthez képest. A magabiztosság átlagos pontszáma (amelyet az alsó vonal jelöl) a kurzus előtt 4.04-es átlagpontszámot mutatott, amely a kurzus lezárását követő kérdőívben, ugyanazokat a kérdéseket feltéve 7.42-re növekedett. Ez a változás bizonyította a traumával kapcsolatos edukáció szükségességét a szociális munkában (Strand és mtsai, 2014).

Másodlagos traumatizáció

A szociális munkások mindezekén felül az indirekt traumatizálódás kockázatának is ki vannak téve. A megfigyelések szerint a másodlagos traumatizáció egy olyan jelenség, amely olyan esetekben fordulhat elő, amikor a traumát átélő egyén családtagjai, hozzátartozói vagy akár az egyénnel szoros kapcsolatba kerülő szakember tudomást szerez a trauma tényéről és ettől érzelmileg terheltté, a trauma indirekt elszenvedőjévé válik, amelynek a legfőbb oka a segíteni akarás stresszéből fakad. A másodlagos traumatizáció súlyosságának különböző szintjei vannak, kirívó

esetekben azonban az érintettek akár a poszttraumás stressz szindróma tüneteit is produkálhatják (Strand és mtsai, 2014). A jelenséget a gyermekkorában apja által brutálisan bántalmazott 35 éves Arthur és terapeutája példáján keresztül fogom szemléltetni: *„Arthur elmondta pszichológusának, hogy még mindig retteg az apjától, noha már 10 éve halott. Folyamatosan úgy érzi, hogy az apja figyeli őt, és a másvilágról képes irányítani. Úgy hitte, csak akkor szabadulhatna meg apja démoni hatalmától, ha kiásná testét, és egy karóval átszúrná a szívét. A terapeutának kezdtek élénk rémálmai lenni arról, hogy Arthur apjának kiásott, rothadó teteme belép a szobájába”* (Herman, 2019, 172. o.).

A jelenség prevalenciájával kapcsolatban eddig nem sok felmérés készült, egyet azonban szeretnék ismertetni. A kutatás 282 szociális munkás bevonásával készült el, akiknek átlag életkoruk 44,83 év volt és átlagban 16,15 év szakmai tapasztalattal rendelkeztek. Saját elmondásuk alapján 47,1 százalékuk dolgozik közepesen traumatizált, 34,5 százalékuk pedig többszörösen traumatizált klienskörrel. A megkérdezetteknek egy 5 pontos (soha-nagyon gyakran) skálán kellett bejelölniük, hogy mennyire jellemző rájuk egy adott tünet. Összességében elmondható, hogy a megkérdezett szociális munkások 70,2 százaléka élt át legalább egyet a felsorolt 17 tünet közül az elmúlt 7 napban, és 15,2 százalékuk válasza felelt meg a poszttraumás stressz kritériumainak. A leggyakrabban produkált tünetek a gondolatbetörések, a kliensre emlékeztető körülmények elkerülése és a dermesztő érzelmi reakciók voltak (Bride, 2007).

A traumatizált kliensekkel dolgozó szakembernek tisztában kell lennie azzal, hogy ez a saját lelki egészségére is hatással lehet. Tudatosan monitoroznia és értelmeznie kell reakcióit, máskülönben ez a klienssel és a kollégákkal való kapcsolata megromlásához vezethet. A másodlagos traumás tünetek okozta dermedtség és tehetetlenség hatására a szakember akár képességeit, tudását és szakmájába vetett hitét kérdőjelezheti meg. Esetenként a segítő, frusztrációjának csökkentésére egyfajta megmentő szerepet igyekszik felvenni és a kliense érdekképviselőjeként kezd viselkedni. A segítő kapcsolat határai akár addig is tágulhatnak, hogy éjszakánként és munkaidején kívül is kliense hívásait fogadja, ami azonban nem járul hozzá az egyén autonómiájának újraformálódásához. A professzionális és sikeres segítő kapcsolathoz fontos a szabályok lefektetése és a segítő támogatórendszere és önismerete. A másodlagos traumatizáció kritikus oka lehet a szociális szakemberek pályaelhagyá-

sának és a kiegészésnek, ezért a témában való további kutatás elengedhetetlen (Herman, 2019).

SAJÁT VIZSGÁLAT

A vizsgálat célja

Mennyire mély a szociális szakemberek tudása a traumákkal, traumatizált egyénekkal kapcsolatban? Magabiztosan tudják felismerni és kezelni azt? Vajon saját traumáik – abban az esetben, ha vannak – befolyásolják-e szakmabeli életútjukat? Kutatásom készítésekor ezen főbb kérdésekre igyekeztem választ kapni. Célom az volt, hogy feltérképezsem a szakemberek tudásrendszerét, magabiztosságát, jelenlegi szemléletmódját és nyitottságát a téma bővebb megismerésére.

A vizsgálat módszere

A vizsgálathoz kvalitatív módszert választottam. Fontosnak tartottam a személyes jelenléteket, valamint a kérdések bővebb kifejtését, az egyéni nonverbális jelek elemzését és értelmezését, amelyhez az interjút, mint módszert találtam a legalkalmasabbnak. Az interjúk vezérfonalát egy előre megtervezett kérdéssor adta, azonban az alanyok válaszaitól függően ezek további kérdésekkel kiegészülhettek, illetve az irrelevánsnak minősült kérdések kihagyásra kerültek. Az interjú vázlatában 9 összetett kérdést fogalmaztam meg. Ezen kérdésekkel igyekeztem feltérképezni a szakemberek traumával kapcsolatos tudásrendszerét és hozzáállását valamint, hogy véleményük szerint mennyire releváns ez a témakör a szociális munka gyakorlatában. Kitértem a másodlagos traumatizációra, az ezzel kapcsolatos tudásra és tapasztalatokra, valamint az esetleges óvó tényezőkre. Továbbá érdeklődtem, hogy a szakemberek fontosnak tartják, igénylik-e tudásuk bővítését a témakörben.

A vizsgálati minta

Kutatásomban 8 szociális szakembert szólaltattam meg a témában. Fontosnak tartottam, hogy a szakemberek a szociális munka lehető legtöbb területéről vegyenek részt a vizsgálatban, ezzel téve azt reprezentatívabbá. Az interjúalanyok Hajléktalanok Átmeneti Szállásán, Családok és Gyermek Átmeneti Otthonában, Fogyatékosok és Pszichiátriai Betegek Otthonában, Család és Gyermekjóléti Központban, valamint Idősek Ott-

honában szerezték tapasztalataikat. A válaszadók mindegyike nő volt, életkoruk 30 és 55 év közé tehető, a pályakezdőtől a szakmai vezetőig.

A vizsgálat menete

Az interjúk minden esetben a szakdolgozat és a kutatás témájának rövid bemutatásával kezdődtek, valamint biztosítottam a válaszadókat az anonimitásról és az elhangzottak bizalmas kezeléséről. Az alkalmak átlagosan 15-20 percig tartottak, amelyhez igyekeztem a legnyugodtabb és elrendezésében alkalmas környezetet biztosítani. Átlagosan elmondható, hogy a felkért szociális munkások fele fogadta el az interjún való részvételt, előfordult, hogy a téma ismertetése után nem kaptam választ megkeresésemre vagy a kérdések elhangzása után visszakozott a szakember. A megvalósult interjúk alanyainak felajánlottam az elkészült dolgozatot elolvasásra, amennyiben igényt tartanak rá.

Interjúk elemzése

A megkérdezett szociális szakemberek mindegyike (8 fő) hallott már a trauma kifejezésről, találkozott már vele tanulmányai során, azonban értelmezéseik eltérőek. Összességében elmondható, hogy a válaszadók általánosságban (6 fő) a köznyelvi értelemben használják a trauma kifejezést, és minden negatív életeseményt, pszichésen megterhelő történetet traumatikus élményként azonosítanak, leírásaik olykor a krízisre emlékeztetnek. Egy megkérdezett így fogalmazta meg, hogy melyek azok, amelyek traumatikus élménynek tart: *„Bármí, amí azt az adott embert váratlanul érinti, mélyen érinti, illetve nem tudja megoldani, vagy pedig belekerül egy olyan élethelyzetbe, amiből kimondva- kimondatlanul saját maga is látja, hogy nem talál kiutat [...]”*. A traumatikus élmény érzelmi töltetét és hosszútávú hatásait egy olyan interjúalany tudta legátütőbben megfogalmazni, aki maga is traumatizálódott: *„Csecsemőkortól felnőtt koromig elkísértek a következményei. Anyai oldalról alkoholizmus, érzelmi elhanyagolás, gondoskodás hiánya, apai oldalról érzelmi bántalmazás, szexuális zaklatás, majd a kettőt összetéve az intimitás hiánya, nevelés elhanyagolása volt jellemző. A következményei nagyon súlyos terheket okoztak, kezdve a szeretet hiányától, a kapcsolatok kialakításának súlyos hiányosságain túl, a saját gyermek felnevelésének hiányosságain és a párkapcsolat kialakítás nehézségein keresztül az evészavarig, gyakorlatilag végtelen lehet a lista. [...] Bántalmazó kapcsolatból való kilépésre kép-*

telenség. Szemkontaktus kerülése, a szégyenérzet és a bűntudat miatt. Kéztartásnál általában tenyérizzadás, és morzsolgatás. Kényszeres nevetést hirtelen felváltja a sírás”.

A válaszadók saját bevallásuk alapján kivétel nélkül (8 fő) találkoznak munkájuk során traumatizált egyénnel, sőt többen megemlítik, hogy véleményük szerint csak azzal találkoznak. Az interjúalanyok tapasztalatai alapján ezek az egyének feszültebbek, ingerlékenyebbek, érzékenyebbek, támogatásra, segítségre szorúlnak, képtelenek a változásra, nehézséget okoznak számukra a mindennapi élet feladatai, bizalmatlannak, szélsőségesek. Bár az eltérő trauma-elképzelések tükrében ez nehezen értelmezhető, azt mindenképpen elmondhatjuk, hogy ezen felsorolt tapasztalások mindegyike komoly pszichés és emocionális megterhelést jelent a segítő számára. A megkérdezettek nagyjából fele (5 fő) nyilatkozott arról, hogy a trauma ténye megváltoztatja hozzáállásukat az esettel kapcsolatban, egy interjúalany így beszélt erről: *„Igen, mert akkor már jobban tudja az ember, hogy hogy kezdjen neki a segítségnyújtásnak. Ha nem tudod a dolgok hátterét, hogy mi is történt vagy mi miért van, akkor lehet, hogy esetleg félreinformált vagy és nem a megfelelő módon próbálsz meg segíteni. Ha már tudod, hogy mi volt a probléma, mi is történhetett vagy mivel tudott nehezen vagy egyáltalán nem megküzdni, akkor azon a területen tudod egy kicsit erősíteni [...]”.* Azok, akiknek hozzáállását nem változtatja meg a trauma ténye (3 fő) azzal indokolták válaszukat, hogy tisztában vannak, hogy *„várhatóan milyen esetek érkeznek”* és, hogy próbálják a problémák megoldására az eddig bevált módszereket alkalmazni. A válaszadók (8 fő) arról számoltak be mindezek mellett, hogy nem rendelkeznek kidolgozott eszközökkel arra az esetre, ha traumatizált klienssel találkoznak, ennek indoklására pedig az egyéni különbségeket hangsúlyozták: *„[...] mert minden eset más, én azért nem tartom a sablon dolgokat, mert nem lehet ugyanazt a vizes lepedőt ráhúzni mindenkire, mindenkire más út vezet. Amit itt is tapasztalunk, hogy minden család más és másként lehet közelíteni hozzá”.* Az interjúalanyok a kezelés fontos részeként megemlítették a magabiztosságot, a türelmet, a tiszteletet, az értő odafigyelést, a toleranciát, valamint a bizalmat, amely minden interjúban valamilyen formában megjelent. Megfigyelhető, hogy bizonyos szakemberek ösztönösen nyúlnak a megfelelő eszköz felé, amely feltehetően a segítő személyiség sajátosságából fakad, ezt két példával szemléltetem, egy pályakezdő segítő így beszélt erről: *„Én még csak pár*

hónapja dolgozom itt, a főiskolai tanulmányaimat sem fejeztem még be, tehát úgy érzem, hogy nem vagyok kompetens még a mélyebb traumák kezelésére. Én gyerekekkel dolgozom és az a feladatom, hogy az ő mindennapjaikat színesítsem, segítsem. A pillanatnyi problémákat szeretettel, egy-egy öleléssel, odafigyeléssel próbálom orvosolni”. A következő példa jól ábrázolja a kliens autonómiájának és szabad választásának tiszteletét: „[...] próbálom a saját megküzdési módszereimet kínálni, és megadni annak a lehetőségét, hogy a kliens döntse el annak hatékonyságát az ő problémájára nézve”. Mindezek mellett összefüggés látszik, a szakmabeli tapasztaltság és a traumatizált kliensekkel való magabiztos munkavégzés között, több válaszadó is kitért arra, hogy eszközeiket tapasztalásaik útján szerezték vagy egy tapasztalt kolléga útmutatásai során. Előfordult, hogy a megkérdezett szakember tisztában volt a trauma fogalmával, az azt kiváltó eseményekkel és következményeivel, azonban nem érezte kompetensnek magát a segítségre, ez bizonyos mértékben igaz, azonban a trauma-tudatos szemlélet erre kínál segítséget és eszközöket, amelyeket felhasználva a szociális szakember is bekapcsolódhat a gyógyulás folyamatába.

A megkérdezett szociális munkások általánosságban nem (4 fő) vagy csak részben (2 fő) voltak tisztában a másodlagos traumatizáció fogalmával, valamint nagyon különböző elképzeléseik voltak annak jelentésével kapcsolatban. Míg valaki úgy értelmezte a fogalmat, hogy *„hogya valaki már átélt egy bizonyos szituációt, és azt a szituációt újra éli”* addig más eképpen: *„amikor megérint a kliens traumája, mert hasonló traumán mentem én is keresztül, így ismét átélem a sajátomat”*. Az utóbbi válaszadó - bár próbáltam helyesbíteni elképzelésén – a következő kérdésnél (Tapasztalta a másodlagos traumatizáció tüneteit Önmagán pályája során?) sem tudott elvonatkoztatni ettől az értelmezéstől, válaszát így fogalmazta meg: *„Az egyik klienssel folytatott segítő beszélgetés után, nem várt reakciója, az ölelés okozott nekem másodlagos traumatizációt. Engem soha nem öleltek meg a szüleim, sőt a nagyszüleim sem. Teljesen átéreztem, amit a kliens várt volna tőlem, hogy öleljem meg, mert akkor ott arra volt szüksége. Ami bennem lejátszódott akkor, szégyenérzet [...]. Nekem a mai napig hiányzik az érintés, az intimitás az életemből. Minden segítség alkalmával vágyom arra, hogy megöleljem a klienst, de nézmem kell, hogy neki mi az igénye”*. Ez a probléma további kérdéseket vet fel és akár egy másik kutatás vezérfonalául is szolgálhatna. Egy másik kérdezett

így írta le másodlagos traumatizációval kapcsolatos tapasztalatait: *„Leginkább szorongásos tüneteket tapasztalok magamon. Elkezd izzadni a tenyerem, szaporábban ver a szívem, nem tudok rendesen beszélni. Azután még otthon is napokig foglalkoztat az eset, sokat gondolok rá, nem tudok rendesen aludni, koncentrálni a dolgokra.[...] Sajnos előfordult ilyen és abban az esetben kevésbé voltam hiteles, és kevésbé láttam reálisan a dolgokat”*. Mindezek mellett a megkérdezett szakemberek többsége (6 fő) nem tapasztalta a másodlagos traumatizáció tüneteit önmagán, ezen válaszadók az óvó tényezők közé sorolták a tapasztalatot, a humort, a támogató munkahelyi légkört, valamint a különböző szupervíziós foglalkozásokat.

A megkérdezett szakemberek általánosságban (7 fő) fontosnak tartanak a traumával kapcsolatos ismereteik bővítését, mert elmondásuk alapján ez hozzájárulna magabiztosságukhoz és sikerességükhöz.

ÖSSZEGZÉS

Összességében elmondható, hogy az interjúalanyok válaszai alapján sikerült valamelyest képet kapnom a témával kapcsolatban, azonban nem csak ez, ami beszédes volt számomra. A felkért szakemberek közül csupán néhányan vállalkoztak arra, hogy válaszoljanak a témában, előfordult, hogy a kérdések ismertetése után a segítő „nem érezte kompetensnek” magát a válaszadásra, amely ennek következményeként meghíúsult. Bár nem vonhatok le messzemenő következtetéseket ez alapján, elképzelhető, hogy a szakemberek kellemetlennek érezték a témában való válaszadást, esetleg tudásuk tesztelését látták benne.

A válaszok alapján kirajzolódik, hogy a szociális szakemberek tudása a traumával és a traumatizációval kapcsolatban kissé töredezett és olykor helyreigazításra szorul. Az egyértelműen traumatikusnak tekinthető élmények, és a traumatizált személyiség jegyeinek meghatározásában megjelent a magabiztosság hiánya, sok esetben a kliensek jelenlegi életében megjelenő kríziseket és problémákat ítélték meg traumaként, nem pedig az azt kiváltó okokat. Mindezek mellett a segítőik pozitív hozzáállása és segíteni akarása is megmutatkozott a válaszokban, valamint az a hihetetlen képesség, ahogy ösztönösen találják meg a megfelelő eszközöket a kliensekkel való munkához. Megállapítható, hogy a tapasztaltság, egy ideális vezető, a támogató munkahelyi légkör és a szupervízió mind a

szakember sikerességéhez, mind mentális egészségéhez hozzájárul. Véleményem szerint, fontos lenne egy olyan traumával kapcsolatos továbbképzés minden szociális szakember számára, ahol átfogó képet kaphatnának a témával kapcsolatban, megismerhetnék a kutatási eredményeket és a trauma-tudatos szemléletet, ezáltal beépítve azt szakmai személyiségükbe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bányai, E. (2016). *A trauma szerepe a gyermekvédelemben*. Letöltés dátuma: 2020. 05. 15., forrás: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/download/5897/5514>
- Bride, B. E. (2007). Prevalance of Secondary Traumatic Stress among Social Workers. *Social Work; ProQuest Psychology Journals* .
- Herman, J. (2019). *Trauma és gyógyulás*. Budapest: Háttér Kiadó.
- Kerekes, Z. (2015.). A poszttraumás stressz In: *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pécs: Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.
- Knight, C. (2014). Trauma-Informed Social Work Practice: Practice Considerations and Challenges. *Springer Science+Business Media New York* .
- Levenson, J. (2017). Trauma-Informed Social Work Practice. *Social Work Advance Access*.
- Mitchell, J. (1999.). Trauma, felismerés és a nyelv helye. *Thassala* , 2-3. 61–82. .
- Mogyorósy-Révész, Z. (2019). Érzelmi regulációs változások krízisben és traumában - a helyreállítást segítő, pszichológiai tanácsadás során alkalmazható módszerek és gyakorlatok. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* , 267–298.
- Perry, B. D., & Szalavitz, M. (2017). *A ketrecbe zárt fiú*. Park Könyvkiadó.
- Perry, B. (2016.). *The long shadow: Bruce Perry on the lingering effects of childhood trauma*. Letöltés dátuma: 2019. 10. 20., forrás: ChildTrauma Academy: <https://childtrauma.org/wp-content/uploads/2016/12/Sun-Interview-Bruce-Perry-Nov-2016.pdf>
- Pintér, J. N. (2014). *A nem múltó jelen: trauma és nosztalgia*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Pohárnok, M., & Lénárd, K. (2015.). A trauma lélektana In: *Gyász, krízis, trauma és a megküzdés lélektana*. Pécs: Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.
- Strand, V. C., Abromovitz, R., Layne, C. M., Robinson, H., & Way, I. (2014). Meeting the Critical Need for Trauma Education In Social Work: A Problem-Based Learning Approach. *Journal of Social Work Education* , 50:120-135.
- Szemán, D., & Szabó, M. (2017). A digitális történetmesélés (DST) technikájának alkalmazási lehetőségei a modernkori rabszolgaság következtében traumát szenvedett túlélőkkel folytatott segítői munka keretein belül. *Alkalmazott Pszichológia* , 17(3):59–84.

Parti Tímea

Segítői hivatás választása a transzgenerációs minták tükrében

BEVEZETÉS

A transzgeneráció elég újkeletű fogalom. Különböző tudományterületek határát érinti, mint a családterápia, krízis lélektan, fejlődéslelektan, pszichoterápia, epigenetika stb. „A transzgenerációs hatások régóta ismertek a klinikai munkában. Némileg rejtélyes módon olyanoknál is jelentkezhettek a traumatizáltság hatásai, akik maguk nem voltak kitéve a kedvezőtlen hatásnak, ám ősük valahogy továbbörökítették azt (...).” (Varga 2011, 507.)

Régóta foglalkoztatott az a kérdés, hogy mennyire befolyásolja életünket a környezetünk, amelyben felnőttünk és ahonnan érkezünk a társadalom nagy egészébe? Úgy gondolom a mai felgyorsult világban is érdeklik az embereket azok a kérdések, hogy „Kik vagyunk? Honnan jövünk? Merre tartunk?”. A szociális munkában, pedig még fokozottabb az önmonitorozás igénye, ahhoz, hogy valóban professzionális segítők lehessünk úgy vélem először a saját magunk pszichés működésére kell rá ébrednünk, melyre remek lehetőséget kínál a transzgenerációs szemlélet. A kutatási kérdőívemben szerettem volna képet kapni a megkérdezett segítői hivatást választott személyek családi viszonyulásairól, a családjukból szerzett erősegeikről és nehézségeikről, arról, hogy mit gondolnak arról, mennyiben befolyásolhatták-e a kora gyermekkori élményeik őket a felnőtté válásban és a hivatásukban.

TÉMA ELMÉLETI FELTÁRÁSA

A transzgeneráció fogalma, elméletei

A pszichológia területén először a holokauszt túlélők megfigyelése kapcsán vált ismertté a transzgenerációs hatás. Az 1980-as évektől kezdtek megjelenni olyan tanulmányok, melyekben a holokauszt túlélőire és az ő gyermekeikre gyakorolt hatásokat, generációk közti kommunikációt, az átvitel módját, a tagadás és elfojtás lelki megnyilvánulásait firtatták. Szá-

mos kutató figyelt fel arra, hogy a traumát elszenvedők utód generációja, annak ellenére a traumatizáltság jeleit mutatja, (mint pl.: depresszió, szorongás, öngyilkos gondolatok, alacsony önértékelés) hogy ők maguk nem voltak áldozatai a holokausztnak. Magyarországon az első nemzetközi publikációk után nem sokkal már el kezdtek foglalkozni ezzel a témával. Virág Teréz volt az, akinek az 1982. november 9-ei előadása a Magyar Tudományos Akadémia a Magyar Pszichológiai Társaság konferenciájának keretében törte meg a jeget. Ugyanis itt számolt be a holokauszt túlélőkkel és gyermekeikkel folytatott terápiás tapasztalatról és ezt követően indult el jó néhány projekt ebben a témában. (Bakó-Zana, 2021.)

Mark Wolynn ír *Az örökölt családi minták* című könyvében egy amerikai idegtudományi- és pszichiátriaprofesszorról, a poszttraumás stressz szindróma egyik vezető szakértőjének munkásságáról. Rachel Yehuda a poszttraumás szindróma neurobiológiáját a holokauszt túlélőinél és gyermekeinél vizsgálta, azon belül is a kortizollal, stresszhormonnal való kapcsolatukat (Wolynn, 2020). A poszttraumás stresszszavarban, vagy röviden PTSD-ben lévő személyre jellemző, hogy nem tud szabadulni az emlékektől és érzésektől, egyfajta „flashback”-et él át ébren és álmodva is, annak ellenére, hogy az a múltban történt. Állandó szorongásban vannak és rengeteg pszichés energiát emészt fel, az, hogy folyamatosan monitorozzák a környezetüket. Yehuda és mts.-i vizsgálataikkal feltárták, hogy a PTSD-ben szenvedő holokauszt-túlélők gyermekei a szüleikhez hasonlóan alacsony kortizol szinttel születtek, ami hajlamossá teszi őket a korábbi generáció PTSD-tüneteinek újra élésére. Hasonlóan alacsony kortizol szintet mért a háborús veteránok körében is, valamint várandós édesanyáknál, akiknél a Világkereskedelmi Központot ért támadások után alakult ki a PTSD, illetve az ő gyermekeiknél. Ezen eredmények ellentétes képet mutatnak, azzal a korábbi, régóta validnak vélt elképzeléssel, melyben a stressz magas kortizol szinttel van szoros összefüggésben. Yehuda munkásságát fontosnak tartottam itt megemlíteni, hiszen ő volt az, aki elsők között kimutatta, hogy az általuk át nem élt traumákkal járó fizikai és érzelmi tüneteket hordozhatják a leszármazottak. (Wolynn, 2020; Hajduska, 2008)

Varga Katalin (2011) szerint az epigenetika magyarázó mechanizmust ad a transzgenerációs átvitel folyamatára. Az 'epi' előtag jelzi, hogy itt valóban a gének felett álló mechanizmusokról van szó. Orvos Tóth Noémi (2018, 60.) erről így vélekedik: „Kiderült, hogy a gének önmagukban

csak egy alapkódot jelentenek, és nem sokat árulnak el az egyes ember rendkívül összetett pszichológiai működéséről. Ennek oka viszonylag egyszerű: a gének nem képesek önmagukat ki- és bekapcsolni. A géneket a környezeti hatások, mint például a táplálkozás, a stressz vagy az érzelmek kapcsolják ki és be, vagy ha úgy tetszik, hangosítják fel és halkítják le.”. Arra a kérdésre, hogy mi célt szolgál az epigenetikai hatás a természetben, a válasz viszonylag egyszerűnek mondható. Ez az alkalmazkodás egyik rugalmas, gyors eszköze. Hiszen a DNS túl stabil. A DNS szerkezeti változását okozó mutáció igen ritka, még extrém hatások esetén (például nukleáris katasztrófák) is csak 0,01%-ban fordul elő és akkor is csak véletlenszerű módon. Nem mondható így adaptívnak és nem építhet erre az utódnemzedék. Az epigenetikai változások legfontosabb jellemzője a „valódi” genetikai módosuláshoz képest, hogy lehetőség szerint reverzibilisek, visszafordíthatók, így elérhető velük rövidtávon érvényesülő változás is. Egy dinamikusabb alkalmazkodást hordoznak magukban az epigenetikai mechanizmusok (Varga, 2011). Yehuda egy pozitív dologként tekint erre, hiszen az epigenetikus változás célja, hogy a stressz helyzetekre adott reakcióink repertoárját bővítse. (Wolynn, 2020)

Család szerepe

Bakó Tihamér és Zana Katalin *A transzgenerációs trauma és terápia* című könyvének már az előszavában hangsúlyozzák a jelentőségét annak, hogy egy elfogadó, biztonságot nyújtó, az érzéseket megérteni és visszatükrözni képes társas közeg mind a korai, mind az egész élet során elengedhetetlen az egészséges személyiség működéséhez (Bakó - Zana, 2021). A tükrözés szerepéről Orvos-Tóth is szót ejt. Vélekedése szerint önazonosságunk élménye a családban bontakozik ki először, ugyanis tükörfelületet nyújtanak a családtagok. Az Én önmagában nem létezik, csupán a kapcsolatainkon keresztül értelmezhető, ezért is fontos, hogy milyennek látnak a családtagjaink és általuk mi milyen élményekben részesülünk (Orvos-Tóth, 2018).

Ugyancsak Orvos-Tóth Noémi könyvében találtam először szembe magamat egy Kádár Annamária által a magyar köztudatba hozott nagyon izgalmas kutatással. Egy amerikai kutató páros, név szerint Marschall Duke, pszichológus professzor, a családi rítusok és mítoszok szakértője és munkatársa és Robyn Fivush, kutatásuk középpontjába azt tűzték ki, hogy milyen előnnyel jár, ha egy gyerek ismeri a családjának történetét, és ez

által rendelkezik egy úgynevezett integrációs identitással. A családdal kapcsolatos ismereteik felmérésére megalkottak egy húsz kérdésből álló „Tudod-e” skálát. Itt olyan kérdések kaptak helyet, amikre a gyerekeknek jó lenne tudnia a választ. Mint pl.: „Tudod-e, hogy hol ismerkedtek meg a szüleid? „(...) 2001-ben 50 családnak tették fel ezeket a kérdéseket és hozzá kapcsolva még vacsorabeszélgetéseket is elemeztek, sőt pszichológia tesztekkel is összevetették a kapott eredményeiket. A kutatópáros azt találta, hogy minél többet tud egy gyerek a családjáról, annál erősebb a belső kontrollérzése. Ez azt jelenti, hogy tudja, ő maga irányítja életét. Magasabb önbecsüléssel és alacsony szorongásszinttel rendelkezik, kevesebb viselkedésproblémája van és jobban meg tud küzdeni az érzelmi és viselkedés nehézségekkel is az életben. Duke és mts. kutatásának váratlan, de figyelemre méltó történése, hogy az elemzésük elkészülte után 2 hónappal a Világkereskedelmi Központ elleni merénylet híre rázta meg az egész világot. Ezen esemény után újra megvizsgálták a kutatásukban részt vett ugyanazon gyerekeket. Eredményeik újabb bizonyítékot szolgáltatnak. Azon gyermekek regenerálódtak leghamarabb, akiknek már korábban is jobb alkalmazkodó készséget mértek, azáltal, hogy több ismerettel rendelkeztek a saját családjuk narratívájáról (Orvos-Tóth, 2018; Kádár - Kerekes, 2017). A kutatás legfőbb eredménye szerintem az, hogy ha tudja valaki a családjának történetét magasabb önértékelése van, sokkalta rugalmasabban tudja kezelni a helyzeteket, családja története egyfajta védőhálót nyújtanak, és álarcok nélkül tudja vállalni önmagát ez által.

A magyar származású pszichiáter, akinek a sorsanalízise a 20. század mélylélektani irányzatába sorolható, Szondi Lipót vezette be a családi tudattalan fogalmát. Lényege, hogy választásaink hátterében a családi ősök szerepe is meghúzódik. Az ő értelmezésében a sorsunkat választásaink mentén alakítjuk. Főbb területek a pár-, a barát-, a betegség-, halál-nem-, és a foglalkozás- választása. A kutatási kérdőívem kapcsán a foglalkozás választásának hátterében a családi felmenők szerepét szeretném feltárni. Szondi kihangsúlyozza, hogy az ember e mellett a személyes én birtokosa is egyben. Ez azt jelenti, hogy a családi tudattalan által felkínált lehetőségekből képes egy új és egyben egyedi sorsot formálni. (Gyöngyösiné - Oláh, 2007)

Altruizmus, a segítői személyiség

Bagdy Emőke (1999) a segítő viselkedést tartja a legtisztább formájának a prozociális, a közösséget szem előtt tartó tevékenységnek. Szerinte fő vonásai: az önzetlenség és a szolgálat, mely a felebaráti szereteten alapul. Az állatvilágban is megjelenik, sőt azt tapasztalták, hogy minél agresszívabb egy adott faj, annál jellemzőbb.

Egy segítői magatartás társadalmi megítélése általában pozitív. A segítő magatartás összetevői: a szocializációs minták, a felelősség nagysága és annak megoszthatósága egy adott helyzetben. A viszonzás, jutalom eredményén túl, a potenciális segítő aktuális lelkiállapota is fontos, minél jobb érzelmi állapotban van, annál esélyesebben lép segítő akcióba. Bagdy szerint a valódi altruizmus elsődlegesen az emberszereteten, filantrópián alapszik, amelynek két fő megnyilvánulása van. Az egyik, az úgynevezett helyzeti, valamint a másik a személyiségben tartósan jelenlévő altruizmus, amely utóbbi a segítés professzionalizálódásához vezetett. (Bagdy, 1999)

Arra a kérdésre, hogy van-e olyan szocializációs milió, ami hajlamossá teszi a professzionális segítői pályára választására, többen is keresték a választ. Schmidbauer mellett, Wills és Kempe. Kempe hétféle szocializációs utat azonosított, amikor önkéntes laikus segítők mélyinterjúit vizsgálta.

Horváth Ágota és Lévai Katalin, *Hogyan lesz valaki szociális munkás* című tanulmányában kapott eredmények megerősítik, hogy a családi minták befolyásolhatják a pályaválasztási motivációkat. Az általuk megkérdezettek egyharmada arról számolt be, hogy a családjukban előforduló, valamely segítői munkaforma hatással volt rájuk, hogy ők is e pályán induljanak el. Az ő kutatásukban elsősorban budapestiek és a hajléktalan-ellátásban dolgozóknál volt ez többségben. Az is érdekes eredmény, hogy az általuk megkérdezettek több mint fele, 56%, volt érintett szűk családjában lévő súlyos problémával. Szervedélybetegséget, alkoholizmust, valamely szülő korai elhalálózását említették első sorban. (Horváth, Lévai, 1996)

SAJÁT VIZSGÁLAT

A vizsgálat célja, hipotézisei

A kvalitatív kutatásom célja volt, hogy képet kapjak a szociális szférában dolgozók transzgenerációs mintáiról. Azért tartottam ezen témát fontosnak, mert a szociális munka BA képzés során is jó néhány önismereti órán

vettem részt, ahol megtapasztaltam az önismeret jelentőségét. Azt gondolom, hogy a segítő munka során is szükséges az önismeretünket fejleszteni, azért, hogy mentális egészségünket megőrizzük. A transzgenerációs mintáink feltárása pedig erre jó lehetőség, hiszen a saját családját mindenki jól ismeri, de ez a módszer egy másik nézőpontból segíti meg látni azt.

A szakirodalom alapján az alábbi vizsgálati hipotéziseket fogalmaztam meg:

- 1) Feltételezem, hogy akik segítő hivatást választottak, azok nagy részének a felmenői között is megtalálható a segítő hivatás vagy az önkéntes segítség civilként. (azonosulás mint motiváció)
- 2) Feltételezem, hogy a pályaválasztást megelőzte már valamiféle esemény, mely motiváló lehetett, például önkéntes munka vállalása. (szociális tanulás mint motiváció)
- 3) A korábbi generációkról való tudás és ezekhez való kapcsolódási pontok ismerete a segítő szakmát választók körében meghatározó feltételezésem szerint.
- 4) Feltételezem, hogy a segítő szakma pályaválasztási motivációiban meghatározóak a korábbi generációkat ért traumák, krízisek.

A vizsgálat menete, vizsgálati eszköz

A kérdőív elkészítése során figyelembe vettem, hogy a 2020. évben kezdődő járványhelyzetben sokan az online kitöltést preferálják majd. A bevezetőben a bemutatkozást és a kutatásom célját megfogalmazva az általános szocio-demográfiai adatokat mértem fel, mint a nem, életkor, szakterület, iskolai végzettség, családi állapot, munkaerőpiaci besorolása. Ez a rész 7 kérdésből áll.

Majd ezt követte a kutatásomhoz kapcsolódó kérdéskör a nukleáris családról. Ezen részben 16 kérdést alkottam meg. Itt sok kérdést merítettem Orvos Tóth Noémi (2018) Örökölt sors című könyvében szereplő „Tudod-e” skálából, melyet gyermekeknél alkalmaztak, annak felmérése-re, hogy mennyi előzetes tudásuk van a saját családjukról. Szerintük minél biztosabbak a saját családjuk történetében, annál erősebb identitással állják meg a helyüket a nagyvilágban. Éppen ezen következtetés miatt láttam relevanciáját a kérdőívemben, hiszen egy hiteles segítőnek biztos identitásra van szüksége.

A harmadik, és egyben utolsó szakaszban, arra voltam kíváncsi, hogy a segítői munkával kapcsolatban milyen értékrenddel rendelkeznek. Mi az, amit sikernek könyvelnek el? Mi lehet belső és külső motivációjuk? Erre vonatkozóan 4 kérdést tettem fel, melyek esetében 1-től 5-ig terjedő skálán jelölhették az állításukat. Ezen 4 kérdést, pontosabban 24-27. kérdéseket, egy külföldi kérdőívből merítettem, melynek rész célja volt, hogy feltárja azon tényezőket, melyek meghatározzák a szociális munkások motivációját.⁷⁰

A kérdőívem 28 kérdésből állt, melynek kitöltése körülbelül 10-15 percet vett igénybe. 475 magyarországi szociális ágazatban dolgozó személy töltötte ki a kérdőívet. Online formában, egy „Szociális Szakemberek Csoportja” elnevezésű internetes zárt csoportból volt elérhető.

Kérdéseim típusai között vannak zárt kérdések, melyeknél előre megadott válaszlehetőségekből választhatják ki a számukra megfelelőt. Ezen belül is van eldöntendő, valamint több válaszos kérdés. Igyekeztem hasonló arányban használni nyílt és zárt kérdéseket. Egy 5-ös skálán mértem fel a motivációjukat, értékrendjüket. A nyílt kérdésekből értékes véleményeket tudhatok meg a kitöltőktől, melyek befolyásolás mentesek. Néhány kérdés fedt egymást, éppen azért, hogy a kérdések ismétlődésével ellenőrizni tudjam a korábbi válaszukat. A kérdéseknél figyelembe vettem a téma mélységét, érzékenységét. Azt gondolom, hogy a családból hozott traumák megosztásában segítség lehet, hogy anonim a kitöltése, melyre az elején fel is hívtam a figyelmüket. Bár a rövid időn belüli nagy kitöltő szám számomra azt az üzenetet hordozza, hogy egy érdekes témáról szóló kérdőív kitöltésére szívesen fordítanak időt. Vagy éppen, hogy jól eső a szociális szférában dolgozók számára a munkájukkal kapcsolatos kutatás.

A minta bemutatása

A kitöltőim közül a többség, szám szerint 460 fő, nő, míg 15 fő férfi. Ezen nem szerinti megosztás is jól jelzi, hogy a szociális ágazatban dolgozók között felülreprezentált a nők aránya. Már egy korábbi tanulmány is pedzegette,

Angol nyelvű kérdőív forrása:

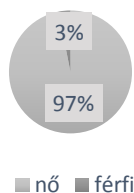
<http://uir.unisa.ac.za/bitstream/handle/10500/1380/08appendix1.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

hogy a szociális munka tipikusan női foglalkozásnak számít-e. „Definíció szerint női szakmának tekintjük azokat a foglalkozásokat, amelyekben túlnyomórészt nők dolgoznak és amelyek több szempontból nézve is, alkalmasak a nők számára, illetve a nők alkalmasak e szakmák művelésére. A kutatásunkban szereplő szociális munkások többsége foglalkozása jellemzésekor olyan foglalkozási sztereotípiákat használt, amelyek a nőkre jellemző társadalmi sztereotípiákra rímelnek.” (Horváth, Lévai, 1997, 42)

4. ábra

Nemek megoszlása (n=475) forrás: saját szerkesztés

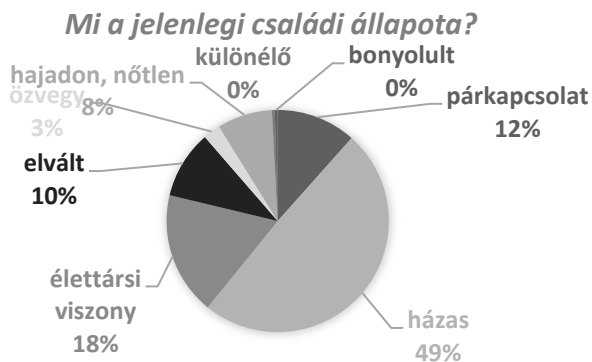
Az ön neme?

Tehát a köztudatban feltételezhetőleg ma is él ezen sztereotípia, hogy a segítő szakma egy női szakma lenne. A kitöltőim átlagéletkora 49 év, de nagy a szórás, mivel a legfiatalabb 19 éves, míg a legidősebb kitöltő életkora 88 év. A jelenlegi családi állapotukra vonatkozó kérdést azért tartottam fontosnak, mert Szondi családi tudattalanról szóló elmélete hangsúlyozza, hogy családi választásaink háttérben meghúzódnak a családi ősök.

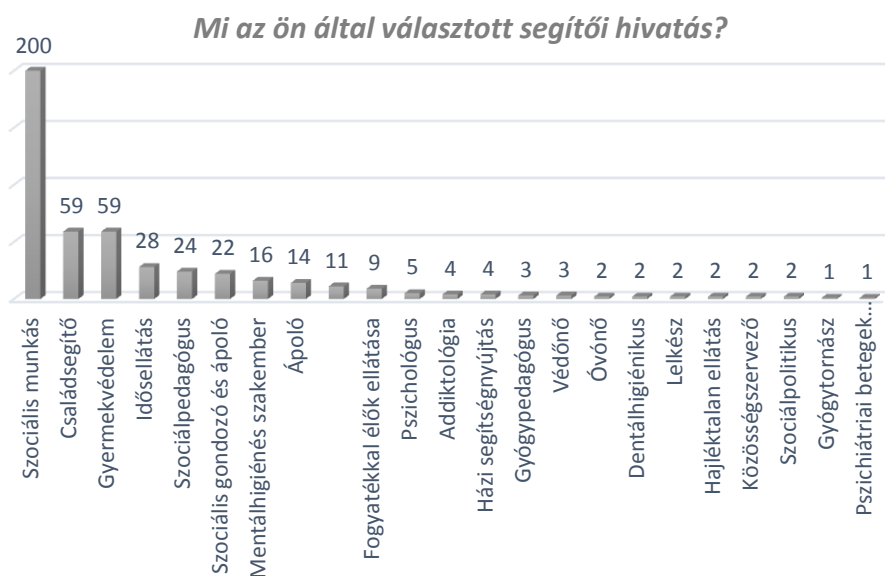
5. ábra

Mi a jelenlegi családi állapota? (n=475) forrás: saját szerkesztés

A kérdőívem alapján a kitöltők majdnem fele, 49%-a jelenleg is házasságban él. Élettársi viszonyba 18% sorolta önmagát, 12% pedig párkapcsolatba. Viszonylag alacsony számban váltak el, 10%. Összesen 8% vallotta magát hajadonnak vagy nőtlennek. Egyebek között szerepelt 3% özvegy, emellett még a külön élő és a bonyolult. Számomra a külön élő megjelenése, mint családi forma meglepő. Sallai Viola (2014. 12.o.) szerint: „A házaspár egymástól való eltávolodásának, az eltérő igényeknek, és az erőteljes elvonulás-igénynek még kifejezettebb megnyilvánulása, amikor a házaspár egyik tagja 'alternatív' otthont használ.”

6. ábra
Segítői hivatások (n=475) forrás: saját szerkesztés

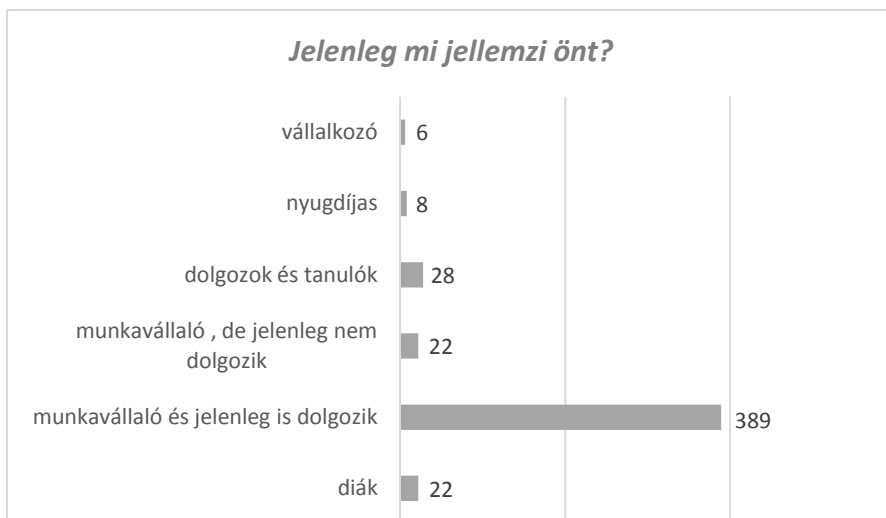
A kitöltők közül az általuk választott segítői hivatásnak a szociális munkát jelölték meg a legtöbben, pontosabban 200 fő. 59 fő családsegítő és ugyan csak 59 fő gyermekvédelemben dolgozónak vallotta magát. Ezen túl 28 fő tölti a mindennapjait idősellátásban, 24 fő szociálpedagógus és 22 fő szociális gondozó és ápoló. A fenti diagrammon látható vízszintesen a kitöltők által megjelölt többi segítői hivatás felsorolva és függőlegesen ábrázoltam, hogy hányan adták azt a választ. Mint már említettem egy

„Szociális Szakemberek Csoportjába” tettem közzé a kérdőívet, ezért is lehet oly magas a szociális munkát végzők száma. De amint feltételeztem, a szociális szférában sok más társszakma is helyet foglal, mint például a mentálhigiéné, pszichológus, gondozók/ápolók, védőnő, és szakmaspecifikus irányok.

A munkaerőpiaci státuszt azért tartottam lényeges adatnak, mert a szakmai motivációt felmérő kérdéseknél fontos, hogy saját tapasztalatok alapján adják meg a válaszaikat. A kapott eredményeket az alább látható diagramon ábrázoltam. Munkavállalónak és jelenleg is dolgozónak 389 fő vallotta magát a kérdőív kitöltése során. Feltételezhetően van a szakmában saját élménye a kitöltők többségének. 28 fő vallotta azt magáról, hogy dolgozik és mellette még tanul, voltak néhányan, akik megjegyezték, hogy levelező tagozaton, vagy Phd-t végeznek., viszont, hogy a szakmában dolgoznak vagy sem, nem derült ki. 22 fő munkavállaló, de jelenleg nem dolgozik. Nem tartottam fontosnak annak okát, hogy miért nem dolgoznak. Néhányan viszont megjegyezték, hogy gyeden/gyesen vannak. Diák 22 fő, nyugdíjas 8 fő és vállalkozó 6 fő.

7. ábra

A munkaerőpiaci státus (n=473) forrás: saját szerkesztés

EREDMÉNYEK ISMERTETÉSE

Első hipotézis

Az első megfogalmazott hipotézisemben feltételeztem, hogy *akik segítő hivatást választottak azok nagyrészének a felmenői között is megtalálható a segítő hivatás vagy az önkéntes segítség civilként. (azonosulás mint motiváció)* Ezen hipotézisem megdőlt a kérdőív alapján. A kitöltőim több mint fele, 60% szerint nincs a családjában, aki segítő hivatásban dolgozik, vagy dolgozott. Csupán 37%-nak van a családjában segítő hivatású személy. 3% a talán választ adta, többségében azok, akiknek a családjában valamilyen pedagógus volt. Az egyik kitöltőm véleménye szerint: „Anyám tanítónő volt szegregátumban. Inkább végzett szociális/segítő munkát, mint pedagógiát.” Tehát a rokonok élményei meghatározóak tudnak lenni. Ezt támasztja alá egy másik vélemény: „Nagyszüleim idősek otthonában dolgoztak, mint takarító és karbantartó, ezáltal sokat voltam ott. Édesanyám szintén idősek otthonában dolgozik, mint konyhai alkalmazott, kisebb koromban sokat bejártam hozzá.”

Második hipotézis

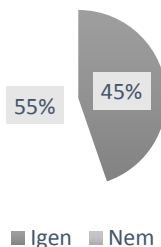
Második hipotézisemben feltételeztem, hogy *a pályaválasztást megelőzte már valami féle esemény, mely motiváló lehetett, például önkéntes munka vállalása. (szociális tanulás mint motiváció).* A már említett gyermekkori élmény, ahogyan kisebb korában bejárt a szülők, nagyszülők munkahelyére éppen elég maradandó lehet már önmagában is, hiszen ezen kitöltőm jelenleg szociális munkát tanul.

8. ábra

Korábbi önkéntesség vállalása (n=475) forrás: saját szerkesztés

A kutatás eredményei alapján 55,2 % a pályaválasztást megelőzően nem vál-

Mielőtt segítő hivatást választott, vállalt-e önkéntes jellegű elfoglaltságot?

lalt önkéntes jellegű munkát, míg 44,8% igen. Tehát a második hipotézisem a kutatási eredményeim tükrében megdőlt. Nem az önkéntességben szerzett tapasztalatok azok, a melyek erre a pályára viszik az segítők többségét, mivel több mint fele a kitöltőknek nem önkénteskedett. Felmerül az a kérdés, hogy mi lehetett az a motívum, amely erre a pályára sodorhatta őket. Ez egy nehezen kutatható kérdéskör, hiszen nagyrészt azt a választ kapnánk, hogy a segítség iránti vágy. De ez egy sokkal mélyebb indíttatás. A fokozott empátia skillje megjelenik a pályaválasztásban, melyet elsődleges szocializációs közegünkből hozhatunk.

Harmadik hipotézis

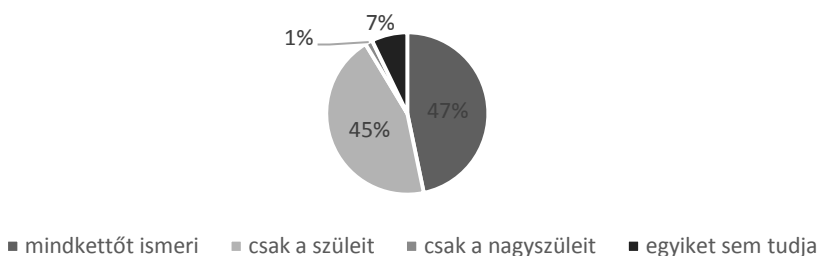
A harmadik hipotézisemben feltételeztem, hogy *a korábbi generációkról való tudás és ezekhez való kapcsolódási pontok ismerete a segítő szakmát választók körében meghatározó*. Erre vonatkozóan több kérdést is feltettem, melyeket nagyjából két kategóriába sorolhatunk. Az elsőben azt vizsgáltam, hogy a korábbi generációkról szóló tudásuknak hatása van-e a pályaválasztásukban. A másodikban pedig a korábbi generációkat ért traumák, krízisek ismeretében a saját életükre voltak kíváncsi és a motivációikra a hivatásukban.

Az első kategóriához tartozó kérdésem volt a következő. Tudja-e, hogy hol ismerkedtek meg a nagyszülei, vagy a szülei? 47% mindkettőt ismeri, 45% pedig csak a szülei megismerkedésének történetét. 7% egyiket sem tudja és mindösszesen 1% az, aki csak a nagyszülei megismerkedésének történetét ismeri. Ezek az adatok az alábbi kördiagrammon láthatók.

9. ábra

Tudja-e hol ismerkedtek meg a nagyszülei, vagy szülei? (n=475) forrás: saját szerkesztés

Tudja-e, hogy hol ismerkedtek meg a nagyszülei, vagy a szülei?

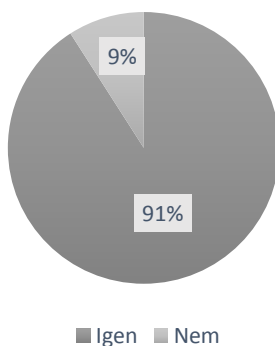

Ehhez érintőlegesen kapcsolódik az a kérdésem: Tudja-e, hol nőttek fel a nagyszülei? A válaszadók 90,7% igen választ adott, 9,3% viszont nemleges választ jelölt meg. Ezen adatok az alább látható diagrammon megtekinthetők. Az előző kérdés alapján feltételezném, hogy picit kevesebb mint fele válaszolt volna erre a kérdésre igennel. Ezzel szemben viszont sokkal többen ismerik a nagyszülők felnövekedésének helyét. Tehát ha talán személyesen nem is ismerték a nagyszülőket, vagy a nagyszülők megismerkedésének történetét, valamelyest van információjuk a családban hallott történetekből leszűrve a nagyszülőkről.

10. ábra

Tudja-e, hol nőttek fel a nagyszülei (n=475) forrás: saját szerkesztés

Tudja-e, hol nőttek fel a nagyszülei?

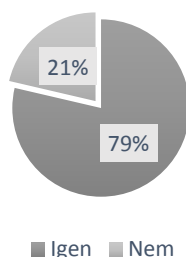

A családfakutatások egyre közkeletűbbek, pláne ha csak a magyar történelmi tanulmányokra gondolunk vissza, hiszen számos népvándorlás, betelepedésről/betelepítésről vannak információink. Az, hogy a családunk milyen származású, honnan jöttünk, nagyon fontos eleme az identitásunknak, mert néhány szokásunkra választ adhat. Meglepő eredményeket hozott a kérdőívemben ezen kérdése. A megkérdezettek 78,3 % a tudja, hogy milyen származású családja, illetve családi neve. 21,7% azonban nem tudja ezt az információt családjáról és így önmagáról sem.

11. ábra

Tudja-e milyen származású a családja, esetleg családi neve? (n=475) forrás: saját szerkesztés

Tudja-e milyen származású a családja, esetleg családi neve?

Szerepelt a kérdőívben egy olyan kérdés, mi szerint „Elmesélték-e önnek születési körülményeit?”. Igennel válaszolt 421 fő, nemmel pedig 54-en. A születési körülményekhez kapcsolódva, de egy sokkal konkrétabb kérdés a következő: „Tudja-e ön, hogy miért ezt a nevet kapta? Egyetértés volt-e a névválasztását illetően a családban?”. 232 fő tudja, hogy miért kapta a nevét. 115 fő viszont nem tudja. 38 személy jelölte meg édesanyját valamilyen formában. Vagy ő választotta, vagy az ő nevét kapták. Volt olyan válaszadóm, aki szerint: „édesanyámat becézte okos Katának egy kedves tanára. Egyetértés volt.”. Tehát van, amikor, egy melléknevet is társítanak egy névhez, úgyszólván kiegészítik a jelentését. Sokan az akkori korban a nevük divatosságát jelölték meg, vagy egy híresebb személy után kapták, például zongoraművész, színész/színésznő, könyvben megjelenő karakter stb. Egy kitöltő a következő választ adta: „Igen, anyukám, amikor szült, a kórházban látott egy angol filmet, amiben Kitti nevű prostituált volt a főszereplő, nagyon megtetszett neki ez a név, ami 49 éve még nem is volt ismert, azt sem tudta, hogy egyáltalán lehet-e így anyakönyvezni engem.” De, lehetett egy egyszerű személy is, akinek a jelenléte meghatározó volt. „Tudom. A bátyám kórházban feküdt és anyukám sokat volt ott velem, és egy kedves nővérrel kaptam a nevem. Apám a név választásba nem szólt bele.”, vagy éppen egy kedves tárgy „Igen, nővérem szeretett volna egy húgocskát, neki volt egy babája, amiről elneveztek.”. De lehet ez egy rokon után is „Igen, nagymamám kora gyermekkorában meghalt testvére után kaptam a nevet”, vagy „Igen, édesapám első menyasszonya elhunyt, az ő

emlékére, egyetértésben kaptam a nevét.” Ezen kérdés válaszaiból kiderült, hogy az élet hoz számos érdekes fordulatot, például volt, akinek kalapból húzták ki a nevét. Az egyik válaszadóm így vélekedett erről: „igen tudom, elfelejtették a szüleim, hogy milyen nevet választottak nekem, és mivel az anyakönyvezés miatt sürgős volt a név, így a szülészetén anyukám szobatársa után kaptam a nevem. Igaz közben azért eltelt 1 nap” A válaszában 31 fő említette meg édesapját a névválasztásával kapcsolatban. Volt olyan, aki a szokásokra hivatkozva „örökölte” meg az azonos nemű szülő nevét. 10 személy válaszából derült ki, hogy valójában fiút szerettek volna. „Tudom, hogy fiút vártak, Ákos lettem volna. Végül a párom ezt a nevet választotta a fiunknak. Az Eszter nevet szerintem anyám választotta. Sokáig nem szerettem a nevemet.”. A névválasztás nem csak a családnak meghatározó élmény, hanem a személynek is, hiszen élete során meghatározó a kapott név, az önazonosságát adja. Volt olyan, aki így válaszolt erre a kérdésre „tudom, és nem rajongok érte”, de volt olyan is, akinek válaszából kiderült, hogy 13 évesen megváltoztatta saját nevét. Az egyetértéssel kapcsolatban vegyes eredmények születtek. Számos olyan választ kaptam, melyből az egyoldalú döntést lehet sejteni, például: „Édesanyám szerette volna a nevem, apámat érdekelte-e, ez jó kérdés.”, vagy „Nem, apukám meg anyukám más nevet akartak, anyukám nyert”. Jól összefoglalja a következő válaszadóm a névválasztás körüli családi dilemmát: „Részben, ezért van két keresztnévem”. Komoly családi vitákat is eredményezhet egy ilyen kérdés. „Nem volt egyetértés. Anyukám és anyai nagymamám vitakoztak. Végül mindkét nevet megkaptam, de anyukám javaslata lett az első, ezen nagymamám megsértődött.” Vagy éppenséggel elhúzódó vitákat oldhat meg. „Apai nagymamám választotta, szüleimnek nem igazán volt beleszólása. Mintegy késői beleegyezés volt nagyanym részéről, miszerint elfogadja utólag, hogy apám egy kétgyerekes, elvált nőt választott feleségének.” Ezen kérdés alapján betekintést nyerhettünk egy-egy család működési mechanizmusába is.

A hasonlóságra utaló kérdés válaszait az 1. számú mellékletben található meg, azonban összességében elmondható, hogy belső hasonlóságnál az édesapát jelölték meg legtöbben, szám szerint 48 fő a kitöltők közül, míg külsőleg inkább az édesanyjukat, 42-en. Második helyen belsőleg valamelyik nagymama állt, 40 személynél, míg külsőleg ugyan-csak a nagymamára való hasonlóságot jelölte meg, 37 fő. Harmadik helyen belsőleg az édesanyjára való hasonlóság áll, külsőleg pedig az édesapára való. Belsőleg 20 fő senkit nem tudott megjelölni a családból, hogy kire hasonlítana, külsőleg ennek fele, 10 személy szerint nem hasonlít senkire sem.

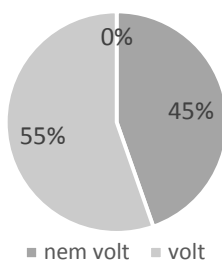
Az előbb felsoroltakon túl még külsőleges hasonlóságnál 10 fő a testvérét jelölte meg, belsőleg 7 személy. Belsőleg 5 fő valamelyik nagypapáját és egy-egy személy szerint hasonlít külsőleg a nagypapjára, keresztanyjára és ugyancsak egy szerint belsőleg a keresztanyjára.

Ki az, akit a családjában közel állónak érez/érezett? Erre a kérdésre a legtöbben, 121-en, az édesanyjukat, majd ezután 102 fő a szüleit jelölte meg. Közel állónak érzi valamely testvérét 96 fő, és 35 személy a nagymamáját. 15-en mindenkit a családjukból, 14-en a saját gyermeküket, 13-an pedig a férjüket is felsorolták. Az édesapjukat érzi közel állónak 11 fő, míg a nagypapát 7-en. 10 személy viszont úgy érzi, senki sem áll közel hozzá a családjában. Okként leginkább azt jelölték meg a kitöltők, hogy támaszt nyújtanak, számíthatnak ezekre a személyekre, vagy úgy érzik hasonlóság van köztük, vagy éppen hasonló életutat jártak be, de van olyan is, aki valamely tulajdonságuk miatt tiszteli, példaképnek tartja. A családi narratívába beletartozik, amit egyes események során következtetéseként levontak. Ennek egyik formája, amikor egy családban sokszor ismételt szöveg, közmondás hangzik el. A kapott eredmények megoszlásáról alább egy diagram is látható. A kitöltők több mint felének, azaz 55%-nak, a családjában hangzottak el ilyen mondatok, viszont 45%-nak nem volt, vagy nem emlékszik, hogy lett volna ilyen szöveg közmondás a családjában. A teljesség igénye nélkül csak néhányat emelnék ki, amelyek magas arányban előfordultak. A legtöbb tanuláshoz kapcsolódó volt. Majd ezt követte az „amit ma megtehetsz ne halaszd holnapra” kezdetűek, „aki korán kell aranyat lel”, és az „addig nyújtózkodj, amíg a takaród ér”. Mind komoly mondanivalóval rendelkezik és tanító célzata van.

12. ábra

Családban ismételt-e szöveget, közmondást? (n=475) forrás: saját szerkesztés

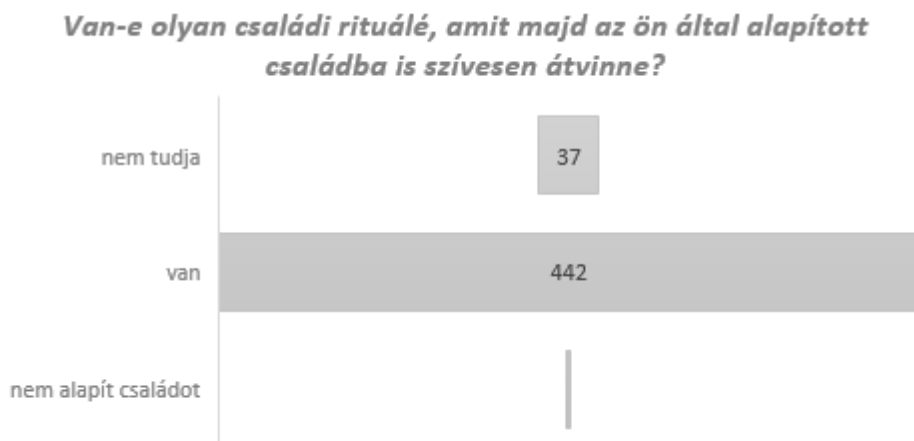
Volt-e a családjában sokszor ismételt szöveg, közmondás?

Van-e olyan családi rituálé, amit majd a saját családjába is szívesen átvinné? Ezen kérdésre a válaszadók több mint a fele, 442 fő, azt a választ adta, hogy van, ketten nem terveznek családot alapítani és 37 személy pedig nem tudja, hogy van-e olyan rituálé, amit majd szeretne tovább vinni. E megoszlások az alábbi diagrammon láthatóak.

13. ábra

Van-e olyan családi rituálé, amit szívesen tovább vinne? (n=475) forrás: saját szerkesztés

A teljeség igénye nélkül emelnék ki néhány rituálét. Amit a kitöltők legnagyobb arányban megjelöltek, az a közös családi ünnepek, kiemelték többen is a karácsonyt, a szenteste közös étkezését. Emellett a heti, vagy napi közös családi étkezések szokását is sokan tovább vinnék/viszik. A feltételezhetően gyermekkel rendelkezők pedig a rendszeres esti mese olvasását. Tehát az adatok fényében a harmadik hipotézisem bebizonyosodni látszik. A segítő hivatású személyek körében meghatározó a korábbi generációkról való tudás és ezek továbbvitele a saját életükbe.

Negyedik hipotézis

A negyedik hipotézisemben feltételeztem, hogy *a segítő szakma pályaválasztási motivációiban meghatározóak a korábbi generációkat ért traumák, krízisek*. A szakirodalom alapján fontos információ az egyén transzgenerációs traumái. Ennek feltárására a szociális szakmában dolgozó, kérdőívemet kitöltőknek az alábbi kérdéseket tettem fel. Bevezetőnek egy eldöntendő kérdést. A válaszok arányának diagramját a 3. számú mel-

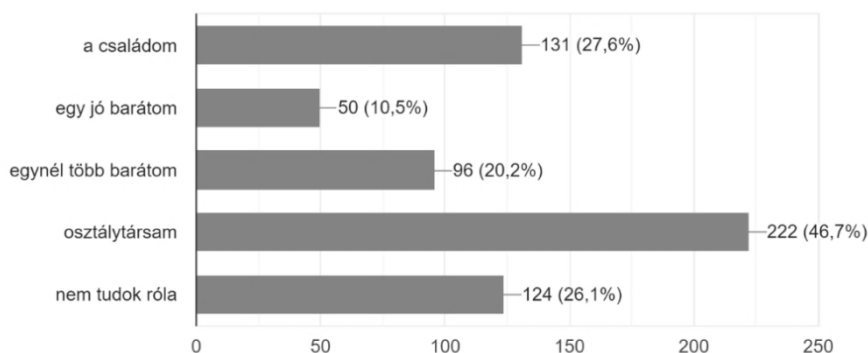
léletben láthatjuk. Kérdés a következő volt: „Érte-e önt gyermekként megfosztottság?” A válaszadók közül 234 fő válaszolt nemmel. Igen, érzelmi megfosztottságot tapasztalt 129 fő, anyagit viszont 20 fő. Mindkettőt, tehát anyagi és érzelmi megfosztottságot 92 fő jelölt meg. Tehát a szociális szakmában dolgozó kitöltőim kicsivel több, mint fele élt át gyermekként valamiféle megfosztottságot.

14. ábra

Hátrányos helyzetűek... (n=475) forrás: saját szerkesztés

Kérem jelölje akire/akikre igaz az állítás! Hátrányos helyzetű volt...

475 válasz

A hátrányos helyzetűekre vonatkozó kérdéssel azt kívántam felmérni, hogy Kempe hetedik szocializációs útját, a szükségletátvitel útját hányan választhatták, vagyis hányan voltak azok, akik maguk is vagy saját magukon, vagy egy környezetükben lévő személyen keresztül megtapasztalták, milyen felnőni egy puritán miliőben. 222 fő tapasztalta, hogy osztálytársa hátrányos helyzetű volt. 131 nyilatkozta, hogy a saját családja. Nem tud róla 124 fő. Egnél több barátja is hátrányos helyzetű volt 96 főnek és 50 állítás szerint egy jó barátja volt hátrányos helyzetben. Ezen megoszlásokat az alábbi diagrammon szemléltettem.

Azon kérdésekre, hogy tudatában van-e valamilyen családi traumának az alábbiak közül, sokszínű válaszokat kaptam. A kapott válaszok diagramját a mellékletben megtalálható. Én 6 fő traumát emeltem ki. Bántalmazást 7 fő jelölt meg, pszichózist, vagyis a mentális betegségeket mindössze 4 fő, az alkoholizmust csak 10 személy. A szenvedélybetegsé-

get ketten, társfüggőséget senki sem, az öngyilkosságot, pedig 9-en. Ezen felül az egyébhez számos más esetet is írtak, melyekre én nem gondoltam. Ezeket is megpróbáltam csoportosítani. A legtöbben, szám szerint 237-en a háború okozta traumát jelölték meg. Ketten kiegészítették, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharccal volt kapcsolatban, és ugyan csak ketten, hogy a holokauszttal. Ezután a második legtöbbször előforduló trauma a hozzátartozó súlyos elhúzódó betegsége, melyben 188 kitöltő és családja érintett. Majd ezt követte a szülő korai elhalálása 147 személynél, 146 főnél pedig a csecsemő/gyermek korai elhalálása. Ezekben benne foglaltatik a gyász fogalma. Feldolgozatlan gyászt jelölt meg 132 fő. A kérdőív kitöltői közül 116 családot érintette traumaként a menekülés, üldöztetés. 92 esetben a gyermekét elhagyó szülő jelent meg traumaként. Ezeken túl fontosnak tartom kiemelni még, hogy a kitöltők közül 3 fő élte meg traumaként a válást, 2 fő a bebörtönzést, ugyan csak 2 fő testvér halálát és 3 személyt ért szexuális abúzus.

A kapott adatok alapján megállapítható, hogy a szociális szférában dolgozó kitöltőim 93% van tudatában valamiféle családi traumának. Kérdéses, hogy tudják-e, hogy a mindennapjaikra milyen hatással lehetnek ezen családi traumák és ha igen mit tudnak kezdeni velük? Ezen kérdések akár további kutatási irányt jelölhetnek ki.

Arra a kérdésre, hogy „Kérem jelölje, hogy a segítői munka során mit tart ön 1-es nagyon fontosnak és 5-ös egyáltalán nem fontosnak” a válaszadók számára fontossági sorrendben az elsődlegesen nagyon fontos a megbecsülés, majd ezt követi a társas interakciók igénye, valahová tartozás, szeretet iránti igény és az önmegvalósítás szükségessége. A külső motiváló erőkre vonatkozó kérdésem eredménye a következő: a kitöltők többsége számára mindig motiváló tud lenni a munkahelyükön egy összetartó közösség, emelet az önálló munkára való lehetőség és a fizetés megfelelősége. A belső motivációra vonatkozó kérdésre adott válaszok alapján megállapítható, hogy a hatósági pozíció csak nagyon kevesek számára ad belső motivációt (34 fő). Ellenben sokan jelöltek meg 432-en egyfajta belső teljesítmény igényt. Belsőleg motiváló 396 személynek az, hogy érdekesnek tartja a munka jellegét, 380 főnek, pedig motiválók a munkából adódó kihívások és lehetőségek. A csoporthoz tartozás motiváló hatását 354-en jelölték meg.

A kérdőívemben szereplő kérdés, mi szerint „mi kell ahhoz, hogy a segítő hivatásban sikeresnek mondhassa önmagát” a legtöbben, ponto-

san 423-an, a munkában rejlő kihívások élvezetét jelölték meg. 421 fő szerint az összetartó csapatszellemtől lesz a segítő hivatásban sikeres. A keményen dolgozás hajlandóságától 376 fő várja a sikert a munkájában. Tehát a negyedik hipotézisem megdőlt, mivel a rendelkezésre álló adataim alapján nem lehet szignifikánsan kimondani, hogy a segítő szakma pályaválasztási motivációiban meghatározóak lennének a korábbi generációkat ért traumák, krízisek.

ÖSSZEGZÉS

A transzgenerációs minták az élet számos területét szövevényesen járják át. Van, amikor tudatában vagyunk és van, amikor nem. A holokauszt túlélők és leszármazottjaik megfigyelésével indult a transzgenerációs hatások kutatása, és ezt követően számos szakember vizsgálja és feltehetőleg vizsgálni is fogja, tekintve azt, hogy újabb és újabb tanulmányok jelennek meg a témában. Hazánkban Orvos Tóth Noémi, Bakó Tihamér és Zana Katalin, illetve Varga Katalin munkásságát tartottam legjelentősebbnek a szakdolgozatom elkészítése során. Ők voltak azok a szakemberek, akik biológiai, viselkedési, illetve szociológiai szempontból végeztek el kutatásokat és készítettek el tanulmányokat. A kutatási célcsoportom vizsgálatához fontosnak tartottam az altruista személyiséghez tartozó szocializációs út vizsgálatát.

A kutatásomban négy hipotézist állítottam fel, amelyek összefoglalóan az azonosulás, szociális tanulás mint motiváció, generációs kapcsolódási pontok fontossága, illetve a korábbi generációkat ért traumák voltak. Az első, második, és a negyedik feltételezésem megdőlt. Az első feltételezés alapján a kitöltőim több mint fele, 60% szerint nincs a családjában olyan személy, aki segítő hivatásban dolgozik, vagy dolgozott. A második hipotézisem során az az eredmény született, hogy nem az önkéntességben szerzett tapasztalatok azok, a melyek erre a pályára viszik az segítők többségét, mivel több mint fele a kitöltőknek nem önkénteskedett korábban. A negyedik hipotézisemben a rendelkezésre álló adatok alapján nem lehet egyértelműen kimondani, hogy a segítő szakma pályaválasztási motivációiban meghatározóak lennének a korábbi generációkat ért traumák, krízisek.

A harmadik hipotézisem alátámasztást nyert, hiszen a segítő hivatású személyek körében meghatározó a korábbi generációkról való tudás és ezek továbbvitele a saját életükbe. A kapott válaszokból kiderült ugyanis, hogy a válaszadók többsége ismeri a szülei, nagyszülei megismerkedésé-

nek történetét, a helyet, ahol felnőttek, családjuk származását, születésének körülményeit, névválasztásának eredetét, illetve a családi hagyományokat szeretné is tovább adni az utódai számára. A kutatásom elkészítése rávilágított arra, hogy mint leendő szociális munkásnak is fontos szem előtt tartani a transzgenerációs hatásokat, mind a saját magam megértése, mind a kliensek megértése céljából.

SAKMAI AJÁNLÁS/ KITEKINTÉS

Úgy vélem, hogy a kutatásom eredményeinek az integrálása a szociális szféra következő néhány területén hasznos lehetne:

- Óvodai és iskolai szociális segítség területén: például a fiatalok integrációs identitás fejlesztésében, prevenciós programokban a szuicid történések, drog és szenvedélybetegség, korai gyermekvállalás megelőzése érdekében
- Családsegítőben: házassági, gyermeknevelési tanácsadás és felkészítési programok szervezésében, mediációban
- Örökbefogadással kapcsolatban segítő- gyámügyi- és szociális munkában
- Krízisközpontok, telefonos szolgálatok kiépítésénél, az ott folyó munkatársak felkészítésénél
- Pszichiátriai betegekkel folyó munkában, kiemelten fontos és óhatatlanul előtérbe kerül a családi működés, családi történet, traumák, elakadás a gyászban
- Segítő szakemberek továbbképzésénél-szupervízió, önfejlesztő tréningek, konferenciák, önmonitorozásra készítés, helper-motívum és munkánk során befolyásoló attitűdök megvizsgálása.

Kitekintésként a negyedik hipotézisemnél már említettem egy vizsgálódási irányt, mellyel tovább fejleszthető lenne a transzgenerációs minták témája. A szociális szférában dolgozó kitöltők 93% van tudatában valamilyen családi traumának. Ez az adat újabb kérdéseket vet fel. Vajon tudják-e, hogy a mindennapjaikra milyen hatással lehetnek ezen családi traumák és ha igen mit tudnak kezdeni velük? Azt gondolom, hogy a téma érzékenységét tekintve egy sokkal személyesebb formájú kutatásra lenne szükség. A személyes megkeresésen alapuló interjúztatás úgy vélem megfelelő módja lehetne.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bagdy Emőke (1999): Altruizmus, segítői hivatás, személyiség. In: Kállai János – Gál Béla (1999, szerk.): *Az első találkozás jelenségvilága a segítő kapcsolatban*. Janus/Osiris Kiadó, Budapest.
- Bakó Tihamér és Zana Katalin (2021): *A transzgenerációs trauma és terápiája, a taranszgenerációs atmoszféra*. Medicina, Budapest.
- Gyöngyösiné Kiss Enikő, Oláh Attila (2007): *Vázlatok a személyiségről. A személyiség-
lélektan alapvető irányzatainak tükrében*. Új Mandátum Könyvkiadó Budapest.
- Hajduska Marianna (2008): *Krízislélektan*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest
- Horváth Ágota, Lévai Katalin (1996): Szociális munkások II. rész- Hogyan lesz valaki szociális munkás? *Esély* 1996. 7. évfolyam 6.szám 33.- 56.o. (letöltve 2020.11.02. innen: http://www.esely.org/kiadvanyok/1996_6/szocialismunkasok.pdf)
- Kádár Annamária, Kerekes Valéria (2017): *Mesepszichológia a gyakorlatban- Az önbecsülés és a küzdőképesség megalapozása gyermekkorban*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.
- Orvos-Tóth Noémi (2018): *Örökölt sors - Családi sebek és a gyógyulás útjai*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.
- Sallai Viola (2014): *A környezeti-érzelmi önszabályozási folyamatok a családi otthon terében*, Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar-doktori (PhD) disszertáció.
- Varga Katalin (2011): A transzgenerációs hatások az epigenetikai kutatások tükrébe. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 2011, 66. 3. 507–532.
- Wolynn, Mark (2020): *Örökölt családi minták, Félelmek, érzése és viselkedésminták, melyeket a tudatunkon kívül átvettünk*. Édesvíz Kiadó, Budapest.

MELLÉKLET

1. melléklet

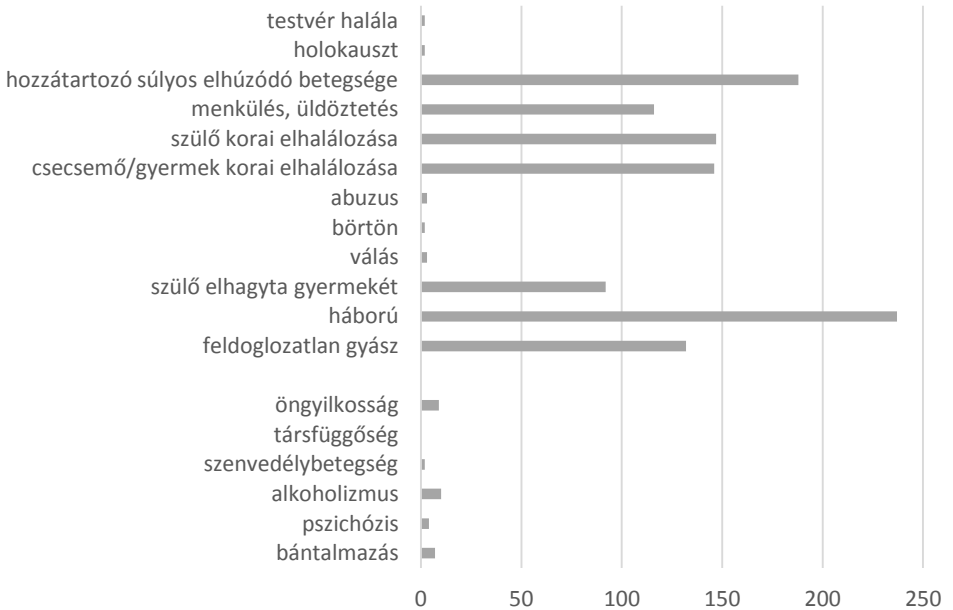
Kire hasonlít ön? forrás: saját szerkesztés

BELSŐLEG (n=151)		KÜLSŐLEG (n=137)	
édesanya	30	édesanya	42
édesapa	48	édesapa	36
nagymama	40	nagymama	37
nagypapa	5	nagypapa	1
keresztanya	1	keresztanya	1
senkire	20	senkire	10
testvér	7	testvér	10

2. melléklet

Tudatában van-e valamilyen családi traumának? (n=440) forrás: saját szerkesztés

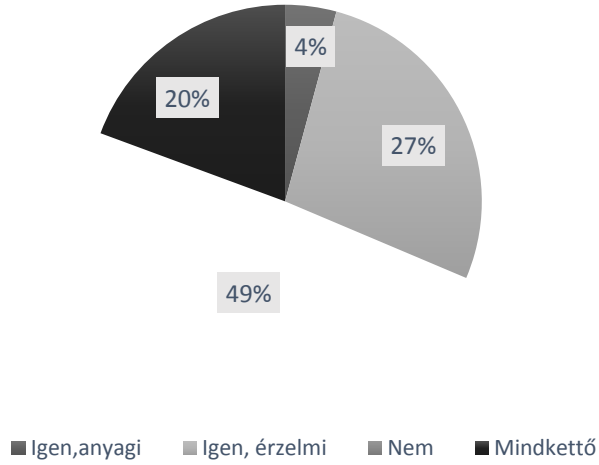
Családi traumák

3. melléklet

Érte-e önt gyermekként megfosztottság? (n=475) forrás: saját szerkesztés

Érte-e önt gyermekként megfosztottság?

Szabó Adrienne

Az önkéntesség szerepe a roma fiatalok integrációjában

A roma fiatalokkal foglalkozó önkéntesek motivációkutatása

1. BEVEZETÉS

Magyarországon nap mint nap találkozhatunk a roma integráció kérdéskörével.⁷¹ Szó esik róla a hírekben, a közbeszédben, frissen megjelent könyvekben és az iskolákban is. A roma integrációval kapcsolatban igen gyakran olyan szervezetek neve is felmerül, amelyek fáradhatatlanul dolgoznak azon, hogy a folyamat sikeres legyen. Ezeknél a szervezeteknél a munkatársak mellett önkéntesek is dolgoznak, akik szabad óráikban segítenek a roma kisgyermekeknek tanulni, adományokat gyűjtenek, vagy az idősebb korosztály ügyintézését koordinálják. Az önkéntesek munkájukért semmilyen anyagi ellenszolgáltatásban nem részesülnek, mégis kitartóan munkálkodnak az ügy érdekében. Feltehetjük magunknak a kérdést: mégis mi motivál arra egy állampolgárt, hogy önkéntesen, a szabadidejében segítsen egy többszörösen hátrányos helyzetű csoporton? Mi alapján döntenek úgy ezek a legtöbbször fiatal és középkorú állampolgárok, hogy faültetés vagy időseknek való felolvasás helyett inkább roma kisgyermekkel, fiatalokkal foglalkoznak?

Számtalan kutatás született már a roma integrációról, munkaügyi, oktatási és kulturális területen is. Külön tanulmánykötetek szólnak az állami programok hatékonyságáról, és a civil szervezetek által működtetett tanodákról is. Emellett az önkéntesek motivációkutatására irányuló tanulmányokból is találhatunk jópárat, többek között Czike Klára és Bartal Anna Mária a téma úttörői. Konkrétan azonban nem született még olyan kutatás, amely a roma integrációval kapcsolatos civil szervezetek önkéntesire fókuszálva közelíti meg a kérdéskört. (KSH, 2019) Kutatásom társa-

⁷¹ „AZ INNOVÁCIÓS ÉS TECHNOLÓGIAI MINISZTERIUM ÚNKP-20-2 – KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.”

dalmi relevanciája nem is lehetne nyilvánvalóbb. Mint már említettem, a roma integráció témája kulcskérdés a magyar társadalmi fejlődésben, a folyamatot segítő civil szervezetek pedig legtöbbször forráshiánnyal küzdenek. Az önkéntesség kiváló módja annak, hogy ezen nonprofit szervezetek utánpótlása gördülékeny legyen, és az önkéntesekből tapasztalt szakember válhasson.

2. MÓDSZERTAN

Kutatásom előtt szakirodalmi másodelemzést végeztem, hogy pontosan megismerhessem a roma integráció témakörét és az önkéntesség kultúráját. Nagy hangsúlyt fektettem az önkéntesség motivációjáról és a magyarországi önkéntesség hagyományairól szóló tanulmányokra. Mivel a civil szervezetek fontos szereplői a roma integrációs folyamatoknak, és kutatásom résztvevői is ilyen szervezetekből érkeztek, ezért a civil szektor sajátosságaira is kitértem elemzésem során. Emellett a roma integrációról, tanodákról és romákkal foglalkozó szervezetekről szóló szövegek képezték szakirodalmi elemzésem részét. A szakirodalomban olvasottakat összehasonlítottam saját kutatási eredményeimmel, és a téma irodalmának ismerete a kutatásom primer részéhez is segítséget nyújtott.

A téma jellegéből következően a felszíni jelenségek hátterének feltárására alkalmas kvalitatív módszereket alkalmaztam az adatok gyűjtéséhez. Az önkéntesekkel fókuszcsoportos interjúkat készítettem, amely véleményem szerint kiváló módszernek bizonyult arra, hogy a résztvevők megosszák velem egyéni és közös élményeiket, inspirálják egymást ezek felidézésében.

A kutatás résztvevőit a Csongrád-Csanád megyei roma gyermekekkel és fiatalokkal foglalkozó civil szervezetek segítségével, azon belül az un. hólabda módszerrel értem el. (Motiváció Oktatási Egyesület, Talentum Alapítvány). Az adatgyűjtés során három fókuszcsoportos interjú szerveztem és moderáltam, összesen nyolc résztvevővel. A három fókuszcsoport résztvevői azonosak voltak abban, hogy mindannyian roma tanodákban önkénteskedtek. A vizsgált kört azért ezekre az intézményekre szűkítettem, mert a tanodák az oktatási hátránycsökkentésen túl fontos szerepet játszanak a roma gyermekek szocializációjának támogatásában, társadalmi kapcsolathálójának bővítésében is. A szervezett három fókuszcsoport összetétele közti különbségek a következők voltak: a Talentum

Alapítványnál Magyarországon dolgozó külföldi önkéntesekkel készítettem adatgyűjtést, míg a Motiváció Műhely önkéntesei nagyrészt magyar egyetemista hallgatók.

3. SZAKIRODALMI ALAPVETÉSEK

Tanulmányom ezen fejezetében dolgozatom szakirodalmi alapvetéseit, alapfogalmait szeretném összefoglalni. Ezen fogalmak már-már axiómának számítanak, de a fellelhető szakirodalmak alapján megpróbálom definiálni őket, és a hozzájuk kapcsolódó fontosabb fogalmakat is.

3.1 Önkéntesség

Az **önkéntesség**nek nincs egy általánosan elfogadott, mindenki által alkalmazott definíciója. Egyes szervezetek és kutatók más-más definíciót alkalmaznak. Három dolog azonban általánosan igaz az önkéntességre: az önkéntes tevékenységet végző személy nem fogad el anyagi ellenszolgáltatást a munkájáért; a tevékenység autonóm döntés eredménye, tehát senki nem kényszeríti a személyt a munka elvégzésére; és az önkéntes tevékenysége más személy, csoport vagy a teljes társadalom hasznára irányul. (Gyorgyovich, 2018) Legtöbbször azonban az önkéntes számára is hasznos a tevékenység: munkájával értékes tapasztalatot szerez, új embereket ismer meg, megtanul folyamatokat, és lelkileg is feltöltődik.

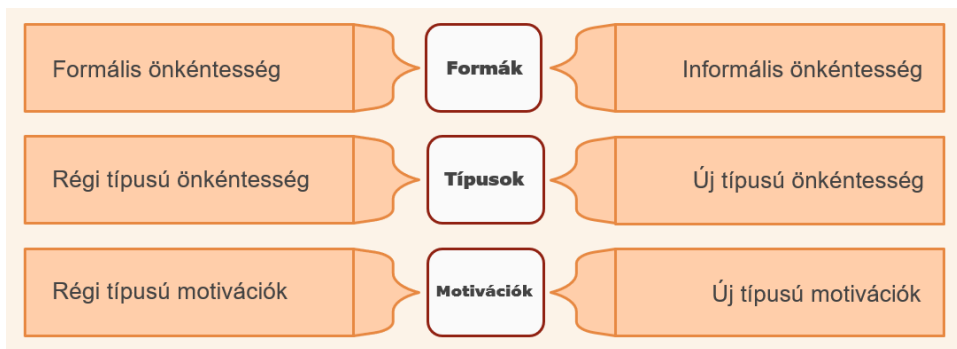
Az önkéntességnek alapvetően két fő típusa létezik, az **informális** és a **formális** önkéntesség. Az informális önkéntesség nem szervezethez kapcsolódik. Ide tartozhat a szomszédnak való segítség, a lépcsőház feltakarítása stb. (Czike és Bartal, 2005) A formális önkéntesség szervezethez kapcsolódik, általában önkéntes szerződésben lejegyzett tevékenység. A korábbi kutatási adatok alapján az informális önkéntesek száma sokkal magasabb Magyarországon, mint a formális önkénteseké (Perpék, 2017). Az én kutatásomban részt vevő személyek formális önkéntes munkát végeznek, tehát egy civil szervezetnél tevékenykednek. A legtöbb civil szervezetnek szüksége van önkéntesekre ahhoz, hogy célját elérhesse.

Az önkéntesség a **társadalmi tőke** egyik megnyilvánulása. A társadalmi tőke az emberi kapcsolatok jövedelmező hasznosítását jelenti. Az információs társadalomban csökken az egymásba és az államba vetett bizalom, az embereknek egyre alacsonyabbá válik a társadalmi tőkéje. Inkább a magányos feladatmegoldást preferáljuk. Az önkéntesség remek módszer a

társadalmi tőke növelésére, csakúgy, mint a civil társadalomban vállalt aktív szerep is. Azokon a területeken, ahol magas az önkéntesek száma, a gazdasági és társadalmi mutatók is pozitívabbak. (Czike és Kuti, 2006)

A 2000-es évek elején jelent meg az új típusú önkéntesség, így inentől megkülönböztetjük az új és régi típusú önkéntességet. Az **új típusú önkéntesség**et főleg fiatalok végzik, tanulás, gyakorlatszerzés a célja. Könnyebbé teszi az átmenetet az oktatás és a munka világa között. Ez a típus valamilyen szaktudást igényel, tehát az önkéntes az ideje mellett speciális tudást is ajándékozik a szervezetnek. Ilyen az egészségnevelés, korrepetálás, szakmai segítségnyújtás, adminisztrációs feladatok, állatgondozás. A **régi típusú önkéntesség** tisztán az altruizmuson alapul, a személy az idejét ajándékozza a szervezetnek. Ilyenek például a ruhagyűjtés, ételosztás, kutyasétáltatás. Magyarországon jelenleg még népszerűbb a régi típusú önkéntesség, de egyre népszerűbbé válik az új is. A fiatalok kezdik felismerni, hogy a munkaerőpiacon mekkora előnyt jelent az önkéntes tapasztalat. (Czike és Bartal, 2005) Az általam vizsgált tanodai önkéntesek valahol a két terület határán helyezkednek el, hiszen amellett, hogy a segítség vágya hajtja őket, a legtöbben tanárszakos hallgatók, akik gyakorlatot is szeretnének szerezni tevékenységükkel.

Az önkéntesek motivációi között is megkülönböztethetünk **régi és új típusú motivációkat**. A régi típusú motivációk közé sorolható az erkölcsi kötelesség, a szegények és elesettek segítése, a közösségépítés és a vallási motiváció. Ezek általában a régi típusú önkéntességhez kapcsolódnak. Az új típusú motivációk a tapasztalatszerzés, a szakmai fejlődés, az új kapcsolatok szerzése és a szabadidő hasznos eltöltése. Ezek általában az új típusú önkéntességhez sorolhatóak. (Bartal és Kmetty, 2011)

15. ábra: Az önkéntesség típusainak összefoglalása

3.2 Roma integráció

A **roma integráció** fogalma a romák társadalmi beilleszkedését célzó folyamatokat jelenti. Mint ismeretes, a romák kultúrája, szokásai, társadalmi struktúrája eltér a magyarokétól, így nehezebben boldogulnak a többségi társadalomban. (Kállai, évszám nélkül) Az integráció úgy kívánja a romákat bevonni a többségi társadalom életébe, hogy közben ők megtartják a saját hagyományaikat, szokásaikat, de sikeresen tudnak együttműködni a magyar társadalommal. Olyan helyzetet teremt, amelyben egy cigány is ugyanolyan eséllyel juthat hozzá a kulturális javakhoz, mint a többségi társadalom tagjai (Magyar, 2011).

A roma integráció legfontosabb területe az oktatás. Az oktatási integrációt számos program, civil szervezet és kutatás segíti hazánkban, ám így sem mondható egy kifejezetten sikeres folyamatnak. (Fejes és Szűcs, 2018) Az oktatási integráció célja, hogy a roma gyermekek ugyanolyan minőségű oktatásban részesülhessenek, mint a többségi társadalom gyermekei, és ezáltal ugyanolyan esélyekkel indulhassanak az életben (Rudnák és Mészáros, 2018). Az oktatási integrációt elősegítő intézmények a tanodák. A tanodák speciális, főleg roma tanulók számára fenntartott iskolán kívüli foglalkozást nyújtó létesítmények. (Lencse, 2016) Általában innovatív pedagógiai módszerekkel, szabadidős programokkal, készségfejlesztéssel próbálják javítani a roma gyermekek iskolai teljesítményét. Alapfeltevésük, hogy a hagyományos iskolarendszer nem elégíti ki a hátrányos helyzetű és roma gyermekek szükségleteit, a tanodák pedig ezeket a hiányosságokat igyekeznek pótolni (Fejes, 2014).

4. KUTATÁSI EREDMÉNYEIM BEMUTATÁSA ÉS ELEMZÉSE

Ebben a fejezetben önálló primer kutatásom fogom részletezni. A dolgozatomban első fejezetében már kitértem a kutatásom céljaira és módszertanára, így ezt csak röviden ismételném meg. Kutatásom során fókusz-csoportos interjúkat készítettem tanodai önkéntesekkel a módszereikről, motivációjukról, hatékonyságukról, és természetesen a véleményüket is kikértem a témával kapcsolatban. Céлом volt kideríteni, hogy a tanodai önkéntesek hogyan segítik a roma integrációs folyamatokat, és motivációik hogyan járulnak hozzá sikerességükhöz, valamint milyen aspektusok mentén fejleszthető a roma integrációs folyamatokat támogató civil szervezetek önkéntesprogramjai.

Fontos megjegyezni, hogy kutatásom a Covid-19 második hulláma alatt készült, ezért a tervezettnél kevesebb alanyt tudtam bevonni az adatgyűjtésbe. Többször előfordult betegség és karantén miatti lemondás is.

4.1 Kutatási kérdéseim

Atagyűjtésem kezdetén három kutatási kérdést fogalmaztam meg, amelyek mentén állítottam össze primer kutatásom interjút. Ezek a következők voltak:

- Milyen motivációik vannak a roma fiatalokkal foglalkozó önkénteseknek?
- Milyen eszközöket alkalmaznak ahhoz, hogy elérjék a kívánatos társadalmi célokat?
- Milyen értékeket hordoznak, és ezek az értékek hogyan függenek össze a tevékenységükkel és a motivációikkal?

Az első kérdés mentén tehát a motivációkra kerestem a válaszokat, felhasználva a már ismertetett osztályozásokat, de figyelembe véve alanyaim egyéni véleményét, meglátásait is. A második kérdéshez kapcsolódóan a használt és preferált módszerekre, módszertanokra voltam kíváncsi, a harmadik kérdéshez kapcsolódóan pedig az önkéntesek értékeire. Dolgozatom fő fókusza a motivációkutatás volt, így az első kérdésre adott válaszok hangsúlyosabban jelennek meg az elemzésben.

4.2 Kutatásom módszere, eszköze és alanyai

Kutatásom módszerül a fókuszcsoportos interjút választottam. A tanodáknál kifejezetten jellemző, hogy az önkéntesek kisebb csoportokban dolgoznak, így úgy éreztem, hogy meg kell adnom a lehetőséget arra, hogy az alanyok közösen gondolkodhassanak, egymás véleményére reflektálhassanak. Az interjúkhoz félig strukturált kérdéssort, valamint négy tréningfeladatot is készítettem. A tréningfeladatok (két képről és két rövid történetről való véleményalkotás) az interjú elején helyezkedtek el, ezzel is beindítva a résztvevők gondolkodását. Ezen feladatok célja a fogalmi környezetbe való behelyezkedés, a beszélgetés beindítása volt. Egy interjút személyesen, kettőt pedig online készítettem el. Az interjút rögzítettem, és a hangfájlokból átíratot készítettem.

Interjúalanyaim együttműködőek voltak, bátran beszéltek az élményeikről, érzéseikről. Egyetlen személy volt, aki túlzott aktivitásával elnyomott mind engem, mind a csoport többi tagját, de ez nem befolyá-

solta az adatok használhatóságát. Véleményem szerint a moderálás online környezetben sokkal nehezebb volt, valamint technikai hibák sorozatával is számolnunk kellett, így ez az aspektus nem vált kutatásom előnyévé. A szemkontaktus, a mimika és gesztusok hiánya nagyban megnehezítette a beszélgetés vezetését.

Az első interjút a Talentum Alapítvány külföldi önkénteseivel, és magyar csoportvezetőjünkkel készítettem. Összesen három személy vett részt az interjún: egy spanyol és egy portugál önkéntes lány, valamint férfi csoportvezetőjük. Az ő részvételét a könnyebb megértés érdekében tartottam fontosnak. Ennél az interjúnál külön hangsúlyt fektettem a kulturális különbségek előtérbe hozására. A lányok heti több alkalommal tartanak angol nyelvű foglalkozásokat tanodákban, így nem épültek be specifikusan egy tanoda közösségébe sem, nem ápolnak személyes kapcsolatot a gyermekekkel. Az interjú angol nyelven készült, a lányok felkészültségének és csoportvezetőjük jelenlétének köszönhetően nem okozott problémát a magyar tanodarendszerre jellemző szakszavak megértése. Az angol egyik résztvevőnek sem az anyanyelve volt, így kevésbé választékosan tudtuk kifejezni magunkat, ez meglátszódik válaszaik rövidségén is.

A második interjút a Motiváció Oktatási Egyesület szegedi tanodájának három önkéntesével készítettem. Mindhárman körülbelül egy éve önkénteskednek a tanodában, így kialakulhatott a közösségük, és egymáshoz, valamint a gyerekekhez való kötődésük. Mindhárman lányok voltak, közülük ketten tanárszakos hallgatók, egy személy pedig végzett gyógypedagógus. Az interjút online platformon készítettem, mivel az alanyok közül ketten is betegek voltak vagy karanténban voltak.

A harmadik interjút a Motiváció Oktatási Egyesület két önkéntesével készítettem. Eredetileg négy személy lett volna a csoport része, de ketten is megbetegedtek az interjú előtt, új interjú készítésére pedig nem volt lehetőségem. Mindketten a tanév elején kapcsolódtak be⁷² a tanoda munkájába, így a közösségbe való beépülésük és a gyermekekkel való kapcsolatuk kialakulása még folyamatban van. Mindketten lányok voltak, egyikőjük tanári, a másik szociális pályára készül.

⁷² Egyikőjük korábban már tartott alkalmanként nyelvi foglalkozásokat a tanodában, de nem lett a csapat teljes értékű tagja.

4.3 A kutatási eredményeim bemutatása és kvalitatív elemzése

A kutatási eredményeim elemzésekor kutatási kérdéseim mentén haladtam, és azokhoz kapcsoltam elemzésemet. Az első az önkéntesek motivációja volt, azaz, hogy miért kezdtek el önkénteskedni, ki vagy mi motiválta őket, honnan származott a motivációjuk. A második az önkéntesek módszerei, vagyis azok az eszközök, tevékenységek, amelyeket munkájuk során alkalmaznak és preferálnak. A harmadik pedig az önkéntesek értékei, azaz azok a faktorok, amelyeket az önkéntesek munkájuk során fontosnak, értékesnek tartanak. Ezen szempontok alapján jártam végig az interjúk szövegeit, és emeltem ki az egyes kategóriákhoz tartozó fogalmakat, megnyilvánulásokat. Ahol tudtam, csoportba rendeztem és rendszereztem az információkat, ezzel is megkönnyítve a kutatási kérdéseim megválaszolását és az összefoglalást. Az egyes kategóriákat, jellemzőket igyekeztem az interjúkból vett releváns idézetekkel alátámasztani, illetve a szakirodalom alapján is megerősíteni. Értelemszerűen az egyes alfejezetek az egyes kutatási kérdésekre adnak választ.

4.3.1 A vizsgált önkéntes csoportok motivációi – Önkéntes Motivációs Modell

Az önkéntesek motivációjának vizsgálatakor három kategóriába tudtam sorolni az önkéntesek motivációit. Ezen kategóriák nem kizárólagosak, és jelen esetben csak a kutatásomban részt vevő személyekre vonatkoznak. A legtöbb önkéntesnél többféle motiváció is megjelent egyszerre, így a kategóriák inkább a motivációk alapmodelljeinek bemutatását szolgálják, minthogy az egyes önkéntesek besorolását szolgálják. Utóbbi nem célom sem nekem, sem a korábban olvasott szakirodalomnak. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy későbbi kutatásokban is alkalmazhatóak lesznek. A modellt **Önkéntes Motivációs Modellnek** neveztem el.

16. ábra: Az Önkéntes Motivációs Modell

1. Kategória: Személyes indokok

Az első kategóriába azokat a motivációkat soroltam, melyek kizárólag az önkéntes személyétől függenek, nem veszik figyelembe a társadalmi tényezőket. Ezek a motivációk tehát főleg régi típusúak, a személy fejlődését, személyes jólétét és céljainak elérését szolgálják.

a) Közösség, barátok

Ezen motivációs faktor esetében a fő motiváló erő a szervezetnél dolgozó barátok, ismerősök, az önkéntesek közössége. Ez többféleképpen nyilvánulhat meg. Egyes esetekben az új önkéntest már az alapból ott dolgozó barátok, ismerősök motiválják arra, hogy csatlakozzon hozzájuk. Más esetekben pedig az önkéntes új embereket szeretne megismerni, új közösség tagjává szeretne válni. Ebben az esetben gyakori tényező az, hogy az adott önkéntesnek a jelenlegi környezete nem azonosul az értékrendjével, ezért egy olyan közösséget próbál keresni, akinek hasonló értékek fontosak. Konkrétan a témával kapcsolatban ezek az értékek a befogadás, elfogadás, társadalmi érzékenység, empátia.

„Jó érzés egy olyan közösséghez tartozni, akik nem így gondolkodnak erről, hogy <<izé, akkor most ez azt jelenti, hogy ő szereti a cigányokat?>>.”

/2. Interjú/

Látható, hogy ezen tényező esetében a személyt nem konkrétan a munka elvégzése, annak fontossága motiválja, hanem az, hogy számára megfelelő közösségben, barátok között, egyforma gondolkodású fiatalokkal töltheti az idejét. A közösség fontossága az értékek között is megjelenik majd.

b) Szakmai fejlődés

Ezen tényező esetében az önkéntes saját szakmai fejlődése érdekében vállal munkát. Esetünkben legtöbbször tanárszakos, vagy szociális területen dolgozó fiatalokról beszélhetünk, akik a munkájuk előtt gyakorlatot akarnak szerezni, taktikákat akarnak eltanulni a tanodától. Ezt nevezi a szakirodalom új típusú motivációnak. Ebben az esetben fontos még a szakmai fejlődésen kívül az egyéb, általános kompetenciák, például az időbeosztás, szervezési készség elsajátítása is.

„Igazából nekem nagy motiváció volt, hogy gyakorlatot kell szereznem.”

/3. Interjú/

„Azért is jó, hogy akinek úgymond fő hivatása vagy karrierje hasonló lesz, ahhoz is nagyon sokat hozzátesz.”

/3. Interjú/

A legtöbb fizető állás tapasztalatot kér a jelentkezőktől, amely megszerzésének egyik módja az önkéntes munka vállalása. Az önkéntes tevékenység végzése előtt ritkán kérnek tapasztalatot, így gyakorlatilag bárki vállalhatja, akinek megvan a kellő elhivatottsága. Emellett az önkéntes munka – mint esetünkben is – legtöbbször képzésekkel, betanítással is jár, amely szintén hozzájárul az egyén szakmai fejlődéséhez és tapasztalatai skálájának bővítéséhez.

c) Személyes élmények szerzése

Ebben a kategóriában a harmadik motivációs tényező az élményszerzés. Az önkéntes azért jelentkezik a munkára, hogy élményekben legyen része, akár egyedül, akár barátai körében. Az önkéntes tevékenységet inkább szórakozásként, mintsem munkaként fogja fel.

„És a motivációm az volt, hogy jól érzem magam. [...] a legnagyobb motiváció az volt, hogy ott vannak a barátaim, nyár van, együtt játszunk és beszélgetünk.”

/1. Interjú/

2. Kategória: Társadalmi motivációk

A második kategóriába az altruizmuson, mások segítségével alapuló motivációkat soroltam. Ezek a szakirodalom szerint a régi típusú motivációk. Alanyaim esetében ezek körülbelül ugyanolyan mértékben fordultak elő, mint az új típusú motivációk. A legutóbbi kutatások szerint a magyar társadalomban még a régi típus motivál, az önkéntesek ritkábban fogják fel a személyes fejlődés lehetőségeként tevékenységüket. Ezzel szemben

interjúmban szinte minden alanynál megjelent mindkét típusú motiváció, tehát tevékenységüket mindkét dimenzióban tudatosan el tudják helyezni.

a) „Rászoruló” csoportok, személyek segítése

Ebben a kategóriában az általánosabb típus, azaz egy rászoruló csoport vagy személy segítése szinte minden alanyomnál megjelent. Ebben az esetben az önkéntesek pusztán altruizmusból, a segítség vágya miatt vállalnak önkéntes munkát. Hisznek abban, hogy tevékenységük fontos, munkájukkal szolgálatot tesznek a társadalomnak és a választott csoportnak. Esetünkben ez a csoport a hátrányos helyzetű és roma fiatalok csoportja.

„Azért lettem pszichológus, mert segíteni akartam az embereket és kapcsolatba akartam kerülni velük. És az önkéntességem keresztül is ezt csinálhatom.”

/1. Interjú/

„Meg a megkülönböztetésnek szerintem semmilyen formáját nem tapasztalják nálunk a roma mivoltuk miatt. [...] Nekik a biztonságos tér fogalmát tölti be a tanoda.”

/2. Interjú/

Az önkéntesek jobbat akarják tenni a világot, változást akarnak hozni a gyermekek életébe. A legtöbben úgy gondolják, hogy munkájukkal nemcsak az adott csoportot, hanem a társadalom egészét is támogatják. Ez a motiváció legtöbb esetben a régi típusú önkéntességhez kapcsolódik, ahol az adott személyek az idejüket adományozzák önkéntes célokra.

b) Egy fontos ügy képviselése

Ezen kategória második eleme a fontos ügy melletti kiállítás. Interjúalanyaim többször említették azt, hogy azért kezdtek el önkénteskedni, mert volt számukra egy fontos ügy, ami mellett tevékenyen akartak kiállni, ezért önkéntes munkába kezdtek. Ezek az ügyek általában olyanok, amelyekre a társadalom és az éppen regnáló hatalom nem fordít elég figyelmet, így szükségessé válik a figyelem civil szervezetek és önkéntesek általi felhívása, hogy a civil társadalom állítsa fókuszba a megoldatlan társadalmi problémát. Esetünkben ez a fontos ügy a roma integráció, de alanyaim említették a nemi erőszak elleni küzdelem, és az emberi jogok témakörét is.

„Fel akartuk hívni a figyelmet az ügyre, és én is részese akartam lenni a munkának. Azért csatlakoztam, mert hittem abban, amiért harcoltak.”

/1. Interjú/

3. Kategória: Logisztikai tényezők

Ebbe a kategóriába olyan tényezőket soroltam fel, amelyek az eddig felsoroltak mellett állnak, azokat kiegészítik. Ezek olyan külső motivációs tényezők, amelyek alanyaim esetében hatással voltak az önkéntes tevékenységre, sok esetben beindították, vagy éppen meggátolták azt. Úgy gondolom, hogy az önkéntes szándék megléte mellett ezek is nagyon fontosak, és gyakran megjelenő motivációs tényezők. Ezekről eddigi szakirodalmakban nem olvastam, így nem tudom őket a már meglévő kategóriák egyikébe sem sorolni.

a) Idő

Az első és legfontosabb tényező az idő. Sokakban megvan a motiváció és a szándék az önkéntességre, de nincs idejük rá, vagy úgy érzik, hogy nincs idejük rá. Ez a tényező gátolhatja vagy késleltetheti az önkéntesség megkezdését, és szinte minden interjúalanyomnál megjelent valamilyen formában. Ha az önkéntes úgy érzi, hogy van ideje a tevékenységre, akkor nagyobb részt vállal a szervezet munkájában, motiváltabban tevékenykedik. Viszont, ha úgy érzi, hogy nincs ideje, vagy ténylegesen nincs ideje, akkor nem kezdi el a tevékenységet, vagy befejezi azt. Sok esetben megjelent az a tényező, hogy jelenleg, egyetemistaként vagy fiataalként van idejük önkénteskedni, ezért végzik a tevékenységet, de lehet, hogy a későbbiekben a munkájuk miatt nem lesz erre lehetőségük. Szintén gyakori volt, hogy az önkéntes arról számolt be, hogy úgy érezte, hogy nincs ideje, majd kiderült számára, hogy mégis van.

„Igen, azt hiszem, ez a fő kérdés, hogy van-e időm. De olyan nem lenne, hogy van időm, és azt mondom, hogy nem.”

/1. Interjú/

b) Információ

A második faktor az információ. Az önkéntesség megkezdéséhez természetesen szükség van a szervezet vagy csoport előzetes ismeretére, ahol az adott személy munkát fog vállalni. Ez az információ érkezik ismerősöktől, barátoktól, oktatóktól, de akár reklámokból, felhívásokból is. Alanyaim túlnyomó többségénél az első kategória érvényesült. Amennyiben az önkéntes nem ismeri a lehetőségeket, nem kap információt a szerveze-

tekről, nehezen tudja megtalálni azt az ügyet, aminek szolgálatában önkéntes tevékenységet végezne, még ha ideje és motivációja is rendelkezésre áll.

„a legkiemelkedőbb az információhiány”

/1. Interjú/

Több alanyom is említette, hogy nem ismer, vagy csak kevés más szervezetet ismer azon kívül, ahol jelenleg éppen tevékenykedik, vagy jelenlegi munkáját is csak hosszas keresés után találta meg. Többször felmerült az a faktor is, hogy az alany túl későn értesült a lehetőségről, ha hamarabb értesül, akkor hamarabb jelentkezett volna.

c) *Alkalom*

Ez az utolsó faktor mindkét előző kategóriához kapcsolódik valamelyest. Több esetben felmerült, hogy az önkéntesnek ideje is volt, és ismert is önkénteseket fogadó szervezeteket, ám éppen nem volt alkalom önkéntes munka vállalására. Ez lehetett azért, mert a szervezet nem tartott felvételt, nem olyan személyeket keresett, mint az alanyaim, vagy az esemény, amelyen az önkéntes részt vett volna, valami miatt – például jelen esetben a koronavírus miatt – elmaradt.

„Hát én láttam egy felhívást, valamilyen környezet- vagy természetvédelmi szervezettől. De az hallgatóknak szólt, és én nem vagyok az. Szóval nem néztem meg. Pedig érdekelt volna.”

/2. Interjú/

Nagyon fontos, hogy az önkéntes úgy érezze, hogy munkája fontos, és szükség van rá. Ilyen esetekben, amikor a fiatal olyan választ kap, hogy „most nem keresünk önkénteseket”, „nem vagy megfelelő a munkára”, illetve ehhez hasonló, akkor a negatív válasz miatt sérülhet a motivációja, és úgy érezheti, hogy munkája nem fontos, nincs szükség rá. Ez akár egy életre eltérítheti a potenciális önkénteseket a tevékenység végzésétől.

4.3.2. Az önkéntesek módszerei

Ebben a fejezetben azt a két módszertani kategóriát szeretném felvázolni, amellyel kutatásom során találkoztam. Nem célom felsorolás-szerűen felvázolni minden egyes módszert, amelyet az önkéntes fiatalok alkalmaznak, hiszen ez nem is lehetséges. A lentebb található két kategória

felvázolásával arra szeretnék rámutatni, hogy az önkéntesek tevékenysége milyen mértékben tér el a formális tanulási és fejlesztési módszerektől, és maguk az önkéntesek melyik kategóriát tartják fontosabbnak, melyre reflektálnak többször.

1. Kategória: Formális tanulási és fejlesztési módszerek

A szakirodalomban, például a *Mire jó a tanoda?* című kötetben főleg a formálisabb oktatási módszerekről esik szó. Ezek a kompetenciafejlesztés, a szövegértés és olvasáskészség fejlesztése, a logikai készségek fejlesztése. Kétség sem fér hozzá, hogy a roma integráció és a gyermekek fejlesztése szempontjából ezek nagyon fontos feladatok.

Alanyaim is megemlítették az olvasáskészség és a szövegértés-készség fejlesztését, valamint a nyelvtanítást, mint fontos feladatukat, viszont szóhasználatukból és fogalmazásukból azt éreztem, hogy ezeket csak „kötelező jelleggel” említik meg, mint a tanoda fő profilját. Amikor az általuk preferált módszereket, a sikerek indikátorait kérdeztem, kevésszer adtak arra utaló válaszokat, hogy ezekben a formális készségfejlesztő kategóriákban rejlik a sikerük kulcsa, és érnek el változásokat.

„igyekszünk mindig valami fejlesztő elemet beleépíteni a foglalkozásba”

/2. Interjú/

A tanodában elvégezhető kurzusok is ehhez illeszkednek. Az önkéntesek oktatási esélyegyenlőség, matematika és olvasáskészség témakörökben végezhetnek el kurzusokat. A fiatalok támogatásáról, segítségéről, pszichológiai jellegű készségekről nem esik szó.

2. Kategória: Szociális készségek fejlesztése, élményben részesítés, érzelmi támogatás

A szakirodalomban csak egy-két cikkben, illetve csak említés szintjén szereplő faktor a szociális készségek fejlesztése, az élményben részesítés és az érzelmi támogatás. Alanyaim szerint ezek kiemelten fontos feladatok, az interjúk során egy-két kivétellel csak ezeket említik. Nagyon fontos számukra, hogy a gyermekek elfogadják egymást és elfogadva érezzék magukat, biztonságban és szeretve érezzék magukat, és egy olyan környezetben legyenek, amely mind érzelmileg, mind szakmailag támogatja őket. Olyan készségeket is említenek, amelyek mind a mindennapi életben, mind az iskolában fontosak, például a vitakészség, a kommunikációs készség és a csapatmunka.

Az önkéntesek magukat szinte minden esetben a barát és tanár között álló, vagy a két szerep között ingázó személynek tekintették. Egyikőjük

sem vázolt fel szigorú tanár-diák viszonyt, inkább arra helyezték a hangsúlyt, hogy ugyan fegyelmezniük kell a gyerekeket, amellet támogató barátoknak is érzik magukat.

„Hát mi először is szeretjük őket, és adunk nekik egy olyan teret, ahol megtapasztalhatják, hogy szeretik őket, és vannak erősségeik és foglalkoznak velük, és miattuk csinálnak dolgokat, szóval lehet, hogy a gyerek életébe mi nem tudunk beleszólni, legyen az iskola vagy család, de magában a gyerekben olyan érzést keltünk, hogy ő fontos, és mi szeretünk foglalkozni velük, és szeretjük őket.”

/2. Interjú/

4.3.3. Az önkéntesek értékei

Ebben az alfejezetben az önkéntességhez kapcsolódó értékeket, az önkéntesek számára a munka megkezdése után kialakult fontos tényezőket mutatom be. Ezen értékek kapcsolódnak a motivációkhoz, így nehéz, és nem is feltétlen szükséges éles határvonalat húzni a kettő között. Egyes értékek azonban már az önkéntesség során, a tevékenység végzése közben alakulnak ki az egyéneknél, nem feltétlen vannak jelen a kezdetekben, mint motivációs tényező. Ezek az értékek háttérmotivációkhoz hasonlíthatóak, és közel állnak a demokratikus alapértékekhez is.

1. Közösség

Az önkéntesek alkotta közösség, mint értékadó tényező többször felmerült a beszélgetésekben. Az inspiráló, összetartó környezetben végzett munka sokkal hatékonyabbá teszi a tevékenységet, és az önkénteseknek is élményt, pozitív benyomást okoz. Az alanyaim közül többen fogalmaztak úgy, hogy nemcsak a gyerekekhez, hanem egymáshoz is kötődnek.

„... mi is így mentorok tökre összekovácsolódtunk, meg szeretünk együtt lenni, meg szeretjük egymást.”

/1. Interjú/

2. „Odatartozás” érzése

A második ilyen fogalom, amellyel többször is találkoztam, az „odatartozás” érzése. Az önkéntesek egy nagy folyamat részének érzik magukat, úgy érzik, hogy tagjai a szervezetnek vagy csoportnak, ahol önkénteskednek. Kialakul bennük az önkéntes identitás, az, hogy tartoznak egy közösséghez, amely pozitív értékekkel van felruházva. Kötődnek a szervezethez és annak céljaihoz. Úgy fogalmazzák, hogy nehezen tudná-

nak visszamenni az önkéntesség nélküli önmagukhoz, nehezen tudnának elszakadni a kialakult közösségtől.

„...inkább azt éreztem, hogy van ez a műhely, ahova besegítek. Most meg azt érzem, hogy én is így itt vagyok, és tag vagyok.”

/3. Interjú/

3. A munka fontosságának érzése

A harmadik faktor a munka fontosságának értése. Ezt a legtöbbször közvetetten élük meg az önkéntesek, például úgy, hogy a gyermekek elfogadják őket, megjegyzik a nevüket, bátran fordulnak hozzájuk a problémáikkal. Vannak közvetlen példák is, amikor a roma fiatalok személyesen köszönik meg az önkéntesnek a segítséget. Az interjúkból azt vettem észre, hogy ezek a pozitív visszacsatolások kiemelkedő jelentőségűek az önkéntesek számára, ám ezeket főleg a gyermekektől, fiataloktól, és nem a szervezet munkatársaitól, vezetőitől kapják.

„Például, múltkor a tanodában voltunk, és az egyik mentor azt mondta, hogy a legjobb jel az, ha a foglalkozás után nem mennek el rögtön. Ez nem direkt visszajelzés, de megmutatja, hogy tetszett nekik.”

/1. Interjú/

4.4. Kutatásom összefoglalása és perspektívái

Eredményeimet tekintve elmondható, hogy az általam vizsgált tanodai önkéntesek rendelkeznek új és régi típusú motivációkkal is. Tevékenységük a szociális és az oktatási tevékenység határán áll. Az előbbire a régi típusú, az utóbbira az új típusú motivációk jellemzőek. A két kategória vegyesen jelent meg, nem volt olyan önkéntes, aki csak az elsőbe, vagy csak a másodikba sorolható.

A tevékenységi köröket illetően elmondható, hogy az önkéntesek inkább a szociális készségek fejlesztését, az érzelmi támogatás nyújtását tartják fontosnak, míg a szakirodalom a kognitív készségek, mint például a matematikai, vagy az olvasási kompetenciák fejlesztését. Értékeik között a teljesség igénye nélkül a közösség, a valahova tartozás és a pozitív visszacsatolások jelennek meg.

Úgy gondolom, hogy az interjúk során feltett kérdések, és a fókuszcsoportos interjúzás módszere kiválóan alkalmasnak bizonyult a terület kutatásához, ám a pontosabb eredmények elérése érdekében kutatásom mindenképp ki szeretném egészíteni legalább négy-öt interjúval.

Fontosnak tartom, hogy ezek a jövőbeni interjúk különböző csoportokat, például férfi és idősebb önkénteseket vonultassanak fel.

5. ÖSSZEGRÉS

Összességében elmondhatom, hogy dolgozatomban egy nagy társadalmi relevanciával bíró jelenség, a roma integráció egy új aspektusát mutattam be, amelyet személyesen is fontosnak tartok. Elemzésem első felében a kutatási témámmal, vagyis az önkéntességgel és a roma integrációval kapcsolatos fogalmakat és szakirodalmi alapokat mutattam be.

Dolgozatom második felében saját, fókuszcsoporthoz tartozó interjúk mentén készült kutatásomat mutattam be. Három kutatási kérdést tettem fel, melyek alapján strukturáltam az interjúk vázát, és kvalitatív elemzést végeztem az elkészült anyagokon. Az eredményeket három csoportra osztottam, ezek az önkéntesek motivációi, preferált eszközei és értékei voltak. Az elemzés közben igyekeztem a szakirodalomból megismert fogalmakkal és adatokkal, valamint idézetekkel alátámasztani érvelésemet. Végezetül összefoglaltam eredményeimet. Úgy gondolom, hogy eddigi kutatásom eredményes volt, de mindenképp kiegészítésre szorul

Dolgozatom végén újból szeretném megemlíteni, hogy a koronavírus-járvány okozta lezárások és megbetegedések miatt mind az interjúk elkészítése, mind a szakirodalmi elemzés nehézségekbe ütközött. Ennek ellenére próbáltam a helyzetnek megfelelően tovább dolgozni, és a legtöbbet kihozni a lehetőségeimből.

IRODALOMJEGYZÉK

- Önkéntes Motivációs Kérdőív sztenderdizálásának eredményei alapján. *Civil Szemle*. 2011/4. szám. 7–30.
- Czike Klára és Bartal Anna Mária (2005): *Önkéntesek és nonprofit szervezetek – az önkéntes tevékenységet végzők motivációi és szervezeti típusok az önkéntesek foglalkoztatásában*. Budapest: Civitalis Egyesület.
- Czike Klára és Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány
- Fejes József Balázs (2014). Mire jó a tanoda? *Esély*. 2014/4. szám. 29–56.
- Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (2018): *Az oktatási integráció ügye a 2010-es évek végén*. Elérhető: http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/19200/1/En_vetkem_online_hq_011.pdf Utolsó Letöltés: 2020.11.03.

- Gyorgyovich Miklós szerk. (2018): *Önkéntesség Magyarországon 2018*. Budapest: Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft. Elérhető: <http://www.onkentes.hu/sites/default/files/attachment/3/onkentesseg2018kisfelbontasu1.pdf> Utolsó letöltés: 2020.11.03.
- Kállai Ernő (évszám nélkül): *Cigányok/romák Magyarországon*. Társadalomtörténeti vázlat. Elérhető: http://www.kallaierno.hu/data/files/ciganyok_romak_magyarorszagon_tarsadalomtortenet_i_vazlat_megismeres_es_elfogadas_kotet_QLSK2e.pdf Utolsó letöltés: 2020.11.06.
- Központi Statisztikai Hivatal (2019): *Önkéntes munka, 2019. I. negyedév*. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_evkozi_9_13 Utolsó letöltés: 2020.11.03.
- Lencse Máté (2016): Önkéntesekre alapozott tanoda. In: Fejes József Balázs - Lencse Máté - Szűcs Norbert (szerk.): *Mire jó a tanoda?* Szeged: Motiváció Oktatási Egyesület.
- Magyar Kornélia (2011): Integrációt, ne asszimilációt! *Romnet*. Elérhető: http://www.romnet.hu/hirek/2011/10/14/integraciot_ne_asszimilaciot_-_ciganysag-vita_a_hirszerzon Utolsó letöltés: 2020.11.03.
- Perpék Éva (2017): Önkéntesség közel s távol - hazai és nemzetközi helyzetkép. In: *Háztartási munka, fizetetlen munka, láthatatlan munka*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 108–121.
- Rudnák Ildikó, Mészáros Aranka (2018): Az asszimiláció – integráció – szegregáció aktualitása a szakirodalom tükrében. *Studia Mundi - Economica*. 5/1. szám. 33–44.

Tomka Lilla

Az Erzsébet-táborok világa

BEVEZETÉS

A tudományos kutatások eredményeit közlő szakirodalmak igazolják azt, hogy a hátrányos helyzet és a halmozottan hátrányos helyzet a gyermekek és családjai életvilágára is számos negatív hatást gyakorol, illetve jelentősen befolyásolja a gyermekek fejlődését és iskolai életpályájuk alakulását, továbbá azt is, hogy a gyermekek felzárkóztatásában és a következményes lemaradás megelőzésében az oktatás mellett a nevelésnek, és a pozitív támogató társadalmi és iskolai környezetnek, a mikroklimának, a kortársi közösségnek is elvülhetetlen szerepe van (Kozma 1975, Liskó 1997, Papp 1997, Forray – Hegedűs 2003, Fejes 2006, Keller – Mártonfi 2006, Havas 2008, Szűcs 2008, Andl – Kóródi – Szűcs – Vég 2009, Jancsák 2013, Varga 2014, Fejős – Kállai – Keresztes-Takács – Máté 2015, Forray 2015, Rayman – Varga 2017, Pápai – Varga 2018, Fehérvári – Varga – Ceglédi 2018, Varga 2018). A szabadidő-pedagógia a nevelés olyan ága, melynek lényege, hogy a célok meghatározta keretekben arra törekszik, hogy a nem formális és informális tanulás élmények által valósuljon meg. Az élménypedagógia egyik megvalósulási tere a nyári táboroztatás (Majzik 1997, Mihály 2003, Bodor 2006, Heimann 2006, Kovácsné 2009, Mandák 2010, Borosán – Budai 2017, Trencsényi 2018, Nagy 2018). A nyári táborokban való részvétel nem csak hatalmas élményt nyújt a gyermekek számára, de új ismereteket is elsajátíthatnak a programok során. Az Erzsébet-táborok a hátrányos helyzetben élő gyermekek számára kerültek kialakításra, alapvetően azért, hogy minél több gyermek élvezhesse a nyaralás nyújtotta örömeket. A táborokban sok program közül lehet választani, melyek során az élmények nyújtása mellett cél a mintakövetéses tanulás, a probléma megoldási technikák nyújtása, készségek és kompetenciák fejlesztése. A táborok vezetése évről-évre arra törekszik, hogy minél több gyermeket tudjon fogadni. 2019-ben már közel százharminc ezer fiatal volt részese az Erzsébet-táborok programnak (az ottalvós, a napközi táborokban és a fővárosi gyermekprogramokban együttesen).

2017-ben az Erzsébet-táborok „értéktérképének megrajzolása” céljával Jancsák Csaba vezetésével három éven át zajlott kérdőíves kutatásban több mint 18000 gyermeket és 2800 kísérőt kérdeztek meg. Arra jutottak, hogy az Erzsébet-táborok legfőbb fejlesztő hatásait a közösségi és szociális kompetenciák terén, továbbá az érzelmi intelligencia fejlesztésében lehet megadni, továbbá, hogy az Erzsébet-táborok által közvetített értékvilágot a tradicionális humanista társadalmi értékek jelentik, amelyek a zsidó-keresztény kultúra értékorientációival azonosak (Jancsák 2020).

Kutatásom legfőbb indoka (a személyes érdeklődésen felül) az volt, hogy véleményem szerint a tömegmédiában és a szakmai diskurzusokban nem kap elég hangsúlyt ez a téma, és általánosságban is elmondható, kevés ismeret áll rendelkezésre arról, hogy az Erzsébet-táborok mit tudnak nyújtani, milyen célkitűzés mellett és milyen eredményességgel a résztvevők számára.

2. MÓDSZERTAN

2.1 Kiinduló állításaim

A szakirodalmak alapján témám kapcsán a következő kiinduló állításokat teszem.

- H1. Az Erzsébet-táborok „pedagógiai hitvallásának” középpontjában a gyermekek élmények általi fejlesztése áll.
- H2. A pedagógiai program tudatos szakmai alapokon és értékítéleteken nyugszik.
- H3. A nyári ottalvós táborok fejlesztő hatással vannak a táborozó gyermekekre.
- H4. A fejlesztő hatások kimutathatók a szociális kompetenciák esetében.
- H5. A tábor fejlesztő hatásait a rekreációs programok támogatják.

2.2 A kutatás módszerei

2.2.1 A kvalitatív kutatás

A mélyebb információszerzéshez két forrást választottam az interjúkészítést és a résztvevő megfigyelést. Az Erzsébet-táborokról szóló interjúm elkészítéséhez Kőműves Eszter szakmai vezetőt választottam alanynak. Az interjú alanyát szervezeti státusza és szakmai előismeretei alapján szakértőnek tekintem a dolgozat tárgyában, mivel az Erzsébet táborok szakmai vezetője. Az interjúra a vírushelyzet miatt az online térben volt lehetőségem.

A 2019. év nyarán egy héten keresztül részt vettem a zánkai Erzsébet-táborban. Az első négy turnus alatt, összesen egy hónapig voltam jelen a táborban. Résztvevői megfigyeléseimmel, illetve tapasztalataimmal kiegészítem az interjú elemzését.

2.2.2 A kvantitatív kutatás

A kutatás során a nyári „ottalvós” Erzsébet-táborokban 2017-ben történt adatfelvétel (kutatásvezető Jancsák Csaba) adatbázisának talaján végeztem másodelemzést. A 2017. évi adatfelvétel során 5159 tanulót és 1161 kísérőt kérdeztek meg, önkitöltős papíralapú kérdőívvel. A kísérő kérdőív 89 kérdéssort, a gyermek kérdőív 65 kérdéssort tartalmazott. A zánkai táborhely esetében összesen 4086 válaszadó töltötte ki a kérdőívet (3598 tanuló és 488 kísérő), a fonyódligeti táborhely esetében pedig összesen 2234 fő töltötte ki (1561 gyermek, továbbá 673 kísérő). A kérdőíveket a szociológiai adatfelvételek módszertana alapján operacionalizálták (Babbie 2006), specifikálva a táborozásról kialakult attitűdök és a táborozók vélekedéseinek mélyebb megismeréséhez (Jancsák 2020).

3. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

3.1. Feladatvállalás, programcélkitűzések, pedagógiai célrendszer, kompetenciafejlesztés – A kvalitatív kutatás eredményei

Az Erzsébet-táborok alapvető célja, hogy olyan gyerekeknek nyújtsanak táborozási élményt, akiknek erre valamilyen oknál kifolyólag nincs erre lehetőségük.

Magyarország Kormánya 2012-ben hívta életre az Erzsébet-táborokat. Az Erzsébet a Kárpát-medencei Gyermekekért Alapítvány (a továbbiakban: Erzsébet Alapítvány/Alapítvány) 2016 óta gondoskodik az

Erzsébet-táborok egész éves rendszeréről, amely hazánk legnagyobb táboroztatási programjává vált az elmúlt években.

Jogszábai szinten a 2020. évi LXIV. törvény rendelkezik az Erzsébet-táborokról.

Az Erzsébet-táborok a magyarság- és honismeretet, a sport, a tudomány és kultúra szeretetét, a kereszténység alapértékeit előtérbe helyezve nyújtanak testi, szellemi és lelki fejlődést segítő, rekreációs, szórakoztató, tartalmas és esélyteremtő egyéni vagy társas élményprogramokat annak érdekében, hogy pozitívan alakítsák a táboron kívüli egyéni és közösségi létet, valamint elősegítsék az integrációt. Kompetenciafejlesztő hatásuk révén hozzájárulnak a gyermekeket és családokat támogató állami célkitűzések megvalósításához, a társadalmi kohézió erősítéséhez, a gyermekek szocializációjához, pihenéséhez és ismereteik bővítéséhez, a szociálisan rászoruló gyermekek élethelyzetének javításához, különösen az életkoruknak megfelelő mennyiségű és minőségű, egészséges étkezés, az életkoruknak megfelelő egészségi állapot elérését és a képességeiknek megfelelő tudás megszerzését segítő szolgáltatások, valamint az aktív kikapcsolódás lehetőségének biztosításával. Az Erzsébet-táborok emellett a magyarországi, a külhoni magyar és magyarul tanuló gyermekek elérésével segítik a közösségépítést, valamint a külhoni magyarsággal és a vi-segrádi együttműködésben részt vevő államokkal fennálló kötelék erősítését. A 312/2020. (VI.30.) Kormányrendelet rendelkezik az Erzsébet a Kárpát-medencei Gyermekekért Alapítvány által megvalósított Erzsébet-táborok egyes típusairól és egyéb rendezvényeiről.

Tábortípusok

Családi Erzsébet-tábor

családok részére nyújt táboroztatási szolgáltatást azzal, hogy több napon át egy vagy több táborhelyen szállást, a tábor napi időtartamához igazodó számú étkeztetést és családi szabadidős programot biztosít

Napközi Erzsébet-tábor

az oktatási azonosítószámmal rendelkező köznevelési intézmények, a kötelező közművelődési feladatot ellátó intézmények, valamint a család- és gyermekjóléti szolgálatok és központok bevonásával napközbeni felügyeletet, szemléletformáló, kompetenciafejlesztő és szabadidős programokat nyújt, valamint a tábor napi időtartamához

Ottalvós Erzsébet-tábor	<p>igazodó számú étkeztetést biztosít, elsősorban a köznevelési intézmények gyermekcsoportjai részére, a gyermekek lakóhelyén vagy annak vonzáskörzetében, egy vagy több helyszínen nyújtott gyermektáboroztatási szolgáltatásként</p> <p>több napon át éjszakai ott-tartózkodást is magában foglaló, folyamatos felügyeletet nyújt, egy vagy több táborhelyen szállást, a tábor napi időtartamához igazodó számú étkeztetést, valamint kompetenciafejlesztő és szabadidős programokat biztosít, elsősorban a köznevelési intézmények gyermekcsoportjai részére nyújtott gyermektáboroztatási szolgáltatásként</p>
Erdélyi Erzsébet-tábor	<p>az Erdélyi Erzsébet-tábor elnevezésű táborhelyen több napon át éjszakai ott-tartózkodást is magában foglaló, folyamatos felügyeletet nyújt, a tábor napi időtartamához igazodó számú étkeztetést, valamint kompetenciafejlesztő és szabadidős (kiemelten a magyarságtudat, továbbá az anyaországról és a határon túlról érkező táborozók közötti kapcsolat erősítését célzó) programokat biztosít a Magyarországon és az Erdélyben működő, az anyaországgal való kapcsolattartás elősegítésének érdekében a Kárpát-medencében élő gyermekek művelődésével, magyar identitásuk megőrzésével kiemelten foglalkozó intézmények, elsősorban köznevelési intézmények gyermekcsoportjai részére nyújtott gyermektáboroztatási szolgáltatásként</p>
Gyógyító Szent Erzsébet-tábor	<p>az együttműködő partnerei bevonásával megvalósuló tábor egészségügyi intézmények ellátotti körébe tartozó, betegséggel élő, betegségből gyógyuló gyermekek csoportjai részére nyújt egy vagy több, a táborozók speciális igényeinek megfelelő felszereltségű táborhelyen több napon át éjszakai ott-tartózkodást is magában foglaló, folyamatos felügyeletet, a tábor napi időtartamához igazodó számú étkeztetést, valamint a gyermekek egészségi állapotának</p>

Diabétesz Erzsébet-tábor

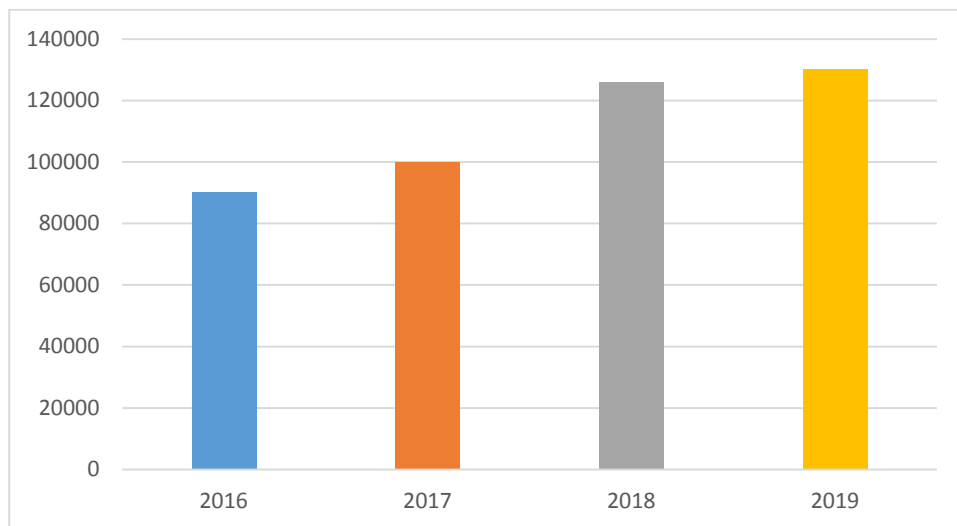
megfelelő kompetenciafejlesztő és szabadidős programokat biztosít gyermektáboroztatási szolgáltatásként az együttműködő partnerek bevonásával megvalósuló tábor egészségügyi intézmények ellátotti körébe tartozó, 1-es típusú diabéteszrel élő gyermekek csoportjai részére biztosít edukációs, szemléletformáló, kompetenciafejlesztő és szabadidős programokat gyermektáboroztatási szolgáltatásként azzal, hogy ezen belül

- ottalvós táborok formájában több napon át éjszakai ott-tartózkodást is magában foglaló, folyamatos felügyeletet, egy vagy több táborhelyen szállást, a tábor napi időtartamához igazodó számú étkeztetést is nyújt, vagy
- napközi táborok formájában napközbeni felügyeletet, valamint a tábor napi időtartamához igazodó számú étkeztetést is nyújt

Az Erzsébet Alapítvány zánkai és fonyódligeti táborhelyén évről évre több ezer gyermek nyaral egy-egy héten át. Ezek a nyári táborok a hazai költségvetési forrás mellett, részben európai uniós támogatással valósulnak meg, az EFOP-1.2.12-17-2017-00006 „A Tábor összeköt – Erzsébet Táborok” elnevezésű projekt által. Ez a két Erzsébet-tábor az álló tábor kategóriába, továbbá az élmény- és ismeretszerző táborok körébe tartozik (Bodor, 2006, Dorka, 2014). Az ottalvós Erzsébet-táborok összesen három helyszínen kerülnek megrendezésre. A legnagyobb zánkai táborhelyszín több, mint 100 hektáron terül el. Fonyódligeten a Balaton partján 900 gyermek nyaralhat egyszerre. Erdélyben, az ivói Erzsébet területe 2,5 hektár, ahol összesen 180 férőhely van.

Az Erzsébet-táborok összes tábor típusában résztvevő gyermekek létszáma a legutóbbi négy táboroztatási évben (2020-ban a vírushelyzet miatt nem volt ottalvós tábor) meghaladta a 400.000 főt. Ez az adat nem csak a nyári ottalvós táborokat foglalja magában, hanem az egyes településeken szervezett napközi táborokat is. Ez a sok százezres adat (évenkénti mintegy százezer fő) arra enged következtetni, hogy az Erzsébet-

táborok a hazai legnagyobb gyermek- és ifjúsági program. Jól megfigyelhető az ábrán, hogy 2016-ban az Erzsébet-táborok indulásakor kilencvenezeren vettek részt, 2017-ben a résztvevők száma már százezer fölé emelkedett. Ez arra enged következtetni, hogy a tábor egyre több és több gyermeknek és családnak tud segítséget és felejthetetlen élményeket nyújtani. 2018-ban és 2019-ben ezen számok még tovább emelkedtek egészen közel százharminc ezer résztvevőig. (ld. 1. ábra)

1. ábra Az Erzsébet-táborok résztvevőinek száma 2016-2019 (fő)
Forrás: Adatok forrása: EKGYA, erzsébet-táborok.hu, saját szerkesztés

A tábor szervezők tapasztalatai szerint egy-egy alapegység vonatkozásában a táborozás létszámát 150-200 emberig lehet kitolni, e felett már nem képes a csoport egyként működni. Ezért sok táborban (az Erzsébet-táborokban is) azt a megoldást alkalmazzák, hogy a több száz odaérkező gyermeket altáborokba osztják szét, ezzel csökkentve a csoportlétszámot, ami elősegíti, hogy az altáborok egy csapatként tudjanak működni. A nyári Élménytáborok a tanítási szünet idején vannak, 6 napos 5 éjszakai otthos táborok, melynek keretében a gyermekek szállást, napi ötszöri étkezést, folyamatos gyermekfelügyeletet, kompetenciafejlesztő és szabadidős programokon való aktív részvételi lehetőséget, továbbá ún. programcsomagot kapnak (pl. hátizsák, altábornak megfelelő színű póló, napvédelmet szolgáló sapka, kulacs, törölköző).

A táborban való részvétel ingyenes, a táborozók számára nyújtott un. programcsomagok pedig hátránykompenzációs célokat is szolgálnak (pl.: póló, sapka, kulacs, törölköző). A táborhelyre való utazás megszervezését is biztosítja az Alapítvány.

A tavaszi és az őszi erdei iskola és osztálykirándulások időszakában 3 nap/2 éjszakai osztálykirándulós programot biztosít az Alapítvány. Jellemzően köznevelési intézmények osztályai vesznek részt ezen táborozási formában.

Rendkívül sok program érhető el a résztvevő fiatalok számára, ám a programok koordinálása igen nagy feladat. Ebben vesznek részt az úgy nevezett TESOk, azaz a Tábori Együttélést Segítő Operatív munkatársak, vagyis jellemzően egyetemisták, de vannak például, egyetemi tanárok vagy végzett pedagógusok, illetve 20-25 éve pályán lévő szakemberek, és más területről érkező, de táboroztatási tapasztalattal rendelkező szakemberek is. A TESOk a táborozás előtt orientációs képzésen vesznek részt. Minden feladathoz általában két TESO van beosztva. Ők bonyolítják le az eseményeket, ők pakolják elő a szükséges eszközöket és ők is pakolnak el. Abban az esetben, ha a programot külsős előadó vezeti, a TESOknak mindenben segíteni kell az előadónak. Egyes feladatok ismeretése és lebonyolítása is a TESOk feladata. A programok között sok ismeretterjesztő és érzékenyítő program is található. Egy példát hozok. A Nem Adom Fel Alapítvány rendezésében egy érzékenyítő program működik a táborban. E program lényege, a táborozók megtapasztalhatják, hogyan élnek mindennapjaikat a különböző sérültséggel élő embertársaik, milyen speciális szükségletekkel rendelkeznek, a hétköznapi tevékenységek milyen kihívások elé állítják őket. A program célja, a társadalmi befogadás, illetve a társadalmi kohézió növelése, a szociáliskompetencia-fejlesztés, az érzelmi intelligencia fejlesztése, továbbá a hatékony kommunikációt és önbizalmat is erősíti.

A zánkai és fonyódligeti táborhelyeken a nyári táborok szakmai programját TESO-k mellett ATV-k (Altáborvezetők) valósítják meg. Munkájukat az Alapítvány Balatoni Erzsébet-táborok Igazgatóságának munkatársai, az igazgató, a táborvezetők, programkoordinátorok és programszisztensek támogatják. A táborba a gyermekcsoportok kísérőkkel érkeznek. Az Erzsébet-táborokról szóló törvény alapján a gyermekek felügyeletét ellátó kísérő az a tizennyolcadik életévét betöltött, büntetlen előéletű,

cselekvőképes személy, aki a táborba vele együtt érkező gyermekcsoport felügyeletét látja el.

TESO/ATV pozícióra főként egyetemisták jelentkezését várják. A kiválasztási folyamat során megfelelt jelentkezők számára kötelező felkészítést biztosítanak. A felkészítésen hasznos, gyakorlati, élménypedagógiai tudást, konfliktuskezelést, hátrányos helyzetű és sajátos nevelési igényű táborozókkal kapcsolatos ismereteket adnak át, a TESOk megismerhetik a nagy létszámú táboroztatással kapcsolatos sajátosságokat. A táboroztatás alatt munkaszerződést kötnek az egyetemistákkal, akik hasznos tudást szereznek és egyben a tanulóiknak megfelelő gyakorlatot is.

Az eltérő környezetből érkező, eltérő szociális adottságokkal rendelkező (hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű, rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő és sajátos nevelési igényű) gyermekek számára a táborban való részvétel lehetőséget biztosít egymás megismerésére, a szabadidő hasznos eltöltésére, magas színvonalú programokon való részvételre. A tábori személyzetet előzetes érzékenyítő program keretében készítik fel a speciális igényű gyermekek szükségleteire való megfelelő válaszokra. A programok lehetőséget adnak arra, hogy az iskolai időszak alatt megkezdett hátránykompenzációs folyamatok a nyári tanítási szünet ideje alatt is folytatódjanak a gyermekek életében. A játékos, élménypedagógiai eszközök segítségével az egészséges életmód megismertetésére és gyakorlására, a fizikai aktivitás növelésére, a tudományos ismeretterjesztésre, az önismeretre, a mentális- és érzelmi intelligencia fejlesztésére, a gyermekek vállalkozó kedvének növelésére, a digitális kompetencia fejlesztésére is lehetőség nyílik. A tábori foglalkozásokon szerepet kap az alkohol- és drogvédelem, a pályaorientáció, az elsősegélynyújtás, ahogy a kulturális programok (színház, koncert, zenei, dráma és táncfoglalkozások) és a környezeti nevelés is. A tábori részvétellel a csoportban zajló tapasztalati tanulás által a szociális kompetenciafejlesztés is megvalósul, és a közösségi képességek, az önfogadás, a társakkal való hatékony kommunikáció, bizalomépítés célja is a gyermekek fejlesztésének.

Összességében tehát a tábor lehetőséget ad a társadalmi befogadásra és az esélyteremtésre, és (bár nem oktatási intézményről beszélünk, de) a Nemzeti Alaptantervben megfogalmazott célkitűzések megvalósulásának támogatására is, hiszen a táborozásban való részvétel a közösségi együttélés szabályainak megismerésére és gyakorlására is lehetőséget ad. Mindez az elfogadás, az együttérzés, a törődés, a szabadság, a

felelősségvállalás, tolerancia társadalmi értékeinek megjelenését és internalizálását is jelenti.

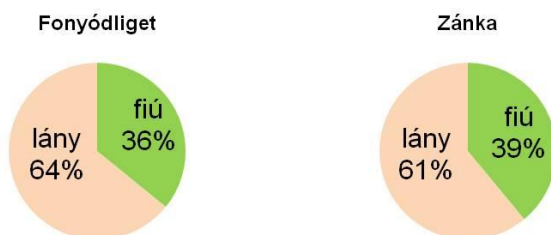
3.2 A kvantitatív kutatás eredményei

A kutatás során a 2017. évi nyári ottalvós táborokban történt kérdőíves vizsgálat adatain végeztem másodelemzést (tanuló alminta N=5159, kísérő alminta N=1161).

Az ottalvós Erzsébet-táborokban a kérdőívet kitöltők körében majdnem kétszer annyi lány volt, mint fiú (ld. 2.ábra). A táborok szervezői törekednek a nemek egyenlő arányára, s ez kisebb különbségekkel általában így is történik az egyes turnusok esetében. A 2. ábrán is jelzett arány azt mutatja, hogy a mintában felülreprezentáltak a lányok. Ezt azért fontos számításba venni, mert amikor a programokat értékelik a gyerekek, nem biztos, hogy a lányoknak és a fiúknak ugyanazok a programok tetszettek. A haditechnikai park látogatása esetében például, véleményem szerint, ha csak a fiúk válaszait néznénk, sokkal több lenne az, akinek tetszene.

EFOP-1.2.12-17-2017-00006 „A TÁBOR ÖSSZEKÖT – ERZSÉBET TÁBOROK”
AZ ERZSÉBET TÁBOROK HOZZÁADOTT ÉRTÉKEI ÉS FEJLESZTŐ HATÁSAI

Nemek szerinti megoszlás (2017, diákok, 1-10 turnusok, %)

2. ábra Nemek szerinti megoszlás az Erzsébet-táborban (2017)

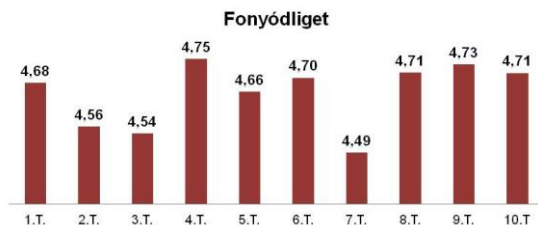
Forrás: Erzsébet-táborok, Jancsák Csaba, 2018

A következő diagrammok azt a kérdéssort mutatják be, hogy a gyermekek a turnusok alatt mennyire érezték jól magukat a fonyódligeti és a zánkai táborokban. Ezt minden gyermek egy 1-5-ig terjedő skálán jelölhette.

A válaszokat összesítve jöttek ki az átlagértékek minden turnusban. Megállapítható, hogy Fonyódligeten a 4. turnus és a 9. turnus kiugróan magasabb értéket kapott, mint a többi. A legalacsonyabb értékelést a 7. turnus diákjai jelölték. Összességében elmondható, hogy a diákok csoportja az 1-10 turnusban Zánkán és Fonyódligeten is 4-es feletti átlagot jelöltek meg (ld. 3. ábra, 4. ábra), amely azt mutatja, hogy a tábor által szervezett programok élvezhetőek voltak a gyerekek számára. További elemzés tárgya lehetne, hogy egyes turnusok esetében némileg alacsonyabb értékek, a fonyódligeti táborhelyen a 7. turnus, illetve a zánkai táborhelyen a 2. turnus esetében mi okozta ezt a különbséget, azonban a kérdőív nyílt kérdése esetében erre vonatkozó további információt nem tudtunk kinyerni.

EFOP-1.2.12-17-2017-00006 „A TÁBOR ÖSSZEKÖT – ERZSÉBET TÁBOROK”
AZ ERZSÉBET TÁBOROK HOZZÁADOTT ÉRTÉKEI ÉS FEJLESZTŐ HATÁSAI

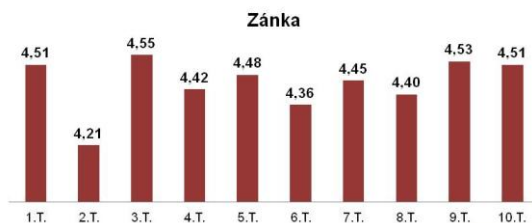
Mennyire érezted jól magad a tábor programjain?
(2017, diákok, 1-5 skálán, átlagértékek)

3. ábra A tábor programjainak értékelése a gyermekek szemszögéből
Forrás: Erzsébet-táborok, Jancsák Csaba, 2018

EFOP-1.2.12-17-2017-00006 „A TÁBOR ÖSSZEKÖT – ERZSÉBET TÁBOROK”
AZ ERZSÉBET TÁBOROK HOZZÁADOTT ÉRTÉKEI ÉS FEJLESZTŐ HATÁSAI

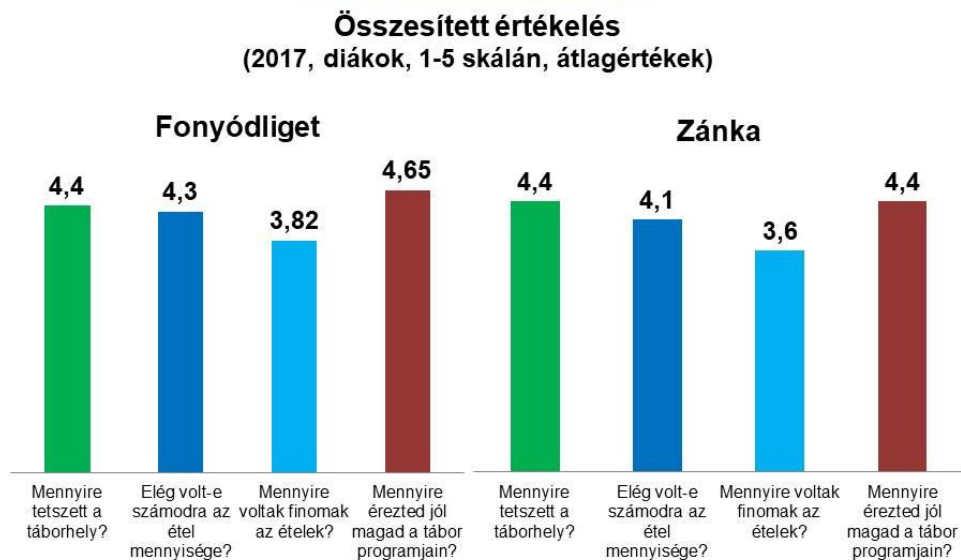
Mennyire érezted jól magad a tábor programjain?
(2017, diákok, 1-5 skálán, átlagértékek)

4. ábra A tábor programjainak értékelése a gyermekek szemszögéből
Forrás: Erzsébet-táborok, Jancsák Csaba, 2018

Az alább közölt összesített értékelés (ld. 5. ábra) több kérdést elemez és összehasonlítja a fonyódligeti és a zánkai táborokat. Minden kérdésre 1-5 terjedő skálán lehetett a válaszokat megjelölni. A táborhely mindkét helyen megfelelő volt a diákok számára. Az összesített adatok alapján 4,4-re értékelték mindkét helyszínt. A következő két kérdés az étel mennyiségére és ízletességére kereste a választ. A fonyódligeti táborhelyen mindkét kérdés esetében magasabbra értékelték, mint Zánkán. Mindkét esetben körülbelül 2 tizeddel jobbnak ítélték az ételek mennyiségét és ízét is. Az utolsó kérdés mindkét táborban arra kereste a választ, hogy mennyire érezték jól magukat a gyerekek a táborokban. Mindkét táborhelyszínen az összesített eredmények 4 feletti értéket értek el. A fonyódligeti táborban ez az érték 4,65 lett, míg a zánkaiban 4,4 volt.

EFOP-1.2.12-17-2017-00006 „A TÁBOR ÖSSZEKÖT – ERZSÉBET TÁBOROK”
AZ ERZSÉBET TÁBOROK HOZZÁADOTT ÉRTÉKEI ÉS FEJLESZTŐ HATÁSAI

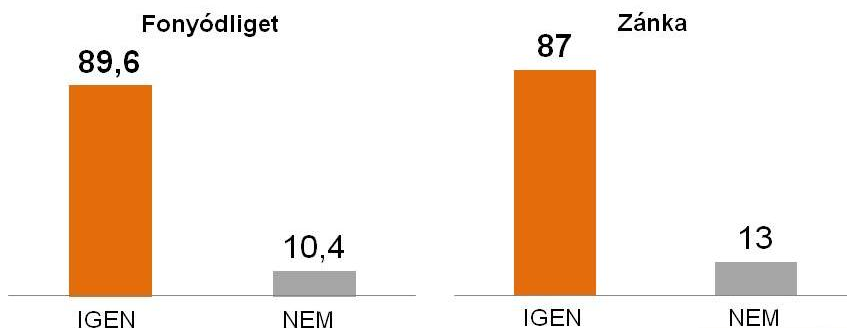
5. ábra Gyermekek összesített értékelése a táborról
Forrás: Erzsébet-táborok, Jancsák Csaba, 2018

A tábor a társadalmi tőke növelésére is hangsúlyt fektet. Azzal, hogy a gyermekek a táborban más diákokkal ismerkedhetnek meg, saját társa-

dalmi tőkájukat, ismeretségi körüket bővíthetik. A diákok a közös programok során, továbbá szálláshelyeiken is ismerkedhetnek egymással. Korábban már szó volt arról, hogy a táborba érkező gyermekeket különböző színű altáborokban helyezik el. A diákcsoportok idegen csoportokkal kerülnek egy lakóházakba. Itt a szabadidejükben együtt játszhatnak, focizhatnak. A kutatásban arra is kíváncsiak voltunk, hogy a turnusok alatt szereztek-e új barátokat az odaérkező gyermekek. A diagramm alapján határozottan kijelenthetjük, hogy a diákok majdnem 90%-a mind Fonyódligeten, mind Zánkán szerzett új barátokat. Fonyódligeten mindössze 10,4 %, Zánkán pedig 13% válaszolt nemmel erre a kérdésre. A táborok közvetlen célközönsége (a gyermekek) és közvetett célközönsége (a szülők) az aktív szabadidő-eltöltés mellett tulajdonképpen ezt várják a nyári táborozásuktól, így ez a visszajelzés (tíz táborlakó gyermekből kilenc új barátságokat kötött a tábor alatt) megerősíti a szociális kompetenciák fejlesztésével kapcsolatos kiinduló feltételezésemet.

**EFOP-1.2.12-17-2017-00006 „A TÁBOR ÖSSZEKÖT – ERZSÉBET TÁBOROK”
AZ ERZSÉBET TÁBOROK HOZZÁADOTT ÉRTÉKEI ÉS FEJLESZTŐ HATÁSAI**

Szerezte-e új barátokat a táborban? (2017, diákok, %)

6. ábra Új barátok megismerése az Erzsébet-táborban

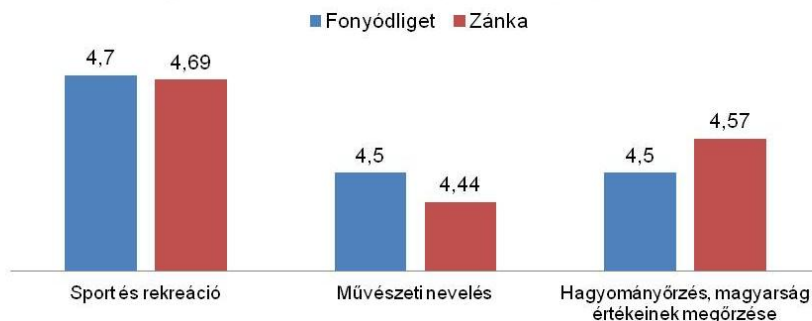
Forrás: Erzsébet-táborok, Jancsák Csaba, 2018

A következőkben a kísérők válaszait elemzem. A kísérőket arról kérdezték, hogy véleményük szerint milyen tényezőben mennyire fejleszti a diákokat az Erzsébet-tábor. A kategóriák a következők voltak: sport és rekreáció, művészeti nevelés, hagyományőrzés és a magyarság értékeinek megőrzése.

A kísérők 1-5 terjedő skálán jelölhették válaszaikat (ld. 7. ábra). Fonyódligeten és Zánkán is a legtöbbet fejlesztett területnek a sportot és a rekreációt jelölték. Fonyódligeten 4,7, Zánkán pedig 4,69 lett az összérték. Mindkét helyen a legalacsonyabb átlag pontszámot a művészeti nevelés érte el. Középső helyen végzett a magyarság értékeinek megőrzése és a hagyományőrzés. A tábor célkitűzései közé tartozik, hogy a programokon szerepeljen a hagyományőrzés és a magyarság értékeinek megőrzése. Az alábbi diagramm arról ad visszajelzést, hogy a kísérők szerint ezt a célt eléri a táborok. Az összes kategória 4 feletti átlagot ért el.

EFOP-1.2.12-17-2017-00006 „A TÁBOR ÖSSZEKÖT – ERZSÉBET TÁBOROK”
AZ ERZSÉBET TÁBOROK HOZZÁADOTT ÉRTÉKEI ÉS FEJLESZTŐ HATÁSAI

A kísérők vélekedései az Erzsébet Táborok fejlesztő hatásairól (2017, 1-5 skálán, átlagértékek)

7. ábra Kísérők véleménye az Erzsébet-táborok fejlesztő hatásairól

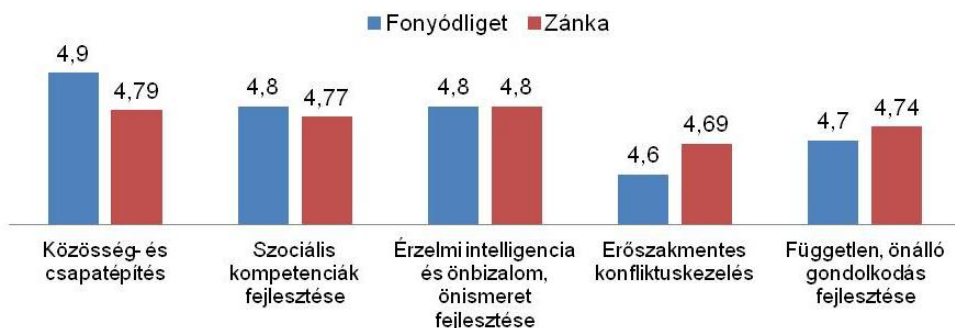
Forrás: Erzsébet-táborok, Jancsák Csaba, 2018

A tábor fejlesztő hatását további öt szempont alapján is vizsgálták a kísérők véleménye alapján. A legmagasabb értékeket Zánkán az érzelmi intelligencia és önbizalom, önismeret fejlesztése (4,8), a közösség- és csapatépítés (4,79) és a szociális kompetenciák fejlesztése (4,77) érte el. A független, önálló gondolkodás fejlesztése (4,74) és az erőszakmentes konfliktuskezelés (4,69) területén valamennyivel alacsonyabb értéket értek el. Fonyódligeten a legmagasabb értéket a közösség- és csapatépítés (4,9) érte el. A második legmagasabb átlagot a szociális kompetenciák fejlesztése és az érzelmi intelligencia és önbizalom, önismeret fejlesztése érte el, 4,8-as értékkel. Az utolsó helyen a független, önálló gondolkodás fej-

lesztése (4,7) és az erőszakmentes konfliktuskezelés (4,69) foglal helyet. Fontos megemlíteni, hogy minden kategóriában az értékek 4 felett helyezkednek el. Ebből egyértelműen azt lehet levonni, hogy minden területen láttak fejlődést a kísérők a táborokban.

**EFOP-1.2.12-17-2017-00006 „A TÁBOR ÖSSZEKÖT – ERZSÉBET TÁBOROK”
AZ ERZSÉBET TÁBOROK HOZZÁADOTT ÉRTÉKEI ÉS FEJLESZTŐ HATÁSAI**

A kísérők vélekedései az Erzsébet Táborok fejlesztő hatásairól (2017, 1-5 skálán, átlagértékek)

8. ábra Kísérők véleménye az Erzsébet-táborok fejlesztő hatásáról

Forrás: Erzsébet-táborok, Jancsák Csaba, 2018

4. ÖSSZEGRÉS

Kutatómunkám kezdetekor utánajártam, kikerestem és átolvastam a táborozás-pedagógiáról és az Erzsébet-táborokról fellelhető szakmai információkat. A szakirodalom feldolgozása után kiinduló állításokat tettem, majd kvalitatív (tartalomelemzés, interjúkészítés, résztvevő megfigyelés) és kvantitatív (kérdőíves vizsgálat másodelemzése) módszertanokat alkalmazva kutatást folytattam. Ezek alapján a hipotézisem vizsgálatáról a következő összegző megjegyzések tehetők. Az első állításnak azt vettem fel, hogy érvényesül az Erzsébet-táborok „pedagógiai hitvallása”, a gyermekek élményszerű fejlesztése. Az adatok azt mutatják, hogy az Erzsébet-tábor olyan programokat kínál a gyermekek számára, melyek szellemi fejlődésüket is elősegítik, mi-

közben valódi interaktív élményt jelentenek a fiataloknak. Ezek alapján az első hipotézis igazoltnak tekinthető. A második hipotézisem (a pedagógiai program tudatos szakmai értékkéteken nyugszik) vizsgálata során azt találtam, hogy a tábor szervezése és megvalósítása számos olyan területet érint, amely a gyermekek fejlődését szakmai alapokon állva, tudatosan segíti (élménypedagógia módszerekkel és játékokon keresztül). Ezeken belül a mentális- és érzelmi intelligencia fejlesztése, a tudományos ismeretterjesztés, az önismeret fejlesztése, az egészséges életmód megismerése és gyakorlása szerepel célként a tábor pedagógiai programjában. Nagy hangsúlyt fektetnek továbbá a drog- és alkohol prevencióra, valamint a pályaorientáció, a kulturális nevelés, a hagyományápolás/értékkörzés, és a környezeti nevelés is hangsúlyos helyet képvisel a programelemek között. Azzal, hogy a táborban a gyermekek egy közösségbe tartoznak, megismerik a társas viselkedés kerekeit és megtapasztalják az együttműködés pozitív hatásait, ezáltal a tábor a szociális készségeket fejleszti. A harmadik hipotézis vizsgálata során az adatok alapján megállapítottam, hogy a nyári ottalvós táborok komoly fejlesztő hatással vannak a gyerekekre. A tábor a különböző szociokulturális háttérrel rendelkező (a hátrányos helyzetű, a halmozottan hátrányos helyzetű, a sajátos nevelési igényű és a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő) gyermekek számára magas minőségi elvárások szerint működtetett szolgáltatásokat nyújt. A tábor konkrét megvalósulásának kialakításakor a fő szervezőelv az, hogy a táborozók szabadon válogathassanak a szakmailag megalapozott programok sokaságából. A tábori segítők a tábor kezdete előtt érzékenyítő foglalkozásokon vesznek részt, azért, hogy a speciális igényű gyermekek számára is megvalósulhasson a legnagyobb mértékű bevonódás. A táborban az elfogadás, a szabadság, a felelősségvállalás, a tolerancia megtapasztalása igen fontos helyet foglal el, ezzel segítve a táborozók szociális, közösségi és egyéni fejlesztését. Mindezek alapján a harmadik hipotézis is igazoltnak tekinthető. A negyedik hipotézist, miszerint a fejlesztő hatások kimutathatók a szociális kompetenciák esetében, a kérdőíves kutatás adatainak másodelemzése során vizsgáltam. Az adatok alapján megállapítható, hogy a táborozás alatt a gyermekek szociális kompetenciái a társas kapcsolatok terén fejlődnek. Ugyanezt erősítették meg a kísérők által adott válaszok is a tábor fejlesztő hatásai vonatkozásában. Ezek alapján ezt a hipotézist is igazoltnak tekinthetjük. Az utolsó hipotézisemben feltételeztem, hogy a fejlesztő hatásokat a rekreációs programok támogatják. Az adatok alapján ez a kiinduló állítás is igazoltnak tekinthető.

5. IRODALOM

- Andl Helga – Kóródi Miklós – Szűcs Norbert – Vég Zoltán Ákos (2009): Regisztráció, körzethatár, előnyben részesítés. *Esély*, 2009/3. szám. 38–73.
- Babbie Earl (2006): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Bodor Tamás (2006): *Táborszervezés, táborvezetés*. Ifjúságsegítőknak és érdeklődőknek. Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, Szombathely.
- Borosán Livia – Budainé Csepela Yvett (2017): A szabadidős tevékenységek személyiségfejlesztési lehetőségei. *Testnevelés és Pedagógia* 2017. 2. évf, 1-2. 2017 DOI: 10.21846/TST.2017.1-2.4 http://real.mtak.hu/72161/1/06_Boros%C3%A1n.pdf Megtekintés: 2021.04.12.
- Csajka Edina, Csimáné Pozsegovics Beáta (2019): A szociális kompetenciák fejlesztési lehetőségei az élménypedagógia módszerével hátrányos helyzetű gyermekek körében. *Képzés és gyakorlat*, 17. 2. sz. 67-78. Doi.: 10.17165/TP.2019.2.5
- Fehérvári Anikó – Varga Aranka – Ceglédi Tímea (2018): Hátrányos helyzetű diákok iskolai útja. In: Fehérvári, Anikó; Varga, Aranka [szerk.]: *Reziliencia és inklúzió az Arany János Programokban*. Pécs: PTE. 17–46.
- Fejes József Balázs (2006): Miért (nem) fontosak a hátrányos helyzetű tanulók? *Új Pedagógiai Szemle*, 7-8. 17–26.
- Fejős Anna – Kállai Ernő – Keresztes-Takács Orsolya – Máté Dezső (2015): Az iskolai teljesítmény és a helyi társadalmi viszonyok összefüggései Nagykőrűben. *REGIO* 2015. 23: 4. 153–192.
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András (2003): *Cigányok, iskola, oktatáspolitiká*. Budapest: OKI-ÚMK.
- Forray R. Katalin (2015): Reziliencia a cigány, roma hallgatók körében. In: Fehérvári Anikó – Juhász Erika – Kiss Virág Ágnes – Kozma, Tamás [szerk.]: *Oktatás és fenntarthatóság*. Debrecen: Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete. 171–181.
- Havas Gábor (2008): Esélyegyenlőség, deszegregáció. In: Fazekas Károly – Köllő János – Varga Júlia [szerk.]: *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért*. Budapest: ECOSTAT. 121–138.
- Heimann Ilona (2006): A táborozás. In: Heimann Ilona – Lénárd Sándor – Mészáros György – Rapos Nóra – Trencsényi László: *Iskolán kívüli nevelés – A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése*. Budapest, ELTE. <http://mek.niif.hu/05400/05462/05462.pdf> Megtekintés: 2020.06.07.
- Jancsák Csaba (2013): *Ifjúsági korosztályok korszakváltásban*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Jancsák Csaba (2018): *Az Erzsébet Táborok hozzáadott értékei és fejlesztőhatásai*. (Előadás) Zánka 2018. november 24.
- Jancsák, Csaba (2020): Value-saturated Education in Erzsébet Camps in Zánka, Hungary. *Belvedere Meridionale* vol. 32. no. 3. 31–46. DOI 10.14232/belv.2020.3.3

- Keller Judit – Mártonfi György (2006): Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In: Halász Gábor – Lannert Judit [szerk.]: *Jelentés a magyar közoktatásról 2006*. Budapest: OKI. 377–412.
- Kovácsné Dr. Bakosi Éva (2009): *A szabadidő pedagógiai kérdéseire*. Szeged: Belvedere Meridionale.
<http://socprof.partium.ro/Documents/Training%20material%201.pdf> Megtekintés: 2021.05.03.
- Kozma Tamás (1975): *Hátrányos helyzet*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Liskó Ilona (1997): Hátrányos helyzetű gyerekek a szakképző iskolákban. *Educatio*, 1997/1. 60–73.
- Majzik Valéria (1997): Summerhill – mit kezdünk vele? *Iskolakultúra*. 7. 1. sz. 17–20.
- Mandák Csaba (2010): Táborok – intézményesült ifjúságsegítői szolgáltatásformák. In: Földi László – Nagy Ádám (szerk.): *Ifjúságügy, ifjúsági szakma, ifjúsági munka*. Budapest, Mobilitás – Új Mandátum – Excenter.
- Mihály Ildikó (2003): Iskolások, iskolák és a szabadidő. *Új Pedagógiai Szemle* 2003/4.
<https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/iskolasok-iskolak-es-a-szabadido> Megtekintés: 2021.04.05.
- Nagy Ádám (2018): A táborozáspedagógia és helye a pedagógiai rendszertanban – A hidden extracurriculum körvonalai. *Új Pedagógiai Szemle*. /5-6. sz. 60–86.
http://real.mtak.hu/83963/1/UPSZ_2018_5_6_tordelt_09_13_u.pdf Megtekintés: 2021.04.10.
- Nagy Ádám [szerk.] (2018): *A komfortzónán is túl...* Kecskemét: NJE – Iuvenis
- Pápai Boglárka – Varga Aranka (2018): Életutak – Az Arany János Programok sorsfordító ereje. In: Fehérvári Anikó – Varga Aranka [szerk.]: *Reziliencia és inklúzió az Arany János Programokban*. Pécs: PTE. 209–228.
- Papp János (1997) A hátrányos helyzet értelmezése. *Educatio*, 1997/1. 3–7.
- Rayman Julianna – Varga Aranka (2017): Iskolai esélyek a rendszerváltáson túl – egy nyomkövető kutatás tükrében: Egy nyomon követő kutatás közben. *Új Pedagógiai Szemle* 67 : 1-2. 55–75.
- Szűcs Norbert (2008): Méltányos és gazdaságos. A halmozottan hátrányos helyzetű tanulók integrációjának szükségessége. In: Nagy Judit [szerk.]: *Kéz a kézben. A hódmezővásárhelyi modell, egy lehetséges válasz a XXI. századi közoktatás kihívásaira*. Budapest: Commitment Köznevelés Kht. 5–15.
- Trencsényi László (2018) Hadiösvények és békepipa. Táborozástörténet 1919-től napjainkig. In: Nagy Ádám [szerk.]: *A komfortzónán is túl. A táborozás pedagógiája, szociológiája és kulturális antropológiája*. Kecskemét, NJE–ISZT. 212–232.
- Trencsényi, L. (2018): Hadiösvények és békepipa-Táborozástörténet 1919-től napjainkig. In: Nagy Ádám [szerk.]: *A komfortzónán is túl...* Kecskemét: NJE – Iuvenis 212–232.
- Varga Aranka (2014): Hátrányos helyzet az iskolarendszerben In: Cserti Csapó Tibor [szerk.]: *Legyen az esély egyenlő*. Pécs: PTE – Sárdi Többcélú Kistérségi Társulás. 155–171.
- Varga Aranka (2018): Az egyenlőtlenség dimenziói – az esélyteremtés lehetőségei. In: Boros Julianna [szerk.]: *Az iskolai szociális munka alapjai*. Pécs: PTE. 9–30.

ABSTRACTS

Author: Bata, Nathaniel

E-mail: olikahn96@hotmail.com

Educational institute, study: University of Szeged, Social Politics MA

The title of the study: The vision and attitude of social workers working in child protection

Keywords: social professionals, vision, fluctuation

Supervisor: Sánta, Tamás

ABSTRACT

The purpose of the current study is to investigate the vision and attitudes of social professionals working as child protectors, including the workers of the Family and Child Welfare Service and the Family and Child Welfare Centre. Domestic data show that the emotional state of social professionals affects their professional performance. The fact how helpers experience their own situation (e.g. social esteem, or lack of it) is also important because they are the ones who come into contact with people with some difficulty on a day-to-day basis. Furthermore, how the experienced fluctuation affects the social profession itself and the professionals staying in the sphere?

The first unit of the work briefly presents the attitude and vision studies made with Hungarian social professionals. The central unit presents a questionnaire and focus group study made with the co-workers of the Szeged Family and Child Welfare Service and the Family and Child Welfare Centre.

Author: Bugyi, Anett

E-mail: anett.bugyi96@gmail.com

Educational institute, study: University of Szeged, Sociology MA

The title of the study: Hungarian and international context of school choice – What is happening in our country from the „school-preparatory” sessions until the start of first grade?

Keywords: education sociology, educational equity, educational segregation, school choice

Supervisor: Fekete, Marianna

ABSTRACT

In my paper I was looking for the answer to what selection mechanisms are present during the school choice, what happens during the primary school choice process in Hungary? I have previously hypothesized that pre-enrollment “school-waiting” sessions function as a latent selection mechanism, thereby reinforcing educational segregation, and selection is based on the performance during the preparatory sessions and the presumed family background of children. In this case study, I present the results of interviews with principals, educators, and parents. Based on the results, it appears that children’s performance and presumed social background are indeed monitored during the preparatory sessions and, in many places this determines which children will be hired, but practices also vary from municipality to municipality and school to school. The processes revealed suggest that many children are stigmatized during the preparatory sessions and, within most public schools, children deemed problematic are grouped into one or two segregated classes.

Author: Deak, Judit

E-mail: ditee.judit@gmail.com

Educational institute, study: University of Szeged, Community and Civil Development Studies MA

The title of the study: The deportation of Germans from Csávolly and Bácsbokod after World War II - with family history additions

Keywords: deportation, Germans in Hungary, family history

Supervisor: Olasz, Lajos

ABSTRACT

I have been already engaged in the history of Germans in Hungary since, my BA dissertation was based on the research of German communities in the 1930s and during WWII. I intend to continue the examination of this topic by further analysing the post-war German relations through the example of two small settlements, and representing not only the impact of the relevant measures on the settlements, but the human destinies as well, especially the story of an affected family.

In this research, I will focus on the secondary analysis of the available regional statistics and professional studies; also contemporary press materials, data from the county archives and the most important local historical documents will be reviewed. Additionally, source will include the surviving correspondence of a displaced family which highlights the personal and humane aspects of the story. Partially, I will investigate how the country-wide events affected the local happenings and the community, and eventually how the family experienced all this. Moreover, the question is, how the eviction affected the population of the given settlements and how the broken families experienced and processed this trauma? In the first half of my research paper I will explain the details of the deportation's political preparation and the reason of the process based on the disclosed information. In the second half of the research Bácsbokod and Csávolly will be discussed in the light of the historical events. How did the European conclusion of WWII affected the two settlements? Most of this information is provided by local historical sources, familial and local narratives, correspondences and private collections.

The aim of my research is to promote the knowledge about the deportation of Germans lived in Hungary by elaborating the local history of the two settlements. The comparison of national and local conditions and peculiarities, and the identification of the similarities and differences will help to provide a picture of the past. As a result, not only the nationwide, comprehensive aspects and truths, but the direct humane and personal relevances can be demonstrated through the life story of the family.

Author: Gémes, Fruzsina

E-mail: quizasfru@gmail.com

Educational institute, study: University of Szeged, Social Work BA

The title of the study: Village caretakers as helping personalities

Keywords: scattered farmsteads, village caretaker, helping personality, helping relationship

Supervisor: Duró, Annamária

ABSTRACT

Village caretakers have a special role in the Hungarian social care system. As professional helpers – although they are untrained ones in social sense – their task is to bring the world closer with their vehicles to the inhabitants of small villages and scattered farmsteads, which are suffering from the lack of institutions.

In my essay I would like to turn the attention to village caretakers. I examine the uniqueness of their professional personality and those techniques, which they use in their helping work. I met first with this field of activity on my practical work in 2016, and since then I have been concerned with this subject. With the intention to reveal more details about their work, in the autumn of 2018 I made interviews with three village caretakers from Balástya, a village with scattered farmsteads in the Szeged area.

Before describing the interviews, I felt necessary to write a survey about the related literature, which contains three parts. First, I summarize the knowledge connected with the village caretakers: beside the development of this field of work and the review of Bertalan Kemény's scholarly activities I also write about the special regulatory enactments and the civil values of these services. I try to bring the village caretakers' profession closer to the readers by describing their daily working place, the world of the Hungarian scattered farmstead, furthermore by introducing the professional personality of the helping professionals, which is their most important working tool.

The interviews with the village caretakers are in the centre of my essay. I made them on the way in a car, when I accompanied each of the three colleagues on their daily round in the fields. In this way I could see how they are working. During our conversations I could also experience personally the real values of their helping profession. I hope I manage to convey them in my writing, too.

Author: Gója, Henrietta

E-mail: gojaheni@gmail.com

Educational institute, study: University of Szeged, Sociology BA

The title of the study: Climate discourse in Szeged - in the past 18 years

Keywords: Szeged, climate change, environmental awareness, climate fear, generation gap

Supervisor: Fekete, Marianna

ABSTRACT

In the last few years, the topic of climate change, the question of a livable future, and in the last year the attitude towards the virus and its effects have become more and more important. The dissertation describes in detail the attitudes related to climate change and environmental protection among the population of Szeged. It includes the positive effects of climate fear and future fear on environmental awareness, as well as the effects of the actions of political actors on climate change. It includes comparisons with national data and makes predictions for the future about climate change. It examines what should individuals do for sustainable development and of these, due to limited opportunities, what are the opportunities?

One of my expected results is to demonstrate that the hard variables that determine an individual's life situation also have a strong effect on climate awareness. In addition, to prove that the majority of the population of Szeged is aware of the dangers of climate change and will do everything possible to avoid a catastrophe.

In my research, I was able to determine the strong influence of age and financial situation. The opinion of the people of Szeged is greatly shaped by the presence or absence of material values, and it is important that as the age progresses, they show less interest and in the future, as a result, hardly object to it. Selective waste

collection is the most common environmentally conscious action, but the willingness to pay is extremely low. An interesting contradiction can be observed in connection with my research results, because despite the fact that the population of Szeged expects politicians, the government and large companies to solve the problems in accordance with national data, they are considered the most unreliable source of information on climate change.

Author: Könyves, Mirtill Noémi

E-mail: mirtillkonyves@gmail.com

Educational institute, study: University of Szeged, Social Work BA

The title of the study: The importance of trauma-informed care at social work practice

Key words: trauma, social work, post-traumatic stress disorder, trauma-informed care

Supervisor: Tóth, Renáta

ABSTRACT

Nowadays a huge amount of adults and children suffer from the effect of trauma during their socialization and life-path. Trauma – especially which occurs in childhood – affects critically the client’s development of personality, physical and psychical well-being and fundamental beliefs of the world. Social workers frequently exposed to clients with a traumatic history, therefore it is capital to understand the consequences and the possibilities to handle it. In order to make it happen in practice some modifications suppose to be added to our social service and child welfare system. This different attitude could lead to more satisfied service-users and more competent and motivated professionals. The purpose of my study is to point the coherencies out and to explore the potential of improvement.

Author: Parti, Tímea

E-mail: partitim98@gmail.com

Educational institute, study: University of Szeged, Social Work BA

The title of the study: Selection of a helping profession in the light of transgenerational patterns

Supervisor: Tóth, Renáta

ABSTRACT

The topic of my research is the examination of transgenerational patterns among those who choose the helping profession. The most important elements of the topic are a brief description of previous epigenetic and transgenerational research, trauma research and forms of assistive personality development, and finally a presentation of my own research. The research on the topic has become popular in recent years the complexity of research in psychology, family law and the social sciences; and self-monitoring is essential for progress, to which it gives good direction.

At this stage of my research, I developed these hypotheses.

- 1) I assume that the ancestors of the majority of those who choose the helping profession include the helping profession or voluntary help as a civilian. (identification as motivation)
- 2) I assume that the career choice was preceded by some kind of event that may have been motivating, such as volunteering. (social learning as motivation)
- 3) The knowledge of the previous generations and the knowledge of the points of connection to them are, according to my defining assumption, among those who choose the helping profession.
- 4) I hypothesize that the traumas and crises of previous generations are decisive in the career choice motivations of the helping profession.

I used an online survey for my research, I have made it available to those who choose the helping profession.

Author: Szabó, Adrienne

E-mail: adrienne182@outlook.hu

Educational institute, study: University of Szeged, Community and Civil Development Studies MA

The title of the study: The role of volunteering in the integration of young Roma people – Researching the motivations of volunteers working with Roma youth

Keywords: volunteering, motivation, Roma integration

Supervisor: Kiss, Mária Rita

ABSTRACT

There are countless organisations in Hungary that work for the integration of Roma people. Most of these organisations use volunteers to reach their goals and help the integration process. These volunteers work enthusiastically without any payment, so we can ask ourselves the question: what motivates these volunteers to join the organisations and work for the cause? Why do citizens choose this form of social action?

My research is on the meeting point of two topics of social science: volunteering and Roma integration. My goal is to unfold the motivations of the volunteers, their methods of work and their values connected to volunteering. Before my research, I did a secondary analysis of literature connected to my topics. Based on this, I set up three questions of research, which were the following: What motivates volunteers to work for the integration of Roma children and youth, and to volunteer in general? What are their preferred methods? What values do they have connected to volunteering? During my research, I used focus group interviews as my method. I curated three interviews with volunteers, and I analysed the material based on qualitative methods. I reached my subjects with snowball-method.

I organised my results into three groups based on my research questions. In terms of motivations, my subjects showed diverse factors that contributed to it, for example community, gaining experience, contributing to an important cause and having the time and opportunity to volunteer. They preferred informal methods over formal teaching methods. In terms of values, their main values were community, belonging and doing important work. During my research, I revealed important information about the motivations of volunteering and the values and methods of the volunteers. I believe it can be a good base for a larger research.

Author: Tomka, Lilla

E-mail: tomkalilla@gmail.com

Educational institute, study: University of Szeged, Social Pedagogy BA

The title of the study: The World of the Elisabeth Camps

Key words: children and youth, social pedagogy, summer camps

Supervisor: Jancsák, Csaba

ABSTRACT

The education based on experience is a way of teaching which aims to break away from the conventional closed teaching system and strives to accomplish learning through experiences. One of the fields of this type of education are summer camps. The basis of my research was a survey from 2017, which was supplement by my own experiences as a so called TESO and an interview with the professional leader of the Erzsébet Camps. My goal is to present the program objectives of the camps and their implementation, the competencies of the children developed by the programs, the mood and the spirit of the camps, and most of all I would like to share what the camp means for the children and for the university student helpers, teachers, and volunteers.